Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४४४१ क

Title शांखायन श्रौत सूत्र भाष्यं
१ त: १६ अध्यायान्तं

Author श्री दास शर्मा

Extent १४८ Age १८६२

Subject यज्ञ पद्धति.

4441

F 147

॥ दी॥ श्री रामस्येदं पुस्तकं ॥

उत्तरार्धं सूत्र भाष्य १४८

शारदा वचनस्थ भाष्य

तद्धः॥ ननु नामा अङ्गप्रकृत्यायमङ्गं व्याख्यातः। अग्निष्टोमः प्रकृतिर्द्वादशाहस्यैकाहानां चोभयोरयं
व्याख्यातः। तत्र हविर्धानप्रवर्ग्यादवसानीयापर्यन्तप्रयोगः अग्निष्टोमसंज्ञः। सर्वाण्येवाग्निष्टो
याख्यातः। तत्र हविर्धानप्रवर्ग्यादवसानीयापर्यन्तः अग्निष्टोमसंज्ञः। सर्वाण्येवाग्निष्टो
मइत्येवमादिस्मृतः। प्रथमासामन्याय्यं। याद्दवाएतनानिष्टुत्येमाघर्द्दवादर्शना
नुप्रकृतिश्चतः सांख्याऽपिद्वादशाहस्यतिद्वादशाहस्तुत्यः क्रतुर्द्वादशाहस्तस्यचायंप्रकृतिः।
एकसुत्याएकाहाः विषुवदादयः एतेषांचायंप्रकृतिः। प्रकृतावगतायांविकृतिषुसुख
मवगानान्नवतीतिप्रकृतिकथनं॥ तस्यविकाराः॥ व्याख्यास्यामः॥ तस्यच्याग्निष्टोमः परा
मृश्यतातस्याग्निष्टोमस्यप्रकृतिरूपतात्व्यवच्छिन्नस्यायाविकारउक्थ्यादिसंस्थाविशेषस्तं व्या
रव्यास्यामइतिप्रतिज्ञा॥ प्राचार्यस्याशिष्टादितायथा प्रकृतिसंबन्धेनेइदंतावत्सर्वप्रकृति
विरुद्धधर्मता॥ श्रूयमाणंप्राकृतंनामाध्ययमन्यस्मिन्द्रव्येप्रकृतिंनिवर्त्तयति॥ प्रकृतौ न
वैप्राकृतंकिंपुनस्तत्पदार्थविशेषात्रिधायकंनामनतद्यथापंचप्रयाजानन्येतिसमिधः समिधो
प्रयाजोऽयमस्यचेतिप्रथमइत्ययमादिनादतत्संबाराग्न्यस्तस्यविशिष्टायाऽपासंदुरस्य
याजनमित्ययमतद्धितमन्यस्मिन्द्रव्ये श्रूयमाणमेन्यसंख्याविशिष्टचेष्टिककर्इकार्त्तरीति
याजनमित्ययमतद्धितमन्यस्मिन्द्रव्ये श्रूयमाणंनिवर्त्तयति। नप्रकृतानसद्दविकल्प्यातना
न्यमपिपश्वावकादचाप्रोऽन्यजतीतिश्रूयमाणंनिवर्त्तयतीतिवर्तयते। प्राकृतस्यवस्तुनोविरु
धिसमुच्चीयतोऽस्यत्रिधायकः॥ प्रतिषेधः। प्रकृतिंनिवर्त्तयतीतिवर्त्तयते। प्राकृतस्यवस्तुनोविरु
तोप्रतिषेधः श्रूयमाणः॥

णनुसागर्जिपातो न निगमा । दृश्यवमादि ॥ अर्थः ॥ इरतिं निवर्तयतीति यतते । प्रज्ञातार्थे ॥ यो
विलातो श्रूयमाणो — व — चिदर्थान्निवर्तते । तद्यथा । चतुस्त्रिंशदिति तु रस्त्राद् दक्षीणां निव
निनवं क्षीणां संख्यार्थं तस्य चात्वङ्गिंशतिरस्य चं कय स्त्रान्नन्ताश्याज्याग यद्वनादि यत नि
त्रिवर्तते ॥ परिसंख्या ॥ इरतिं निवर्तयतीत्यनुवर्तते । प्राप्तस्य पुनर्वचनं परिसंख्या । त
द्यथा । नपस्त्राप्यात प्रतिज्ञानी दीयन्तू चया स्त्राप्यात रंग्मायति यज्ञतीयि नावाद्र्व नवति ॥
शिष्टं प्रसक्तं नम्र्जातं निवर्तयति ॥ उपज्ञा नावा ॥ उपज्ञनः प्रारतस्या च्याधिकृता स च प्र
सतिं निवर्तयतीति । वाश इस्यच्याहस्याङ्गः । आज्ञादा दृस्त्रणो पंच पंच स्त्रकानि निक्षु कल्प
मकृचतीयायाः शास्यं तद इति । पंचस्त्रयीयं विकल्पसमुच्चय स्तो दृष्यकृतासा बोर्त्ता ॥ शूपा
त्रिमाकृताद्द मागमात्रयाणां शास्त्राणामनु क्रिया नवति ॥ आम्निमाकृताद्द ॥ शास्त्रज य स्या
गमाडु क्ष्यास्यः कतु नविति ॥ एकागमाद्द वि किपन्य ष्णो त शी ॥ एकस्य वा शास्त्रस्यागमा
दु क्यास्य शास्त्रस्य च्द्वीजालशी नवति ॥ त्रायादशागमाद्द द्वीषाल शि ना ॥ ति रा ॥ येषां
द्द्वानां शास्त्राणां षाल शिं द्दि नागमाद्दति रात्रास्यः कतु नवति ॥ अनंतारणा त्रिमा म
तमत्रयज्ञां प्रातषां स्त्रानां ॥ यान्यनान्य कृष्यशास्त्रादीन्यकृतान्यातद्धां मेनतारणा ॥ त्रि
माकृतमनुयाज्ञां शुस्त्रानं नवति । नत्र उक्षाम चितदाम्रिमाकृताद्द निश्चवमादिनिः स्त्रात्रेः
सचामततात्कमनि यामा पान्ह दि च्येवमक्षमि तस्य त्रं । ननाः स्याम्निप्रामआम्निमाकृताद्द

दृश्यमानेष्वमिता स्वार्थवास्यामइत्येतेस्यानं नसंयक्तैर्यीत उच्यते ॥ ८

नकरं

पालयद्देस्युतशास्त्रं यास्वोतराडुक्तवान्त्र न्याध्वर्ड्डेनाव वर्यंप्रालजिायरणोंसदृचा विष्णा
लविनिं त्रायो दशाग मादति रात्रा नवाप्यव। ।१साक मश्वंमित्रावरुणस्यपु उक्ाशास्त्राएषु
च्यंता। त त्र स्ताक मश्वार्च्यांस्ता। ऽं मित्रावरुणस्य नस्मिन्सतियच्छस्वं नवातिनसादा। म
१ स्तुत्र्याणीति स्तोत्रियानुरूपौ। हुस्रपुत्रोवातिता। अयं वश्चः स्तोत्रियानवचनेतरो
२ नुरूपः। चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमिति तृचो। चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमिति तृचः। अस्त
व्याघामनुरा विश्वाविदाह्ययवरः। ।इन्द्रावरुणा सुतपा धरायनः सूक्तमिततो। ।आ
वाराजानो। आवां राजानावध्वरे ववृत्यामिति सूक्तं। ।इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्येति य
जति। ऐन्द्रावरुणी मित्रावरुणस्येति श्रुतचाता। ।रासो नरं ब्राह्मणाछंसिनः। असोनरं स्तो
त्रं ब्राह्मणाछंसिना चवति। तस्मिन्साति। ।वयमु त्वामपूर्व्य यान इदमिदमिति स्तोत्रिय
२ अनुरूपौ प्रगाथौ। वयमु त्वामपूर्व्येति स्तोत्रियायान इदमिदं पुरस्यानुरूपः प्रगाथावु
त्तमे कृत्वा प्रथा ह तिस्रातानृच्या द्वितीयमिति। ॥ प्रमंदिने पायापायादि द्वितिदितिदायो।
प्रमंदिने पायवद्दूत ह्वन्द्रयद्दतिर वः। याच्यादितिस्थामजारुनावितिरवः। ।अच्छावस्तु
धतरं ती यनि यकृतमान्तु ह त्या। अच्छावस्तु धतरं नायमस्य त्रिष्कृतमानुह्यचशंसनं १८
उदकृतर नि शस्त्वा। उदकृताननव्यायारसंमानाइति एतं सूक्तं शस्त्वा ततः। ।पाहर्यस्या २
हूतानयापरियायद्भूतस्यालमुयमिन्द्रस्याति यजतियाजक्रिसूक्तं स्योहूतानयापरिदि यातांदूँ

हृदस्पृतिर्न इति परिधायति वस्त्राच्छु कस्य च करत्वं पर्यासानानुत्तमांस्र चान्दा चकाः
रां सं नीत्यक्ति अन्यास्ति स्वकत्तमाऽयंतु पृथग्भूता परिधानीयेव। ।उन्नाम्निय नक्षावो
कस्य। नाम्निधास्यां स्त्ता यंश्रा छायाकत्तास्य स्यचवति। ।अथाहीड इति स्त्तोत्रियानुरूपो
अथाहीड गिर्वण इति स्त्तोत्रियः परिशिष्टानुरूपः। ।सत्तुर्जनित्री। सतुर्जनित्री तस्या अप
स्य रीतिस्सूक्तं। ।विश्वानुकं। विश्वानुकं वीर्याणि प्रवोचमिति सूक्तं। ...वः पातमंधसः।
प्रवः पांतमंधसो धियायत इति सूक्तं। ।सायं कर्मणि। संवा कर्मसमिषादिनामीति सूक्तं
।इंद्राविष्णू मदपती मदानामिति यजति। ऐंद्रावैष्णव्यच्छावाकोऽत्यतिक्रान्तः। एंद्रानाव
किया कानि नर्चीती ... सास्यस्तु शंसनं समान्यो माकैशाखो नसा नु। ।आबालशिल्प
स्त्ताश्च मा लम्बु। यजमानः ... अग्निर्बहुपतिष्ठ ततिसूच्यावकः। ... शिल्पवायत्तां
स्त्ताश्च माणवुक्तं दागतः। ।यस्माज्ज्ञातानपरात्रान्यात्रस्तियत्राबन्धवस्तु वनानि विश्वा प्रजा
पतिः प्रजयासंरराणस्त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशीति यजमानाष्फालशिल्प दद्युपतिष्ठता। यस्मा
ज्ज्ञात इत्येवमादिनामंत्रेणाबालशिल्पद्द्युपतिष्ठतु। इंद्रजुषस्व प्रवहायाहि शूर हरिहा पिबा सुतस्य
मतिर्न मिथ्र्यकानश्चारूपदिवा। इंद्रजठरं नव्यो नपृणीस्व मधोर्दिवानां। अस्य सुतस्य स्वार्णोप चा
नदत्यस्तु वा वाचस्तुः। इंद्र स्तुवाणा त्रिनाचानजघान वृत्रं यतिनी। विभिर्वलं स्तुवत्सि सा रुशव्रूनम
दासा मस्यतिस्त्तोत्रियं शास्त्रा। इंद्रजुषास्य एवमादिकं स्त्तोत्रियं शास्त्रा। इंद्रजुषस्व प्रवहा याहि शि

रहरिद्रायथम्रद्विंकास्ता त्रियंचास्त्री... नस्यबाह्लण आम्रा तस्यास्ता त्रियस्यदीर्घपादुम्रास्वां
नरीयचात्। ।यावतःपुरुवासार्यीयका।अन्यन्न पिस्ता त्रायस तिरोस्त्रयो वि नन्त्रयंतारण निर्दि
शानुः ।आचावद्दद्व हरस्यः स्यादारिकातिगायत्रं रु चंपाक्तं च विहरति।आचावदद्व हरयःस्वा
दिक्राविश्ववतइयस्तोन्दयोविहारतृणाथत्रंपार्दुंक्तं स्वतिवचनेयथासम-न्त्रातपादुक्तंमार्थं॥
।प्रथमानगायत्रणपादनप्रथमंपांक्तंपादंसंधायावस्यति।प्रथमानगायत्रणपादनआ
चावदद्वरयइयानन प्रथमंपांक्तंपादंस्यादारिक्राविश्ववतइयनेसंधायावस्यति।पादन पाद
मिश्वयालप्रदवेनोर्द्धवानस्विल्यादिषु। ।द्वितीयनगायत्रणद्वितीयंसंधायोप्राणोति।
३ तृपीणासामपीतयमदःपिबंतिगिरायहि। ।तृतीयनगायत्रणतृतीयंसंधायावस्यति।
तृतीयनगायत्रणपादानेन्द्रवास्तरच रु सद्यानन याइद्रण सयावरीरियनेसंधायाव
२ स्यति। ।दोपाङ्कःपरिशिष्टौनान्यौ प्राणोतिद्दक्षाम दंतिाराल सिवस्वीरनुस्त राज्यमित्येता
न्यौप्राणोति।यवमुत्तरास्वपिडृष्यौ।गायत्रीचपंक्तीचविहरतीतिप्रकृतिः। ।इंद्रायसामगा १९९ २
यतामंद्रीरिंद्रहरिरित्निरिरीयोद्दंस्वंबार्हतेनचविहरति।प्रथमानोक्षिदनइंद्रायसामगा
यानयलप्रथमंबार्हतंपादमामंद्रैरिंद्रहरिभिरिरियतेसंधावस्यति। ।द्वितीयनोक्षिदेन
द्वितीयंसंधायप्राणोति।द्वितीयनोक्षिदनद्वितीयंबार्हतं।विश्वायद्दरातद्दद्दियाननयादिम
घयाराम्रतिरिरियनेसंधायप्राणोति। अष्टाक्षरामोक्षिहस्यपादस्याष्टाक्षरंबार्हतस्यनान्या
इंद्रायसामगायतेस्तमौक्तिदंत्यचमामंद्रैरिंद्रहरिभिरिबार्हतेनचविहरति।उष्णिक्चबृहतीचविहरतीतिशुनेः।प्रथमेनोष्णिहेनपादेन
प्रथमंबार्हतंपादंसंधायावस्यति॥७४

द्वितीयंबार्हतं २

मवस्यति ॥ अष्टाक्षरा मे ॥ ग्निर्हस्वयमर्त्यान्निपश्यन्नईष्टाद रयाई तस्यमाचा कि चिन्नि
यमन्विमिच्चलान्यौ निष्टाक्षरा त्यां सं दधता न्यामं तद्वस्यति ॥ ।चतुरक्षरा त्रिष्टुप्त
समास्यात्र मं बार्हतं पा॥दं संधाय प्राप्नोति ॥ आ ग्निर्ह बार्हताया येचतुरक्षरा त्रि
ष्टुपनस्य वद्दृ निनपा त्रिनहतिचात समास्यात्र मं बार्हतं पादं प्रति धन्वेवतौ इ
दीयेतं संधाय प्राणोति ॥ एवमुत्तरास्वपि द्रष्टव्यं ॥ ।पञ्चाक्षरा पङ्क्तिरिति द्विपदां चविंस
यक्षरां त्रिष्टुभं चैव विहरति ॥ आ नूनमश्विनोर्दधन्यौला स्थानि यितां द्विपदां विराजं सयांऽक
नालाकमन्तु निबिविद्धानिति च त्रिष्टुभं विहरति ॥ द्विपदां चविराज्यक्षरां त्रिष्टुभं चैव वि
हरतीति ॥ क्रमतः ॥ ।प्रथमेन द्विपादेन पंक्त्याक्षरेण प्रथमं त्रिष्टुभं पादं संधाय यावस्य
ति ॥ प्रथमेन द्विपादेन पंक्त्याक्षरेण धुक्षस्वेत्यादि इति विकारेण त्रिष्टुभं पादं उरूणां लो
कमन्त्रान् निबिविद्धानि यितं संधाय यावस्यति ॥ ।द्वितीयेन पंक्त्याक्षरेण द्वितीयं संधाय प्र
णोति ॥ द्वितीयेन पंक्त्याक्षरेण दधन्या स्थानि यान्नि न द्वितीयं त्रिष्टुभं पादं स्वर्णपुष्पा तिरन्
यं स्वस्ती ॥ त्येतं संधाय प्राप्नोति ॥ ।तृतीयेन पंक्त्याक्षरेण तृतीयं संधाय यावस्यति ॥ तृतीय
नपंक्त्याक्षरेणेदं द्यावापृथिवी ॥ तृतीयं त्रिष्टुभं पादं स्वस्ति नः इन्द्रो वृद्धश्रवा इत्यितं संधा
यावस्यति ॥ ।चतुर्थेन पंक्त्याक्षरेण चतुर्थं संधाय प्राप्नोति ॥ चतुर्थेन पंक्त्याक्षरेण हिरण्यवा

नर   सर्द

कृस्यानन चतुर्थं त्रिष्टुभं पादं उपस्थियामचारणं ह्रदं तायतं संख्याय प्राप्नोति। छंदाय स्तोमदृ
रग्र दृशं च सर्वत्राश्चर्य मात्म विकर्षणी। एवं त्रयस्त्रयस्त्रिंश इन्द्रो नाम मरुतां गणाः। विक
तायाय आपद्य इन्द्र चर्यंति मातयः। चा मिछ्वयस्य स्पर्तियं तिगिरा नसे यन्तः। प्रतमह
श्च द्विपदं द्वयं जागतं च विहरति। एवं प्रात्यायच मादि को द्विपदस्तृचः। प्रातमाह वि संवर
दध्यचां सिषं हरीइ। त्यच मादि कं च जागतं विहरति। द्विपदा च ज्ञालत्राहस्तजगतीषु
विहरतीति स्मातः। प्रथामनाद्वि पादेन चतुरक्षरेण प्रथमं जागतं पादं संख्या यावस्यति।
प्रथमनाद्वि पाद्येन चतुरक्षरेण एवं प्रात्यय ननप्रथमं जागतं पादं प्रतिमस्तेष विद्याय
रां सिषं हरीइ ह्येतं संख्या यावस्यति। द्वितीयन चतुरक्षरेण द्वितीयं संख्याय प्राप्नोति। द्विती
४ यनाद्विपादेन चतुरक्षरेण यकत्रिय इन्द्र न न द्वितीयं जागतं पादं प्रतिनय। न्द्रयत्नुरणारु
र्यतं मह स्मिाद्यर्भ संख्याय प्राप्नोति। तृतीयन चतुरक्षरेण तृतीयं संख्या यावस्यति। तृतीयन
द्विपादेन चतुरक्षरेण इन्द्रो नाम यानन तृतीयं जागतं पादं हुतं नाय्या हरिति स्वाकृतस्य चेत २०९
श्चायतं संख्या यावस्यति। चतुर्थेन चतुरक्षरेण चतुर्थं संख्याय प्राप्नोति। चतुर्थेनाद्विप
दनचतुरक्षरेण स्माला ष्टणे इं न न चतुर्थं जागतं पादं प्रा बाविशं उदह स्विपसे गिरश्च
॥ तं संख्याय प्राप्नोति। एवमुदात्मयाविकृवृर्चां इंद्र चषन्नायं पुत्तं तिहरिचिनिर्धन चहद्यवस्मा

त्यर

वतिरात यः स्त्रा इन तिकारणं स्वारं नः। चामिछ्वासा-स्य वाज्ञाह रितायन्नायस द्रूयवसा
नंविकार्षणे द्विपदं चतुरक्षरं वसस्यात्। हरिर्निकामाद्द रिराग त्वास्त्वारितियं कारणा
रं नः। इंद्रा दधीच इति तिस्त्र णां गायत्री णां द्वाभ्यामवसाय पादाभ्यां द्वाभ्यां प्राणे तिद्वा
भ्यामवसाय द्वाभ्यां इंद्रा दधीचा अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कुतः इत्यताभ्यां गायत्री गंत्रास्य चर्मज्य
पा ५ तां द्वाभ्यामवसायं त्वाभ्यां इंद्रो दधीचा अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कुत इत्यताभ्यां नानाद्वा
भ्यां प्राणेति। ऋचानननेनीनि विछन्न स्यास्य यच्छिरइति पदानि यपश्रितं नाह्नि द्रष्टु यरिणवती
त्यताभ्यां नानाद्वाभ्यां प्राणे चत्रा हगारम न्वत नाम त्वष्टुरपीच्यम् इत्थं चन्द्रमसो गृहे। उत्तामनगा
यात्रेण पादेनाप्रा घ्नासिस्तु तो रथ भिद्यतस्याः पादं संधायावस्यति। उत्तामनगायात्रेण
पादेन इ त्था चंद्रमसो गृह इत्यानेनाप्रा घ्नासिस्तु तो रथ भिद्यतस्याः पादं संधायावस्य
ति। द्वाभ्यां प्राणेनि। द्वितीय तृतीयाभ्यां। द्वाभ्यामवसाय चतुर्थपंचमाभ्यां। द्वाभ्यां
प्रणे नीतिवाक्य शेषः। गायत्रीः शंसंतिस इप दो रांसंतिइति प्रकृतः। प्रप्रवस्त्रिष्टुभमि
षं इति चा प्रप्रवस्त्रि वमा दिकं च तुं संसति। अथ नियात्रनुष्टुभः शंसतीति प्रकृतः। अति सप्त
तिवचनात्स्त्रर्य पंक्तिस्यो उष्टुभः इविज्ञायात। अथ यत्पतं नीष्क काएका चरु एवं शचाधिका

इति मा २

नुरे

रनिदस्यर्थी ॥या यत्नीनिति तिस्त्रणा हुतमांपरिचिष्ठुनि विदं॥यातीरफाणायदिव्येतासां
तिस्त्रणौंम्हुतमांपरिचिष्ठा॥नीकानक्रमारकहव्यितांनाना निविदं दध्मतां ॥स्त्वात्रियचा
त्वावानिविदपरिधानीया चेचास्त्वात्रियचा त्वावस्थ्रा याह्वादरूपश्च क्रियमाणा नतुस्वस्तु
या॥निविदचपरिधानीयात्येचा ॥उघाङ्ग्धास्यतिपरिधाय उघाङ्ग्धास्याविष्णवानितिपरि
दधातीति श्रुतः॥ ॥उकवीर्यंजिपिवा॥राद्दा यामिन्द्रियवमादिकं॥ ॥अपः शर्वेषामितियज
5 ति॥अपः शर्वेषां दशिवाःसुतानामितियजति ॥एतस्मिन्स्त्वात्रियच चारिंशासंपद्यनुष्टुभः
इंद्रंहु चाच्येतस्मिन्स्त्वात्रिय क्रियमाणे शाखायां तदीयस्तुतस्य सप्तविंच चारिंश संं
पद्यन्ते अनुष्टुभा वंति॥ तत्र यावतः शुक्रस्य अत्रादह्यम रसम्र चतप्राघासिन्नुपारयमि
ति तानिरिपठेत् शास्ते अनुष्टुप्रूपादक्षरपरिमाणसाम्यात्॥एतिप्रतिरूपत्वादिकमुरूपंक्र
५ वंतीयमृचलायनाकिपठित एवानुरूपः स्वशाखायांउ तस्मादनानुरूपं नाद्रियात चकार २१
णमिवानुरूपस्य युद्धलरो ॥विक्रियमाणे यथाम्नातं ॥विक्रियमाणे स्त्वात्रियशाखां ५
तरादन्यस्मिन्क्रियमाणे यथासमाम्नातमविकृतं शास्त्रं भवति॥ताल दं च चाज्यालतरिसाम
अयुरविकृतं भवाजरी शस्त्रयस्याघलायनकं॥अत्र प्रयास्मिविपरीतदृति स्त्वात्रियशस्त्रं

मिंद्रस्तुतं पिबेत्यनुरूपः। स्वरसाम्नि दृष्टत्वात् तत्रयत्नानुरूपः क्रियात्सर्वमित्यस्युच्यते। ॥
इंद्रयसन्त्वाद् रूपमूचराजातिगात नर्हंच कतरत्र एतानायार दृंस्त रुमनुस्त रूयाभिवा
ग्दर्वीश्रुपाणासाम स्यर र प्याचिति यर्हं नहयति। इंद्रयसन्वालि। यथ प्रादिना मन्त्राणा
मर्हं नहयति। शास्वांगरक्तविघटमानायन हारुरलीसाम शान्त्यथयडमान स्यानिन
मंत्राणां नहयति। १९ पानगा। वाजंयस इति। क्रियानुरूपो दाशः प्रथानसुरा त्रिपर्या। प्रसु ॥
पांतमा। वाजंयसइत्यथमा दिको। स्तो। त्रियानुरूपो दोत्रादि। इत्यो प्रथमं सा। त्रियादि
नी। यानुरूपः। दात्रयस्लां दोत्रका। एमनपिस्ता। त्रिरूपयहूण। निरहायैः। प्रथम सुगात्रि
पर्यायपृतिनिविद्यावर्णेरा त्रिपर्यायस्विष्टिविद्यान्द प्रदर्शनार्थे। ततनयसर्पणात्यं प्रथम ०
पर्यायामाः मर्यायाः। नप्रथमस्य प्रथम मौच्चि नयति। उत्तमतंत्रं प्रथामसुरा त्रिपर्या
यसु गायत्रा। एतों स्ता। त्रियानुरूपा एतां प्रथमानूचानन्ते स्यती। वेवमादि नदपवादाद्यनु
च्यते। प्रथमस्य त्रिपर्यायस्य प्रथमं पादं नाम्रेडयति। नान्यस्यती प्रत्युक्तौ। । त्रिपर्यायस्यो क ःस्व ४
स्यात्कामुरवं। स्तो। त्रियानुरूपाव शिष्टाः। स्तकापा पर्यायसुक्तमुरवं नवति। उक्तानुरवमिति
स्यात्कामुरवं। स्तो। त्रियानुरूपाव शिष्टाश्च ॥ प्रत्रिष्टं मिषमितिडागतं। प्रत्रिष्टोमजंपुंडसतृग्नि
संज्ञाकरणां राशस्त्रसंच्यवदानार्थो। त्रिपर्यायायाडनसु कत्तुखानीतसामी
यामितिसर्वकं शेसनि। डागातामितिर्निसंज्ञायशास्त्रसंच्यवदानः। प्रायाडनमु कतुखानीं

नां यज्ञादयं स्युरिति। अध्वर्यावागतेऽग्नावप्यतियजतीति। अध्वर्यावागते ऽप्यव्याप्यतयाय
जतीति। एवं इज्ञायमादनेपस्तानीति। आवकलस्य। स्मात्रियानुरूपात्पातुरित्य
तस्मात्स्मात्रियानुरूपाद्विनिवर्तते। अथ इज्ञायमादनमिति। स्मात्रियः प्रयतान्यजीवि
ताइत्यनुरूपात्तिस्त्रोवकलस्य। अनुरूपं सनुमितोऽग्नुवनुस्त्वा अनुरूपस्य नुभूतपदु
स्य तस्य सकनुकनुरुच्चारयन्तिस्त्रावकलाः शंसति। नवमीं वा नवमीं वाहूय चतुर्दशी
6 पूर्वां शिरस्त्वा त्रयोदश्या परिधाय यथा तास्तु तन्निज्ञा अनुसामंद्र गावत्रीति यजति॥
ऐं सुत्रामत्रिमरुत्वा सत्रिविदभितस्य सूक्तस्य आगतारव्यस्य नवमीं वा नवमीं वाहूय
शंसनादन परिहाय चतुर्दशीं पूर्वां शिरस्त्वा त्रयोदश्या परिधाय यथा तास्तु तन्निज्ञा अस्तु
सामं दत्ता हृत्रमिति एतया यजति। ननु चतुर्दशीं पूर्वां शिरस्त्वा त्रयोदश्या परिधाय
५ चरू किमिदं एवात्र मायाजतः किं वचनानन्तरुच्यते। अनुरूपादर्शने तथा एवेज्ञानि २०२
आगतान्योन्यामीति वचनात् सत्रामस्य विनियुज्यमानस्य तिस्र अनुद्धारः कथं ना १
मस्यादिति चेन्नैव दस्त्वयमक्रमसंशंसनं। त्रिष्टुभः परिदधतीति वचनात्। नवमीं वा
मां वा निविदि चाहादान्तरू वर्ती यत्तु नकैवा रात्ने वस्य कत्रामम रुत्वा यो दैवतास्य स्या

॥ड्डादयास्यत्वानात्॥ ।दक्षयन्तुच्यमानादिदक्षविययमुवादिवास्तुतइतिब्राह्मणकुंसिनंद्राय
वीस्त्वात्रियतत्रतेरोत्नुरूपम् ।इंद्रयोरपत्रामियककुमुरवां इंद्रयाहेषचंतयमियोकमु
रवारूयंशांसति। ।वात्रेदिव्यायराजसइतिवाशमामुहृत्याद्धावितासदविकल्पः। उत्त
मासाउद्गातागायत्राणुककुमुरवानिशंसतीतिवचनात्। ।न्सूतुवायमितिजागतं।
न्सूतुवावंप्रमादिनरामदहशयित सूक्तंजागतास्वां शासति। ।वृषामन्दइंद्रइतिय
जति। वृषामन्दइंद्रास्त्राककुभाकृत्यनयायजति। ॥५ इंद्रायमद्वानसुतमिंद्रमिक्राथि
नाप्तदविवस्त्राकस्या। इंद्रायमद्वनइतिस्तात्रियः। इंद्रमिक्राथिनाप्तदविवत्नुस्र
पः। ।यागः सूक्तास्याककुमुरवां इंद्रमिक्राथिनाप्तदविवतस्य सूक्तस्यायाअनुरू
पाःपसत्तुककुमुरवंसंधाति। ।माना अस्मिन्निति जागतं। मानाअस्मिन्मघवन्
सूचत्सीतिजागतास्वांसूक्तंशासता। ।इदंत्यपात्रमिति यजति। इदंत्यपात्रमिंद्रपान्त
मित्यनया यजति। ॥७॥ यत इंद्रासामामा यंतमाशुअपजनइतिस्तात्रियानुरूपौ
तुमध्यामस्तुराक्षिपर्यायस्तु। होतुर्वचनमसोहशांनीमध्यामस्तुरात्रिपर्यायमिति
संज्ञाकरणं शास्त्रस्य वचनायडायाजनंमध्यमानांमध्यामस्तुमित्रावरुणयब्राह्म

णा हंसि तान्यमथ्यमानमिति । उद्बुदग्नी यत्कृ कमुरवच्छुन्नमातुरुच्च या । उद्बुदग्निः कृताम
धमिष्यन्तरस्य कं [illegible] कृ कमुरवा रथ्यैः शंसित उत्तरमातुरुच्च य गायत्रीं संदधाता । प्रदं मुव
मितिजागतो प्रदं मु वंयमुनः श्रुत्यं स्पितिरिघ्येत रस्य कं जागतानारथ्यं शंसिता । प्रपाय
स्यति यजति । प्रपायस्योश्यसाम दायाथ्यलयायजति । ११ प्रास्न ईद्ध दुमं तमारु
न ईद्ध वृत्रहन्तमिति मिगाव कृणस्यो रत्नात्रि यामुस्कापि भमे नाच कृणस्य वधया कामं
णा । ऐन्द्रसानासि मिस्यकृ कमुरवं ऐन्द्रसानासि । मरयिमिरेतौ कमुरवारथ्यं शंसिता ॥
जागतं प्रजाः सनामि तिं भुवा सताम् उपभूतमाय सुषु ितमिति तारस्य कं जागतानारथ्यं शंसिता ॥
अस्य मादद्बुकृ वपीसि सीतियजति । अस्य मादद्बुकृवपीसि विद्वानित्य तयो । १२ अग्नि यजति ।
वा द्दष वाग्नि प्राणपतिमिति ब्राह्मणच्छंसिनः । अग्नि वाद्दष पुत्रास्तु नइति स्तोत्रियानुब्रा
७ ह्मणच्छंसिनः । अग्नि प्राणपतिं गिरस्य उद्घृतप्रः । प्रास्न ईद्ध मद्य्रगि यत्कृ कमुरवा उ
कमुरवारथ्यै प्रास्न ईद्ध मह्यागि यौ [illegible] शंसिता । तदं स्मिन यथमिति जागतो । तदस्मि १०३
न यथमिति जागतानारथ्यं स्य कं शंसिता । यस्यावघड्लि यजति यस्तेन राथ्या मनना साङ्ग्वीयानिति
तयायजति । १३ दंवासाप्स्तु नत्मिं द्वा दमसी वाह्य कास्या । इदं वासमस्तु नमं वदति सो

ग्रियई द्रादमनःखंधसंइयन्तु रूपाऽछावाकस्या ।।त्राघः सूक्तास्या कमुखंऽइंद्रदिमत्सं
इयस्यसूक्तस्यानुरूप त्रीच मुक्तमुखारव्यं शंसित। ।अज्ञातत्रातुमितिजागतास्या
त्रमानुहूयोघसदइतिपरिधायदंतपात्रंसनविशमिंद्राति यजति। अज्ञातत्रातुम
जरास्यवतीत्यतस्यसूक्तस्योत्रमानुहूया शिंलिंगात्रिष्टुनंवातिरवयोऽघसदास
दसञ्जाऽनिष्टितिपरिधायाऐंद्रभुजागतं अज्ञातत्रातुमितिप्र पुण्यमानमयंनय मेघं५
तिपरिधायेतिवचनात् इदंतपात्रंसनविशमिंद्रइत्यनयायजति। ।१४इदंत्यना
ऽसामसङ्क्रायजासतिस्त्रात्रियानुरूपोसतउक्त्वामधुत्रिपर्यायिषु। इदंत्यने
नसामसं इंद्रायजासायति। स्त्रात्रियानुरूपो उक्तवतः उक्तामधुत्रिपर्यायिषु
सत्तु। उक्तामधुत्रिपर्यायिष्विति संज्ञाशास्त्रसंव्यवहारार्थी त्रिष्टुपिपर्यायिष्वप्रायाश
दतः। स्त्रात्रियानुरूपोनव्याप्तिचरतइति। स्त्रात्रियानुरूपवचनमधिकारार्थं ।।त्रा
घः सूक्तास्या कमुखंचत्रमास्तिस्तउक्थ्या मरुत्वंइंद्रोयजउज्ञासत्येतस्यसूक्तस्योकमु
खीयस्तुंनुसंस्ताराजमुक्तमुखारव्यं शंसत्। उत्रमास्तिस्रोदानसंस्तावाकुद्रियंति ।।विश
जितइतिजागतं। विश्वजिन्निवनाज्ञातस्यजितइतिजागनारव्यंसूक्तं शंसित। ।तिष्ठाद
रीइति यजति। तिष्ठाहरीरथ आयुज्यमाना त्यनया यजति। ।१५आविता निषीदनाच्यश
वागदीतिमित्रावरुणस्या मित्रावरुणस्याविता निषीदत्यास्त्रात्रियः आवशाज्वागदीयन्तुरु

पः। यस्य सँस्त्व इति साम्नोऽमुष्य वा। यस्य सांस्त्व नवृत्त्वेताइत्यऽमुरवा रय्येस ग्नर्चिसासत
॥ अदृदां गणनातइतिजागर्ति। अदृदां गणनात स्वेचरिव्वितिजागर्ता रयांस्त्रकेशांसिता ॥
घघोन्चास्यति यजति। घघान्चस्य महाता मनालीन्चितया यजति॥ १६। याग योगयुं
ञ्जति ब्रह्मीति बाल्लणाछसिनः॥ यागः याग तयस्तार ञितित्स्ता त्रियां बाल्लणाछसि
ति ५ नानुंडँ ब्रह्म मरूपमिय ननुरूपः। ।त्रिपः स्त्रकास्याऽमुरवा। युंडंति ब्रह्म मरूपमिय
स्य स्त्रकस्यानुरूपावाशपन्तुऽमुरवार यांस ञांसता। ।इमां तधियमितिजागतास्यास
नामुराद्वयाइमां तधियंपतारमानामदीमितिजागता रयास्यस्त्रकस्या [illegible] मुरमानु
ह्यान्ताबमन्यत्रापिजागतविनियागशांसेव। उरामां त्रिष्टुभं मित्राद्विन्यो आत्रयप्र
श्नः न्लान्यइचिनानिंदी कडिसाव। ।तदस्य दंभयति त्रि[illegible]डं निधाय। तदस्य
८ दंपश्यतास्मारिप्टुप्रमितित्रिष्टुना परिधाया। ।आज्ञालोइतियजति। आज्ञालोदस्यः क
मग्निमन्निन्चितयायजति। १७ इद्रः स्तुतप्सुसामनिष्टिंदं वर्द्दीविच्यछावाकस्या इदंः स्तुत
९
प्सुसामनिष्टि अयांस्तात्रियाछावाकस्य इदं वर्द्धनागिर इत्यनुरूपः। ।उतमानिचउरस्त
राण्यन्यस्यंति। उक्षिणावलोस्तात्रियानुरूपो। तयोकउतमानिचउरहराण्यन्यस्यंति। २०४
तथा स्तानुष्टुमीरात्रिरितिछंदाश्चन्यस्यानूहः स्तानुवति। ।उपनस्कुतमानाहिसाम
निंद्रयाऽमुरवा। उपनस्कुतमागादिसामनिन्द्रयं। गवाशिरगंवा। शिरसमिन्द्रावमादिक्रत्को

८।

सुखाद्यर्थं सूत्रं शास्त्रं तत्रातमह इति प्रागतं। प्रतिमादि विदाय शंसितं दरीशयन सूत्रं आगता
र्थं शंसन्तु। । प्राग्रां पीतिर्मितियद्गति। प्राग्रां पीतिं इह इयमितिसुच्या। मितीयतयाद्यगति॥ म
ध्यच्छायाकाव्याकस्य। दीनिक्याः। अथ शाश्त्रा विशेषाधिकारार्थः। वि शिष्ट दीनाधिकारात्
पुनर्वाच्या दीनिक्या अस्त्री वाकस्य। ततः परमुच्यते। यत्र रद्रगान्यास निहत्य यंप्तु नरच्छावाक
वचनं। पन्यंपन्यामिति स्मातारः पन्यइदुपगायत्ति तिस्त्रा त्रियानुरूपो प्रथम। प्रथमिन्तु रा
त्रिपर्यायिस्त्रीवाकस्यास्त्रा त्रियानुरूपावति। प्राहतायानिहितिः। सूयमाणं। प्राहतं नाम
नयमिन्यस्मिन्दशेप्रहतिं निवर्तयति। तिवचनात्। एह हरी ब्रह्मयुजाइत्याकारान्तः पादः।
एकारादिश्च। तत्र पादन्यासे समाना कारसंस्थान दीर्घमिकस्तु तस्य सवित्र्याकारायार
कं दीर्घं कृत्वा ततः इकारादयएकारमिति। उद्ह हरी ब्रह्मयुजा। । आ या विशंथिंदत्राया
विशं वा शावइत्यकत्तामाउ तामसा त्रिपर्यायिस्त्रा। त्रियोनुरूपा वाक्दीनिक्यौ अच्छावाकस्य॥
संस्थाप्यरात्रिपर्यायाना। आदीनिक्यानि हत्य थीं अनुवादः प्राहतं क्रमार्थः। ।१८ अर्द्धं॥
आश्विनायास्त्राश्त्रमाणाप्तु हता द्वतीजुहोति। आश्विनायास्त्रा श्रमाणाप्तु छंदागस्तुप्य
पत्रैताद्रुतीजुहोति। तिस्मात्। प्रवृत्ताद्भुती गुणा यावशत्य वमादिका। समयावा वाग्रांसता
मध्यामनस्थानता। उत्तारान्तरिण्या वाप्रवर्द्ध मानलनस्थानानियथः। एवं आश्विनं रासे
नु। यः प्रातरनुवाकस्तदाश्विनं अतिदाराः यं ततछंदानेन नारणावयीवमादियदुक्त
×स्तु होति। संसन्नेषु कंदोगेषु प्रवस्तोमीयेष्वाहुती

श्री १

तदजिज्ञासायां ष्ठि न पि भवति । तस्य विकारं व्याख्यास्यामः । तस्याश्विनप्रशातः प्रातरनुवा
कस्यायाविकारं तं व्याख्यास्यामः । ययाछंदसं राखं । त्रीणि पदानि समस्य पंक्तीनामव
स्यदिति न भवति । बार्हतीनां प्रतिपदां प्रथमं प्रथमं प्रगाथं पुनरादायं ककारं बार्ह क
तीनां छंदसो याः प्रतिपदं छंदांग स्तुता स्तासां प्रातरनुवाकातिदशान्यवतिवत्प्राय
गप्राश्नवचनं प्रथयद्वार्हतीनां प्रतिपदां प्रथमं प्रथमं प्रगाथं पुनरादायं ककारं ककारं
सति पुनरादायं विसामगाः पर्वैमौनैस्तुवातो तास्याविन रूपं क्रियत इति क्रातः । म
आग्निहोत्रं गृहपतिरिति प्रतिपदा पारयती विष्टुभ्या अग्निर्होता गृहपतिः स राजन्प्र
तिपदाश्विनस्य भवति त्रिप्रायाजन चाद्भिर्वदवता वा च समुच्चायप्राश्नवचनं प्राय
रवतीरुष्टुभ्यिति । चतुर्दशाय चानुष्टुद्धरति । प्रातरनुवाकवत्प्रतिपस मारार्ह तीयानंत
२६ रणगायत्रीं छंदस चतुर्दशोद्धरति । त्रुचष्टेताः । तथा च प्रसेयात् । उद्धरतीति पुनर्वर्नं शर्वस्त्रानाद २२
वासं वेधात् । आनुष्टुभाद्धा आनुष्टुभां छंदसा द्विरसावुद्धरति । त्रिष्टुभा त्रायादेत्रीं तां त्रि
२६ ष्टुभां छंदसस्त्रायादशाधिकं चतुष्टवाद्धरति । नित्यानि कौत्सीवतान्यागस्त्यानि या ना
सत्या व्याममिति त्रीणि कक्षीवतानि द्वष्टानि काक्षीवतानि तानि नित्यानि प्रतिष्ठो याचितानि नाद्धर्त २०५
यानि नियं चात् । तथा पुत्रारजोसीति सूक्तं तं युञ्जाथामिति सूक्तं । ओं तानि तथा गस्त्या
नि त्रिष्टुपि शतिष्टुभा नाद्धर्तव्यानि । प्रथमं तु काक्षीवतं त्रयाहाकारायाद्धातिया लवाप्रथमं का

सप्त२

दीवतं स्यात् ततः कार्याद्या आश्विना वा निति निवर्शांसतु। ।अहिर्भागस्य त्वाश्विरातं सुपर्णि।
सुपर्णर्षिमादितआरत्य अध्यधिकं रातं रांसत्‌ ह्रीभागस्य त्वयः स्यात्क्रत्यत्र द्वीरमालिवांजागव्य
यानि सित्रतश्यनाः पंचजगाय्या वरूतांड्‌द्वादवयास्युतन अ्युनरासूत्याआश्विना। ।अन्या
सां वाश्विनीनां नावलु। वाषाष्टाविकल्याकैः ।अन्यासां वाश्विनीनां सोपर्णयतिरिक्तानांता
वन्मात्रं रांस्यधिकं रातं यावत्परिमा रांसुपर्णि। आश्विनीनामितिवचनादुद्धृतानामपि
प्रादपआश्विनीयातात्रे रात प्रादस्येवस्यामः। ग्रावालवाप्रे। नासत्यामपि नरा वंधुपृच्छिये
काधन्वः प्रत्नस्य काम्येंदुहानतिनवंक उअयदितियउदर्शं प्रवामनावाचमश्विना त्यका।
अत्रियंद्वामवाराद्रत्यवीसमित्यका। सामवतुस्तुदयदश्विनायेंइ्यका। उतत्यामद्य
माउमग्न्यातमित्यका। स्तुषेनरादिवा अस्य प्रसंतलितिविंरातिः। याद्रादसीप्रहिवात्र
स्तिनमितिद्वउद्धरेतु। प्रतिवांरथं नृपतीजरधाइतिदशाष्टकायचिद्धसमानायरा कृतिं
यष्टौविंशतिः। उताउन्नमित्यका दश। एतद्धस्यात् ततः समारादृतीयं स्तंरांसत्‌।
समिद्धाश्विदितितिस्रउद्धरेत्। समिद्धाश्विसमिध्यासद्यवतातिस्रउद्धरत्याश्विनप्रधानः
पानरनुवाकात्‌। ।अयं वांमधुमत्तमइत्यष्टौ यथास्थाने अयं वांमधुमत्तमइतिप्रथ
मातृतीयापंचमीचयत्कृतंतस्यापवाँएतात्रिष्टौ यथाक्रमं रांसत्‌। एकादशाश्विनात्‌ अ
श्विनःछंदसः एकादशार्वउद्धरेत्‌ पंचमीनिर्दिशात्‌। ।तद्याग्रयाकांगमतो याप्यकादशा
(मि)द्राउद्धर्त्याद्यास्वधापानेयत्ता मामकंगवां कंदवा। ।एकामनपोक्तिनेपादानादृयंकारेत्‌।

तूर   दा२ तो१

आश्विनशस्त्रातः प्रातरनुवाकस्याग्नाग्मन प्रांऽश्च न पादना ग्नास्त नादित्यादयं प्रनीकाता
अदितासो यंति। उदिते आदित्यासो यंतिव ध्यमाण नित्रींसत। उद्दुयं ज्ञा तावदसम्भिति
नवा उद्दुयंजात ावदसमित्याघानवर्चः। चित्रं देवानां। चित्रं देवानां मुदगादनीकम्मित्यत
स्तं। नामामित्रस्या नामामित्रस्य वरुणस्य चक्षुः सहायितस्तं। इंद्र क्रतुमिति प्रगाथः
इंद्रक्रतुं नआ नरेत्यप्रगाथः शस्त्रयः प्रगाथवचनं सर्वानिंद्रान्प्रगाथान् प्रगाथस्यायत
नइतिवा मदना ह्यीतिनै च तः शतमिंद्राः प्रगाथा [illegible] प्रसिद्धाः। मही द्यौरिति तिस्रः मही
द्यौः पृथिवी च नइत्या तास्तिस्रः शंसित। विश्वदेवीमृ राय स्यद्दिवीमृता यस्यैजन्मानानया
वाजातिनय नइति द्विपदा। विश्वां देवीमित्यिथमादिका द्विपदा शस्त्रया। विंशायस्त्रराप्रथमः
१० पाद द्वादशाक्षरा ऽर्द्धि द्वितीया ऽष्टाक्षरः। बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्दिति परिधा
नी। बृहस्पते अति यदर्य इत्येतया परिदध्यात्। नार्हस्पत्या यया परिदधातीति श्रुतेः। म
अतिपादचाद्वा वः परिधानीयाय चाद्विः [illegible] कयातौ प्रतिपाद चिव परिधानीयाय
इति श्रुतेः। तत्संपदा बृहतीसहस्रं संपद्यते। तथा शंसेयथा तत्र माश्विनं नाना छंद
स्यमपि संपदा बृहतीनां सहस्रं संपद्यते। अस्यन्य छंदस्कास्ता त्रियां छंदो यानीतथापि
ककुब्धारं एवकर्तव्यः स्वारं नसामर्थ्यात्। अत्र किंचिद आश्विनपदच्छंदः सशस्त्रा कल्प
दिष्टा स्त्रालिख्यांता ज्ञातं नथा श्विनं प्राक्षिर्यथा सूत्रवताना दिति। वृत्तभारस्यातव नं संदय प्रतिप
त्ताय। १च [illegible] तरिपत्क्रिशस्त्राया याः प्रागनंतराः र
दशाधिका [illegible]

यधपप

श्चिनघ्नतावारस्तांश्यथासंख्यंस्तनिधसास्तृचः श्रातरस्तु वाकाद्गुरूर्त्यांयथाक्रमोऽधस्तुः स्तुज
नरयावामनारिष्टेच्यतःपुरा।यघाॅभ्रूयास्त्रयानासयामनवामितिपञ्चत्रियर्द्धिसान्व
पुरुतयाप्रतिवांरथं।हुवोद्दकायन्तूतारोन्नासामिकाय्यथाक्रमे।ऽ चलास्वाधादरातान्यस
काद्स्नाततःपरोऽत्रिस्स मिङःकार्यंवामितिकार्येयाघादितो।२ ।।इमास्सामासत्तिरोऽत्रक्न्य
सश्तिपुराद्रस्तुवावया।इमासामासत्तिरोऽत्रक्यासइत्यवमादिका।त्रिबालःपत्निताप्पुरान्तुवा
क्याकायां ।।देतायहृदश्चिनासामानोतिराअन्न्यानामितित्रिषः।।तायहृदश्चिनासा
मानामित्यवमादिकःत्रिषान्वति।अग्नायामिष्ठयानवाक्षि।प्याविरिस्त्ता।क्रिष्त्रहृदिताः
उनापिवतंड्वयामेथांसीद्यधर्मिसंधायाद्दीर्गनिवषक्रारातिोउमापिवतमश्चिनोद्यतयाप्र
उनापिवतंड्वयामेथांसीद्यतामथ्यर्द्धिसंभायात्तारतार्द्धावनिवषक्रारातिो।।विराळवितिकोबीतकिर
वामेथांसीद्यतामध्यर्द्धिसंभायात्तारतार्द्धावनिवषक्रारातिो।।अश्चिनावावपुनतिवा।अश्चिनावापु
विराऽवयाळहितिदस्मादकोबीतकिरितिश्रुतः।।अश्चिनाववतीतिश्रुतोविवाषप्रशंसनादिय
नात्तुवंस्तुदस्तितिविवस्त्तिनाश्चिनीत्रिष्टुप्शिराऽन्यवतीतिश्रुतो।विवाषप्रशंसनादिय
मवयुक्तव्या।१२०।।त्रिंशद्दक्षिणपवमानःस्त्रिवात्रिष्टुसंरव्याबहिष्पवमानान्वती।सच्यपिडं
दोगानांस्त्तामासातिनानारूपस्वमतष्प्रकाशनार्थंघषरस्वी।।संधिषामवांसंधिषाम
मांश्चितोस्त्ताःत्रेताता।ऽनंतरात्रिपंचास्त्ताःत्तिचवार्यास्पानिमाथ्यंदिनस्यपवमानइत्यता
निपंचदशानिचर्वति।।रात्रिषु।रात्रिपर्यायस्तोत्राणि पंचदशान्येवसंरव्यासामान्याक्रमे
एवंचेन्नसंधिषामवन्तु।।पंचसप्तदशानिनियचर्याश्विष्णानि।।आश्विसूपवमानः।।पंचैकविंशानीति।

अग्निष्टोमसामनीत्येकोनिलाजेलरीतः।।ऽऽविंशानि।।सामः।।एषाऽप्यतिष्ठास्तामो नामयज्ञःसंस्थापितवती
×तदपित्रिवृदेवमवति।पर्यायादितःपंचदशानि।।आदौबहिष्पवमानस्तोत्रं।।४

याचा। ब्रूयादिति प्रत्याम्नानादनायामनसयोर्ग्रहणमिष्टं॥ सामयागं क्व
दीनितदं सा नि सामयागस्याज्या तिष्ठाम नाशाकूवाच्यं याता। एतानि ज्यानितराणि दीक्षणीया
स्यात न भवंति साज्याति ष्ठामनः। सामयतोना देवान भवंति। तत्सन्निधेः प्रवर्णाता। ग्रहदेवताय
मसं वाचीयस्त्वा तस्तु पाकाराताति। एतए याजिज्ञवस्य। एतए यस्ता मायत्रिहृदादयः। सामाय
मसं वाचीयस्ता त्रस्तु पाकाराती तिरा। एतए यात्रिज्ञवस्य। एतए यस्ता मायत्रि दृहती ये चाव
ज्ञवस्यापि बलहस्यभवंति। एतए बति विवनाम्नाभिवक्रमः। अथवा प्रासामद्विदनीय एवं कामण
११२१ अग्निं चिन्वानस्य सामाख्या दीक्षितस्येष्टिः। अग्निरिष्टका चयः। सामांगं द्वितीयादिषु। सामयाग
ष्ठुतसंबंधेन धर्मविशेषावरुध्याः। विदर्थस्तु राज्ञस्वित अग्निं चिन्वानस्य यद्देच्छया यजमान
स्यादीक्षितस्य प्राग्दीक्षणीयाया याद्यचर्याः। इष्टिर्वक्ष्यमाणिका भवति। अन्नायबलएव तद्
ग्नयेरुत्रवतः। ग्नायेरुत्र न्हाता। एतानि त्रीणि दर्वी जिन्नवंति। पौर्णमासी विकारः। सुणाशोक
११ यासंदाशमान्हृदितिस्त्र त्रो। ब्रह्मप्रजावदाजरब्रह्मचातजातावदइय ग्नाय ब्रह्म एवा। ब्रह्म
प्रजावदाजरतिपुरानु। ब्रह्मचातजातावाशनमस्पृति यादृया। किमर्थमन्नाय ब्रह्मण्वत इत्येके
ता। द्विप्रन्हृतिसु वाचादनानुद्याय्यतीति सिद्धयातात्उच्यातां। शाख्यां तारप्रत्नतप्तसामिष्टिन्त्रयेसमाम्नाते
क्विताक्विदिष्टिद्वयं। तस्याकस्य प्रतिपादनार्थमिदमनुक्तं। अग्नेतस्वास्माकमग्नेऽध्वरं मा मृहक
ग्नेनस्वदस्वदाधेय्यनरायाः। अग्नेतस्वाहवामाद्धयग्ने रुत्रवतः पुरानु। स्वदस्वदह्यास्मिन्तो २०१
दिदीहीतियाज्यात्त्रराया शितिरुत्रवरुत्रन्हाता। सृत्यजपाष्टिर्ब्रह्मण्वतः। एवमिष्टिद्वयमपि ११
शाख्यो तारऽस्त्रीति ज्ञायते। स्वशाखायां त्रिद्विष्टा एकैव विष्टिः। बहूनां चिन्वमानानां सचि
वपनीयाऽइयमिष्टिः। सन्निवपनञ्चायाऽनाबहूनां चिन्वमानानां भवति। तद्विदीक्षिष्यमाणान्प्र
ग्नीन्संनिवपेतइत्यपक्रम्य सर्वमांग्नाऽ...तिप्रायाक्तं। एकास्यारवासंन्नर
× अस्माकमग्ने अध्वरं जुषस्वेति याज्या। अग्ने द्युम्नेन जागृवइत्यग्नेः कव्यवाहनः पुरोनु०४५

वर

णीयादेकस्य । विनियतः । सन्निधापनीयानां । वा तत्र रथास्तंतरणाप्रायादनाद्यायामाविष्टि
र्भवति । उरथाविशिष्टानि प्रधानरणार्थस्तित्रो चीवि विशिष्टप्रमाणं । आध्वर्यवधर्मसमुदायनिर्वर्त
स्याद् इष्टानन्तरमुपकरणानि सन्निधापनीयानि ब्राह्मणः साध्वर्यवचने । प्राजापत्यस्य प श्वर
शुर्बंधान्ते प्रति विधायामथ वा पराधर्मविशेषः । आध्वर्यवाधीतान्तक्रमेण प्राजापत्याः
पशुबंधा भवति । आपोतान प्राजापत्यान पशून् आयजते इति सूत्रकारः । । वायव्यो वा वायव्यो
वा पशुबंधा भवति शाखांतरात् । अग्नाय वा कामाय । पशुबंधा भवतीत्यनुवर्तते । वाराहि
विस्ताद्यः सूर्वस्य स्यादनुवर्तमाने एतद्याज्यातकथं निर्मा ... कामायते न शाखांतरात् का
म्युपसंगृह्यते । पुरुषाजाविकागोरश्वा इति पंच पशवः । पुरुषा वा विद्याराजन्या वा अजं
गः । अविमिषि । गोरश्वस्य पशु ब्राह्मणपिष्टपिष्ट इति । पंच पशवः इति प्रकारप्रदर्शनार्थः । एव
प्रकारा अध्वर्युशाखास्तु बहुधा वायिके स्याः । । आकृता वा इतरः । प्राजापत्य एक एव पशुर्भवति
रूपाराविषाणं रहितः । । प्राजापत्यानेकेवायव्यं पशुमुपालाशं कुर्वीत । प्राजापत्यपाश
केविदाय व्यं पशुमुपालाशं कुर्वीति । यद्युभयः पशुर्भवति नाद्युभयं पशुमुपाराजा समन्तु निर्वपेतेति
प्राजाः । प्राजापत्यं वायव्यं एकपशुमुपालाशं कुर्वीति । । वैश्वानरीयमाग्नेयं वायव्यमाय
वाकामायतिया यजुः ... वैश्वानरीयं पशुमुपालाशं कुर्वीति । । हिरण्यगर्भेति
पुरानुवाक्यास्ति स्वउ त्रयाः । प्राजापत्यस्य । प्राजापत्यस्य त्रियच ... नान्यसर्वत्र । उप
सु । प्राजापत्यास्यतियतानि । । एकस्य ... ... विदंगतिप्रान्तवाक्या पीवा अन्यान्ययानि

घसिद्धवायुर्माध्यतिवायव्यस्याः एकया च दशभिश्च स्वभूते । वायवनुयंध्व इत्यादिसीमाक्ष
विदं गमनमस्या यदर्थ तासइति ताः पुरानुवर्याचाक्याचा य यस्य वपा सौः पुरासाशापस्त्रं ।
पीवा अन्नां रयिवृधः सुमेधाः । प्रयाभिर्यासि दाश्वांसमच्छ । प्रवायुमच्छा बृहती मनीषिये
ताः प्रर्वी बृहद्रयाः । वायव्यस्य निघुयताम्युताए वा । आतवसोमत्नायमनुर्व्यंताअंगि
रमाग्निः पारस्तु धामस्थितिपुरानुवाक्या । वयंतअद्याश्यामतामीलरह्यानियाज्या यस्या ।
आतवासोमनायमतानुर्व्यं ताअंगिरसाम । अग्निः पारस्तु धामस्थितिपुरानुवाक्या नाशापस्त ताः १
नां पुरानुवाक्याः । वयं त अद्य ररिमा हि कामं । अश्याम तं काममग्ने तवोती इति स्वयायज्ञा मा
त्ताहविर्गिरियवायाड्याः । प्राग्निःसुदृस्याघृताएवान्योसंजवातो आग्नयस्यतिस्तुदृस्या
ध्येवं निर्दिशाता । बृहत्पस्तु निगमाः पंचस्तु क्रियमाणमुपृहषि वी शरीराणी यातः । बृहद्व
१२ बृहद्वयो नानातिर्यवता । पस्तु निगमामनमिाय वमादवः पंचस्तु पस्तुपु क्रियमाणमुपृषि
वीशरीराणीति यावत् भाषामाचेतदुच्यते संदिदृष्यकृतासाथी । एकवदतऊर्ध्वं एकवचनां
तनपस्तु निगमान्प्रतऊर्ध्वं बहुत्वमिस्तु कायप्रासनं । तता हविष्कार्यापाद्य नशरीराला
विनिवागणतो । ताच्छाकुनयष्टा संइसमाप्तिस्तस्मादेकवद् तऊर्ध्वं । ॥२३॥ त्रिदिविभिर्दीस २०८
लीया । अयं चापारायमनिविशाजः साधिविशो । आया वे ऋ बाबेधानरीय आदित्यस्य १२
या । एतानिचीलि दवीपिदीक्षायाया नवैसि । याप्तु रात्रियाँ धारयंतः । याप्तु रात्रियाँ क्षय
इति पु-त्यादि चित्याः । धारयंत आदित्यासो जगत्स्था इतियच्या । इतराग्याः स्वैपाद ... । पंचद

शाः १

चिना। पंचहविर्बंदीरुत्तीयामिष्टिमकेतन्चतइतिस्कातः। ।अदितायचतुर्थः पंचमः
सरस्वत्यै। कर्माण्येवचनंचरुः पंचमइति। ।पंचहविकेतिच्छा। एककपालिः पंचहविर्
निच्छा कार्या। आयेनामातिथ्यां पंचहविषामविष्टिमकेतन्चतइतिस्कातः। आग्नाये
डोविश्वादवबार्हस्पत्यो। विष्णवश्च। आग्नायैडोपुराकाशोविश्वादनबार्हस्पत्योचरुर्वै
विष्णवस्त्रिनवकपालः। स्त्रुचिमार्कीसंगाग्मासः। स्त्रुचिमार्केर्बृहस्पतिंपुराणुवाक्या। बा
र्हस्पत्यस्य। तं शग्मासो अरुषासो अश्वा इतियाज्या। त्रिबाणं प्राविपि दिष्ट्वाः। विष्टी
तिन्यः प्रणीयमानान्यश्यकः। चितिन्यः प्रणीयमानान्यशत्यवमादिनानिगादनसं
प्रमिता वक्ष्यमाणमनुवचनमाह। ।पुरीष्यासः। प्रायच्छन्नायाम्निषु विष्णुतिर
ग्नअग्निनिरस्तिविष्णवतिरग्निनिरिश्यकपोऽनुक्रवनपश्चादनुसमनति। पुरीष्यासोअ
ग्नयः। प्रायच्छन्नायाम्निषु। विष्णवतिरग्नअग्निनिः। आग्निविष्णवतिरग्निनिरिश्येतान
चामनुक्रवन्निश्चकाः प्रणीयमानाः पश्चादनुसमनति। अथेतावकर्नीरन्चारूवङुन्च
न्नीन्प्रणयंति। ताचेचनास्मात्तवंतीतिस्कातः। ।२७ संचितिपरिश्रुता। संचित्याग्निस्तुचेपरि
श्रुतसामनिर्वद्दपमाणंकर्मा। अध्यक्षमनुशंसत्यक्षेश्चियस्यपश्चादुपविश्याऽध्यक्षु
स्तौत्रंसस्तोतानाक्ष्यसक्षपनानुशंसति। अध्यक्षमनुशंसाति प्रजापतिर्हृदयसामप
रिपूर्वादनंतरं संभ्रजिलाङ्गिऽध्यीतिडाष्पातिरग्निरिंजाङ्यानिडाष्पीतिरिंजस्य येन्निष्पतिडमो

निरुप्येद्याज्ययस्मात्सीं रां सह कृ(का)यत्र तस्यौ जपः पिता मातरिश्वेत्यादिना विजापन
संवाद्यः कर्तृरां सनि। आदावस्ताचार्यकस्त्वन्नकरोतीत्युत्तरक्रमेण सएव क्रमः परिगृ
ह्यते। ।विश्वानरायत्यक्तः पुरोनुवाक्यामन्त्रयाज्यायायजतीति। विश्वानरायानुब्रू
हीति संप्रेषितः पुरोनुवाक्यामन्त्रयाज्यायायजतीति। पात्नीस्वप्रेन वचनेन परिसंख्याद्यैः।
परिसंख्या। पुरःसरति निवर्तयति। ।प्रयाजानुयाजा चापरिलोप्य। प्रयाजानुयाजाश्चाभ्यु
क्ताः शिष्टान्यंगानि निवर्तन्ते। ।२५अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमन्वेति देवस्वाद
वींषि। अयं चापरः सामिधेन्याविशेषः। अग्नीषोमीयस्य पशोः पशुपुरोडाशमनुगतानि
देवस्वाख्यावक्ष्यमाणान्याद्देवताख्यादेवसूसंज्ञिकान्याद्हवींषि निर्वपन्ति। कान्यत्पुन
स्तान्यत इत्यत आह। ।अग्नये गृहपतये सोमाय वनस्पतये सवित्रे सत्यप्रसवाय रुद्राय
१२ पशुपतये बृहस्पतये वाचस्पतये इन्द्राय ज्येष्ठाय मित्राय सत्याय वरुणाय धर्मपतये ।अग्न
ये गृहपतय इत्येवमादिनाऽष्टाभ्यः सक्रमेणाष्टौ हवींषि निर्वपन्ति। तावाऽष्टौ नयेनेति
क्रमतः। ।अग्निर्होता गृहपतिरित्यग्नेर्याज्याऽनिराविष्यादलं न परमियद्वयंमलयनतरुं नः। अग्नि
र्होता गृहपतिः स राजेत्यग्नेर्गृहपतेः पुरोनु०। हव्यवाडग्निरजरः पिता न इति याज्या। त्वं सोम
नाव राज इति सोमस्य वनस्पतेः पुरोनु०। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामिति याज्या। आविश्चिद २०५
येन प्रमियइति सवितुः सत्यप्रसवस्य पुरोनुवाक्या याज्या यथा ना अदितिः करदि १२
ति रुद्रस्य पशुपतेः पुरोनु० उपतोहामान्यूरुपाय करमिति याज्या। बृहस्पते प्रथमं वाचो अग्र

अग्निर्वृत्रहस्य तावच्चिस्य प्रातः पुरोनु॰ । हंसि रिषस्पखिन्निर्वविदद्भिरिति याज्या । इंद्रं वयं मलधनइं
द्रीद्रस्याध्यक्षस्य पुरोऽनु॰ । उरुं लोकमन्वानं विविदानिति याज्या । मित्रस्य चर्षणीधृतो मद्दाञ्च्रा
दिव इति मित्रस्य सत्यस्य । प्र स मित्र गच्छन्तु स्त्रिंगादि वा तन्नत्राष्ठ दिति वचनान् । इमं मे वरुण
श्रुधीति वरुणस्य धर्मपतेः पुरोनु॰ । यत्किंचेदं वरुणदैव्ये जन इति याज्या । । सवपृष्ठ्याद
वीर्षि वृद्धस्य व्याहबिर्ल्यान्ननराति सवपृष्ठानि वदन्यमाणानि दर्वीर्विवचवति । १६ अग्नायवासं
तिकाय गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वैंडायाग्निष्माय त्रैष्टुभाय पंचदशाय बार्हताय विश्वेभ्यो देव
भ्यो वार्षिकेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो मित्रावरुणाभ्यां शारदाभ्यां मानुष्टुभाभ्या
त ८ मेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां बृहस्पतये हैमंतिकाय पांक्ताय त्रिणवाय शाक्वराय सवित्रे शैशिराय
तिच्छंदसाय त्रयस्त्रिंशाय रैवताय अनुमत्यै आयाविश्वानराय कायादित्यै दितायाविष्णुवत्यै ।
ति ७ अग्नायघासिंक्षाय गायत्राय त्रिवृते राथंतराय । यवमादित्येः सयुगान्यादन्सावपृष्ठान्हवींषि । नि ७
तानि विदरोहवींषि खिलवंनीति श्रुत्वा । अर्वंति स्वास्माकमाग्न अधरस्रात नायोपबाहवा वृत्रहस्य
तिकुषास्य वापित्र नागासा वाममघा । प्र च घाना अनुमतिर्यज्ञं दाविषु मन्यतां । अग्निश्च हव्य
वाहनो भवतं दाशुषे मयः । अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शं च नस्कृधि । काचहव्यायनादित्ये पण
वाहनासवतं दाशुभमयः । अर्वंतिस्वाहा वामाद आग्नर्वासंतिकादित्रुणपुत्रस्य पुरोनु॰ । अस्माक
आयूंषि विनारिषदिति । अर्वंतिस्वाहा वामादयस्य सार्वोपदिष्टेरिदं वाविचाता मादयस्व हरिभिरिति । पु
नमग्न अववरंकुषास्यातियाज्या । इंद्रस्य सार्वोपदिष्टे इदं वाविचाता मादयस्व हरिभिरिति । पु
णविशिष्टे लिंगानच्चिममाता । विश्वादवास स्त्रीणेबर्हिषीति विश्वादवस्य सार्वोपदिष्टारुतानया

श्ता इत्यावितिमित्रावरुणयोः शारदादिगुणयुक्तयोः पुरोनु॰ । प्रबाहवासिस्रतं जीवा सनइतिया १४
प ज्या । इहीतं जुष्टस्वनइ तिवृहस्पत्वादि मंतिकादिगुणयुक्तस्य पुरोनु॰ । एवापित्रेविश्वादेवायदृ क्षइतिया
ज्या । अनागासाम्भदितयइतिसवितुः शिशिरादिगुणयुक्तस्य पुरोनु॰ । वाममघसवितर्वाममु श्वइतियाज्या ।
अन्वद्यनइायवमादिका अनुमतिः पुरोनुवाक्या । अन्विदनुमतइायवमादिकायाज्या । विश्वानु
रानव्रतयइया प्रावैश्वानरस्य पुरोनु॰ । पृष्टोदिवीतियाज्या । एतन्नसवपिदिष्ट एव । हिरण्यगर्भो
यः प्राणतइतिकस्य [illegible] पादिष्ट एव । तन्नयामदितिमन्नीति आंसदितविष्णुपत्न्याः पुरोनु॰ । महीमू
मातरमितियाज्या । तद्धि गान्धिगमाता । नपशुतंत्रिदैवीविवाधमाना निनिगमाह्रजंतो तोत्र पत्र १
पशुवयुक्तसंगडातंनस्मिन्हवीषिविवाधमानानिप्रधानदेवतासंबंधनपरत्वोच्चापनिपाती निनिग
१४ मानावालनादीन्त्रसनेतो । ॥ वपां संस्थाप्यान्वबध्यायास्त्वाष्ट्रागपशुनो पांसुपत्नीशालचरंतीव
पांतमन्त्रबंध्यायाः कर्मपरिसमाप्य वहृादेवताकर्मैपशुनापांसुपत्नीशालेप्रचरंति ना न्निः प्रत्नीय
त । प्रयसुन्वंतियावदद्वकामयंत अघान्वर्थस्य वपायां संस्थितायां याष्ट्रंगपशुनस्ये [illegible]
पक्रम्यसर्वमाम्नातं । पर्यग्निकृतमुत्सृजंतिनसंस्थापयंति । तं याष्ट्रंपशुं याष्ट्रपशुकर्म पर्यग्निकरणां
तं कृत्वा न संस्थापयंति । पर्यग्निकृतमुत्सृजंतिनसंस्थापयंतीतिश्रुतेः । नसंस्थापयंति वपायाः ऊर्ध्वंसव ११०
तंकुर्वंतीयर्थः । अतआवाहनंतय । ततयाच्छ्रुतिः । तदाकुर्यादितादयात आवाहयतिचष्टारं यजनस्व १४
तिं चक्षास्यात [illegible] ततइति प्रयोजकवाए तादेवान्यजतितत्रिवास्यात [illegible] तवतइति । आग्नेयपा
ष्ठयर्मणासंस्थापयंति । [illegible] पार्श्वः पशुधर्मणा [illegible] ननप्रतिनिधिविधिविकारः शाह्णोनोनय
कुडयसंबंधिनो धर्माः कर्तव्याः । [illegible] त्रिवस्त्रपृष्टिलागद्दीतिपुरोनु॰ । प्रयम [illegible]

यत्रासंवायाअमिलियाज्ञ्या। याज्ञस्यपात्रान्विद्या। ।२७। दर्विकाहवींषियान्चत्रिपञ्चप्रभृतिनाम्
सांस्त्रिचियएवप्रकरणात्। अथान्तर्बन्धस्यपञ्चभूतानानामन्वंचि। दर्विकान्याहवींषिनिर्व
पंनीतिश्रुतः। अनुमत्यैकाकाराकासिनीवालीन्योधात्राप्रभूतमयादीनिपंचहवींषिनिर्व
तितानिविपंयहवींषिनवंतीतिश्रुतः। अक्षमरदंसुषृतोविघ्ननापसमस्मिन्याङ्गस्तुहवांजा
हवींषितिसानादधात्तस्यचत्तांपिद्वगोताःस्यातादचिरुचिप्राविधमाकक्षार्दवानाममृतस्य
पत्नीर्दव्यानाअस्यदविषःसाम्नाअसंदासुषाकिरन्नूरियामंरायस्पोषंविकिन्नविद्दत्त्वाया
तादाद्वाअस्मुषप्रावीजीवातमदितिं। पर्यादवस्यधीमदिक्षुमतिंसत्यधर्मणः। यातापश्चापा
ऊतरायईश्वराधातदंविश्वंनुवनंजज्ञानाधातापुत्रंयजमानायदाता। तस्मान्अव्यैद्गनवहि
उनरायईशाधातदेविश्वंनुवनंजजानाधातापुत्रेयजमानायदातातस्मान्अव्येद्गनवहिं
होननिः। अनुमत्याःप्रावपिदिह्। विनाक्रियतस्त्वविनाशः। अदितिः राकासिनीवालीन्यांशर्व
पदिष्टः। ।दर्वीन्यदर्वींषि। दर्विकाहवीन्युदिनन्तरा। लिदर्वीन्याहवींषिनिर्वंति। चकारःश्रावः
सहसमुच्चयार्थः। अत्रादोका। दर्वीन्याहवींषिमीनिर्वपंतीतिलानि। विदशादर्वींषिनवेनीतिश्रु
तः। ।अग्न्याधेयपवीत्याग्नेयउपासराज्ञायस्यायिदिवृष्टिचियिबालगाचि। अश्वइयमा
दिन्याददशाद्वाददर्वीहवींषिथयोतानतबांवस्यमालिकीयाज्ञ्याजलाक्याः। ।आपादिष्टु
यावाहृतान्याह। आपादिष्टामायानुवइच्छपांपुरानुः। यावाहतान्याअग्नात्रुतुबाके
मितियाज्ञ्या। ।यात्वषधीःपूर्वक्रनिविश्वाः। यात्वधीःपूर्वजाताइयाषधीनांपुरानुः। अतिविश्व
परिस्राहतियाज्ञ्या। ।सूर्यगावानमाअवी। सूर्यगावामदयपासवंचिदितिजवांषराजवाक्या
ननाअवीरणुककाराअस्तुतद्रतिता... सद्यासायन्तिः। प्रतिष्ठाआस्तनरीजनीय

षसः पुरानु॰ स या सा युनि मंदिनी मदङ्गिरिति याज्या। । रात्री व्यच्छन्। यातयाचिन्ठच दासायुता
सानवातिर्नवा। अशीति स्रैचष्टा उतान सप्तसप्तति॰। रात्री व्यच्छदायतीति सा च॰ पुरानुवाक्या।
यातरा त्रिन्ने दौवदस सदत्या वमादिका याज्या। । दानसु किंस्वकं। दानचक्रिस्सार्यदिति सूर्या याः
पुरानु॰ सुकिंशुकं शल्मलिं विश्वरूपमिति याज्या। । एंदं सादि दारिजिः सारव विप्रा। एं द्या दिक
री त्रिरिति दिवस्तु एनु॰ सारव विप्रा वितरं विक्रमास्वति याज्या। । स्थानाष्ट यिवि बालिकापर्व्वता
नी। स्यानाष्टयिवि त्रावलिष्टयियाः पुरानु॰ बलिकापर्वतानामिति याज्या। । दवीवार्चं यद्याय
देती। दवीवाच सजनयंत दवा इति वाचः पुरानु॰। यद्वाय दं यवितरतनानीति याज्या। । मा
तारुद्राणां वाचाविदं। मातारुद्राणां दुहिता वसूनामिति गाः पुरानु॰। वाचाविदं वाचमुदीरयंती
मिति याज्या। । दिशां चावष्टीः। दंश्याऽनेनरं दिशामावष्टी न्वेवेति च कारः प्रावि॰ सहसमुच्चयार्थः।
अत्राद्याक दिशामावष्टीः कुर्वनीति श्रुतेः। तथा तानिर्वि पञ्चधीजितवे तीति। । अग्नयइति यामि
आवरूता याःवृहस्पतायविश्वाम्यादावन्या विप्रवा। अग्नय इत्यव मादिन्या देवता न्यः षड्डः
पद्द दवीविलिन्यः प्राचपिदिष्टा याज्या पुरानुवाक्याः। । संस्थितायां वाद्रवसानीयायामिषावरु
एयापयस्यया नानिनिशाग्निविन्मिथुनं च तस्वार धारत॥ अथ यंथापरः साग्निविद्यवित्राजः। संस्थितायामुदवसानी
यायामिशा व्याग्निस्रवदो मानि मित्रावरुण्या पयस्यायायामानवति। तया ना अथ निशाग्नि वि मिथुनं नयुर
तापशापव्यापशुयागादारस्यायंप्रतिपद्यः। तथि वत्रातपयश्च तिः। तत्र प्राजापत्यपशुप्रकरणेमांसनदीक्षितेन
नपशुना शापरिशयीत न मांसमश्नीयात्। न मिथुनमुपयात्। इयंदीक्षा वाऐषपशुर्न वक्रूर्न चित पशुदीक्षितउप
शिरायीत। य न्मांसमश्नीयान्मिथुनं मुपयादिति। न लौंपादी क्षानेवाहिमरवमास्मिनेस ज्जिन मिथूनकीयेत् ॐ
कालतस्मात्तु कामनाचापरिशयी। तिन हु स वर्नं नेय दौतप शावृत्तदस्या यान मास नश्नवति। तन्वानि का निवामथुओ ऽ
पिशानानितमामस्यसा वर्षाकामकाने यदिस न त मिथुनं न्नोपयात् पुरानि चारु तिपयस्या याः इति। चिरन्त्यासो था
यपरिसनाज्जो चिपश्वारः। न दवरणं वा ... नव मापक समाप्तः। रन्तु काप्यी
तिश्रामः सास्त्रिविद्यइतनी क्रतिक्रमेलगवा मयन प्रक्रतामाती निधवार्वरातिर सा। विष्णनेस्या दृष्टि रूपातिवक्रत्यो।

घ५ वे५

अश्रुचपदस्याष्टम्यां द्वादशाहादीक्षंत । अश्रुचपदस्य विशिष्टायामष्टम्यां द्वादशाहायदीक्षंते निति
नियमः शास्त्रांतरात् ऋक्संख्या सावार्ह्मणानां संख्ययाँ मयविक्रिक्तसंज्ञायेतस्त्रीरुनिवत्तः । द्वाद
शाहीदाः । दीक्षा परिमाणं शास्त्रांतरात् । द्वादशाप्रसदः नियमार्थवचनं । स्तुत्यान्यहानि
द्वादशाहस्तुत्याहानीति सावनमानपरिच्छिन्नान्यहानि द्वादश भवंति । अतिरात्रः स्तुत्यानीज
ध्मं त्र्यहामेव च । अतिरात्रसंज्ञं स्तुत्यानां प्रथममहरुत्तमं च भवतः । मध्यदशरात्रः प्रथम
मात्रमहरतिरात्राभ्यामिय्यद्यातोऽदर्गाणां दशरात्रसंज्ञो भवति । तस्याद्यव्यपयुक्तानामान्तये
न सामसंख्यवहारार्था । पृष्ठ्यः षडहः । तस्य दशरात्रस्य यः प्रथमः षडहः स पृष्ठ्यसंज्ञो भ
वति । त्र्यहं छंदोमाः । षडहादनंतरं त्र्यायाऽह्नविशेषाच्छंदोमसंज्ञा भवंति । दशममहः । छं
दोमान्त्याऽनंतरं दशममहर्भवति संज्ञाशास्त्रसंव्यवहारार्थी । अग्रं यज्ञ इति याज्यायाः परिष्टो
ऽनस्याः अग्रं याज्यादि वया अग्रं मिमिय यइति परिष्याजनेस्य यापा भवति । अनानुवषट्कृत्वा
संप्रेषितामैत्रावरुणः परायादि मद्यवग्नियं मूच्यजायद स्तमिति च हमद एवमद्यवनित्र्यमि
त्रिषमाद्वितीयत्र्यहस्मिषु । अननुवषट्कृत एव हारियोजनेऽसंप्रेषितामैत्रावरुणः परा
याद्मि मद्यवन्नाचयाद्दीति तांश्च तानुवाक्यामृच्या कुर्यादशाम मद्यवन्निद्रुप्तानिरिर्योतांवा
इदमहदेवमद्यवन्विंद्रातन्य इत्याद्यमादिकमतित्रिसमाद्वितीयत्र्यहस्तिसृषु हरिस्तु । प्राय
णीयवायव्यासमाम्नातं । प्रायणीयार्खं प्रथममहः रतिरात्रसंस्थं तस्मिन् पंचरीसेयाद्द्वांत तदह
रेकानिषामसंस्थं मद्यः । आरंभणीया [illegible] तत्तु वषट्कृताऽनुवाक्यामन्र्याततिप्रजा

विकल्पेन भवति। यद्यग्निष्टुत्स्यात्तदा यथासमाम्नातं भवति। ग्नः शाद्दस्य स्तुत्या निषाद्यात्।
ग्नः स्तुत्या कामिन्द्राग्नी वां प्रब्रवीमि विश्वावन्यादि वा ग्नावारुणा ग्नः सामान्येन गासा सापान्याम्
लवार्वं च्या स्तुत्यात्मीध्रः स्वस्य धिष्ण्य एवास्तु उपविश्य। आग्नीध्रोऽतिप्रवित तो स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चा
दुपविश्याद। ग्नः स्तुत्या कामिन्द्राग्नी इत्यादिवमादिकं मंत्रं। ।नियामि तत्प्रागुणमादक्षः। अयं यदि
५ त्या इंद्रियदनुक्रान्तं तदा तत्प्रागुणमादाक्रान्तिश्चं भवति। ।पत्नीसंयाजान्तकाः प्रायश्चित्तमादक्षः। पत्नीसंया
जान्तान्यहानि भवंति। ।अग्निष्टोममानिर्वचनं तत्प्रागुणमादक्षः इति वर्तते। इदमास्त्वं उक्थ्याकायाः प्रायु
त्तमादक्षः अग्निष्टोमान निर्वक्त्यः। ।नामधेयाग्रहणं वा यजमान नामधेयस्य स्तुक्ष्यवाक्प्रा
गुणमादक्षः। अग्रहणं अद्भ्यादस्याद्धविकारश्च पिबद्दर्षा येष्वनियामि तत्प्रागुणमादक्ष इत्यादि
यदनुक्रान्तं तज्जवती ग्रस्या स्वस्य प्रकाराणां तद्धिकारः। ।प्रायणीयादयनीयायास्सारस्वतः प्रा
१६ यणीयादयनीयायारतिराचायाः प्रउगसारस्वतस्तु त्वानीयां नियामित्तदित्यधिकारात्। मा
धुच्छंदासवतिविकल्पामान्भूदितिस्सूत्रारंभः। अन्यथ्य दः स्तुवचनप्रामाण्याद्यायात्तः सारस्वतीत्तः।
माधुच्छंसे दासवा। माधुच्छंसः प्रउग इत्यनुवृत्त्या मानाद्याद्दशाद्दविकारघटश्च सारस्वतस्तु भ ११८ १६
वति। ।द्विरात्रप्रभृतिष्वहस्सु घोतम्बुय चाहानामग्निनं चांसत्त्रा मित्रावरुणः प्रातरनुवाकमनुब्रूया
त्। अहस्संख्यात्संज्ञितिद्विरात्रयद्दणं तत्सिद्धसंख्यातग्रहणं संधिस्तोत्रार्थं इति नाय मार्गो भवति। द्वि
रात्रप्रभृतिष्वतिरात्रगणेषु यस्मिन्काले हानां नचिनं चोसंतत्तसम कालेमवमित्रावरुणः प्रातर
नुवाकमनुब्रूयात्। तेद्दर्यागप्रश्नेष जामयां तंतेत्र मंगच्छ तंगर्छंचावग्रसाहितानाना। ।त्रिवृत्स्तोमेर
थंतरपृष्ठमग्निष्टोमः प्रथमं दशरात्रिकं। त्रिवृत्स्तोमं सर्वाम वाद्वः। रथंतरपृष्ठे नियामि तः। अग्निष्टोमसंस्थः। प्रथ

मिति शास्त्रसंव्यवहारार्थं। नामादाशरात्रिकं। तस्य दमिति। त्रिरस्तोमं रथंतरथंतरपृष्ठमग्निष्टो
मइति पूर्वकारिवशादन्यथा प्रीतिवासर्थं। तथापि स्वमकृचनुसारेण वचनं। उपप्रयंतोऽध्व
रमित्याद्यं सूक्तं प्रावादवाप्तीति समाख्या। सूक्तइति द्वाराच्यस्य विशेषणं रस्यासमूक्तं रातिचा तच्च
सूक्तं पारिवृत उपप्रयंतोऽध्वरमित्यतराज्यं सूक्तं भवति। प्राकृतस्याज्यसूक्तस्यैव निवृत्तिर्नाम
प्रयातां प्रावादवायं। तत्सम्मूक्तं पदेनाज्यं भवति नाथैवकृतं यातु। मायुर्छं दसाः प्रजगः उत्ताया
रजिव्यस्कं संमूक्तायाः सप्तसारस्यातनं पृष्ठगनवचनात्। आग्नाचिंद्रावसइति मरुत्वतीयं। आय
चिंद्रावसउपनइति मरुत्वतीयमनतसूक्तं भवति। प्राकृतस्य सूक्तमात्रास्यैव निवृत्तिः। तत्पाक
कृपचारात्। आनइंद्रो दूरादिति निष्केवल्यं। आनइंद्रो दूरादान आसकादिति तत्सूक्तं निष्केवल्यं
भवति। आग्नेवर्चस्विन्द्वार्चसीपीवंदावपृसिवर्चस्य हंमनुष्टुभं छन्द यासमित्युत्तिया लंभयति।
अध्वर्युरुपद्वमिष्ट्वाग्नेवर्चस्विन्निवमादिनामंत्रेणा तिग्रालंमादंडमनुकृतं नरुयति। यजमानो
मंत्रलिंगात्। तंड्रलं यजमानारिति च कात्यायनस्य। युञ्जानेमनइंद्रेच्चाहायानविधानित्य
त्रामवापरिहाप्यांतिचेग्राद्वविकारः। युञ्जानमनउनयुञ्जानमियइति सावित्रमिति वचनात्पु
रुंतनिवृत्तिः। इहल्वामनसा बंधुना नरस्यामवींहयानविधांप्रयुङ्स्वयंधुरीतिविग्राद्वां
दिवानोपनीशितांद्विवापरिहाप्यैवामवकृतं चादितिविग्रादाववविकारइति वचनाद्वंप्राव
तौ। पंचदशनीयापरिधानीयासर्वत्र विघाद्वस्याप्रातादिनाद्वेरिदितिरंतरिक्षमित्रिपापंचदशनी
तौ। प्रचदशनीयापरिधानीयासर्वच द्वाद्वशाद्वविकारेष्वपि कार्या। प्रशाद्धीयिस्यायिमाकृतां विकारइत्यनुव
यापरिधानीयासर्वच द्वाद्वशाद्वविकारेष्वपि कार्या। प्रशाद्धीयिमाकृतायस्वा नामन्वइयं तन्माकृतं प्राकृतस्य निवृत्तिकारति। सद्योतञ्चमुख्यानि।
तीति। प्रशाद्धयिमाकृतायस्वा नामन्वइयं तन्माकृतं

एतावताऽग्निष्टोमसंस्थादूर्ध्वं सप्ताहान्यक संस्था निनवंति। ।।आलरयंतं चतुर्थी दाशरात्रि
कमदः। आलरयंतेकार्यी आपा। ऋष्यान्यक। पञ्चस्त्रा आषाल शिनमुपयंतीति चतुर्थी एवक
तः। रथंतरसाम्नामेव वृहत्पृष्ठं द्वितीयो। पंचदशास्तोमैत्र मित्रावरुणयोरेव वृहत्पृष्ठं द्वितीय
यवमास्यं नवति। ।अग्निर्दूतं हवामहे अग्ने मरुद्भिः अग्निं दूतं वृणीमहे त्वं ह्यग्ने प्रथमो
द्वितीयं नवति। ।इंद्रियादि नवदितिसम्राट् सर्वत्रोऽरामोपरि ... यदि द्वितीयं द्वाशाद्वायतस्ते
समूह्य माध्यं नवति। ।किंउयत्रेतस्ते पर्युदपातन्तत्र सर्वत्रागमोमुक्तो पर्युदपात। ।गास्मिदः
उगाः। वक्ष्यमाणं ... उगागास्मिदइत्येवंनामा। गास्त्रसंख्यवदाराद्वैनामकरणं। ।वायायात
सहस्रिताइति द्वितीयास्साम। सप्राग्दीयका। अयंहवावायश्च। ।उक्रस्या घायाका
ता। दवादि विस्पृ राति ... उक्रस्याधमवाशिरइत्येकाउ गादावतिष्ठे। इत्ययमिन्द्रवायवसूक्तः ।।
।अयंवांमित्रावरुणेतिवचारिष्टवानि। प्रयंवांमित्रावरुणएत्येवमादीनि चत्वारिउगानि
१७ मित्रावरुणमस्मिन्निमिंद्रं विश्वादेवमिति। ।उतस्यानस्सरस्वतीद्यारतिप्रउगस्य ... उतस्या
नःसरस्वतीद्यारा हिरण्यवतीत्येवमादिकःसारस्वतस्तृचः। इत्यता ~~...~~ प्रउगस्यानि
प्रासताना निवृत्तिंकुर्वंति। नान्यास्यतिप्रउगस्यानीतिवचनात्। ।विश्वानरस्यवइंद्रइसो
मपाइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचारो। ।विश्वानरस्यवस्पतिमिति मरुत्वतीयस्यप्रतिपत्। इंद्र
सोमपाएकइत्यनुचारो मरुत्वतीयस्य शस्त्रस्य तत्रैव स्क्रातिः। ।उत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइतिब्राह्मण २१३
स्पत्यः प्रगाथः। ब्राह्मणस्पत्यस्य यस्य निवृत्तिः। तन्त्रामाध्यंस्यप्ययातारस्कृतयोना। ।इंद्रसोमं सोम १७
पतइतिमरुत्वतीयः। इंद्रसोमं सोमपते पिबमन्नमितिस्तेन मरुत्वतीयं नवति। प्रथयात्प्राततनिवृत्तिः ।।
यातऊतिरितिनिष्केवल्यो। यातऊतिरवमायापरामिति तस्ये निष्केवल्यो नवति। तत्रैवस्क्रातिः। ।इंद्रोअस्वि

न्याज स्वीयं दावप्रास्या । जास्थो मदं मन्त्राणि पुत्र्या समिद्यतियात्वेन दृश्यति । शंयो स्त्विन्निये
वमादिना मंत्रण यजमा भातियात्वेन दृश्यति प्रयगाशीर्यिगान । । विश्वादेवास्यति वे
श्वादेवस्य प्रतिपन्न । विश्वो देवस्य नेत्र रित्याषा विश्वादेवस्य प्रतिपद्भवति । । अस्यदिस्य य
चास्तरमित्यनुतारा विश्वादेवस्यैतत्स्यान्तर अस्य हि स्वयचास्तर मित्यानत्रवतः । आविश्वादेव
मित्यनुचर्यं रः आविश्वादेवं सत्पतिमित्ययंटाचानुचरः । । ताद्दवस्यति दिघावापृथिवीयज्ञस्य
वइति विश्वादावविकारः । ताद्दवस्य सवितुर्वरेण्यमिद दितिसा वि ज्ञात तदि द्यावापृथिवी विश्वसोत्र
(वति द्यावापृथिवीये । यज्ञस्यावारथ्यं विश्पतिं विशामिति विश्वादेवे । इति विश्वादविकारः । विका
रवचनादन्यत्रारुतौ । । पृश्नस्य वृष्णो अरुषस्य सूनोर्दृशयन्नविसाद्वा डा इत्याग्निमारुता । पृश्नस्य वृ
ष्णो अरुषस्य सूनोरिति विश्वानरीये । अग्नि सार्धं सुमखाय ध्व इति मारुते । नृविस्सतोजा
घ्नातानि तेदं न इति जातवेदसीये । इत्याग्निमारुतविकारान्यत्रारुतौ । । रुसशब्दवाच्यास्तामंविरू
पम्पृष्ठं तृतीयं । सशब्दवाच्यास्तामाः सार्वपुरास्तात्र पुरस्मिन्नदनितदिदं सशब्दवाच्यास्तामंमहः । विरूपमिपु
पुमिति विरूपं नाम निष्कैवल्यास्तात्रस्य सामं तृतीयमिति । त्रैयं यवस्तारायनामंसामातिशंस सं६
नार्थ स्तामसंस्थावचने । । पुत्वाहिदवक्रतमानियाज्यां यज्ञस्य । त्रिष्टुप् हस्तु गायत्र्याज्या
नियूक्षपादा । गायत्रप्रातःसवनात्यपच्यादृइतिक्रान्तः । । यमग्नेवस्त्रनितिसन्नाद्वा सावित्रा
नमोपरिहाद्वा । यमाग्नेवस्त्रंरिदतिसम्भूक्तपदेश्याज्यं रवति । अन्यत्रापि यत्रास्य प्रायगः स
वित्राश्नमोपरिदाद्ध प्रशंसत । । अग्निहृत्याचयः पउगः । अग्निहृत्यात्रयइच्छेवं सौशिकाः स्मि
न्नहनि प्रउगा वायव्यादिर्चौ सशब्दविरु... यका । वायव्यास्यर्वास्यैका सवनि

॥वायवा याहि दर्शतेति द्वा। वायवा याहि दर्शति वायव्यशयात्त द्विश्रुवचिका। एवमासो वायव्यस्तृचः॥ इं
द्रवायावर्षांसुतानामिति द्वा। अयं सामस्य प्रस्तुत इत्यैका। एवमग्र ऐंद्रवायवस्तृचः। आमित्रवरु
णा। आमित्रवरुणे वयमिति मित्रावरुणस्तृचः। अश्विनावद्गच्छतं। आश्विनं आश्विनस्तृचः। समारव्या
नातो। आयाह्युद्दिशिः। आयाह्युद्दिशिः सुतमितीन्द्रस्तृचः। सद्भूर्विश्वेत्विदर्शविश्वः सद्भूर्विश्वे
दैवत्विदिविश्वमादिका वैश्वदेवस्तृचः। उतनः प्रियेति प्रउगरचानि। उतनः प्रिया प्रिया
स्विति सारस्वतस्तृचः। इति प्रउगरचानीति वचनात् प्रउगरचानाम् एव निद्धरित्यशास्ते। तंत
मिद्ध यईंद्रस्यासामाइति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरो। तं तमिद्राधसे महइति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदि
ति श्रुतेः। त्रयईंद्रस्यासामाइत्येषानुचरइति सः। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यः प्रगाथः॥
प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्ययं ब्राह्मणस्पत्यः स्ववर्मणि प्रगाथः। अयमिति मरुत्वतीयं व्यर्यमामनु
१८ ब्राह्मवतांतति सूक्तं मरुत्वतीयं जवति। यद्यावइंद्र यदिंद्र यावतइति विरूपस्यास्तोत्रियानुरू
पौ प्रगाथौ। यद्यावइंद्रेति विरूपस्यास्तोत्रियः प्रगाथमार्मणि। यदिंद्र यावतस्त्वमित्यनुरूपः प्रगा
थश्चैतौ चाविरूपाख्येन तावन्त्याप्तुच्यमानो प्रायतायो। इंद्रत्रिधातु शरणमिति सामप्रगाथः। इंद्रत्रि
धातु शरणमिति त्रिवासाम प्रगाथ इति श्रुतेः। अहंभुवं यथाजातइति निष्केवल्ये। अहंभुवं वसुनः
पूर्व्यस्पतिरितीन्द्रस्य सूक्तमिति श्रुतेः। यथाजात एव प्रथमामनस्मानित्यनस्मिंसूत्रे ह्युत्तरनिविदं दधाती २१४
ति च श्रुतेः चाता। द्विसूक्तं निष्केवल्यस्यानुपदन्यस्तिति निवर्त्यं सूक्ते विहृतावाप्य निवितां त्रिघामवाल १८
वइत्यतघायो सूक्तं कार्यां। सूर्यन्त्राजस्विन्त्राजस्वीयं दादावष्ठु सित्राजस्यहं मनुष्योषु सूयासमित्य
तियास्तं नरोथति। सूर्यत्राजस्विचायवमादिनाम त्वमलितियास्तं नदोयजमानकर्तृको। अमिचादवेय
नुवरः। अमिचादवसवितरित्य निवानन्तुवरइति श्रुतेः। उदुष्यादेवः सविता हिरण्ययाभूतवती नुवना

*तत्सवितुर्वरेण्यं महइति प्रतिपदन्निरोमस्या। २

श्रि

नामितिन्व्याव भाष्याज्ञातः पराचत इति विश्वाद चविकारः ॥ उडुश्वादयः सवितादिरल्प । यनि सावि
त्रस्तृचः । घृतवती तु वनानां मित्र्यियति धाका पृथिवीयस्तृचः । अग्ने नाष्यज्ञातां अग्ने नवीस्तुरू ज्यइत्या
न्विस्तृर्ल । पराचता यदिभिर्जंतश्चा पश्यनिति विश्वादवेस्तृ रूकें इति विश्वादाद विकारः । अन्यत्प्रोक्तं तो
भविश्वान सायधिषणां । धारावरास्त्र माम्प्रथामा । अङ्गिरारु । विरियाग्निमारुता । विश्वानरायधि
षणाम् ताद्वृधं इति विश्वानरीयं । धारावरामरुता । धास्वा ऊ स इति मारुते । चममप्रथामा । अङ्गिरारु
विरितिज्ञाता वंदसी श्वाता घेवश्रुतवयात । इत्याग्निमारुतविकार इति वा वचात्राघः । पात्र तमन्यत विका
रवचनात । ।४ एकविंशास्त्रा मंविराड् पृष्ठं चत्र ऊ । ऐ एकविंशास्त्रा मनिति समासाऽपूर्वचनः । स्तोम
३८ संख्या सर्वस्तोमा त्रिवांसानाद्वात्र कालोमनुपयुज्यता विराड् पृष्ठमिति द्विजा सास्त्र संख्य वत्स
र्विचो वैराजे चाहूऽपि द्वाविंशे ज्ञाचन द्याक्रियात विराडा तृतीयसवनमिति । चत्र ऊमिति संज्ञा
शास्त्रसंख्यवत्सरार्थेवा । आग्निंनस्वष्टृक्रितिरियाऽपंच्याकौ । आग्निंनस्वष्टृक्रितिरितिविमदमाऽ
मितिश्कातं । धातुष्टु नः ग्रग्गः । तायचस्त्रुतः सत्यात । यायास्त्राका अयानितइायकावाय
यस्यप्रथमा । विद्धिहोत्रा इति । विद्धिहोत्राचा अवीतांश्यां ताद्वृधे एवंवायव्यस्तृचः । इंद्रश्वाय
त्रषां सामानां । इंद्रश्च वायविायवमादिका वायव्यात्स्तृ वेस्तृचा ऐंद्रवायाव्या नवति । यश्चिकता यश्चिकं ४२४
नसस्तुकऊरितिाग्निनावरूलस्तृचः । आनाविश्वा निरूतिनिः आनाविश्वानिरियवमादिस द्धेस
आग्निनस्तृचः । आयागिरः । आयाभिारथीरिावतिर्ए इस्तृचः । अपयश्चिायका क्रपचेद इिनं
रित्नभिद्धषा विर्धीदिवस्य तृचास्यिकान वति । अपर्यापरिपंथिनमिायषा नर्वति । सूर्यलिङ्गतिसाह
आग्नेयं नर इतिसमूहे । आग्नेयं नवेलाद्विति ... दैंश तिभुते: ।१
वैराजमाऽ

चर्यात्। ।एवं दिशतिद्। एवं हि ऋभ्युदानवद्युत विश्वादेवस्य तृचस्यादिपूर्वाविका विका।
एवं विश्वादेवस्तृचः एकया त्रिष्टुभा ह्र [illegible] त्रि न्यायेनानुष्टुभः। ।इयमददादिति प्रउगतृचा
नि। इयमददाद्रभसमृणच्युतं मितिसारस्वतस्तृचा आगानाज्जगत्यानः सव नात्ये च
दृष्टि तिष्ठतः। ।प्रतणादवीति सम्प्रोक्ष्य। साम्प्रोक्षिकप्रायश्चि आगप्रातनादवीसारस्वतस्तृचा
जवति। ।तं चा याह्यद्रि विभरि तिप्रति पन्मरुत्वतीयस्या ते चां याह्यद्रि विरीमद इति यद्युवयामरु
त्वतीयं प्रतिपद्यत इति स्थितः। ।प्रथमस्य प्रथमस्य तत्तरस्यानुचराः सब्राह्मणस्पत्याः।
पार्ष्णिकस्य प्रथमस्य च्य हस्यानुचरा ईं देवासासुतमेधः। इन्द्र इत्सोमपा एकः। वयमिन्द्रस्य
सोमाः। यच्च ब्राह्मणस्पत्याः। प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिः उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते। प्रैतु ब्रह्मण
स्पतिः। उत्तरस्यापि च्य हस्य यथा सोरच्या नेतएव। ।कया दृवमिन्द्र। कया दृवमिन्द्र मारिष
ण्य इति मरुत्वतीयमिति स्थितः। ।इन्द्र मरुत्व इह मनुमायिनमिति रिचा। इन्द्र मरुत्व इह पाहि
सोममिति त्रयः इमं नुमायिनं हुव इति याए लोहाचा पूर्वं च स्तुतौ। ।इति मरुत्वतीयाः स्तु
तिवृद्धावंवाद्य निविच्छ्रधाम चालाव इति याच्याकौ। ।पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति विराजस्य त्रि
त्रियानुरूपो न्यूंखो विराजस्य हृष्ट स्यपिबा सोमभिन्द्र मंदतु त्वा याला स्त्रा त्रियानुरूपो स न्यूंखो न व
तः न्यूंख शस्या कारा [illegible] स्त्र उच्चाता। तद मर्त उक्तं स्त्रा त्रियानुरूपायाः शंसन्। ।प्रथमस्य पादस्य २१५
द्वितीयस्य मायारक्षरायार्धिः इवं धिक्तेरनित्यानुष्टुभः। ।त्रिपदाए ता विराजस्तत्र मध्यमस्य पादस्य १९
द्वितीयस्थार कः स्वरस्तास्यार्द्धि माकारः सस्त्र मिः स्तारयस्तास्यापिस्त्वानद्वि राकारं शाद्य वंरूप

श्रानुष्टुभाख्यान्यूंखस्यास्यादाहरणं। ।यांता३उ३रसुषावद्दार्यम्३उ३आद्रिरिति। न्यूंखनी
याश्चत्पादस्यादित त्रिवच्छाम। ।द्वितीयद्वारकारारुद्धए कि केदीर्घंक्षि स्यौ स्त्रौं स्त्रीनंत
रणेति विराडः। विराजाख्यं न्यूंखस्वरूपमुच्यते। इदं तावन्मध्यमाख्यस्यैव पादस्य द्वि‍ती
यद्वारकादशास्वौं३कारान्यस्यं तत्र श्रुतचात्रिंषूच३उ३द्यार्यततदीकेदीकैंध्रस्विचयामति
पुनराष्ठवं द्विरिति विराड्न्यूंखः। श्रास्यादाहरणं। ।यांतसुषावति। यांता३उ३उ३उ३उ३
उ३उ३उ३उ३उ३रसुषावदर्यश्चाद्रिः। ।द्वितीयचतुर्थायारद्वारायाः प्रतिगरस्यानुष्टुभः प्रतिन्यूं
खः। ३ओमाम्नादेवति प्रतिगरस्य प्रकारेण रस्य द्वितीयचतुर्थायारद्वारायां द्विः प्रुवं द्विरुच्चरमित्यानु
ष्टुभः प्रतिगरस्यास्यादाहरणं। ओथा३उ३मादा३उ३एवति। द्वितीयाविराजः। ओथामादेवाख्यत
स्याविराजन्यूंखस्यैपादद्वितीयद्वाराविराजः प्रतिन्यूंखास्त्वति। आस्यादाहरणं। ओथामा
दैवति। ओथा३उ३उ३उ३उ३उ३उ३उ३उ३उ३उ३३मादैवति। ।इंद्रमिद्देवतातय इति साम प्रगाथः।
इंद्रमिद्देवतातयइत्येंद्रः साम प्रगाथ इति श्रुतेः। ।अभ्येदिमिति तिस्रणां पूर्वाया न्यूंखः।
इंद्रमिद्देवतातयइत्येंद्रः साम प्रगाथ इति श्रुतेः। ।अभ्येदिमिति तिस्रणां पूर्वाया न्यूंखः। कर्तव्यः। स्तोत्रियानुरूपाया
त्र न्यादिमासवनाम्नूर विधिश्चान्यतासां तिस्रणां पूर्वाया न्यूंखः कर्तव्यः। स्तोत्रियानुरूपाया
श्चिवं न्यूंखा उक्तमुख्यीयायाश्चेति श्रुतेः। ।ऊर्ध्व श्रुतायुधम स्यातय मुवः सत्रासाहमिति
तिस्र इति निष्कवल्यो। ऊर्ध्वश्रुतमिंद्रः कस्मिन्नाध तिस्रणां युधम स्यात पूर्वपस्य सत्राड इति स
यमुवस्स त्रासाहमिति तिस्रः। इयत सूक्त हृदयं स्वं वनिष्कवल्यो। ।द्वितीयादनाः घृतिपत।

विश्वादेवस्यावत्तरीयं पाद प्रतिपद्धितीयादेकः प्रतिपन्नयाः॥ ॥हिरण्यपाणिमूतयइत्यत्र इरु॥ २०
हिरण्यपाणिमूतयइत्यूतिमानन्तुचरइतिकातः। ।आदावायातुसविता सुरत्नः प्रथावायज्ञैः
पृथिवीनामात्रिः प्रसगुन्म्यः प्रभुक्तेऽआदवीतिविश्वादविविकारः।आदावायातुसविता सुरत्न इति
सावित्रे।प्रथावायज्ञैः पृथिवीनामात्रिरितिद्यावापृथिवीयं।प्रसरुन्तुन्यादृतमिववा यनिश्चद
यार्नविं।त्रिष्टुभान्यतानि।त्रिष्टुप्तृतीयसवनइतिकातः।प्रभुक्तेऽआदवीमनीषाविति विश्वद
विविकारः।प्रान्यत्प्रकृतं। ।प्रसम्राजः कईंयक्राजावयः सुवाधात्मा न मियाग्निमाकृतो।प्र
सम्राजा।असुरस्यप्रशास्तिमितिविश्वानरीयं।कईंयांक्रानससनीलाइतिमाकृतो।प्र
सुवाधात्मानंसुवृक्तिमितिजातावदसीयं।त्रिष्टुभान्यतानि।त्रिष्टुप्तृतीयसवनइतिकातः।इत्याग्नि
२० माकृतोविकारइतिशेषः। ।५त्रिणवास्तामंशाकरपृष्ठंपंचमां।पंचसंख्यकैसाराराह्निकंपंचममहः।
त्रिणवास्तामं।अस्तामंसेरथ्याप्रहात्रकाणंअस्ता मातिर्शसनप्रायाङमौ।इकार्यमिन्नानाम्यः तापातिकं ष्ट। ८
७सामसा हस्रंसेमस्याङ्गः। ।६ममभूचितिनवर्वमाडांथ्यूह्रिं।६ममभूशावाञ्चतिधिनुषर्ष्युधमितिव्यूळ्क्रपदे
नवरमिाअंव्यूं।नवतिाङगत्प्रातः सवनानाल्पपन्त्रुदइतिकातः। ।अग्निंतंमन्यइतिसम्रूढ। ।अग्निंतंम
न्यायावस्तुरितिसम्रूढ्क्रपदअडोकार्यौ। ।तस्यप्रथमाघिपूदमवग्रहस्यपदमवगृह्याद्धअवगृह्यिकन
प्राणोति।अतस्याग्निंतंमन्यइत्येतस्यप्रथमाघेशंसनार्छंप्रसतियदमवगृह्यपदमवगृह्यद्धअव २१५
गृह्यएकिनप्राणोति।एवामतांसृत्रिर्वचनो शस्त्रानतः। ।पंक्तिशंसेषुंपराः।अर्धर्चशावाप्रानतःस २६
वर्नामिशस्यनिवृत्त्यर्थंवचनो। ।लारुतःप्रउगः।अनुकरणार्थविचनं।अथइतीमाआवाकारःपादाः। ।आनो २०
यहे दिविस्पृशमितिद्वा।आनोवायवेवियकोऽनोनायहमितिद्वा।आनावायामादनइयिकाइयं

वायव्यास्तुचः। आयांसहस्रग्निं विति स्त्रः॥ आ वांसहस्रेहरयइयेंद्र वायवस्तृचः॥ तिस्रा[illegible]गायत्र्या
वार्हता स्वयंस्तुष्ठत्रिन्याययन। ऐंधमिक्ति तिहः। प्रमित्रा पिायकां स्तंधमिक्तासमन्स्य शयातिप्रमित्रा
यप्रायन्क्लिशाय कामित्रावरुणां यें द्रवः। इमाउवोदि विष्ट्रयः॥ आश्विनार्थे द्रचः। आनाविश्वा
सुप्त्यः॥ शावायर्मिद्रः।। दवोदवंवावासोद वंदवे। दवोदवंनावासादवोद वमनिष्टयइायवमा
दिवाविश्वादवस्त्रचः। यस्तुप्रायश्चात्तोंवयतादवेदवांवावसइंद्रमिंद्रं स्त्री[illegible]बती यथेंनवार्हि
तानापिविश्वादवः॥ नत्वाकयि दजुरन्याप्रवमादिकावार्हतस्वाविश्वादवस्वचारवांनाराऽस्तितद्रि
दृस्यर्थे विशेषणं। इयमददादितिप्रउगस्वानि। इयमदददनसमृणच्युतमितिसारस्वतस्तृचः।
उत्सं यर्थविशेषणां। इयमददादिति प्रउगस्वानि। उतस्यानःसरस्वती घोरा[illegible]तिसम्राक्षि। उतस्यानःसरस्व
प्र३ग एतान्यकानिवचानि[illegible]राकवस्तुनियोगः। उतस्यानःसरस्वतीघोरा। यत्पांवज्रन्यायतिमरुत्वतीयस्य
तीघोरादिरण्यवर्तनिरिति सार्वत्रिकं प्रउग सारस्वतस्तृचः। यत्पांवज्रन्यायतिमरुत्वतीयस्य
प्रतिपत्। यत्पांवज्रन्यायाविशतिमरुत्वतीयस्य प्रतिपदिश्ते तिस्त्रकातः। इंद्राहिसामंविताखिमरुत्वती
इंद्रदृशमत्सये हायानतिति स्त इति मरुत्वतीये। इंद्राहिसामंइन्मदइतिमहत्वांकमितिस्त्रकातः। सूक्तं।
अविताखिसुन्वानाप्यक्तं बर्हिष इति जनदाइ तिस्त्रकातः। मरुत्वांइंद्रदृशमत्तारणायतिविश्वातोइस्तु
सवनदर[illegible]तितिस्त्रकातः॥ अयंहायनवाइदमितिनिस्वः। एवामवामकस्तुवस्त्रीतिवद्रवीतिस्त्रकाति
इतिमरुत्वतीये। स्तुविष्टकवांयनिविल्पयामयाहावइ तियाच्याको। नहानान्यः। स्ताविय।
याकयेंमहानान्यइयनर्थीतरे। ता अरण्येऽन्यः॥ आ ता नप्रतीकयदशो। यद्याति स्वाऽदुक्षन
स्वायिकैका। नवानां महानाम्नीनां चास्य विधिरुच्यात। यद्याति स्वाऽदुक्षुनःचास्यांता दुर्विशएव
स्तायिकैका। नवानां महानाम्नीनां चास्य विधिरुच्यात। ननस्तिस्त्रस्त्रिरुच्यं। तासगादितिस्त्र आवर्तीतिय
माकैकारास्यात॥ त्रित्रिस्त्रिति रार्वि

घातत्पलि निर्देशात्। मस्तानाह्मीनांयान्यनुशंसानपिविनियुज्यमानानामयंधर्मः। न निरुक्ति २२१
येशाङन्युंखुनिष्टन्निवत्। उत्तमायाः पंक्तिरुत्तमा। अयमुत्तमस्त्रिंशत्स्तोत्रीयत्रावर्तते। तस्या २१
एवंरूपाया आम्नायप्रसिद्धायाउत्तमा त्यापंक्तिरिति। पर्यासस्य तदित्यर्थः। नउत्तमानामादिव २१
पंचपदानि पदशः पुरीषमिति निशाः स्यात् तत्र त्रिविष्टुंसं। यासौ पंक्तिरुत्तमा तस्याउत्तमपादपंचपद
निपुरीषाख्यानि निविष्टुंसंशंसेत्। तं प्रत्नवमंतरात्रकयादित्यर्थः। तानि चारण्यनूच्यानि।
प्रथास्मेपिपीषतोयारयिवारयंतमस्यनुवोअग्रदलमिति त्र्यस्तुवाअस्मात्रस्मादिदंव
सइति दशान्यवात्यसिवीरस्युरिति वासाऽनुरूपः। प्रथस्माइयवमादिकाः याद्यापदिष्टास्त्र्य
स्तृचाअस्मात्रस्मादिति दशमीए वात्यसिवीरस्युरि तिवादशमीसएषाऽनुरूपः। सशंसति
रकालपरास्तृचाः स्यास्तात्रियाचनविनियुज्यमानस्य मस्तानाह्मीत्स्तात्रियवत्प्रथमास्ति
२१ स्तृचस्त्रिरुच्यते। सइति साहचर्यार्थे शब्दनिर्देशात्। इंद्रामदायप्रदंबह्नास्तूरकस्तामिंद्र
वाङ्मामसीतितिस्त्रइतिनिष्केवल्यं। इंद्रामदायवीर्घइतिमद्वत्पांके। प्रदंबस्तदुत्रस्तार्य
द्याविष्पतिप्रवृद्धाः अन्तरात्कारयिपातरयीणामितिविज्ञात। त्रिष्टुप्सवनधरणं। तामिंद्रंवाङ्या
मसीति गायत्र्यंदिनास्यपञ्चइति स्तुतिवचनादिति निष्केवल्यं। स्तुकविवृष्णावत्यानि
विन्धचाम्यानुवइतिपाक्ता। तत्सवितुर्वरेण्यमित्यनुचरः। तत्सवितुर्वरेण्यमिति विश्वामि २१९
त्रानुचरइति स्मातः। उदुष्यादेवः सवितादमूनाइति तिस्त्रो महीद्यावापृथिवीइति च तत्र संनुवि २१
वाकानुवांनिज्ञावरुणापो प्रशंसमितिवाविश्वादेवविकारः। उदुष्यादेवः सवितादमूनाइतितृचेसा
वित्रेमहीद्यावापृथिवीइत्यर्धर्चशइति द्यावापृथिवीयं चतुरर्चं। सत्तुविश्वावानदिंद्रानाभ्रोक्षथान्द्वि।

×यादिङ्नाहुवोथतिसाम... पइतिश्रुतेः। ८

कोऽनुवांमित्रावरुणावृतावृधाविति विग्रहाद्देवौ द्वन्द्वे नाति वा स्यान्तरात् इति विग्रहाद ऋवि
कारोऽन्यत्राप्लुतो । देविष्णान्ते कुर्वे शीलिताः स्वदपि निश्चितितिस्त्रयस्याग्निमारुतो । देविषोमतमर्ज
र स्वर्विदीति विश्वानरीयं । अस्मिन्सूक्ते एकैकस्याग्निर्वैक्रूपस्तमिश्च इति निरुक्तोऽसि कापिस्तनी । ना
मीयो प्रत्ययप्रैने पांकेलायः सुग्दूच्चयान्ति । वर्णितं क्रिकिर्भाष्यविदस्त्वितिमारुतो । अग्निरद्दीनाग्रे
रपतिः । सर्वसाक्षिकानावदसीयो । अस्मिन्स्त्वायुध्यायद् घवितस्य अवरस्य होतारित्रिधायाप्यग्नार्धे
माश्रनुरुहारौ त्र्युपारूपादे नाम पर्डविष्यात पदमिति हालरिमिश्र अनुदात्तो इत्याग्निमारुतानिविकारइति
व्याख्याशिषः । महर्जनिमारुतानाह इत्यग्रह्मिति तिलावतिसमूहो स्यादृक्किकेपदहयद्वनमिये
वन्नादीनिस्तस्का निविश्वानरीयमाकृतज्ञातस्य दसीयानि तनोति । तथार्थं क्रतोर्यर्थं संमूढ इत्या
स्त्यासवभिमानो ॥ तन्वयस्त्रिंशस्तामंस्वरादृष्टं पदं । प्रष्ठमन्दवीरस्यातयौनस्यतासामा
न्यमितस्वरूपं । स्तामसंस्था । लाक्षकारणं । स्तामानिरोसनाधी । रेवतपृष्ठमितिस्वमलप्रका
रार्थं । षष्ठमितिसं दावदृष्टार्थो । । नित्यानिर्याज्याजिः पारुच्छेपीः संयाययजन्ति । नित्याग्निः प्रा
रुनीनिर्याज्यातिः पारुच्छेपीर्कृष्णमालिकाः संयाययज्ञेविद्वानाहस्यः । नित्याः शर्वांयज्ञाः देवा
पारुच्छेपीनिर्याजंतीति क्रतः । पारुच्छेपीरितिसमानपुष्पतीकिपुनियमार्थौ । धावासुव
आवांधिग्रहश्चिद्वायवस्यवृत्तानुवाक्या । श्रावाकुपारारदस्मकश्रजिघयः । आवांधियाव
दृघ्यः । रवेरांज्ञपारेण्ड्रवायवस्यपुरोनुवाक्येऽभवतः । स्कंधतरातनित्याव्यांसहसंयाया । नेन्द्रस्य
नेपरस्याध्रियांदयानामंतरयाम ... । सेंविर्द्विरावोधिरथ इति याज्या रत्नी

र्वर्हिरूपानायाद्वितीयाः आवोराया। नियुत्वान्वेहदवसशनियाऽघो। नियायारूपारतद
दासिस्तरदर्विषकुर्वतीति कात्या। सुपुमति। मित्रावरूणस्यपुरारानुवाक्यावृत्तरायाऽपा। स्वभु
मायात्वमद्विनिरिनिनियाउपरितिचावरूणप्रतद्वक्षस्यऽवरोहवाक्या कायीऽन्तरायाऽपा।
हाम्प्राकातनिदवइन्द्राबानियायाउपरिउत्तमायाऽपा। सुवाहोमानिपूर्वियाम्विनस्य पु
रानुवाक्यामवृत्तरायर्ऽपा। सुवांस्तामनिदिवयेंता आद्येमोयाप्राम्विनयदस्यपुरोऽनुवा
क्या। नियायाउपरिउत्तरायाऽपा। आचानिदास्त्रायव मांदिका। वृषन्निंद्रसांवांक्षुनुविन्द्रियऽ
दिवानोपुनाअस्मदायज्ञपत्नीस्तामोरासन्निति नपुष्टुद्विपदात्रिपुष्टाग्निंलानावंदय
ङ्कतिप्रातस्संवाचप्रस्थितानायजंतिट अग्निंद्रवपाणसइंद्रवइतिहा तुःप्रात॥ नायाऽपरि
२२ नावांधनुंनवासरीमितिमिंत्रावरूणस्यनियानंतरा। विप्पुद्दिवासवानपुत्रनइति
बाल्लणाच्छंसिनानियायानुक्ता। नोपुवोअस्मदनिजानिप्पोस्येनितिप्रतु नियाउद्गवी। प्रायन
पत्नीर्मिंयच्छेति नियायाउपरिद्विपदा। ततस्त्ताना रासन्नातिप्रातावरू नीतानिद्दूर्यपासं
रया जाघ्यान्निंद्वचनं। द्विपदात्रिपुष्टेनिवःसप्तुचयार्यः। अग्निरोनारंभान्यदास्यंतनियाश्री
घ्रस्यनियाचद्रवा।दयाद्रयों मेऽनुवंशलोङ्गिरइरद्धावावास्यनियायाउपरिप्रातःस
वननप्रस्थितानामनायाऽपा। उत्यंदिन्वानद्दतिमूरूरयोरावेकोर्दद्दउवषषुरःउत्याद्वि
नानावसिष्ठगाअपह्तिवच्चयाःस्थरायाहकिवादोत्रादीनामउपिवाइहियाऽपानवं
नि। नियान्युर्वादयाजानचायामसादियउंतीतिकात्याः॥। इत्ययज्ञानाधर्युर्गृदपतिस। २१८ २२

दावारत घाङ्जघ्य घयुस्ति दूरत्वपनिर्त्य हास्यापवादः । लक्षिप्ये च्येवस्य वेन्न ष्पिवयं क्रिया
स्यादस्मिति वचनात् । त्तियस्यापि स्यादुपविस्याधयुङ्शा जा सुरवीयस्य घरस्वपनित्र स्याम्नि कक
र्माणि चियस्यामः पश्चादुपत्ति स्याधयुङ्घयङ ज्ञा नञ्जि के तुरारवादः शाचा सुरवीयस्याप्य
पश्चादुपविस्यन्व रूपाविर्तयङ्जति । । पिबसामभिंडसुवानंमिं जायदीघोस्व्वे कावयं सधवंपा
दिनइंडंनरइब्ज्या तिं वर्नदइंढ वानातिदिस्तुच न्त्रितिमाञ्जैं दिना । पादि नईड्ड सुब्धु नस्ति पिबासो
मनिंडसुवानमद्दिनिनइंडायारि । घोरस्तुरारय नम्नता । वयावयं मद्ववन्सार्थधानि । पादिबड्डे
इसुष्पुत स्त्रियः । नर इष्टातष्ठ वयोन्य च प्रवाच्या । अवमदि इंडदा हदि क्रूवीनः । वनातिदिसु
न्वस्तूयंपरीणस्तः । इच्येनामार्थं दि । नसवनाद्ध्यादीनां प्रस्थितायाजप्रां यागयच्छा सारस्या
ननित्या नाबुपरि । । विकारउतमानावृद्दिदिवक्तातत्त्वस्हतीयस्यसौन । पाकरूक्ष पी संधा तूर्णं नं
क्रियां स्तु विकाररउतमा नावृद्दि वाष्टाणाउ नइ तिनियां निर्वर्त्य प्रकृति नासाध्य भवति ।
। अनवानं लोयडंति । अनवानं ना पदार्थं षिनवृस्यं तस्वि षापित्त चानष्ठुप्रस्थिता नाहि दि
व्ययई याजानां तु यडंति । । एकादिकी विकीर्णा तादिधिर्येचै कादिकीति । विव याजयुरितिश्र
ति । ख्यातिरित्यपि पाठः अनवानं नतएवा । । अयंजायतेत्याइं । अयं जायत मन्त्राषायशीमलीया
इमिति श्रुतिः । १२ विधेरूपमकर्मि नामता । प्रातिकेत्ता । ३उगः वसुमानकं सु यतारवि

त्रावचनात्॥ । स्त्रीर्भिर्विद्भिः। स्त्रीर्भिर्विद्भिरूपानायादिवीतयइति वायव्यस्य चः। आवीरघः। आ
वीराघ्ना निपुत्रोन्वरुद्रवस्य इत्यैंद्रवायवस्य चः। अयंमित्राय। अयंमित्राय वरुणाय शंतमइति
मित्रावरुणस्य चः। युवांस्तोमेभिः। युवांस्तोमेभिर्देवयंतो अश्विनावश्विनस्य चः। वृषन्निंद्र
इत्यका। वृषन्निंद्र वृषपाणास इंदवइत्यैंद्रस्य चस्य॥ । अवर्मह इंद्र दादृहि
श्रुधीनइंद्र यत्ताम ह्वयासादिंद्रस्य चः। तुभ्यगावायवा प्राणमभिन्नमुदिच मीत्नितइतिवि
श्वादेवस्य चः। इयमददाद्दिति पंचगर्भचानि। इयमददाद्रभसमृणच्युतमिति सारस्वतस्य चः।
इति पंचगर्भचानि। पुरोरुवस्तुतिर्यामाः। उतनः प्रियायतिसप्तस्वसा। उतनः प्रियाप्रियास्विति स
प्तस्वसा सारस्वतस्तृचा वाचयति। । सप्तथ्यैइति प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य। सप्तथ्यौ महानामिति
२९ मरुत्वतीयस्य प्रतिपदिति श्रुतः॥ । यंवंरथं सायावृषामरुत्वांइन्द्रमीढ्व इति तिस्र इति मरुत्वती
यां यंवंरथं मिंद्रमेधसातये। सत्वाश्चवृषाणस्तोभिः सामाकाः मरुत्वाँइंद्रमीढ्व इति तिस्र इत्यन
मरुत्वतीयं प्रकृविद्भावान्नि विन्दपयामचालवइति पाथ्याह्नैः। । रेवतीर्नाः रेवाइंद्रवतइ
ति रेवतस्य स्तोत्रियानुरूपो। रेवतीर्नः सधमाद रेवाँइद्रेवतास्तोता इति रेवतस्यान्त्यगापिस २८८ २२
तम्लो स्तोत्रियानुरूपौ लब्धतः। । माचिदन्यद्विति साम प्रगाथः। माचिदन्यद्विशंसत सखायो इति सा प्र
प्रगाथ इति श्रुतः। ऐन्द्राग्न कपर्दी द्यास्योपना द्रशितिरिति निस्रद तिनिष्कवल्यौ। एंद्रयाहु

पनः परावतनः प्रथमाचस्य मह्वानामलानिः उपपला लहरिरित्रिः सुतमित्यनास्लिस्त्वह्यत
न्नाष्ठवत्ल्यांस्त्रकृ विग्रहार्वांश्यनि विस्त्रथाम्नचात्तावइतियथोक्तं । प्रतिर्यांदव
मितिप्रतिपाद्विचाद वस्यात्रतिथ्यांदवं सविता राम्नात्योः क विक्रउमिन्नितिष्ठं र
सायेच्यादिवं प्रतिपद्यतइति श्रुतेः । तस्याः षोडशात्रादरणविस्तृत्याषोडशांद
रणप्रणुय्यपंचदशाहोरात्रावसायपंचदशाहोरण । तस्याइत्थमन्यत्रापि षो
डशांसामिसतिप्रतिपाद्यिवर्त्तमानायाए षएवधर्मिणाप्रालयाहोरात्रप्रतिप्रत्पद
विश्वव्यांनाम अष्टादशाहोरात्रपणवःपुनःपंचदशाहोरात्रावसानं । पंचदशा
होरात्रचक्षुर्धम । प्रस्याहि स्वयशस्तारमित्यनाशी प्रस्याहि स्वयशस्तमित्यव
मादित्यप्रतिपदुत्तरायनवतः । तृतीयाहाजुहुव संचरिता नमुचरइति श्रु
तेः । केनरोर्ह्वकः उदुष्ठादवस्स्यविनासवायाउदुष्ठादवः सविनासवायनिसा
चित्रमिति श्रुतेः । कनरापूर्वाकृतराश्वकृतरा द्वैपथ्यारिति धाम्नाद्यवीये
मिति श्रुतेः । किंपुनस्त्रिष्ठः किंयविष्ठानन्प्राउग्नामित्र्यात्वमिति श्रु
तेः । इदमित्युक्त्याम्नामपरितिष्ठ्यायाइन्द्रियात्त्राप रिशिष्टवांस्त्रीविद्याव
नै१

विकार॥ इडमिडा॥ रोऽर्द्धमृत्त्वं विचाइति विश्वादेवं॥ तस्यामुत्तमामपरिशिष्टायामनु
दक्षिणायां समर्प्यत्र इत्यनेनार्धर्चौ संसमापनीति श्रुतेः॥ परिशिष्ट इत्यनिर्दे
च्यस्य तस्य स्यायामनुक्तानि सिमकाम्यर्चां स्तनीति चेत्स्याः विविकारा अन्याप्र
ऽतां॥ अप्रदश्वमन्नौ॥ अप्रदस्वप्रकृमदृत्तं नोऽयतिविश्वानरीयमिति श्रुतेः॥
प्रयाजवः॥ प्रयजाकामकृता ऋग्विधयदिति मारुतमिति श्रुतेः॥ इमं स्तोम
मित्यामिमारुतेऽइमं स्तोममर्हते जातवेदसे इति जातवेदसीयमिति श्रुतेः॥
२४ इत्याग्निमारुते विकार इति वाक्यशेषाद्विकारवचनादन्यत्प्राकृतं॥ मध्य
माच्छावाकस्य उक्थ्य मरुत्वतीयायामारुत सा मारुत सूक्तमिति॥ मध्यमस्थाने
स्थाने चतुर्थपंचमषष्ठान्यहानि॥ तत्र येऽउक्थानि षष्ठे उक्थ्य मरुत्वतीयायामारुत सा मारु
तस्यानुस्तुत इति समृक्तापाद॥ व्यूढ पदेऽएव गायत्रमयोदिनत्वं युज्यते॥ अन्यत्प्रकृति
वत्त्रिषु नैमित्यादिनेषु वनानामिति॥ ॥ स्वस्ति ना मिमीतामिति चतिरात्रौ तावेश्वादेवानीक
रानि॥ समृक्तपादयोन्यत्र तानि विदेवा नित्रिमध्यामेच्छावाकानि हस्थानदं तस्वस्ति नामिमीता
मितिचतिरात्रः॥ स्वका स्य समुच्चयार्थः॥ एतास्विरत्रः प्राकृतं चजनीयायामित्रिश्चि स्थानः स्तु सामाकस्ये २२०
२४

नेयवस्थित स्तः कारानिमश्चासंश्चयो। तत्तं मइत्या नेवं च तु धस्थि। समस्त एव क्रियमाणा
ऽयम वा स्वः चिन्नाध्याः। तत्तं मो ऽप्रपस्तादु नायाम पुनरित्यौत तस्तु तु धस्थियान्तप्रसविं नवतिप्र
स्य शाम्य तन्निप्रकृति। । प्रयं तु याज्ञा इति तु नितान्स्य संज्ञानां स्वतन्त्रस्या बहुर्हि एवादानिचया हु
ता। तत्तु दक्षिनिय माकृत तस्तु संकर्दयचकार इयस्यान्त समस्या नियतर्द्ध। प्रयं तु याज्ञास्ता विशी
रत्नयइ तिनि स्वः कारा निर्णासतीत्यर्थः प्रयं तु याज्ञास्ता विशीतिरत्नयइ तितिरस्त्रा भिकास समस्ता
मि ६ इतिस्त्रातो। वसुमे तिन्नामिपदस्ते तिज्ञान विदसीयं। वचस्य स्पसंम स्त्र इ निवर्तते। वसुं न चित्र म
हसं स्पृणी घइथा तद्बत्तु धिन्न तिसमस्त जातवेदसीयं तव मिद्धा। विवस्सुगचा नामानि निवर्त्य
ता। पारा स्पृष्ठस्य बृहद्रथंतर पृष्ठस्या पांक्तपृष्ठस्या पवर्त्य पृष्ठस्यात त्पृष्ठस्य स्तोत्रा सास्स्वरस्तो
मस्य वहुं दागवत्यांना स्तोत्रियान्तरूपा साम प्रगाथौ श्वाविनस्त्र क्रिकात्मसरासाम प्रक्रिको ये वि
न्नापसस्त कः। पारा स्पृष्ठादिपु तु हुदागवारा न स्तोत्रियान्तुप्रा साम प्रगाथौ स कुर्यति तीन वधि रू-५
सामपारा क्रिएतत्सावस्ता त्रियपु अन्यानिसामानिकमा साम पारा क्रियान्तुरूप पृच्छयानिन
सामपारा क्रिएतात्स्य वास्ता त्रियपु अन्यानिसामा श्रय चानायदिपु नवि
त्रान्तुरूप पवित्रिशाज क्रियमाणान्यूं रवान्त वात्यवा विरजात्य तिसामा श्रय चानायदिपु नवि
हुसामो तरंनवतिमानानन्यूं रवः नदिविरज्जं त स्तोन मन्यूं स्वनायति क्रतिः शाकर ऊना
दूसामोतरंनवतिमानानन्यूं स्वनायति सामानास्यानाता। वृहद्रथं न पूर्णमिनाराय कस्माद न्यसं ते दै
चास्तु दुनाविस्तकुरीप्तन्यन् सामितिसमारथ्यानात।

त

ध्यैनि रि क्रियत इति आतः दरा अनाद् इति स्वाया नो

तन्त्र पृष्ठ प्लसा मानि। छंदोगस्तोमच्यु आः स्तो माद्भु तिष्ठं दागवश्यं। इति राउ पौ वयपृष्ठ आपवर्च्य पृष्ठे

न्य सम्पात्कौनाः। उक्थानां अन्नद्वानां यक्षिविशि ब्राउ का स्ता यद्देति। छंदोगवश्यां। समानम

नन्यसमन्त्रः एषां प्रतिः। उ कमुत्वीयायाः स्तुन्नं स्तो नवात्य याहा उः। यस्मात्स्तं इति रित्तोः मन्य पृष्ठ्यांस्त्रछन्दो

स्तो त्रियानुरूपान्सामप्रगाथाश्चेति वचनं। अयास्तोत्रादः यानुरूपीता भवति। अथ क

स्माद्वत्रार्थं उच्यं स्वयं नीयश्चमादिकं। तथापि यजिमि। विश्वजिदपि पारात्स्त्राशाद्वृत

द्यैतस्त्रपृष्ठ उपौ वयपृष्ठ आपावर्च्यपृष्ठं तन्त्र पृष्ठं छंदोगस्तोम इत्यैतेः प्रकारस्तवति।

२५ तस्यापि तायेवस्तु चनिप्रयाः का अन्तस्तु छंदोगवचनानस्तो। त्रियानुरूपः क्रियासामप्रग

ध्याक्रियायाः आग्निं नरइत्याश्विशं मसामन्तः। स्तोत्रियानुरूपाविति एतदसंयुक्तविधीयमा

नवान्तुसंवर्तसारणं। वृहद्रथंतरपृष्ठयोर्यादि नंयति। बृहत्प्रथयद्रपृष्ठस्तत्रापिचं

दितदेवधायाइयैन्तदाज्यं नयति। उन्नयसामापि बृहद्रथंतरपृष्ठा नवाय्यवा। अथक २२१

स्मादन्यदेतस्तक्रियत इति तिं आज्ञान्तन्त्र पृष्ठस्य सामप्रगाथाश्च स्वायायानी पारात्स्त्री २५

पृष्ठानेकएवं बृहद्रथंतरायायार्यानी। स्वरितानामिमीनामि तिवलितास्त्रां तविश्वादयानां

कस्तानीयतदपि समानमन्यसम्पात्कनेति वचनात्। अभिजित्यपि सार्वपृष्ठपाठनुवाति।

प्रपादः प्रद्युपिमाद्याः प्रतिज्ञिस्य त्रिः यादात्र काणां तत्राधिकारः सैतां । एतमत्र विंशाक्षरामंत्र इन्द्र
प्रभृतयः सामसु सप्तमं । माध्यंदिनं त्रेतः निपूजतां विसृष्टस्य पंचदश तारत्र दशको माव कार्याः ।
तत्र ता वस्ता दासि कं प्रथमम् ८ देशाराणुस्य सप्तमं तद्ध्याता । यज्ञ विंशाक्षरामं सर्वमिन्द्रं कालात्र
काणां स्तामा तिर्षा समेन वक्तनं । इट कृद्ध ष्टमि नि स्वक्रमत्र निप्राय इंच इष्यं नरप्राप्रविद्या
रात्रि युद्धेषु बृहदे युद्धरथं नरामचंप्राप्त पिञ्चस्य सप्तमस्या स्थ्या बृहत्त्र ष्टुतिवा वचनात ।
प्रवंत्रुक्का । यथाऽन्यो प्रवंत्रुक्कायजान वचनर द्वमिर्यो मितिश्रुतिः । । त्रिष्टुभः प्रउगमकस्य
मणकः । प्रवीरयाऽप्रवीरया शुचयाद द्विरवामिति चायं यामि तिश्रुतिरन्ते । । तस्याच्छावाके
सत्यनमन सादीय ना इशिंद्र वाधवस्तु चतः । उकों वक्रः उद्दां वकुर्वं कलम पनीकां सतिमे
त्रावरुणमितिश्रुतिः । । आशाराममाश्राजोन ताना सयार त्वान यादि वेनः । । आनाप्य
श्रानादय शावसायाद्दिसुष्ण्विन्निर्येन्द्रा । प्रावाय्या ऋष्टा वायाक्रपुरदंवंता चर्षनिनिवि
ष्वाद्विवं । प्राक्षादसेतिप्रउगस्य यानि प्रदादसा ब्रय सासस्त्रेए । पृतिसाररस्य तमिन्द्रां तामिद
प्रउगस्य इत्यामि । यायज्ञ दस्य प्रथमस्य प्रतिपदनुचरः स्वरसामन्नपोसं यो होता दंडास्ययोलितिवेत्रा
यपार्ष्णिं कस्य प्रथमस्य त्राहस्य प्रतिपदनुचरांश्च स्तपास्पयांश्च कालात्र दंडादा प्रजुनवेति स्वि
रसामान च्छावक्रयांतातश्रुचातएव ऋतवीत्ति । अग्निज्ञाचर्षलाद्धतएवं नवीति । एवमंतिदिष्टानां विशे

प्रकृतिभावागतत्वात्। प्रथमाद्रवप्रथमस्य क्रमोदात्तिकस्य
स्य क्रमोदात्तिकस्य न भवंति। द्वितीयाद्वितीयस्य। द्वितीयात्पार्ष्टिकात्प्रथमस्यौक्तः प्रथम
न भवंति। तृतीयात्तृतीयस्य। तृतीयात्पार्ष्टिकात्प्रतिपदनुस्वराः सप्राप्तौ तस्य द्वितीयस्य क्रमोदात्तिकस्य
कस्य क्रमा न भवंति। एवं चतुर्थस्य पूर्वस्य। निघातिकस्य। एवमभावितिपाठे क्रमेण पूर्वस्य निघा यहस्य ५
तिकस्य पार्ष्टिकः प्रतिपदनुस्वराः सप्राप्ता तस्य स्याः प्रथमस्य लोको न भवंति। एवं तृतीयस्य
आतिघातिकस्य निवर्तंते। एवं च क्रमे पूर्वस्य निघातिकस्य द्वितीयस्यातनिवक्रमणाः
रस्या पिपाय च्युदस्य प्रथमस्य प्रतिपदनुस्वराः सप्राप्तास्य क्रमो दात्तमाधुवनादियज्ञ
२६ दारुहृद्दश निर्दिशं कुर्वन्ति का हि का नोपाद्द प्राप्तिं दर्शयति। एवं स्वरसाम्नी क्रमोदात्ति इछे १
कनिवक्रमणास्वरसाम्नामपि पार्ष्टिक प्रथम [illegible] लोकाः प्रतिपदनुस्वराः सप्राप्तास्य
याः स्वरसाम्न्यः शास्त्राणी यत्र प्राप्ता न विकल्प्यते निवमियातिर कथं च बाध्यत्रा माघप
दरा क्रमोदात्तमानामनिघ्नवस्य तु अवि स्यादव सारु पर्यछिं। कय यानुजाय्यं सुत्राम जमिनिम २२२
रूचनीयां कयाशुनासवत्सस्य नीलाशं सुत्राम भं मरु पास्वाविंदमितितित्रिष्टुन्नवान्तर २६
क्रमरूचेनीयामघामवक्रोतवा यान्ता। ततृष्टुस्य लिच्छां मभामितिनिर्वाचरक्षां तनुष्ट
हियाञ्ज नि कृप्याञ्जाज्ञनि शां मभं पुरुहूत नवृष्मि यमितितित्रिष्टु भजगमानस्तूलोकक्ते आनि

१२ ५२

वनीतज्ञाथंतरंरूपंप्राद्याद्स्वखक्रनिष्क्रवल्यमाकृवतीयायाःशास्यतइतिश्रुतआतु०नक
एवरथंतरस्यायानिमनुत्रांसत्तीयककएवरथंतरंऋतुनिस्यायानिमनुत्रांसनइनि
श्रातेः।।यप्रथमायाराक्काःप्रतिपदनुच्चराविश्वादेवस्यातठारामघ्नजिघ्नावचाय
प्रथमायाःप्रथमद्वितीयायारियथंः।च्राक्काःपार्ष्ठिकयारवंनामचाता।प्रचामदनि
कौदामिकप्रथमात्पार्ष्ठिकाना।द्वितीयद्वितीयायांतृतीयतृतीयायां॥प्रथमातराथं
तरंतरंशास्त्रमितिश्रुतिलिंगात।।तत्सवितुर्वरेण्यंप्रतीयज्ञस्यायाँदब्मायतिइवार
ञुनीतीतिपंचायांद्विवनसासाद्रोमासस्यर्षतीठुनइतिनिरुक्तनिश्चाद्दाचविका
स्त्रानसवितुर्वरेण्यमितिसावित्रंद्वचंसूक्तं।प्रतीयज्ञस्यशंनुत्वावतिष्ठाकारुपिवीयंच
वंसूक्तं।स्वयंदेवायज्ञन्मनइयार्वेदंचंसूक्तं।स्वयन्नमानासुञुनीतीनावरुण
इतिपंचर्चविश्वादेवा।प्रायादिवनसासाद्रतिसूक्तं।वंसूक्तं।कलसस्यावचनानाम
नाद्या।वेदाविविता।वौपित्रत्रानानतंऊमित्यद्दनवाशक्षदा।मासस्यर्षतीइ
तइतितिरुक्तायषाचेश्वादाचविकारेः।।विश्वानारानकृतायाः।विश्वानारान्-आगमादिसंब
इंसदूरूपात्रमिरुक्तनवाद्वसा।विश्वानाराङ्गिरसौसामंयञ्चंयजीजननाऐषुधु
म्नस्वयमिता।प्रथधृस्त्रिष्टुतामिथमितिपंचस्यानवधावंति।स्वयाग्निमारुतं।विश्वानारानज्ञत

यइति कृत्यजाः पुनराध्यय पठिता। वेश्यानारान आगमदिाय वमादिकमायाज्योः इन्द्रपठिता
रातादृचि वेश्यानरीयं स्रकं। प्रयघस्त्रिष्टुल मित्र मितिपं चद्दश नव वावतिमारुतं। अर्धं तस्या
दवामव्दृइति जातवदसीयं। इया। त्रिमारुतविकारः। ।ऽ यत्र ब्रह्मचारिंशास्तो मेरथंतर
पृष्ठमष्टमं। दकारावस्याष्टमम द्र। यत्र ब्रह्मचारिंशास्तोमः। स्तोमसंख्यायाः ड प्रकाण। निक
याद्याः त्र्यां वास्ता ममतिचां संतीयायवं प्रायाज्ञ नार। रथंतरपृष्ठानिति स्वकृतिप्रकारार्कां
अग्निं वादवमिन्याज्यां। अग्निं वादवमग्निं त्रिस्सडाजाइ याश्यमिति श्रुतः। ।त्रिष्टु
तः प्रकुगनवद्यमालकः। ऊ विदंगति प्रथमारतीयां। ऊ विदंमनमसायवधासरय
तिप्रथमारतीयायाद्विवायय स्थंवस्या। ।आवायायात्राजातिचिका। आवायायात्रभसुविष्ण
२१ उपनइयो का। पूर्वात्यांसद सस्तुह्नयाऽ चकारः। ।याव तरः। यावतरस्ता न्यायावदो
जडइयिंद्रवायवं। ।प्रतिवां स्रूरउदिता। प्रतिवां स्रूरउदितस्रूक्तोरिति मित्रावरुणं मितश्रु
तः। ।अप्रस्यासुअः। अप्रस्यासुरूपासा नक्तिं दीनमिश्यां। श्रिनमिति श्रुतः। ।अयंसामः। अ
यं सामइंद्रतु व्यंद्रतु व्यइयिंद्रमिति श्रुतः। ।प्रब्रह्माणः। प्रब्रह्माणाः अंगिरासान इंतति
विश्वादवमिति श्रुतः। ।उनस्या नस्यूरस्यनीजुषाणमिति प्रांउगनवां उतस्यानस्सरस्वतीजुषा २२३ २१
णातिं प्रउगं इचानि इति श्रुतः। ।मरुत्वंइंद्रा। हैं त्वं वदिमाउ वा पुरुतमस्यं कृ स्यवीरइतिस
र्वत्रवतस्त कृत्रमाः परिस्रष्टा मेहृ श्विन्नमस्यघावाहृ थिमी इति मरुत्वतीयां मसंइं तो त्वद्य

सारस्वतंर इत्येतानि प्रउगशस्त्रानि २ नि॥३

वर्षिष्ठाइति त्रिष्टुभां प्रथमं मंत्र यतीयानामग्निस्त्वं वसा रम्य सर्वमाम्नातं क्रातो
क्रस्य वीरः। का अपश्यदिं इन्ति यत्र सूक्ते अग्ने इमि दरूक्ष मा प्राग्ने अक्रान्तेति चत
स्रः सर्वत्राधृतं यायाः। अथर्वं तरा तान रस्तु तादर्घं तासांदस्याया। चं दमनो इं
ड्राः वृं हचं मनो इंद्रायाला पूर्व्यां तां सुतकीर्तिमिमां तान्धियमिति निष्कृवल्यां चम
नो इंद्र त्र्यों हजाइति त्रिष्टुभां प्रथमं निष्कृवल्यामा मित्यचमन्तं त्र्य क्राते
सर्वमाम्नातं। ।हिरण्यपाणिमूतयइति चतस्रः। चतुर्थ्या नित्यं सा विष्णुं [illegible] हीद्योष्टु
वानापितारनिष्टि। न कीपृथिवी नन्द इति रचं सूक्ते द्यावापृथिवीयां पुवानापितरा
पुनरी पुरियायाजेहिं नाहिता तामितुं द्वानामिद्यावामरू दितिनवत्रिविश्वायुर्ध्यामिति क्रा
तः। इमानुकं इमानुकं त्रुव नासीषु ध्यामितिद्विपदाइति क्रान्तः। विश्वेदेवाकुलाइ
ष्टइति तिस्रः। तिर्वैश्वदेवविकाराः। विश्वदेवारस्ता [illegible] तास्तिस्रः सूक्तं विद्दा
वस्येति विदृश्मिन्नेयत्र मित्रावादावाहदवा नामि द्यावामरूद्दित्या स्मिन्निति विश्वादेव
विकारः। अवे श्वानारा ज्ञतीऽन दग्निर्नानित्यसीमतीं स्तयाहृयानत्र डसा। हविषापावक
दीदिद्याग्निर्वैश्वानरं छम नाडामहाग्निर्निशङ्कता। स्तनावानंदि [illegible] द्दपूर्विति क
त्याडा तृतीयाचायुं न्यं कुं ह श्यां यामिति विश्वानरीयं। ।कद्धन्नं कयप्रियामाकरामने

पादि ३१

कुतः। ।ऋतीवापविश्वावदस्समिथ्याग्निमाकात।ऋतं।यावित्रिश्वावदसमितिजाताविदसीयमित्यतदाग्निमा
रुतविकारः। ।१०अष्टाचत्वारिंशास्ता।न्नेदत्पृष्ठंनवमांदशरात्रस्यसवन।मवंदर्शमाणंनदशा
चत्वारिंशास्तास्ते।दोत्रकारणंस्तामानिशंसनार्थास्तोमसंख्या।दत्पृष्ठमितिस्य क्रय
त्रिप्रायः। ।अगन्ममहासामस्यवामानवसमित्यास्था।अगन्ममहानमसायविश्वंसामस्य
मानवसवद्यग्रहास्याति।उत्तदरूपमितिश्रुतः। ।पूर्वंवा।अगन्महानमसायविसोमस्य कं ५
मानवस्यमित्यनाथार्यत्पूर्वंनारपाकेवलमाडपेनवति।तथाचश्रुतः। ।त्रिष्टुबंतःषडंगः।
वक्ष्यमाणकः। ।आवायार्बुदेतिप्रच माढतीयावात्रमाचा।आवायार्बुदपुविपाउप
२८ नइतिपंचकस्यस्सूक्तस्यप्रथमा।ढतीयाद्रवितउत्तमाचएवंवायव्यस्तृचः। ।द्वितीयार्द्वं
तृतीयायार्थं।त्ताग्रवसइतिच।आवायारूपस्यास्यैवस्तमास्यद्वितीयाचतृथ्यांत्रिविष्टवं
तानत्रवसोसिद्धमाणाइति।ढतीयाद्यवापेंद्रवायवस्तृचः। ।दिविक्ष्यंता।दिविक्ष्यं
नारूजसः पृ थिव्यामिनिमित्रावरुणमितिश्रुतः। ।आविश्वावपाविश्वावानिमाणा। २२४
नइत्राग्नि।नमितिश्रुतः। ।इंद्रनरः।इंद्रंनरः।नमेमधितादर्धंमइाखेष्रुमितिश्रुतः। २८
।आर्षीमिनिःजाद्विभिरग्निःसुमतिंवास्याअश्रेदितिचेश्यादवामिति।श्रुतः। ।प्रसोद
सतिप्रष्टगन्यवानि।प्रादोदसांधयसाधायसासस्त्रंसायतिसारस्वतंमितिश्रुतःइयो

नानिब्रकुकमइत्यानि॥ ॥त्र्यर्यानिंद्वारख्यायतिष्कादरीगायस्का मप्रमंदिनइतिमरुवती
सं॥ त्र्यर्यमा मन्त्राषादेवतातियन्तु रूप्यपंचस्त्रू कानि मरुवतीयशस्यं नउत्तमाकौ
मइति प्रकृतः॥ ॥आसायायाद्यास्यैइडाघो नयइंद्रतं इद्विसमदं त्वचं विश्वजितइतिनिष्कवल्यो
आसाया यानुभव यांसजीषीतित्रिष्टुप् नानोप्रथमं निष्कवल्याँ नामित्यावमां नु कन्यापरं तानामिष्ठ
नेत्यइतिवचनात् पसूक्तं निष्कवल्ये॥ ॥अग्निचोदवप्रवांमहिद्यवीइतिह विो॥ अग्निचोदवसवित
रितिसावित्रं इं वंस्त्रू कं॥ प्रवांमहिद्यवी अग्नीतिद्यावापृथिवीयं इंवंस्त्रूकं॥ ॥इंद्रइत्थ्ये कातनो
रितिसाचित्रेइ वंस्त्रूकं॥ प्रवांमहिद्यवीन्नीतिद्यावापृथिवीयंइंवंस्त्रूकं॥ ॥इंद्रइत्थ्ये कातनो
स्त्रानीतिह॥ इंद्रइषदत्तुनइत्थ्यका नानारनानिषत्तानतिदरत्यार्वमितिप्रकृतः॥ ॥त्र्यग्निरु
इतिप्रमठितिपंचमनानास्त्रू कानि॥ अग्निस्त वि पुरादिनइत्थ्यवमादीनिपंचस्त्रू कानिस्तरुइतीयेनं
स्त्र न्नमने जांइतीयंत्रा कत्र्यइतिसविकल्पिमो॥ ॥यत्रिंशतीअपानमानुइत्थ्य॥ ॥यत्रिंशतिरय
स्वरइत्थ्यनस्त्रू कंउ पानमानुइत्थ्य॥ ॥नदिविअस्यत्र्यकइत्थ्य कास्त्रूक निरस्य यानिकोय
दरणं॥ ॥आशानितियवस्ता॥ आशानिपर्वनानापिप्रतास्वतस्वः॥ ॥बन्धुरकइतिसमनुप्रवर्हो॥
वं नुरका विप्रुणः स्तनारात्रुवतितिचनस्तके नवंतिवाराइः प्रावीकिनसइविकल्पार्थः॥ मरुत्व
इयवनाइुप्रायपरिहपिनारकाउस्त्रवो नवतिउनायाः पश्चायास्तुस्य गानायत्रिंशतीयापा
नमानुइत्थ्यनदिवाअस्यत्र्यकइत्थ्यकारोमितिनपरत्रा बन्धुरकइति मनुप्रवार्हो मानाः प्रवहः इति
त्रमानुइत्थ्यनदिवाअस्यत्र्यकइत्थ्य

ह१

आ जं१

वृ ह्रैउ घसनइति अस्य प्र थूर्वस्य य त्रे तस्य रूपं। प्र का र्जा ततः सारइ त्युक्तिः। यस्मा ह्यायं सार स्त
व प्र व ई पा ह्या न भवति। ।विग्धा द वासभागा तति इ वं तार द्वा जमिति विग्धाद वे विकारः। बिं वे दे
वासेत्यागात्तात्व फार द्वां ह चेंद्रा स्त्रां यस्य न भवति। इति विग्धाद वि विकारः। अ नि ना दा वस्य त
आ रुस्य तार द्वा डा इ वा व धि कः। ।दि विष्ट ष्ठा आ रम्भ ता। भि वैश्वान रा दह न ज्या। नि षा बा या तन
मो सव वि चं ड निच ड्रू प द्द स्त्र स्त ज्या ल व री। य द्वा स्य व य उ त्रि श न्ना रम्भ द्भिः पा रक्षु धा म स्तु। शदं वि षृ ष्ठ
दा च्य व मा दि का द्व क ल्पा डा। हृतीया सा व क्रा मि क्यां। इ ह्यत हृ वं विश्वा नरीयं। ।म रु ता य स्या म रु ता नाय
२८ स्य चि दा य इति मा रु त मि ति श्रुतः। ।अग्नि ाहि ता पु रा द्दि त इ। अग्नि ाहि ता पु सा द्दि न इति आ ना व द सी य
मि ति श्रुतः। ।इ त्या ग्नि मा रु त। वि का र इ ति वा क्य ा शे षः। य ज्ञ ा प द्दि ष्ठं दा मा नो य द्व क्त थै त दु क्तं स मू ढ्
रूप स्ते इ दा नी मा ह। ।या नि च्छ द स्य प्र थ म स्य प्रा तः स व न तृ ती य स व ना नि ता नि स मू ढ्ह से ष्ठं दा मा नो।
या नि च्छ न्द स्य प्र थ म स्य प्रा तः स व न तृ ती य स व ना न्त क्ता नि ता नि स मू ढ्ह पा द्दि ष्ठं दा मा ना म ति दि २२५
श्या त किं वा न्य ता। ।नि ष्क्र व स्य म रु च ती या या स्तु ता ग ता न्त स्तु उ ति। या नि च नि ष्क्र व स्य म रु च ती २५
या या ष्ठं ढ्ढा म ग ता। या र्ज्ञि ग ता नि स्तु द्वृ त्रि हि ता नि स मू ढ्ह पा द्दि ष्ठं स्तु उ ति च श ह्या ता। ।सा ष्या वा य न्ति
पं चो द्दि ष्ट क या स्तु नी या त। सा या व द्द्रा दृ ष्ट्य ति ः सा मा का इ च्चि ता ः पं च द शा क या स्तु नी या इ ह्वं न ये ति।

नाया जात इति तन्मुहूर्द्दीयात्। या जातएव प्रथमा मासं न स्वानि न्यूत स्तूर्णं तन्मुहूर्द्दीया दुर्हिप भवति।
वृद्ध इयं तरप्राप्ता द्विष्टकाः सार्वि वृद्धदंपतं तरप्राप्ता दत्ता राज्ञः पाद्दिशकाऽस्ति तस्मिन् क्रियमा
णे सर्वविच्छेदो मम मध्यं दिनाद्वा वर्द्धिष्णुका भवंति। सर्व इति वचना संघातप्रयुक्तानि कि क
न्निन प्रयुज्यमानानां ॥२१॥ अर्हति प्रविवाक्यं चतुर्विंशाख्या मंदश मम दः। दश मम मद्दरिदानीव
कृत्यो तादवं संज्ञकं। न विवक्त्रयामि द्यविवाक्यां कचिन्मन्यां तन्नो मध्ययमिश्रत स यवदारे
को वात्। प्रविवाक्य मितिगुणो विधानाम तत्। नात्र विचारयितव्योऽदं सा दुस्तलमिद मसाध्वि
ति। चतुर्विंशाख्या मां स्त्राम संख्यादात्रकाणों स्त्रा मातिरांस्ते नाहुः। अत्य प्रिष्ठामाऽविवा
क्यं दशमम हरिरिविकाद्याय नस्यो। ।त्रयस्त्रिंशम प्रिष्ठाम सामा। त्रयस्त्रिंशाम प्रिष्ठाम सामा
ग्निमाकर्तं भवति। ।त्रिकं मान सौमान संस्तोत्रं त्रिकं भवति। ।वामदेव्यस्याख्यानो रथंतरं पृष्ठं।
घामाद्यस्य स्य साम्न्या याऽस्या निरुक्तस्यां रथंतरं पृष्ठं रथंतरं पृष्ठं गीति प्रसिद्धाः। ।एवं च सति
यः सास्य विनिविराधः सप्तऋषिपरिग्राह्य दद्यात्। ।अप्रतिज्ञायामन्यस्याख्यायो यदि त्वकस्य
चिकं दत्तः प्रतिष्ठा निःस्यात्ता वाऽन्यो विनियुक्त स्तदुपादत्ताऽर्ध्याय यदन्त्यप्यात्। नंद
ति ह विर्यक्षो विदुषा मध्यमाय नाग्निसप्तदं न विश्वस्य यो मन समर्थ ...ीति यदि क श्चित्पमर

स्तोत्रं ५ भा२

उपदन्याधीसाय छीया स तां दत्तांपा र्षतः स्वाध्याय मधीयीतति क्रान्ता: उद्दृ यानुष्टुभं
मितारषींद्धं द सोसांपदानुष्टु नांपं न दवांस द जम्बैकस्मि न्सघली स्यादृहयानुष्टुने ढं
दायन्त्राईत मिता र जामनुष्टु ष्वि वडिंत्रिस्त्रां तं दस्त्रा मनुष्टु सं पदं सं पाद पं च दस्त्रां सदृ सं
का यीमि कस्मिन्सु व नीय सति। यथा सदनं च पं च दृशी नानुष्टु नः स्युस्त घिन द हस्त्रांपादये
दितिवचनात्। त त्र ता व छाद तस्मिन्न दृनि त्रास्य मत्र प्राया क्रये तत्तावद्व्याना। आपार
वतीः दयधाहि वरस्व तिवि रु तायां ति स्त्रः। उप प्रयं ता अध्वर मिति न वा सा हि या मानु
३० ष्टा पुमेतित त स्व। अग्नि ना सादीधितिति रर एपारि ति ति स्त्रः। स सूत्य य ह्विष्टुना सहि मि नूय
न्नितिपं च। अग्ननमम रु तिति स्त्रः। एनावा अग्निं न म सति प्रगाथा। अयमग्निः सुवीर्यस्य
त्र्यः ति प्रगाथा। यामग्ने मनीषिण इति ऋ चो मध्य मोवि नाई इति ध्यादि प्रतीच्य मिति ऋ चाद या पुरु
इति५ वा दा घान्यो चं व ति स्त्रः। व हि घा दपि यथा माय सुन्धत इतिस प्रज न स्यामा वा अग्ने तिष्टुज्जाम
रिति४ विं षड्रा अग्नि तं मन्ये या वसुरिति दश। क स्त उष इतिति स्त्रः। यावोदु षं संचितिय त स्त्रः। प्रति
ष्या सू नरी जनीतिति स्त्रः। उपा रूरु च इति षट्। प्रतिस्त्या मति रूच सं यो सि घाइतिति स्त्रः। प्र युञ्ज २२६
ष्या स्तू नरी जनीतिति स्त्रः। उपा रू रू च इति ष ड्। ३०
दे श यी यमीति षट्। उ आ वाय घ जानुनि ति हि। उ स्त्रा हिर्व सा जार नितिस्त्रः। एताउ त्या उषसः के तुमक्र
देरयीय मीतिषट्। उआवाय घजानुनितिहि। उप स्त्रा इति मा जार नितिस्त्रः। आमेद वं नासयानव
ततिषत स्त्रः। मा द्दि ना अग्ने वा धाय ति दश। अपि ना यज्ञरी रिब इतितिस्त्रः। आमेदवं नासया नवा
तति ष त स्त्रः।

अस्तु त्वायातमस्थिमास्वचेतितिस्त्रः। आजात्याग्निरुभसामनीकमितिद्वाउप यावज्जीवमतो
विद्वांनइतिद्व। इमाइउचांदिविष्ठयइतिषद्। अयं वां मधुमत्तमइति प्रगाथो। युवाकुष्ठ
रथंकृवहतितिस्त्रः। त्रिष्टियात्रा आचानवतं नविदासतितिस्त्रः। द्यांचिदद्यकरमास्वयोन
तियातिस्त्रः। प्रतिष्ठियतमप्तितिनवत्रिकृतमयापरिधायिकादशाएवप्रातरनुवाकः। प्रश्न
सुः कुषस्वसप्रथस्तमंत्रिः इमांनायद्दामप्तातिष्ठाधदीयकां। अन्निपवेतसमानवायावाइ
तिद्वेत्र्यं च्यातं याभिगजवाचीवइतिविर्द्दितीया। प्रश्नावाकस्य। अहानः नीरशाचिष
मितितिस्त्रः। यजमानहोतरध्वर्यो ह्रिआदिकानिगदाउन्नीयमानायप्रतिश्रुतायवोधृषदिति
तिस्त्रः। अस्मा अस्माइदंवसइतिचउकीनगणधमस्तुप्रकृतिवता। आउपकृयाता। तांसावक्ष
त्रिउर्वेतिरिप्याररन्यप्रकृतिवता। सा प्रचरा करतिजातोंदा आग्नतमग्धाश्वंनास्त्रामे। कृउंनम ३७
द्वांक्षदिस्पृयाप्तृथामातउदोश। अथा दुम्नइयादि। तां सा वाचि। वामेःसख्यासंउत्रातिति
मायुर्वंदसः। प्रउजनविशेदवासाप्रस्थिधइतिपरिधानीया। मित्रावरुणस्याउर्व। तां सा वृष
तानयक्षांकृपार्ढिवास्यतिस्तात्रियस्त्रचः। तां आनामित्रावरुणचरूपः। तां आनागतो ३४
विशादासासाक्षा। त्राबालित्वायतिपं चाग्निमित्राचादरुणपर्यारिप्याष्ठोरास्त्वा। तां। तस्यामनि
परिधानीया। ब्राह्मणाच्छंसिनआउप। तां। युञ्जंतिब्रध्नमरुषमितितिस्त्रा त्रियः। शों। आयादिश
सुमादितइयनुरूपः। सो। उत्त्वामंदउस्तोमाइतिच्छंदागाः। स्तोत्रियंकयवितत्रायामयानुरूप

 २

पः॰ उदयनीयपा॰। सुरूपकृत्नुमूतय इति मध्ये वाब्राना तगायत्री तिस्रः ... द्वितीय
त्रोंसावाद आनो याहि सुतावत इति हरोई ऋत्याष्ट प्र तं वयमिति द्वाउ द्वे दक्षिक्रतामसो। रोः॰
सन्नईन्द्रः त्रिवः सरखेनिपरिधानीया॥ ।अच्छावाकस्याज्यं॥ त्रो॰ नाहिशारां नईनतइतिकाति
यः॥ त्रो॰ ईन्द्राग्नी आगतं सुतमित्यनुरूपः॥ त्रो॰ ता हुवे ययोरिदं पप्न इति ... इत्युक्थ्यं
इतिपं च ईन्द्राग्नी अवसागतमिति द्वि। रो॰ गामन्द्विरण्यवद्दक्षिचिति परिधानीया॥ ।समाप्तं प्रातः
सवनं। ।मरुत्वतीया वा रपवमाना अच्छायदृश्यतां ग्रावस्तुतः ३ त्रिष्टुभ्नाजसासदृ। आतं त्वविरि
ति समाप्तं। अध्वर्यो त्रो॰ त्रिकद्रुकेषु महिषाय वाशिरं उवित्सुषदद्यायकाः अविसुष्व अबि
क्रतोइतिद्वा। त्रो॰ इदं वाससुतमंधइत्यनुचरः॥ त्रो॰ इन्द्र नेदीयएदिहीतिप्रगाथः। त्रो॰ प्रनु
नंब्रह्मणस्पतिरितिप्रगाथः॥ त्रो॰ अग्निर्नेता इगाइव ह्नितीतोमित्रियकाः॥ शो॰ वंसोमक्र
तुभिरायकाः॥ त्रो॰ पिन्वं यपइत्येकाः॥ इन्द्रदिं अयगायान्तिप्रगाथः ... तं याग्रवर्द्धायन्त्रु
तइति॥ त्रो॰ उत्तिष्ठन्नोजसा सहपीत्वा शिप्रे अवेपय इति च ... ।अध्वर्यो शोंसावाद कया नश्चित्र
आभुवदिति स्तोत्रियः॥ त्रो॰ कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दस इत्यनुरूपः॥ त्रो॰ पिबा सुतस्य रसिन इति प्रगाथः॥
अभि त्वा शूर नोनुमः। अभि त्वा पूर्वपीतये। सखाय आ शिषामहीति न वा ... अध्वर्षीसिदक्षनावानु (२२)
वज्रमस्का विन ति ... आदिन्तं। त्रिष्टुं॰ इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्र वोचमित्यादि परिवर्तता। ।अध्वर्यो ३२
त्रो॰ ... संसानतिमित्राव ... स्तोत्रियः प्रगाथः। मा ... मानुरूपः॥

२ ... ॥ शोयद्वावाने तिधाम्या॥४

निष्केवल्यं॥५

कस्त्वमिंद्र इति साम प्रगाथः। अप्राचर्ईद्रवि श्वा अमित्रान् निरू कस्य खीया। अाभूष्मी सोम दधाना नित्ति द्विपदा। साधारण इत्या तांहृ जनः कनी नदति स्तु कं। एवाचामिंद्रवज्रिन् त्वति स्तु क्तं। आक्रुया यो न मर्यो परिधानीया। स्त्रात्रियलिखितं एवा द्वः। अनुरूप स्तों सा वा इति तथा सोम प्रगाथ तस्य चानंतरं परिधानी याये विति। उ क्तं मित्रा वरुणस्य पट्कं। ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोत्रियाः अधर्यो शंसा वा उ तां वादेस्म मृती जेद्र मिति। स्तोत्रियः प्रगाथः। शंसा वा। तच्चायमिंद्र सोर्ये नियंनु रूपः प्रगाथ एव। शंसा वां कोन्नाया अतसी न। मितीद्धा। शंसा वाहि बहुणा तक्लस्तु सोम बिश्वायस्तु उद्धा याम क्रुम त्वमा इति। स्तोत्रियः जायुन इकोयैका इंद्रागवच्छादर्वा। स्वचा स्वा त्रिप्रा यस्तु उद्धा यमं क्रुमन्तमा इति। स्तोत्रियः तन्नदिन्व स्यरिय्यातद्द्युनुरूपः। यद्वात्रिककुक्ति मध्ये पात्य वा रीरं ञविशु भमइति। स्तोत्रियः त वयंन यंने तापइंद्रा न मिंद्रं द्वा द्वयी। निमघवा न मुया। विश्वा पृतना अभिभूतरं नर मित्यनुरूपः। तताक हान्। ततउ इत्यनु खीया नः। ता ना रायस्पोषस्य द्रविणं स्तोत्रं दक्षिणं मिति द्विपदा। ततद्दं ढ पूर्णि दानि रदा समना की रि ति स्तु क्तं। ननुइ द्राम्ना एव रत अयास्यति यथा। रूक्षं दावः शस्त्रं ढः पूर्णि दानि रद्दा सु मनाकीरि ति स्तु क्तं नन्विद्रा प्राणा एवैरत अया स्यति यथा। ताजवृध्या अधर्यो शंसा वा। ताना रात्रि वावि दद्धस्तु मिति। स्तोत्रियः। प्रथगाथः। शंसा वा ... सोमोत्थ्यं ताजवृध्या अध्वर्यो शंसा। ... रूपः। प्रगाथः एव। शंसा कद्रूचस्यांशतम् ... प्रगाथः। सोमा तरत्नि विश्रिया सत्ती ... अस्य वाढोदव दितं सा नमः। नूयद्धा ... ये ये पारायण ... परिधानीया। अध्वर्यो शंसा वां तिस्र कं प्रति नाष्टच दीयया मनोषाम ... अस्य दिस्रे यहा स्त्रां इति। इति विश्वाः स्यस्य सावा अतिथ्यं दर्वं सविता रमो ... दधानिर ॥ वैश्वदेवाः

॥ अच्छावाकस्य ॥ ५

आग्निपदिकस्तृचः॥शों॰ अग्निं वा देवं सवितारं इत्यनुचरस्तृचः॥शों॰ अनूनाहुवस्सवितावं
घोनुनइति निविर्कं स्तृक्तं॥शों॰ एकया च दशा तिस्र॥शों॰ प्रघावायइंः पृथिवीरिति सनि
विकं स्तृक्तं॥शों॰ स्तुरूपरं नुमरुताय॥शों॰ नदं त्रघं सुदनं विष्णुनापस इति स निविकं स्तृक्तं॥
॥शों॰ अयं वजः॥शों॰ य॰ मो मानामृतु मत॥शों॰ एवा पित्रा॥शों॰ प्रमु केत्वादवी मनीष
ति स्तृक्तं॥ आ ला तडाः क्रतावायं तु विश्वतइति सा निविकं॥शों॰ पंचजनीया परिधानीया॥
वी॥ अदितिर्द्यौरिति॥ उक्थ्यं याज्या प्रकृतिवत्॥ द्वितीया घृतयाज्या च वा नित्रो नाराशंसो घृ
तासु तिरिति॥ अधायीत्या॥शों॰ विश्वानराय पृथुपाजुषे विपइति सार्धे निविर्चं स्तृक्ते॥
॥शों॰ आ नि वितः॥शों॰ प्रय द्रुसः प्रतवासा विरश्मि नइति सार्ध निविकं स्तृक्तं॥शों॰ अग्निं नासदी
धितिं निरिति रिस्त्वा त्रियः॥शों॰ तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथा इमथा इति त्र्याया दशा॥शों॰ याज्ञा वन्तु वस
२२ बत्रावाति परिधानीया॥ प्रजापातन चादतान्यन्य इति याज्याइति॥ ॥प्रातरनुवाकरात द्वयं पंच
दशाधिकम नुष्टुभां संपन्नं तत्पूर्व तिरिश्वितामवानुष्टुभां प्रातरनुवाकः पंचदश शतद्वयं स
त्रा प्राष्टोत्तरा तान्यैन्यन्या न्यनुष्टुभां निगायत्री लां शत द्वयं पंचाशदधिकं॥ जालश उष्णि हुभ
ष्टोविराजः त्रिचत्वारिंशुद्धहृत्याः॥ बानवपङ्क्त्यः॥ शानद्वय सकप्रष्टिश्च त्रिष्टुभः॥ अनीतिर्जगत्या २२८
द्विपदां बद्धिशतिः॥ द्विवाक्यो सतृष्ण्यः कृति॥ अथ गाद्यो स्तोपानत्रियाः एक चत्वारिंशत्पञ्चक २२
प्रणिव पां तद्विरुचिः पंक्त्याधिदवायं त्राष्टो॥ त्रायाद यो नी व्ममास्स कप इप्राक्तिम या प्राः प्रतिश्रुत
यितिमिपंवा प्रातर्याविनिरिति कां॥ द्वादशानुयाज्याः त्रायाविंशानिः प्रउगं सयाज्यं षड्विंशतिः षड्विंश
शो॰ प्रते अग्नयो नि प्यो दर निस्त्यनुरुपः शों॰ सत्यमीन [illegible] त्रतं या स्तृक्तं शों आपो हिष्ठा मयो भुवइत्यादि पितृ निविकं त्रा श्रमस्तृक्तंति
रितो केः॥ प्रथमयशिशोसावो अयं गौः पृश्निरक्रमीदिति सो निविर्कं॥ शौ॰ मही द्यौः पृथिवी च न इत्यनुरूपः॥ ५८

१ अथ विराजः॥ आज्यनिष्केवल्ययोर्याज्ये। अग्निर्होमसाम्नश्च स्तोत्रियानुरूपयोः प्रतिविति॥ २

तीर्दोत्रकाणामाज्यषु। त्रयस्त्रिंशादनिषावा। एकादशिगधामीपंचमरुत्वतीये। आष्टो निष्के-
वल्ये जाद्दिंशादावा। तिस्रआग्निमारुताः। धपत्नीसंजी। याजोष्टितगायच्यः। अग्नी क्लिद्दः
तिस्रोऽन्तिजावा। चत्वास्त्राम रुत्वतीये। न च निष्केवल्ये इष्या हिद्दः। अग्निष्टुत्यः। न वबाहि-
कर्मण्यच्छावाकस्य। चतस्रा मरुत्वतीये तिस्रा निष्केवल्ये। नवनवरोऽस्त्रषु होत्रकाणामि-
ति बृहत्यः। अथपङ्क्तयः। स्तोत्रीयानुतिरूपः। एकाच्छावाकस्य बहिः कर्माणि। एकिका त्रिष-
वाद्ध मरुत्वतीये। तिस्रा निष्केवल्ये। एकिकाद्होत्रकाणां शास्त्रषु। तिस्र आग्निमारुतद्
तिपंक्त्यः। अथ त्रिष्टुभः। आपर्वद्धियविंशतिः। पशुकर्माणि वपां तत्रयो विंशतिः। सप्ताति-
षवाद्दध्यिधामी। चतस्रः पशुपुरोडाशा। द्वद्विपशौ। चतुर्दशाग्निचीयमन्नस्रक्तो। सप्त
प्रस्थितयाज्याः। द्ध मरुत्वतीये प्राद्द। राशस्त्राषाल श्रोण्याङ्य। अष्टादश निष्केवल्ये। विंशति
३६ र्मित्रावरुणस्य शास्त्रे। एकविंशतिर्ब्राह्मणाच्छंसिनः। एकान्न विंशतिरच्छावाकस्य। द्वि आदि-
त्यग्राह। स इन्द्रा मनानां सूक्तं। इन्द्राविष्णू पिब तंम। सोम स्येति त्रिष्टुप्प्रस्थितानां याज्या।
सावित्र ग्रहस्य चतुरा रात्रा वाक्या। स्रक्स्य च सावित्र स्यास्या घाशा। एकरां बदशाति
तिना यथौक्तं तु च्छिथ्यमेशिषा तु साति मित्या निवस्था न्नमा। आदवमेऽस्या चयस्त्रिशन्नाः एचाच
त्रिविश्वेदेवाय दाग्नि। तानि राम चयतिष्ठानावस्रनीति चतस्रः। पत्नीवानानारियस्य। जडकर्म त्रिसिति
वाविश्वादकः। श्रुणुत संद दंमा। घृतंमिति कृत मरुत्यायानिः। चंसामापिर त्रिः संविद स्रानवामित्रः।
वद्रूपश्रुयाग। त्रयादशान्द्रायमानस्रक्तोपि

७२

ए त्रिरात्र सरथौं। आत पितर्मरुतां छन्दं। अथ युक्तन्न प्रयुक्त क्लिः। उतना दिर्घ थाः सणाजाउ
तन्त्रा यंचुरादवपत्नीः। पेच्छ स्तिस्त्रः। स्याद्दक्षिलीया स्तिस्त्रः। यायारौसा। विक्तोर्नु कै। एवान इंद्रो मघ
वाकिरन्नीतितिस्त्रः। तिष्ठास्तुकं मघव म्नापरागाः। अति प्रि षड्वानुया का। परायाहिम घवन्ना
चयादीति पंचपन्नीसं याउ ष्ठितित्रिष्टुभः। अथ जगत्यः। एका। आपान त्रियाया। जालन्रमा त्रिजावापि
चं यपद्ध्ये का। द्विद्विष्टं नयां। षट्‌प्रात्कित्त याउपाः। सावित्र दस्य वयाड्‌पा। वतस्त्रः सावित्रस
के। पंच घावापृथिवीया। वनस्त्र आनीवा। ष्यन्त्या मानात्यका। जन्नाना जद्रियाविश्वानरायष्ट
षुपाङ्। सहतित्रायाद्‌ष्ट्रा। द्वे नाँपन्नीश्च येद्दसः। प्रतवासो विरश्चिनइति बह्। प्रतयसीनयसं
वीतिमयन्नय इति सप्त। दवानांपत्नीरित्यका। राकामहमिति द्वौ। तं त्रुनच्चत्र ऊ। सासानुम चिद्री
त्यका। आप्नमरुद्भिः सुनयद्धिरित्यका। युनज्मिति ब्रह्मणा। क्षित्रिनादरीदुविका। पुनश्चादेवा
नांपत्नीरिति। अथ विराजः। आजा निष्क्वल्यायायाविया। अग्निष्ठाम साम्नस्वास्ता त्रियानुरूपायाः
सतिनि। अथ द्विपदाः। द्व निष्कूवाल्या। एकिकाद्ात्रकातां प्रास्त्रष्टु। एकद्विरात्रिर्विषयान्स्वङ्गी।
अथाष्टयः। त्रिकद्रुकेषु महिषायवा। त्रिरंजुविश्वषड इति त्रिमरूषा। अभिर्द्युभिर्दवेस विनारमो २२४
एपारितियजा। अथ वाका योनि तच्छ्या राजपत्नी मरुद्‌इतिराकरी। द्विःप्रयुद्युतां एव मेत घाप्याव ३३
न्यस्त्रे दृढीकरणाय संपन्न्यर्थ्याद्या कांके रन्रूधौत द्युतद्वयं सपंचरीम पंक्ति छन्दत्यतः परो ॥ ॥
गायत्रनुष्ट्विद्ध्या पिपाजा जराष्टि विराजिकप्ता। द्वदायो पिन्नवंयत्रच त्वारिंशत्रितिः सद। १ एक

त्रिरिति। २ ६२

बष्टाधिकं विद्धि त्रिष्टुब्जां चत्वारोऽतद्वयं पङ्क्त्यः षोडशाक्षरीति जगती नां स्तु निश्चितौ ॥३॥ द्विप
दा विंशतिषड्भाग्यश्चैकार्यो विज्ञेयः ॥ उष्णि एवं पादश्चतुष्टये नाः क्रियात् अनुष्टुब् न्नायया ॥ २ दा२
तत्र भिन्नप्रकारेणान्यथा वाय च्छ्या ॥ शङ्काया बृहतीरपि गायत्री गणाद्विपदा ॥४
अनु ५० त्रि
अनुष्टुभ्नेरुष्णिगास्य त्रिष्टुब्विकातिरिच्यते ॥ त्रिष्टुभ्पूर्वसंख्याता आदकषङ्क्तादपानाप
अनुष्टुब्नेराष्ट्वीना नवकास्यात्रिशताानि त्रीण्यनुष्टुभां ॥६ संपन्ना
अष्टानवतिरिदाच्चतिचतुरक्षरवर्ज्जिता ॥ चतुरक्षरहीनानि शतानि त्रीण्यनुष्टुभां ॥६ संपन्ना
अष्टानवतिराच्चतिचतुरक्षरवर्ज्जिता ॥ उष्णिग्द्वयं विराजन्यपङ्क्त्यः बृहत्यः सताः ॥७ द्विच
३४२
न्यूनेनषष्ठानि त्रिष्टुभश्चापि न संशयः ॥ उष्णिग्द्वयं विराजन्यपङ्क्त्यः बृहत्यः सताः ॥७ द्विच
४२ २०
त्वारिंशादतास्ता ॥ काचनन्याजनुष्टुभः ॥ जगती नाम सौति यनि द्विरेतिशतं जावतां ॥८ संप
चारिंशादतास्कः काननन्याजनुष्टुभः ॥ जगती नाम सौतियनिद्विरे तिशतं जावतां ॥८ संप
दाषाल च्याड्याद्विपादा ता अनुष्टुभः ॥ सैष्टाशीतानि साश्चिवप्रार्वक्तानि च अनुष्टुभां ॥९
दाषाल च्याड्या द्विपादा त्राभेनुष्टुभः ॥ गायत्र्यादिगणा त्रिष्टुप्पदैश्च द्विपदेक्षितः ॥१०
द्वादशाण्यतमिश्राष्टिः संपन्नानुष्टुतिवादिनः ॥ गायत्र्यादिगणा त्रिष्टुभ् अनुष्टुबन्तं कर्यादिव सष्टीशतानि त्रीणि ॥११ षोस
त्वा अन्य ७ द्वादशाण्यतमिश्राष्टिः संपत्नानुस्तुतितानतिनः ॥ त्राष्टिरनुष्टुबन्तं कर्यादिवमष्टौशतानि त्रीणि ॥११ षोस
चतुरक्षरमादायप्रशाय त्रिष्टुब् न्तं ततः ॥ प्राष्टिरनुष्टुबन्तं कुरुते सप्तदशैः सर्वैर्द्वितीयाधिका ॥१२ रस
चतुरक्षरमादायप्रशायविज्ञातयतां सप्तश्यामतकुर्यात् अं दशैः सर्वैःपदं शोधिकाः ॥१२ रस
नवकोवातिरिक्ता लिङ्गमदशाणि दत्यादिजायतां ॥ अग्निस्वामिना च त्रिचसो काल्लिरयात ॥१३ अथान्या
षट्प्रानरनुयाकं संपन्नानुष्टुब् जाणि लिङ्ग अग्निस्वामिना क्षात्रिचश्लोकालिरयांत ॥१३ अथान्या
षट्प्रानरनुयाकं संपत्नानुष्टुं जाणि ले अग्निस्वामिना ॥ वानिनाक्षरः स्यादनुष्टुभां ॥१४ प्रजा
षट्प्रानरनुयाकं संपत्नानुष्टुभं जा लिं ले अग्निस्वामिना ॥ विनाक्षरः स्यादनुष्टुभां ॥१४ प्रजा
अनुष्टुबुद्धारः सप्तसर्वत्रावादितः ॥ न यथा प्राप्तियज्ञाविनाक्षरः स्यादनुष्टुभां ॥१५
कामनवक्राधारा ॥८ सिमीवाद्याः क्रियानां चतानो प्रत्ययं उक्तीयस्वेरवच्चस्या अनुष्टुभो ॥१५
कामनवक्राधा ॥ ८ सिमीवाद्याः क्रियान्ताचता ॥ नोप्रतयं उकतीयस्वेरवच्चस्यात्रनुष्टुभो ॥१५
अनुष्टुबुद्धारः सप्तसर्वत्रावादितः ॥ न यथा प्राप्तियाज्ञाविनाक्षरः स्यादनुष्टुभां ॥१४ प्रजा

त्रिष्टुभ्नवानिरुक्तोयं द्वादशा क्षरहीनिका ॥ तुर्यश्चोत्तिति तिसृभिरेवं षोडशयोजयेत् ॥ ४५

अ॰

उक्तयास्वतिनश्याऽप्यासत्रानांवादनारंतातायवक्ता सइतित्रिषायकयातद्विनारितं।१७
दावाक्ष्यिस्वत्रिरतिरषाप्टवक्ताद्धिगत्यतां।इतिस्यान्तरःसुदस्तुल्यश्चयायाकाव्ययां।१८
सर्वदिशानयौ।श्चताउत्तरस्तुनिबाजा।अनिनत्यपदारानस्वस्वयस्यांस्तुल्यता।१९ त्रि
कद्वुकिचलियंतरांयावाकिताष्विवचाद्दावतिष्ठंदसावर्गावितिवर्गोत्रिराश्रयातार॰ अ
उत्स्याइतिसत्तंच प्रतिपसंपदःक्रान्तः।सर्वाषीवितरक्ताश्एविराडास्तननयाकृता।२१
गिरावनु श्च्लोरेवयाऽभ्रियरन्त्रिराडापि।संपस्याछंदसामत्रसवनीयाविशेषण्ता।२२
अतिरिक्तक्रियायांहिसंपन्निरितिवद्भवेत्।एकस्मिन्नितिवारंतादधिकश्चवेनादरः।२३
एकस्मिन्निश्चसाद्यतक्तव्यंस्यादविवद्धितो।इतःस्यात्रायानातेऽमनारंसौजविघस्य।२४
३४ आद्यतामोविकल्पनरांयाविकिश्चयःपरः।ब्रह्मसामपरान्त्वाचसिनीवाबीवरांकार॰२५
तथापश्चुराजाराज्ञस्त्रिष्टुनतशोपाजावेन्।एकाहनचविघांततायमानस्यरूपाति।२६
सर्वकारिवशाकर्मस्विरा।स्वयदिकल्पितो।क्रियतात्याधिकंकिंविद्धसंवापिकल्पना।२७
स्वरांनुविहितंवास्यात्पूर्वकारीनावकयंतो।संपन्नापिसंपाद्यानसरंता।प्राया॰ऽनं।२८
अंथेश्चापीगायाराणऽउयाऽप्राविकल्पना।नवितथापिपूर्येतसंपन्नत्रावापदिह।२९
यथाकामीप्रकरणेज्ञापकंपराम्नाकति।जर्द्धाचाकृत्स्नरथीयाया।आचाया॰ऽविनादित।३॰ २३
अथावात्रीयमानस्तुसूक्तानांपरिमाणतः।क्रान्तःसंपत्तुसंपाद्याकृतिदृष्टाक्रियायदि।३१ २४
अहःष्टंत्रयहस्माकंक्रियतावधिकेचोदितं।संपन्नत्रनसंपाद्यातंज्ञापकंपरावापिकं।३२

वीजिनंवा न संख्ययंतद्यस्याकमत्वादितोपयस्यांगमिदंदीतिस्यादियंकस्य चिन्मतिः।३२
साकामावेष्टु तच्चापिप्रतिपन्नपुष्टुं अतोगत्वांतवातिरिक्तोक्तिःसमीदितीयास्यास्या।३४
स्ययंतंचिवात्तदस्याःसंपद्विधीत्यादितासामातिरकत्वास्त्रंववितायोष्णुक्ककारतो।३५
त्वाकलशालादयच्चावत्वादचयकृवनासंपत्तत्रापिसैषाध्यातत्रितंनात्किकारतां।३६
स्यामारंत्वात्रिष्टास्त्वामिनसंपाद्यानत्वसंपत्ताकार्यस्यनुष्टुभुवाःस्यारंत्वात्सुनःपुनः।३७
उक्कारंत्वाविराषाक्ष्णीनातवांसाम्निवादनाऽयुरियपदत्वाद्धितस्मात्त्रिष्टुनसंपद्यत्वात्।३८
अनुष्टुप्संपदमतउच्यमानोनिबाधतादुपातरेनुवाकउच्यातपंचदशाधिका।३९उ
गायत्र्यापानप्रीयत्रिष्टुत्वांविंशतिस्त्रिस्त्रः।गायाछायायस्यपीयेतिनसंख्यानिगदगण्याः।४०
नात संपदनुष्टुलानात्यषाएकविंशसंपादिका।यत्परिग्रयलीआदिसवनीयांतमत्रउ।४१।अतएव
नागानुसंख्यायैसंख्यायेकंपशुंतथा।आप्रियत्रिष्टुभःसंख्यंसानिषांसंपदस्यया।४२
प्रशाकविदप्रीणांनराशंस्यपिवासिष्ठी।गायत्रीवानावन्मयासंपद्गण्यास्मावाउ।४३
सानापूद्ध्यस्तिष्टाःत्वाविंशतिस्त्रात्रिष्टुत्तःउयोतेतिगाच्छप्राविराडूपाशकानमा।४४
वयाविंशाच्छतिसृभैगायत्र्यस्यकरनुष्टुत्वो।अष्टावेक्रिस्तुसंपन्नाजात्वशाहरवर्जिता।४५
विदवच्यादिवाड्याप्राग्उयाड्याकाला।उक्तोदूदाय्यानगायत्र्यास्यवाविंशायंचवा।४६
एकासनाद्दयाउसंपदनुष्टुभःपंचावचवाविंशात्तानासांवचउतिः।स्करितादारः।४७

पुर ध्यर नुर

संपत्तानुष्टुभस्याद्यदत्तानि स्वश्च निश्रितानाः सयाश्च प्रउगं यस्याः संपदा द्वासप्तत्यां ४८
दोगाउपस्याश्च पङ्क्तिः रश्वेई याविना। सावान त्रिष्टुभांसंप चत्वारिंशाश्च पं चयाः ४९ रा
नानि पं चं च चत्वार्य दशानि च विंशतिश्च यावासा ... गायत्र्यस्य यस्त्रिंशा ... ५०
तिस्रस्साताबृहद्याश्च काउग्ध्याष्टा ... त्रिष्टुभस्स ... संपन्ना द्विषष्टिं स्यासपादिका ५१
दधिदर्भादिशास्याः ... स्या ... त्रिष्टुभ ... केउत्रिंशास्सिका च त्रिष्टुभां ५२
गायत्र्युकास्य संपन्नां चत्वारिंशाद ... अधिकाति ... इयाः ... वषादशा ५३
कामकृचं तीय ... सयाउपउगं ... पंचगायत्र्यास्यतस्य ककुभस्त्तयाः ५४
बृहत्य ... साता बृहद्यास्त्रिष्टुभ ... चत्वारिंशाद् ... संपन्ना पदचर्चिता ... नि
... वं ... सया उपउगायत्र्योष्णिह विराज ... काः नि ... त्रिष्टुभ ... ५६
... नवो बृहद्यस्सं पद ... चत्वारि ... ५७
त्रिष्टुभ ... विराड्जा ... एकासाताबृहद्याश्च सयाउ द्विपदा ... ५८
... नाः ... त्रियदशाताः एकासाताबृहद्यकासयाउ द्विपदा ... उत्तरा मध
बृहद्या नवविज्ञ्यां त्रिष्टुभाधिक विंशतिः ... एकासाताबृहद्य ... त्रिष्टुभः ... एकान्नविंशतिः ५९ ...
×संपत्तानुष्टुभ ... चत्वारिंशा ... संपङ्क्तानि ... पं चया ... नि
बृहद्यानुष्टुभो ... सत्र ... सवानानुष्टुभां संप ... ग
दश ... त्रिष्टुभ ... अनुष्टुभ ... संपत्तानुष्टुभ
... चत्वारिंशाश्च त्रिष्टुभः ... संपन्नास्युरनुष्टुभां मैत्रावरुणस्य ... सयाउ द्विपदे ...
× ... त्रिष्टुभो ... द्विपदे ...
×एकासता बृहत्यै ...

तिःपदः

नोन्यता अष्टा षष्टिस्स सादिना ॥ ये स्यादष्टा विंशति संख्याय परीडपासा ॥ त्रिमाकृतोदध्य त्रिष्टु नो
विंशति स्त्र चउगयाष्टिक विंशति निः पङ्क्त्या याष्याऽभ्युष्णिगास्यादिपदाष्टिक विंशति निः षट्पप
न्ना नाम स्त्रीति वीविंशत्यक्षर सं पुनाए कत्रिशदक्षग त्र्यः स्कन्ध सयाऽपि ला ॥ त्रिमाकृता ॥ ९९ यास्त्रोरा
कसुमतयए ॥ जापङ्क्तंं नीस्मृता ॥ त्रिष्टुभोऽष्टादशाक्षरा ॥ स्विस्त्रस्या दुरपङ्क्तः ॥ १६ अवि रजपड्गा
यंस्त्रास्त्रसः स्कः संपदास्त्रिवृहा ऽनुष्टुबन्तो च्यस्त्रीतिः स्यादधिकाष्ठा तिरक्षरा ॥ १६ न्तोयायांकादि
यं द्वंतं त्रीष्टुः स्कन्धस्यो दिशोऽष्टमांशः ॥ सिनीवाली च राका च क्रियार्थ तां न च दिहा ॥ १९ गायत्र्योदे
क्रगायकाराक्रयोर्द्विशाष्टिच वाउपत्रिष्टुभविराड्या यं यक्षरशीयम् का ॥ १७० त्रिष्टुभोऽष्टाव
संपन्नाः स्कन्धपालयोऽति रक्षरा ॥ अधिकादशाक्षिरसार्ध सप्तहड्या ऽनुष्टुब्नथ ॥ १७१ स च ।
संपन्नाः स्कः पालयोऽतिरक्षराः ॥ अधिकादशाक्षिरसार्धसिंशाड्या ऽनुष्टुब्नथ ॥ १७१ सन्नानुष्टु
गांसं पक्षता न्यर्धि त्रनी याति ॥ द्विविचात्रापाराक्षाय चतुरक्षरवर्जिता ॥ १७२ यास्त्रोराकजग
तीयस्य यात्रिष्टुब् च ये यपिवा ॥ एवं संपादिता संपाद्युक्ता ब्राह्मण लोकल्याया ॥ १७३ ॥ वाचिंशा
संगाय च्युत उपप्रयन्तो नवस दिवामानुषायुग तिचतस्त्रः करुपष्ठ इति नि स्त्रोयाच यादृशसे
विंतिचतास्त्रसंगे नायदृशीरिजइति ति स्त्र प्रामदृवं नावंति ॥ आग्निं नरः प्रतिष्ठास्त्रल श्रीष्टु
स्त्रितिष्टयानरुष्टुनां स्व यन ॥ अग्निं नरादीधितिभिरण्योरितिरचमेष्योय ॥ कृतिष्ठास्त्रसजीज
नीयकपास्य ॥ आप्नु त्रायातमग्निन याश्विना ॥ चतुर्विंशतिं त्रिष्टुन्नः आपास्यचनी दयपादिवस्य

बयार

९५ स्तु ४

इति त्रिः। सस स्याय द्विशुतासा। मित्रू क्षनिनिपंचा। अग नमभाइ तिति स्त्रः। उपो रूस्रावषट्। प्रति स्तोमेभि। सूंचौ। श्रा
न्नात्मग्निरुषसाम नीकमिति द्वा। उपप्सावक्नोगमतो विशन्तइ ति द्वाइ तिच उर्विशे निंकिंडु सोन्नुब्रूयात्। का
तथा ऊर्ध्वा। त्व्रद्धिंइ तिस ज्रन्नस्वागोपाइ ति षट्। एतावुत्याइ ति तिस्त्रः। त्वं ह्यग्ने प्रथमो आद्यति ति स्त्रः। य ३
का स्विदद्य कतमा स्वश्वि नत्विंच तस्त्रः। इ च्छिता श्च नद्वि शति जगती ब्रूयात्॥ ॥पंच दशाद्य गाथान्
एनावो अग्निं नमसा ति त्रयः प्रगाथाः। अयमग्निः सुवीर्यस्ये ति चैव त्रयः प्रगाथाः। यत्वं अग्ने दस्य
तीति त्रयः प्रगाथाः। उषो यदद्य नानुनद्यैकः प्रगाथः। आ माउवां दिविश्च यइ ति त्रयः प्रगाथाः। अयं वाम
धुमत्तम इति द्वौ प्रगाथौ। एतानो च दश प्रगाथा न्नैनन्नु ब्रूयात्॥ ॥अग्निहोत्रे चाग्नीध्र दश। वाम
३६ नेमनो पिब इ तिति स्त्रः। आ न य जिष्ठो अध्वरइ ति ति स्त्रः। इलो द्यो द्विपतीयमिति दशसंख्याः। कुरु चाद्यो वा
न्नो उइ ति ति स्त्रः। उ ष स्तच्चित्र मा त्वार ति ति स्त्रः। युवो रथो ऊ वइ ति ति स्त्रः। तथा च क्षो को वामस्नेम नो पिब
तृ५ इस्ता वायोमध्वमस्त्र चः। नेवाप द्द शा क्षेत्र्या स्तिस्त्रः अंश्विन आश्विन॥१॥ ॥पीका नि चा सवो एव वाजं
ति। तस्मा थेवचने सह विर्दवा न नि कथ्रि शतीं स्य॥ ॥अनुब्रू जी प्रातरनुवा का कश्विप वदशो शता। य इवे
तु क्षे प्रातरनुवाको द्वा त्रिंशा सं गायत्र्य इ त्येव माहि सोऽनु ब्रूजी पीवदध्म धि कादशालसे पद्या तत स्त्रि
पदं नायं सेवा। द्वा त्रिंशा दवगायत्रीः बढि राजत्ता थिवचा न्नवयत्र ब्रूनु त्रिं शं सं पन्नो सा य धास्तु तिः। स्त्रवर्ष
ता सिं बृ सो ज्वलन्नस्तता थेवया। अनु ब्रूतो पि सं पन्ना ऊनेन मस्त तिर वता। इत्थ ऊर्ध्व प्रगाथे स्या इत्य स्ता एव
वा ता स स हद शा सं पन्ना त्वा उ रद्वार व डिता। स्वाना क्षा परिसं स्याय स्तत पवद शो श्चि। त्रिंशन्न्व चसं पन्ना छाधिका दा

स्तु ७ ३६ २७१५

२२२ २९ (right margin, beside lines 11–13)

नौ
श्रौ ५

दशाहरात्रं ४ सतोबृहत्यः पीवदृशाए कविंशश्च पंक्तयः । प्रतिष्ठास्तु नरीसि स्रोद्वादशाद्वारमो क्षि दीया
श्चान्नुष्टुत्तेष्टुसपन्नांबच्छिरता समासतः । चतुरक्षरमत्ये ति तच्छिप्रपद्महतीगणो ॥ इति समाप्तासंपतान
नुसिद्धिवाचिता चत्यष्टुष्टुभीपङ्क्त्यत्ता ज्ञापयत्या चार्योजिपानौमत्रनोद्धारोनसंपतातघा रदृहै
त हंस्नाक्षाः । याज्ञातरत्नुवास्यस्संपतू सिद्धिवचोदिता । जपास्तेनन संरक्ष्ययाः संपङ्क्द्धारायारिदावा
य अणचोहारत्नी विजपमं त्राणिचोक्तवानू । आघाय नादयास्ते नकरणजपधर्मिणः अनुदृश्या ते २
वितद्दमाः । प्रायश्चित्तस्तु तिर्यतः । वाकान्तेदाद नित्य वाडत्वर्थचावघापि ॥ १० ॥ यावाङ्गोदार्ढ
दंष्टाद्वायद्वतवैद्व मैविदिदीइत स्नातत्तसोमाह्येति कल्नो लोयल स्मृतो ॥ यदद्यहोरलुंयोय द्वमी
त्वोस्तामस्ह । इदमापस्रुचास्तिसोदधिक्राव्णो श्रकारिषं । रसमुद्रंवो निवर्तध्वं नितास्त्वाजपाअनुष्टुभः जपञ्चाकर
था अणवाद्यतवीनुद्वणादपि ॥ ३ ॥ ॥ त्तीयाच त्राह्मणे सोक्तानानुष्टुभ्यान्ति र्वं पर्वं ततत्तिद्वास्तो कीर्वानो तृतीयासमुत्थाः
पा ३ ह्नत्रुष्टुजोतावुसर्हृत्या तिपर्वं तसमनवयोपाद्रत्यात द्वं हिरण्यकृष्य ॥ ॥ अथानः शौरशा चिषमितितिसोछावा
श्निमवसुसर्वीत्य तासीष्कानो । अथानः चौरशो चिषमित्य तास्तिस्राः ऽ कावो अग्निमवसो इत्ये तास्रोति सृणीस्कानेप ॥
पनिष्टुतायतितिस्त्रः । ऋग्यात्मे पिपीङ्क्इत्ये तासी स्कानि । प्रतिश्रुताय वोधृषद्दित्ये तास्तिस्रः ऋग्यात्मे पिपी बतइत्येता
नीतिस्त्रणौक्तानो । अस्मा अस्माइदित्यषागणोद्वारोद्वानुष्टुभौति नित्तासामितिपाद्यः स्तुतामित्यैतद्वितोदिता
॥ ॥ १२ ॥ अनेत्तमद्दोस्याज्यं । तादतत्त्वर्ण्दशामाया ॥ कनसंपादयन्नाड्डियतान्वसंपन्न मिति स्मृतात ॥ ५
तस्यच्चयमायाविपंवद्वारण । विष्टहद्वाच्यीपं चौहिरा च्यामवसायद्वाच्योप्रपणोति । विषपिवचानष्टुभि अदनीति

मनुष्टुभां २

मिविमादगायत्रीबतिस्कन्ताबुक्तं तदिदानयाऽप्यासंबाधनपूर्वाज्ञायांक्लितिरव्यातस्त्राक कोऽम ३१
स्तिं नरस्त्राचक्षुष्या अन्त्यतितिष्टाचितया।। त्रिविधयच्चानुरूपपूर्वषड्सुविकाम्निमारुत।१९ कथा
न्यस्याऽप्यायां निष्कवच्यस्यचापरं। पैराया दिर एवायतत्स्यापदाया रसुरद्वयोः स्तुत अघर
द्वयस्यांत्रिरूकाव स्तरद्वयं। अनुद्वरस्य नायअधिकाद्विनयाझरा।२ अङ्गार अधिक अन्येस्या
तामद्दारपंक्तिश्चापादयारधिकचान्यअया वाऽङ्गरपाद वा।४ आनायक्षायपादैस्त्रिन्त्रकेवा
धिकमसुरं। रुद्रयाजगुत्त्यायद्विराएवधिकानि।३।५ उष्णिद्वाक नशेद्गायषादिता तद्वाक
राधिका। रुद्रयजेषुचचा त्यै नोयज्ञायवापरं।६ एतानि नातिरिच्यंत गाङ्कन्नानामि यंता।
तबामीतनगायत्रीउदिता अङ्गराधिका।७ तां प्रातरकवाके पिपचना संपदं विदुः। ज्येषु
चिनयाऽज्यापांपेवन्यत्रषड् प दा।८ स्तुतर्यस्मिन्निविहिता स्यानुष्टुप्छन्दसा।। मासुष्ट
३१ स.अङ्गा। सहस्रारस्यालामनितिरक्षार्कं आरनः। ।द्वाविंशतिगायत्र्याःप्रचीकस्याचिकृत्याथं
वचनमारंगसामनर्षाजायत्र्य इतिवचनमस्मिन्पादसंपदनुष्टुभानि।मिडापनाकुंसपदः
३१ र्थिवकर्त्तव्यौ गएषानात्र तैर्थं पुरारूचंप्रस्तोत्याश्नतासंख्यासंरख्यासाखकचादिता।
ष्याऽप्यासरस्वतसंख्या गायत्रीसामयेनावनुपुरारूप्यापि निवागाणाःस्वचमिदं तथार २३२
मऽजानावारपवमानाऽअव्यय इतिच्यावस्तुतोवाधा काम्यो मऽजानावारपवमानाऽव्यय ३१
ऽग्यिवंशावैस्तुतः।स्तात्रपाधा कन्यंयथामाचनम्य ऊ्गी।ऽतिष्ठान्वाऽऽसिच्याकात्तिष्ठताव

पश्यतात्यनस्याःस्थाना।उ त्रिष्टुता वपश्यातश्चे तस्याः स्थानउ त्रिष्टुन्नाउ संसोदयेताम
त्रिष्टुयात्। ।त्रिककुकीयाञ्नति पन्मरूचतीयस्य।त्रिककुकशाद्यायस्यांविधानसात्रिक
कुकीया।त्रिककुकपुमादोषायवाशिरंस्तुविमुष्पइत्यजामरूचतीयस्यंप्रतिपद्यतेनि। ॥
तस्याष्वालशाद्दारणविग्रस्याजालशाद्दारणप्रणुश्याषालशाद्दारणावसायावालशा
द्दारण।त्रिककुकीयायोचयाराष्जालशाद्दारात्रोकनर्पादिन।जालशाद्दरावधिनाविग्र
दर्णं द्वितीयनप्राणवंस्तृतीयनावसानं।चतुर्थ्येनप्राणवइतिरास्यौ। ।उविश्वाष्मयुताय।
उविश्वष्मउविक्रान्तादृष्टीना।त्रिककुकीयायाउ त्मरनवतः। ।बृहदिंद्रायतिस्रस्तात्रुविधि
गाथ्यापिन्वंयपीययासंशंसतीतिरूचतीयोबृहदिंद्रायगायतंइत्याताउनिष्टाउ
त्रीयास्तात्रुविधिगाथ्यापिन्वंयपीययासंशंसतिासमिथ्यकीनावएवयात्रालवे कौ० १
त्रीयास्तात्रुविधिगाथ्यापिन्वंयपीययामालवेक्त्यानतःस्तिकारातीनि
नायबाहुदःनतपुतदुरूंनवतिपिन्वंयपीययामालवेकयानतःस्तिकारातीनि
मरूतीयंमितिनिजमाद्धीनतस्यामस्यांवासंपदिसर्वत्रिवंनवति।त्रिष्टुव्धारान्न
पि। ।वामदिव्यस्यास्नात्रियानुरूपाशस्त्वोद्धैयायायाराथंतरंप्रगाथांस्नात्रियानुरूपाचे।
निष्कुवत्येऽयंशंसनजनः।वामादिव्यस्यास्नात्रियानुरूपाशस्त्वाकयानचित्रःकयावंनं
कायचित्तोसमघगायंवधायांचनतउद्धैयायायाराथंतरंप्रगाथंपिजामस्तुतस्यरसिनइथ्यं

प्रवइंद्रायबृहते

स्तोत्रियानुरूपौ बराग्रं तरौ ॥ सखाय आ शिषामहीति नवाराग्रं तत्राद्यनुरूपाद नंतरं ॥ आ
घृर्णि स्मिवज्रामकर्शनिवद्विपाद ॥ आघूर्णस्मिन्दधाना यान्वज्रमाकाविमतृंदस्त आ दित्तानिय
त्वद्विपादशंसस्त ॥ चकारः समुच्चयार्थः ॥ हिरण्यस्तूपीयं चाइंद्रस्य नु वीर्याणीयंततः ॥ आ
मे हिरण्यस्तूपीयात्प्रगाथन संशंसति ॥ आ यात्वंतारायः प्रगाथमुक्तस्त चत्वाहावंस चाहिरण्यस्तूपी
या दीकाराती अर्थः ॥ इति निष्केवल्य ॥ इतियादतदुक्थमवं नियमुत्तानिष्केवल्यं सवत्ती यद
पिस्त्वाया लोरथं तरक्रियाल दापि सखाय आ शिषामहीयतानं वत्र वाय द्विपादच विंद
द्वशारात्रित त्र दिसंपदां सेन वाद मा व प्रारो कयता तसंपन्नमितिष्ठु तरत्रिव स्यात ॥ ब
२८ ग्न प्रतिपदनु चारौ वेश्याद वस्याप्र नियोदर्यमिदि कौ ॥ पुरस्तांचा नात्र हीया त्पशुक्रिय
मिति वि श्वाद वावि कारः ॥ अयं चाप राविशाषा व्याख्यानामुपयाति वे तथा प्रस्तांडीनातृ
डियात्र शुक्रियं शंसत ॥ एतावान्वि श्वादावविकारः ॥ विकारवचनेविरुध्य नियत्य थाँ ॥ उक्
विस्त्र विच्छ छ्यं नवामि त्रे इति यजाति ॥ उक्थं विस्त्रावि कर्मास्य ॥ अतां हून यात्पात्मुछ्यन्तवा
मित्रान त्राया याहृता स्तुतिरिति तया यजाति ॥ अग्निं नरइत्यष्टामसान्नतं स्तोत्रियानुरूपौ
अग्निं नारा दीधितिभिर रण्यो रित्य ग्निष्टाम सामनः ॥ स्तोत्रियानुरूपौ ॥ आ ग्निमीता यज्ञाय
शिपायानिष्ठु विकाल्प नान्त्रा स्यात ॥ संपन्नत्रीन्यथाग्न्याहृतास्संनावत्रया ॥ ॥ आ यांगो मी
दी ॥ हो [illegible] रितास्तोत्रियानुरूपौ ॥ अतिरिक्तोक्थमिस्तन्नी नुयात ॥ आयांगाः श्रुतर कामी

रियथंस्मात्रियः महीद्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् पिपृतां नो भरीमभिः । तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदं स्वर्विदम् । प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ॥

वसंत्रावः शुभ्र इति यथा परिधानानि वस्त्राणि । प्रजापतयइति यजति । प्रजापतिर्न त्वदेतान्यन्यः

न्यन्यश्छान्तयाय जति । उक्तिसाद्यावाख्यास्यातः । चतुरा हावादलिक्ताद्ना ताचा

तिरिक्तो ऽक्षिसुहति । ततउक्तियारंस्यातास्तो स्तुय इयथ्यः । इति संख्याऽति रिक्तोऽक्तो ।

इति यादत्त कुत्वामत समृद्धेतिरिक्ता ऽन्य न वति । अतिरिक्ता कुंवं च नानात्रसंपदः कार्यः ।

उत्तर मध्यतिरिक्ताकं नि वा विशेषात् । पुरापत्नीसंयाजान्मसंस्थाप्यध्वर्युमारुषिंचोकुर्यात्

प्सदः पूर्वयाद्वारा शालां प्रपद्यत्स्यधिष्ण्यस्य पश्चादुपविश्य मानस्तोन स्तुलं त्रायंत्मारिंसा

पराङ्गीः पराङ्कु पाञ्चप्रगृणवन्तो ना कपत्नीसंयाजान्यः सं स्थित मदशाम्य नि पुरापत्नीसं

याजान्य इतिश्रुतः । संस्थाप्यवापत्नीसंयाजान्संस्थित युवापत्नीसंयाजांश्चितिश्रुतः ।

र्पियित्युकुर्वा । सानिकामगार्हपत्यप्रजापत्याद्याकुत्तीकुर्यानीतिश्रुतः । अचाराबुद्धिस

२७ येतिरितिकुलेनीतिकाय्या यनस्यात्पूर्वयाद्वारासदः प्रपद्य । नियमतः स्वस्य धिष्ण्यस्या व

कः पश्चादुपविशेत् । अप्रावस्याद्यादेवं विष्णवसनात् । मामासनस्तुत इति वरनंस्तात्रवसाव

मानासाद्यापारइत्यस्य रावाहो आयंगौरित्यनावृचत्सरः सार्पराज्ञीरि वैसंज्ञिताः पराऽना

पुरोत्रिर्वचनवह्निर्नीततउपांश्वप्रगृणवत्नामहतिवाकाद्याबाः । अध्वर्योशंस्यामंत्रितोहोइवि

त्या १ ये २

ऽतरितिसर्वमप्रतिष्ठाणमिति। मानोसन्नस्त्वतिशांसाचाद्यानमेवाद्याकरिसमंत्रणंसाधा
प्रकरणा शास्त्रादौ विश्यतिरिक्तकस्यकाचेतस्यसाम्परिद्धीस्रोंसनादनेतरंअद्यर्यैशियामंत्रितो
ऽध्वर्युर्हितावाग्‍दपतिनावालाइहेतरिति प्रतिष्ठाणमिति। प्रज्ञानापि सर्वंकुरोति। सर्वमव
णाधेयान्यायांलाइगृहपतइति गृहपतेः। ३ हेतस्त्वथालानरिच्याचक्षाणेनुगृणाति। ३
मियकांस्मिन्वयसासनाथालेतरिच्छपरस्मिन्नेवंवस्यमालमर्द्धमाचक्षाणालानरितैगृह
पतेर्भावर्युरनुगृणाति। गृणेत्तमर्थविशेषानुचरन्नमनुक्रमस्ययतीछ्यः। ।१२ अथाध्वर्यरिंदरा इति
केतरियाद्दियन। हवादानोनामनद्वस्मात्र वदिष्यन्नेवमामंत्रयन्नानकवचमत्रकर्मणिप्र
यगाद्यन्तस्मात्कर्मणश्च॥मरवक्ता। नः। यः प्रज्ञाकामस्याससरथ्येप्रति पारस्यस्तत्पालांदद्विप
३८ तउपावत्यदशलेनारं निगादतो। अयउँजनानस्यापि। मःचापारव्यानवचनयद्धस्वति
गरद्धयदर्शनादत्रसमविच्छेदऽश्चांतितान्पूर्वाचार्यैकस्मान्नब्रूमः। प्रजापतिरकाम
39 यतबहुस्यांप्रजायेयसर्वंविदमनुष्याद्यदिदं किंचिदेतावानयानिकान्यत्रिंशदङ्गाराविच्छे
दः। सएतंद्वादशानारंयज्ञक्रतुमपश्यद्ध्विलेत्रोएकान्नविंशतिरदस्राण्येयंविच्छेदः।
।इयकृकायापांशुद्दतिराहोनामंतरं निर्दिश्यतो उच्चतिसंकीर्तनविनाशाजात्यर्दः २३४
अण्पांप्रियपञ्चाशादनंतरमुपोऽनुजावत। । चितिस्त्वकोच्यद्वाराविच्छेदः। अद्य यांद्विवदि ३८
श्यतसिद्धकादिपल्लरारंइयपोऽनुत्पातीतमन्यात्र्यमनूच्यान। ।चित्रमान्स्तांच्चतुरद्धाराविच्छे
दः। ।कामिहिः। अद्वाराविच्छेदः। ।अवीतंवर्हिः। पंचाद्दाराविच्छेदः। ।काता अग्निः। चतुरसराविच्छेदः। ॥

गीर

वि ॥ विज्ञानमश्नीत। पंचाक्षरा विच्छेदः। ।वाचस्पतिर्होता। बलहरा विच्छेदः। ।मनउ
पवक्त्रा। बलहरा विच्छेदः। ।प्राणदविः। चतुरक्षरा विच्छेदः। ।सामाध्वर्युः। चतुरक्षरा
विच्छेदः। ।इलितारदा तारः। पंचाक्षरा विच्छेदः। ।अथयद्दः। चतुरक्षरा विच्छेदः। ।वाच
स्पालदृह्विधनामन्। नवाक्षरा विच्छेदः। ।वाचस्पतिश्रसाम मपा सन्त्रसमासुचक्रं। च
तुर्दशाक्षरा विच्छेदः। ।अशः एकाक्षरा विच्छेदः। ।इष्यपांशु पार्वांशुमुपांशुतन्तउ द्वे रियं कैः
॥ तना देवा नानुष्ठानसुरा नाप्नुतांस्त्रयानउ नयत्प्रजापतिश्चाया विंशाद्यक्षराण्ययं वि
च्छेदः। ।सएतां वाए वं विद्वान्त्वानाजवति। चाया विंशाक्षरा यं विच्छेदः। ।प्रावेसवोताब्रह्
यापशु निर्जयिता। चतुर्दशाक्षरायं विच्छेदः। ।प्रातयजमाना। प्रजयापशुनिर्जयितिये
प्रामवं विद्वान्त्वानाजवति। षड्विंशाद्यक्षराण्ययं विच्छेदः। ।इति पूर्वोक्तमुपसंकृतो
१४ अघयदिशति चतुर्हति रिवदशिन। चपुर्हतिर वक्ष्यमाणवदिष्टानेधा यदिष्या मन्त्रयते
॥ तेद्वयाएवान्याद्दशाआसाद्दवाश्च मनुष्याश्चासन्नदशाद्दराद्यं विच्छेदः। ।वराह्याल
स्मादसुरा आसान्साका मयतवीरा मा नायतायनमानसुरानजितावयामिति। पंचत्रिंशद
क्षराण्ययं विच्छेदः। ।सएतं चतुर्होतारं यज्ञक्रतुमपश्यद्दर्शपूर्णमासौ। एकविंशाद्यक्षरायं
विच्छेदः। ।इयकौ पापांशुस्सरामतदुक्तार्थौ। ।पृथिवी होता। पंचाक्षरायं विच्छेदः। ।घोर

श्रा३

धयुः चतुरस्त्रारायंविछिदः। ।चष्टाष्टीनाच्चुदारायंविछिदः। ।मित्रउपवक्ता। षसद्ध
रायंविछिदः। ।इतिहोतारः। पंचादशंयंविछिदः। ।अध्वर्युः। चतुरस्त्रारायंविछिदः। म
वाचस्पतिर्वाचावीर्येणसंभृततमेना[illegible]यासि। अष्टादशारारायंविछिदः। ।यज्ञपतिर्वसु ये२
वार्यमासंस्करसि। चतुर्दशारारायंविछिदः। ।वाचस्पतिःसोमंपिबतु। नवारारायंवि
छिदः। ।जजनदिंद्रमिंद्रियायस्वाहा। एकादशारारायंविछिदः। ।इयकपांसुयस्तुवद्धि
कं। ।तानिंद्रवीरमजनयन्नतएनानसुमानन्यत्तनयप्रजापतिः। चतुर्विंशारारायंविछिदः। ॥ त्य२
सायबोवाएवंविद्वान्होतानवति। त्रयोदशारारायंविछिदः। ।आविलस्याहतुवीरोजा
यते। एकादशारारायंविछिदः। ।अमितिषांयजमानानांवीराजायेते। त्रयोदशारारा
४० यंविछिदः। ।अग्निविसरुनाद्विषतंभ्रातृव्यंजनवति। पंचदशोरारायंविछिदः। ।अमिति
यजमानाद्विषतोभ्रातृव्यांन्नवतियपाप्मयंविद्वान्होतानवति। [illegible]रारायंविछिदः। सप्तवीरा
40 ॥इतिपरिसमाप्तिपुर्वी। ।१५ अध्यायः। इतिपंचाशत्तरविदिष्ठानोअनुगरायंमामंत्रावरुणप्र ये६
णमुपन्यस्यतिपंचाशत्तरविदिष्ठान्निति। ।तस्माईद्रायादयताशिषाय्यायास्प्रियायनातिष्ठ २३५९
ता। अष्टादशारारायंविछिदः। ।सएतंपरुहोतारंयज्ञक्रतुमपश्यच्चातुर्मास्यानि। विंशत्य ६।० ४०
रारायंविछिदः। ।इयकपांसुपाव्याख्याता। ।अग्निर्होता। चतुरस्त्रारायंविछिदः।
अश्विनावध्वर्यू। षडरारायंविछिदः। ।रुद्रोग्नीत्। चतुरारायंविछिदः। ।बृहस्पतिरुपवक्ता। अष्टा

द्वारायैंविच्छदः। ।इतिसोतोरः पंचवाद्वारायैंविच्छदः। ।अथयदूर्ध्वः।चक्षुर्द्वारायैंविच्छदः।
।वाचस्पानच्छिद्र्याजायाचाच्छिद्याङ्कुका। चतुर्दशाद्वारायैंविच्छदः। ।दिविस्याद्दधनम्
हात्रासिरयस्व। कादशा द्वारायैंविच्छदः। ।इत्यूपांशुयाख्यातं। ।तानावाइन्द्रायाद
ति४ वतादिपिष्ठायायश्रेष्ठायांश्चत्वाअष्टादशा द्वारायैंविच्छदः। ।सायषांवाएवंविद्वान्हूताम
वति। त्रयोदशाद्वारायैंविच्छदः। ।निष्ठांतावित।सोमाहात्रस्वां। श्रेष्ठायाय।द्वादशी द्वारायैं
विच्छदः। ।निष्ठांताततोयदृता।नत्यः स्वांश्रेष्ठायायचामिवंविद्वान्दातानवतिपंच
विंशाय द्वारायैंविच्छदः। ।इति।परिसमाप्तंपूर्वमुक्तं। ।१६ अध्यायांश्चतिषाहुतिरविदि
श्रुता।अध्यायश्चियन्तु गरार्द्धमामंत्र्याषाहुतिरियाख्यातयद्यर्द्धः। ।साकाम्ययता
चात्स्यामन्त्रपतिरिति। चतुर्दशाद्वारायैंविच्छदः। ।सएतंषाहुतारंयद्ग्रक्तुमस्यत्य
बंधं।अष्टादशा द्वारायैंविच्छदः। ।इयकाथांपांशुः पूर्ववद्याख्यातं। ।दूर्यास्तवस्तुः पं
चा द्वारायैंविच्छदः। ।वायुः प्राणः चतुर्दद्वारायैंविच्छदः। ।अंतरिक्षमात्मा।बलद्वारा
यैंविच्छदः। ।याज्ञागात्रा।तापंचाद्वारायैंविच्छदः। ।द्योः पृष्ठंचश्रद्वारायैंविच्छदः। ।पृ
थिवीशरीरांषलद्वारायैंविच्छदः। ।इति।हानारः पंचाद्वारायैंविच्छदः। ।अथयद्दः।
चतुर्द्वारायैंविच्छदः। ।सामः।सामस्यापिचतुर्मुखः।अक्रस्यापिचत्रा।षालशा द्वारायैं
विच्छिदः। ।श्रोतास्वाइन्द्रसामा [illegible] द्वारायैंविच्छदः। ।इत्यूपांशु

हतव्याख्याने । ततो विसर्गान्नादान्नपतिरासीत् । एकादशाद्दारायं विछदः ॥ ॥
सायषांवा एवंविद्वान्दाता नवति । त्रयोदशाद्दारायं विछदः । अन्नादा विसदो ता
न्नपतिर्नवति । चायाद्दाद्दारायं विछदः । अन्नादा स्तायऽसमा अन्नपतया नवंति
यषामेवंविद्वान्दाता नवति । सप्तविंशत्यद्दारायं विछदः । इति । एतावत्पूर्वोक्तं ॥ १७
अथ यो ऽइति सप्तालतरिवदिष्यतो । सप्तालतरि विषय न्यूलवदिष्यन्नथ युमामंत्रयात्
।। तदिवाश्च कामयंतां कृताः कृतान्नमूलाकं स्यामिति । एकान्नविंशत्यद्दारायं
विछदः । तएतं सप्तलोतारं यज्ञक्रतुमपश्यन् सोमस्य मधुरं । विंशत्यद्दारायं विछेदः
।। इत्युक्तोपाध्यायः । स्तव्याख्यानामेतत् । मे दविर्हता । जलद्दारायं विछेदः ।
।। सत्यद्विरष्टयुः सन्ना द्दायं विछदः । अविज्ञपाजा अग्नीना सप्ता द्दारायं विछदः ।
अविर्त मनाउपवक्तौ न वा द्दारायं विछदः । अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्चाभिगतो त्रयोदशाद्द
४१ । रायं विछदः । अव्यास्याउक्तात् पञ्चदशारायं विछदः । इति दातारः पंचाद्दारायं विछदः
। अथ यदः । वच्चरदारायं विछदः । वाचस्पतिर्विधर्तानामन्नचिधमति नाम । चतुर्दशाद्दारा
यं विछदः ॥ विधर्तानमस्कां कं नाम । अष्टाद्दारायं विछदः । मादवानां तंडुलाद्विनाम २३५ ४१
नुष्याणां । चायादशाद्दारायं विछदः । सकृद्विवान्पृथिव्यापक्तुतः । सोमस्य प्रिव स्वात्सन
दशाद्दारायं विछदः । इत्युक्तोपाध्यायोक्तमुपांशुर्डयातं । ततो वितन्वो कल्पता । अष्टा
द्दारायं विछदः । तदेवाः कृताः कामपूलाकं कोकेभ्योन धाद्दशाद्दारायं विछेदः ॥ ।

अथ यच्छद्मा: कालपुत्रा अष्टादशारायं विच्छेदः ।। सायं जायाए वं विद्वान्दत्ता नवति । अ
याद्दशा दारायं विच्छेदः ।। कल्याणी तावेतास्मो दत्वा त्रयागा दक्षमः । द्वादशा दारायं विच्छे
दः ।। कल्याणी तान्या यजमाना न्याया यागादक्षमः । चतुर्दशा दाराय वं विच्छेदः ।। अतिवि
सादत्ता स्वर्गलोकमनुतप्रत्यस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति । त्रयोविंशत्य दारा यं विच्छे
दः ।। अतिवियजमानास्स्वर्गलोकमनुवातप्रत्यस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठंतीय एवमेवं
विद्वान्दत्ता नवति । षड्विंशाद्दशारा यं विच्छेदः ।। इति प्रागुक्तं यत्ता ।। एतन्नरस्य दक्षिति
व च्यमानिकास्तन्वः आतावदति । प्रजापतिः प्रत्यदत्तं त च सा दत्ता वादादिति अत्तः अ तोव ता१
दतीयतः रात्र आनंतर्यात तानांतरा यागः । आत्तान्यवापिकार्गं यजुषुरिति अल्ता विक
ल्यानस्य त्रितग परिष्टाद्दु पादेशात्तः ।। अध्वर्यो यषां वा अन्नादी प्रजापतस्तच्चं विद्वान्दो
ता नवयज्ञादावि सादत्ता नवद्यन्नादाराय यजमाना नवंति । अध्वर्यदीय कोवाच्छदेहि
तीयः शाषणा । एवमुत्तरास्वपि द्वष्टव्या । उत्तमास्तु च्यवसानाः ।। १ अध्वर्यो यषां वा अन्नपतिं
प्रजापतस्तच्चं विद्वान्दत्ता नवद्यन्नपतिर्विसादत्ता नवद्यन्नपत यादत्ता यजमाना नवंति २
। अध्वर्यो यषां वितनजो प्रजापतस्तच्चं विद्वान्दत्ता नवति जडं यतस्मो दत्ता त्र नवति नडांत
र्यो यजमानस्यो नवति ।। ३ अध्वर्यो यषां वि कल्याणी प्रजापतस्तच्चं विद्वान्दत्ता नवति
कल्याणी वि नास्मो दत्ता त्र नवति कल्याणी तानि यजमानस्यो नवति ।। ४ अध्वर्यो यषां वाअ

अध्वर्यो येषां कथ्यरुवौषि॰ नवसो निलाविनस्मा वसुतन्त्यः पूर्वो नवति न्नातिन्थ्यो यजमानस्या
न्येप्रार्वनिवंति॥ ।१२
निलयोऽप्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता नवचनि निलायाविसाहताताननवयनिलयास्तेयज
मानानवंति। ।१५ अथाध्वर्यो येषां वा अपनयोऽप्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता तानवयनयं वित
स्मे होता वयनयं तान्या यजमानस्यावयति। ।१६ अध्वर्यो येषां वा अनाप्तां प्रजाप
तेस्तन्वं विद्वान्होता ताननवयनाप्ताविसाहताताननवयनाप्तास्ते यजमानानवंति। ।१७ अध्व
र्यो येषां वा अनाप्यां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता नवयनाप्यासाहतानानवयनाप्यास्तेय चि ५
जमानानवंति। ।१८ अध्वर्यो येषां वा अनाधृष्टां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता तानवयनाधृ
ष्टाविसाहतानानवयनाधृष्टास्ते यजमानानवंति। ।१९ अध्वर्यो येषां वा अनाधृष्यां प्र
जापतेस्तन्वं विद्वान्होता तानवयनाधृष्या विसहेता नवयनाधृष्यास्ते यजमानानवं
ति। ।१० अध्वर्यो येषां वा अव्याधृष्यां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता ताननवय व्याधृष्यो विस
४२ हा नवयव्याधृष्यास्ते यजमानानवंति ये[illegible] मेवं विद्वान्होता नवति। ।१२ इति परिसमा
प्रास्तवाः। ।१९ गृहपतिरिता गृहपति वदनेम[illegible]वदस्य तिगृहपतिसत्रदत्राः सत्रमासीरन्निति।
श्रयं तारदीक्षाक्रमविधौ। तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षित इति। स गृहपतिः सत्रजातद्वादशाहतन्
[illegible] असत्रजाताव्रक एव यजमानास्सोऽपि गृहपतिरित्याख्यातो वदने २३५
वदनादमे यदेनोदनं तरं वदति। अध्वर्यो येषां विगृहपतिर्गृहपतिं विद्वान्गृहपतिर्नवति। अध्वर्युशिष्यको विच्छेदः। ४१
वक्ष्यमाणकः। ।अध्वर्यो येषां विगृहपतिर्गृहपतिं विद्वान्गृहपतिर्नवतीति द्वितीयो विच्छेदः। ।शाखाति विसगृहपतीस
येषां विगृहपतिर्गृहपतिं विद्वान्गृहपतिर्नवतीति द्वितीयो विच्छेदः। ।अध्वर्यो यज्ञ[illegible] विच्छेदः। ।येषां वा अपहतपाप्मानमेवं विद्वान्
धृतिति यजमानाः। तृतीयो विच्छेदः। [illegible] गृहपतिः पाप्मानं हत्वा षष्ठायं विच्छिदा। ।अ
गृहपतिर्नवति। गृहपतिवदनस्य प

गृहपतिप

पतयजमानाः पाप्मानं घ्नंति। सञ्ज्ञामा विक्षुद्रः। ।यथा मर्त्यं विद्वान् गृहपतिर्भवति। अक्षुद्रमा विक्षुद्रः। इति। समाशं गृ
हपतिर्वदन्ती। २० प्रजापतय इति मूर्द्धनायजति। प्रजापतये नचाऽदत्तान्यन्यइति मनसायजति। ।मनसा वषट्कारोति। आघ्र
स्तारा मित्रस्य प्रतिबोधपात्रेण मनसा वषट्कारोतीति वचनो। ।मनसानुवषट्कुरोति। प्रसिद्धं। ।मनसा तद्धो ग्रहः
निप्राजापत्यं वायुं पृषधि ग्या पात्रे ग्रहणं सादनं स्तोत्रापाकरणोपहाहरणं ग्रहणानि मनासेति कात्यायनस्य।
।मनसा सारात्रि मर्शनं। तार्तीयसवनिक एवं न तत्र कर्म नैमित्तिकरणेन। ।अनुम्बरीमन्वारभेत प्रत्यधिष्ण्या नासीनाः। अनुम्ब
रीयजमाना अन्वारभेत सात्रिक द्वादशाहस्य चिज इति तस्मिन्नग्रणधिष्ण्यान् परीयासीनाः सामर्थ्यात्। ।पत्नीशालाव
शीयजमाना अन्वारभेत सात्रिकद्वादशाहस्य चिज इति तस्मिन्नग्रणधिष्ण्यान्परीयासीनाः साम [illegible] अपपरणधिष्ण्यान्यं नातिक्रामयुः ।उत्तमा सामनी इच्छान नकाममनो। ।अविधायसदसो द्वारो शालायाश्च
वतधांसि ष्टराता मुत्तमो दास्योपदत्ता कुर्यात्। ।उत्तमा सामनीइच्छाननकाममनो। ।अविधायसहसा द्वारा विधीयस्मिन्नवाधे पत्न्याः पि
धर्युर्वाचमुपाकारोति वाग्यताः सम्मीलयासतन्नानहृत्तोलं दर्शनातः। अविधायसहसा द्वारा विधीयस्मिन्नवाधे पत्न्याः पि
धिं शालायामासाता। शालायामिति वचनात्। कुल वाचुपाकरणवाग्यमनं तत्र सम्मीलनं च। ।नहात्रध्रुद्दश्यमानो नु
माज्जलीयादत्रान्तद्धदुरितिन द्वात्रधुच कुर्विसृजेता नहात्र धुद्दश्यमानेसकृन्माज्जलीयादग्राक्षिता ह्वायद्धुर्दिवि पु ११
ध्रुतं सुरूकृद्द्वरदिय न यर्त्वा न द्वात्रभुविषयस्रुतंषु यजमानाय दुर्विसृजेत। स्वयंचिद्धुर्विसर्जयेत तातिरात्रनहत्रास
द्दितं सुक्रुद्द्वरदियनयर्त्वानदात्रधुविषयस्रतषु यजमानायदुर्विसृजेत्। स्वयमिदुं सर्पंति। तपरया द्वारा हविर्धान
नवातासोर्यवाधामं त्रस्य। ।सार्वसाम्नानिधनमुपायान्तस्य हविर्धानस्याधः सर्पंति। सत्रस्य छिद्राय निगाय तिसत्रस्य छिंतिस त्रस्याद्धिमानुब
चपद्यतत्धा धर्युरुत्तरस्य हविर्धानस्य कूबरीमभिपद्यादुत्सत्रस्य हिंगाय निगायतिसत्रस्य छिंतिसत्रस्यर्द्धिमानुवं
तिसार्वसाम्ना निधनमुपयंतीति श्रुतः [illegible] परस्य हविर्धानस्याधो यजमानाः सर्पंति। ।उत्तरस्या
ति सार्वसाम्नानिधनमुपयंतीति श्रुतः। ।युवंतमिंद्रापर्वतेत्यद्भावलायां कृपिया ग्रणहविर्धा
णेन। उत्तरेण गार्हपत्यस्यानुसंचरं तू मिति स्मृतः। ।युवंतमिंद्रापर्वता पुरा युधायेताम तिछंदसा जपं ताप्यां धिहंसा स
समुपविश्य कामान्ध्यायंति यकामानंवंति। युवंतमिंद्रापर्वता पुरो युधायेतामति छंदसा जपं ता। यथा दं सो स
पत्यकरणेवाग हीना द्वावलायां तदुद्दायइत्यस्छः। तत्ता ग्रणहविर्धानसमुपविश्य कामान्ध्यायंतीसंगृहा राहुक
दिरात्रासीनाः कामान्ध्यायत्रोयकामाः सत्रिणः। ।यवबकुकामान्तुनुवंर्चरिग्रतास्रायाहुनीऊप्युः। यवबकुका
माः सत्रिणो नैककामाः पृथक्कामा इत्यर्थः [illegible] जपेयुः। नवप्रतीकप्रयदजा सुप्रका

श्चर्वमादिकोमंत्रः। ।तत्प्राच्युदंचउत्क्रम्यवाचंविसृजेत वा मेतु वायुपेतु वायुपमेतु वा इति। ।तयजं
तायजमानास्त्वामाश्चिजो। सात्र शाखांतरापदेशात्। प्राच्युदंचउत्क्रम्यवाचंविसृजेत। विसृष्टेषु विश
कयं तदस्यार्थः। कथं वा मेतु वायुपेतु वायुपमेतु वा इति। ।सुब्रह्मण्याप्रतीकं त्रिरूपांशु जपित्वा हव्यवाचं वि
सृजंते। सुब्रह्मण्याप्रतीकं सुब्रह्मण्यामिति त्रिरूपांशूच्चैर्वा वाचं विसृजंते। यत्पूर्वं वा श्रुताः। ।अत्र द्वादशा
हः संतिष्ठते। कश्चिन्मानसमहरंतरं वदंति। केचिदुदयनीयांतं। अपरदशमाहोऽरंगं तदाविष्कायं सूत्राम
तरे निराकरणाय इदमारभ्यते। अनंतरं सूत्रे। ।कालवादो वा कालवादो वा। कालवादः एवः। ।यायं पुरापनी
सीयाद् न्यायः संस्थाप्यावर्तियथादिविदवनादीनामग्निष्टोमनीयमध्ये पठिता नामग्निष्टोमनीयांगत्वं का
लमात्रेवादाऽस्मिन्नुवाधे। पस्त्वोदीदीयंति राजन्यं जिनाती। यवमादयाऽग्निष्टोमनीयमध्यपरिक्रिय
५८ माणा राजसूयांगं। एवं सत्रोत्थाने दशाभिरह्नि क्रियमाणं द्वादशाहांगमिति। अत्र वा शाखांतरापनिप्रा
यनिहत्य सर्गः।। इति शांखायनसूत्रे दशमोऽध्यायः समाप्तः।। ।। ।।याख्याताऽग्निष्टोमः प्रकृ
तिर्द्वादशाहस्य एकादशानां पतिस्सूत्रितत्वात् पूर्वकारि वृत्तद्वादशाहे सत्रमहीनं च सूत्रयत्र
६२ वस्यापि द्वादशाहस्य कर्यंतरात् धर्मा विधेयतया प्राप्नोति होत्र यजमानो। आपदानीं स्वश्रुतिक्रमं ६२
लोचतुर्विंशादीन्यहानि वक्तव्यानि तत्र पांच क्लृप्तो होत्रामवाक्। नाराशंसकाः प्रपन्नपृथक्त्वकर
णाद्वादशाहानां कर्मविधिः। तानि च न्यायेन द्वादशाहशेषं परिभाषां व्याख्याय क्रमेण तानि तानि गवा २३८ ६२
मयनं सूत्रकारः। एवमाहेति॥

ह्री॰ स्व५

व्याख्याता द्वादशाहः प्रकृतिः सत्राहीनानां । सत्रानानामन्यविद्वादशाहाः । सांयवत द्वै
व्याख्यातद्वितिविशेषणं न्यायप्राप्तं चितन्तु । बकुनोधर्मजातस्य विधानादि यामयप्रकृतिः सत्रा
हीनानां युज्यात । वचनलक्षणविकारः । स्तोत्रियानुरूपौ रत्नीयद्वनीय वमादिवचने । लक्ष
णं तास्तोत्रियादात्रकाणां प्रातःसवनसमसंख्याकाः । एवमादिकावचनलक्षणविधिः । सास
स्येवद्वादशाहस्याविशेषः सकलीकरणाय चन्द्रावदितयः । शाखान्तरीयस्य मध्यमायनादृत्तो
चैवमादि ३ । ॥ द्विरात्रप्रभृतयाहीनो द्वादशाहपर्यन्ताः । द्विरात्रप्रभृतन्याहीनाइत्यर्थः । एको
त्तरा स्युर्व्याहानइति प्रतीति यथार्कं पृथगग्निधास्यन्ते । द्वादशाहप्रभृतीनि सत्राणि । ननु प्राग्द्वाद
शाहात्प्रायः । अहीनेषु प्रायणीयानविधात उदयनान्तःतिरात्रे मुपरिष्टादहीनास्यतितेति सत्र८
वो । सत्रधर्मष्विप्रहीनेषु न विधीयतो । १ चतुर्विंशस्तोमः संस्थेत्युक्तमुदयसानाग्निष्टोमउक्थ्यं वा
ह दचतुर्विंशमित्याचक्षते । चतुर्विंशस्तोममित्येवमाविर्दिः स्वमतपरिग्रहः चतुर्विंशमित्याचक्षते इति
संज्ञार्थो । ॥ तातानिष्टव्याख्या । तत्ताननिष्टाचक्षतनइत्यष्टचत्वारिंशदिति श्रुतेः । ॥ माधुच्छन्दसः
प्रउगः । सद्वसास्यातनराचन । कयाशुभीयं मरुत्वतीयं । आग्रारण्यं यथातयद्वाव्यवमाचतुर्वक्य
स्तकतयात । ॥ अनुत्तमातइतिपरिधीनीया तराः पूर्वाः शस्त्वा यत्रास्मिंधीयातनिविदं । अनुत्तमात
मद्यवत्त्व किञ्चिद्विशेषापरिधानीयाकर्तव्या । नस्वाक्रमेण । किंतर्हि उत्तराया एकस्य चिन्मेविन्वसङ्कं
यवमाद्यापञ्च द्रुवः शस्त्राय त्रास्मिन्धीयातनिविदं । अन्यापि यत्रयत्रैतेत्तिविद्धारंजयतितत्रतत्रा
यंधर्मः । ॥ तादृतसीयंनिष्केवल्यं । तदितसन्तुवनिषुडपच्छामितिविहृद्द्वाविनिष्केवल्यमितिश्रुतेः
द्वितीया सावित्रंधाय्या पृथिवीयातादृवस्यानद्विधावापृथिवीइति । ॥ वैश्वदेवमाकृतत्राद्वितीया
द्वयपा त्रिकाद्यकस्य ... शस्त्रा राजीया । ॥ आर्त्तवं पवसातो । किन्तु अस्त्विति । ॥ वैश्वानरीयं तृतीयासा । वैश्वानरायधि

बह्मा मता च यद्धति। ।याद्दन वर्द्धते तिजातावदसीयं। याद्दनवर्द्धतेजातावद सामितिजातवदसी
यं न वति। ।सामान रूच्यः। चतुर्गिरान्यत्र का याविराजस्तां व ह्मा मह विराजस्त्राजः। अन
स्यवादन्याये। तथापिद्धां दा गा नामस्मिन्नद्वि प्रायणपाठादिदायाति। ।यद्वायद्विय
स्यास्तोत्रियाणां ध्यास्तोत्रियास्तं सेस्य। यज्ञायज्ञा वा अग्नयइत्य त्रादावं स्या तातातः स्यास्तो
त्रियानंतरमिस्तुष्टुवयन्तुचामद्धीय तानुरूच्य स्तोत्रियानुक्ते सेस्य तं तत्रादावः। ।अनुरू
पस्तानुरूपान्। उच्चयदणमनुवर्तते। यज्ञायज्ञियग्रहणं च। ।अग्निष्टोमरूद्धिसं कि निपाइ
त्रावरुणस्यांमस्त्वं ज्ञानद स्यति न्यामिंद्रा विष्णुन्यां सदूरितिशस्त्रा परिदधाति। अग्नेः मरुद्धि
रिन्द्र वमादिका कल्पता अग्निमारुतं शस्त्रादवतां तिं स्याए तां शस्त्रात्वं तत्त्वनित्यतस्या
अनंतरमावासावं कि कस्या यो कपातिन्याइति वचनात्। ताता याया रूयापरि यंत्यथा। ।यस
तरूक्याएतया शस्त्रयायाजता। यस्तां तरूक्याछंदनारस्यवार्यं तत्रायविराजः। अग्नेमरुद्धिरुक्
४४ तिरिपयंता वैयया याक्तस्थान शस्त्रयायाजता। एतामेवनान्यां कुयादित्यर्थः। स्तोत्रियानुरूप
प्रतिषिद्धं मितयद्यतिरिक्तवचनं। ।२९ कात्रिकरत्तकुर्यं शस्त्रं एकत्रिकोध्यनारस्यवारएवतं त्रा
यं विराजः। टचतूचं शस्त्रं चवस्य प्राणेन विधिना। ।यथास्तुतं स्तोत्रियाः स्यादन्वाच्या। यथास्तुत
मितिस्तोत्रीयं प्रातरपेक्षा। तदपकृत्यास्तोत्रियाः स्यास्यादन्वाच्या सकलीयो निमित्यर्थः। शास्त्रतिवत्तादं
विराजपचं त्वतु हेत्रिकाणं चायमनुपादेयः। ।यथास्तोत्रियामनुरूपान्। याद्दक्तस्या कौस्तोत्रियास्ता
द्दवसेस्या कानरूपां कुर्यात्। अग्नेर्गायत्रानवतायमा नरूपयात्। ।सामप्रगाथान्यशस्त्रा। २४ ४
क्रमार्थं वचनं। ।पर्यासानपुत्रमांस्तुचान्न्यत्रकाः शंसेति। पर्यासाइत्यं थोनो स्तुका नामास्यो
वत्यांति। तत्रानुत्रमांस्तुचान्नत्रकाः सेसंति। ।निविद्धानानाराणां ऋग्मानवरयाहोतारोसन्ता
उस्तुर्यंतएवा न्यानिस्तुक्तानि बः स्वनि। ।एवमन्यप्रकर्या उक्तथद न्यत्र सर्वप्रस्रयानवति।

तद्यथा प्रतिपदनुवर्तिनं निदवत्राह्मणस्यपाथिकपातिनीथायथापादिप्रीयादवपत्नीराकावे
रपंस्वरीपत्रीयामीस्त्रादुक्तिलीयाइति। ।३ अनिन्नवषष्ठदः हृस्व विकारः। वक्ष्यमाणः षट्
दानिप्रवारस्यः हृस्वविकारान्नवति। ततस्तृतीयऽदनिसाविवावस्थानरीयोर्ध्वषष्ठे वाच
वंसिद्धंनवति। ।या निधृदस्यप्रथमस्याऽपानिसम्प्राप्ताः तानिपूर्वविधा मात्रिप्रविकानां
यानिपार्ष्णिकस्यप्रथमस्यत्र्युदस्याऽपानि साम्राक्षिकपदाहताः तानिपूर्वविधामात्रिप्रविका
नां नयाणां यथासंख्येन नवंति। ।रथंतरं द्वितीये इति पृष्ठविपर्यासं प्रथमादनिरथंतरं द्वि
तीये बृहद् तृतीये रथंतरमित्यानन क्रमेण विपर्यासान् तत्पृष्ठं नवतः। ।ऽपातिरग्निष्टोमः प्र
थमद्युतमे वाऽपातिः संज्ञक मग्निष्टोमसंस्थं प्रथम मेवं द्वितीय मेवं चपरस्तां। ।वआयुकान्नि
माध्याह्नप्रथामात्रमाया राज्ञामीच्यचयायुक्ता संज्ञकानि नवंति। ।गोद्वितीये चतुर्थे चागोंवत्र
आयुस्तृतीये षष्ठे वेमंवा आयुस्तृतीयमहरूपयेति आयुः पंचमम
ष्ठमहरूपयंतीति क्रातः। ।इंद्रारथायपतिमरूवतीयं इंद्रारथायप्रवतं स गतीतिमरूवतीयमिति
हरूपयंनीतिक्रातः। ।इंद्रारथायतिमरुवतीयं।
प्रमदावर्तिनिष्कवल्यं प्राप्तदस्यमधुरंपञ्चाइतिनिष्कवल्यमितिक्रातः।
क्रातः। ।आमाह्नवरिदिनं तनिष्कवल्यं प्रथमादस्तु चर्वीधुरप्ञाइ तिनिष्कवल्यमिति क्रातः।।आ
कयादवानामितिचेद्वादवंषश्यामचा कयादवानां कतमस्यथामनीतिवेद्वादवमत्र पंचामवाद
दां ।माकृतामकारा त्वामाकृतंस्तुच्या दादग्निष्टोमाइवनि। ।एतिप्रहोतत्तिज्ञानावदसीयं। एतिप्र
नि। ।माकृतामकारातामाकृतंस्तुच्या त्वद सीयंनवति। ।समानमन्यत्प्रथामनाज्ञा। यदिदानां त्वम
दाता ब्रतमस्यमायायतिज्ञानावदसीयं नवति। ।समानमन्यत् प्रथामनाज्ञा।
दाता ब्रतमस्यमायायतिज्ञानावदसीयं। ।४इमाउत्वेतिमरूवतीयं द्वितीयस्या इमाउत्वापुरूतमस्यकारोरि
र्षिकनप्रथामनाज्ञासमानो। ।एका हृसाया विश्वंजा बृहद्वसावितावंवाकानुनइन्द्र
त्यितन्मरूवतीयं द्वितीयस्यात्रिप्रविकस्य नवति। ।

सूक्तं च

* सुतरस्वं निमिश्लइ इतिनिष्कवल्यं।।सुतरस्वंनिमिश्लइद्द सोमइतिनिष्कवल्यमिति श्रूते:।।१

साचि त्रमुद्ध दिति श्रुतेः। ।तत्रं मरुयार्सवं। ततां मे अयस्माद्गुतासात्पुनर्दिया सर्वमुद्ध दिति श्रुतेः॥
।पंचमस्यातनांमरुयैताद्वकार्सवंपंचमस्या त्रिष्टुविक्लिनि। आद्यवार्कमित्तेतोक्तं। ।दवान्दृव
इति विद्याद्दवं। दवान्दु विवृद्ध कृवसः स्वस्राय इति विद्याद्दवमुद्ध दिति श्रुतेः। विष्णुवत्रीवति
नोक्तमसंप्रमाणार्थं। ।अतुर्विंशाद्भुतावदसीयं। यज्ञेतवदेवजातावदसमितिजातावदसी
४५ यं इति श्रुतेः। ।समानमन्यद्वितीयेनाक्तं। यदि दानाक्तं तद्वितीया दृक्कः पाञ्चिकां यदीनयात तृ५
थाचगां द्वितीयमलकृपर्यंतीयेन त्रास्त्यसर्वमाम्नातं। ।पञ्चाशिकाद्यावे सूमनसः प्रउगस्तृतीय
स्या। वद्यावी मातकः प्रउगत्र आशितो विसूमनसइयेवसंज्ञकस्तृतीयस्या त्रिष्टुविकस्याक्कास
वति। तायेव कृतचानास उच्यातां। ।वायाचायादि शिव। मायायादिशिवा। दिवइतिर चोवायव्यः। ।आ
नोसहस्रं। आनोसहस्रंदसरइत्यैंद्रवायवतृचः ।नोवोविश्वस्या नावोविश्वस्य रूपावतिनित्रावरु
४४ णः। ।अवांवा दृक्षुः आवांवा शिष्टा अध्यिमित्यास्विनः। ।सस्वायअत्रिषामहिइत्यैंद्रस्तृचः
।उत नाद्यद्दिति। इति विद्यादव स्तृचः। ।उतनः प्रिया। उत नः प्रिया प्रियास्विति सारस्वतस्तृचः।
।इति प्रउगस्थानि चायाचादि शिवप्येवमादीनि तृचान्युक्तानि। ।तिष्ठा हरी इति मरुत्वती
यं। तिष्ठा हरी रथ आयुज्यमानामिति मरुत्वतीयमिति श्रुतेः। ।एकोद्वानि स्कृवत्यां दृढस्य तु
वी जलिप्रावाचमिल्युतनू। ।द्यातन घावापृथिवी इति रथोद्युतनं घावापृथिवी प्रतीयतइति २५५ ५५
तृवं घावापृथिवीयं तिंमानक्तताः। ।प्राच्या घृतनं घावापृथिवी इत्येतादवताषु चा त्रिष्टुविक
घावापृथिवीयं प्रसंगादितोक्तं। ।एकादशातर्वि शव्वदवंचा। एकादशप्रस्तता दानवंत दृत्रये
सूक्तं विश्वनापसइति विद्यादवं। आ नो क्रतावायं तु विश्व तइति। ।आकृदासः। आकृदासइद्वतस्स
इति मारुतमिति श्रुतेः। इत्याग्निमारुतं। एवं विशिष्टमाग्निमारुतं। ।ए दो ता उ निष्टि यज्ञं चतुर्थस्य॥

॥ले॥ चामग्न स्तनास्वे॥ यामग्नस्तोमेवः प्रमाष्टिरइति जातवेदसीयमिति श्रुतेः॥१

दातो ज्ञानिष्ठा च तनङ् ह्यिततदाड्यं चतुर्थस्याङ्कः प्रातिपदिकस्य भवति ॥
पुङ्गः ॥ मित्यतिपद इत्युवं संज्ञः पुङ्गा भवति ॥ नामधेयविज्ञानमूपविकलाय ॥ नित्य नित्यः
तवा याचोंड वायावमित्यातिपत्रसु पूर्वः ॥ यगा समिद पुङ्गवाया चोंडवायावित स
त्रयवतः ॥ कियांस्तु विशेषः नत्रगा समिद्धः पूर्वमित्य तिष्ठति तराः ॥ तघथा वायायातसह
स्त्रिण इति ॥ द्वितीयाः सामासःआगदीय कस्तु कस्याघायाका नादवादि विस्तुरि ॥ ति ॥ इह
त्रामिवा तिष्ठः पूर्वः तीत्राः सामासःआगदीयते नास्यात तावायायायानसहस्त्रिण इति ॥
एवमुनादवादिविस्तृशाति ॥ द्विनास्यात ततः पुकस्याघायकौशासता ॥ मित्रं वर्यमित्रंवयं
ह्वामह इति मित्रावरुणाः ॥ प्रातर्युजा ॥ प्रातर्युजा विबोधयाश्विनौ ॥ आचा वरुण आय
हं तु हरस्य इत्येंद्रं ॥ इन्द्रिर इति इन्द्र यानि ॥ इन्द्रिरा मि दुवो जिर इति विश्वादवस्त्रका इति ह्यानी
त्रसांद्दरार्थो ॥ यानि चाधस्या शरस्या सारस्वता नि सन्धि कृता न्यकारशेषमा प्रातिपदिका नो प्रति
दासार्थ सा स्वतानोप्रगनेगत्यानो ॥ ततः प्राप्तो द्धेति चतुर्थीऽन्तस्य नसस्वती ह्यारति पंस
मि तत्त्वं ब्रायतिशाम्बा ॥ एकादशाल्म रुद्र तीयाँ ॥ एकादशात्पारुद्रतादिग्निषोमादिय चतुर्थी निष्ठा
त्रयस्सदासत्रु रायतिनिष्क्रपत्थे ॥ उग्रा इति निष्क्रवत्यौ उग्राजाद्रवीर्यापक्वथावा
निति निष्क्रवत्यौ ॥ द्वितीयास्मा विश्व द्यावापृथिवीया पारिकस्य द्वितीयस्या द्वितीयमितिसं
ज्ञातस्मासा विश्व द्यावापृथिवी इदुभवतः ॥ द्ववस्य सविकुर्वार्यमद हितिसाविश्वा ॥ तदिद्या
वापृथिवी ॥ विश्वकर्मा भवति द्यावापृथिवीयो ॥ प्रान्तर्विंरतीयात् ॥ रतीयसंज्ञिका त्पारिका
दात्र्वि भवति ॥ अनन्याश्च ज्ञाता अनेन नीतु कुच्य इत्यार्तविमिायतरा ॥ अग्निरिद इति विश्वादवं ॥
अग्निरोद्राव कुणामित्रा प्रथमिति विश्वादवं भवति ॥ यानि चाद्दस्य पूर्वस्यावश्यानरीयाणि तान्य

नरस्या। वैश्वानराय पृथुपाजसे विपः। पदस्य हा प्रकृत्य प्रकृतस्य नरसदृः। वैश्वानराय धिषणामृता
वृधइति। प्राय श्रुं नं तडनस्य। गापाइत्याग्निमारुतं। प्रायश्चुं नं। तइति मारुतं। उनस्य। गापान्न
उ निष्ठऊा गृविरितिज्ञातावदसीयं। ।७। अग्ने तं उ जिष्ठ मिति याउष्यं पंचमस्य। अग्ने तं उ जिष्ठमा
तारयाउपं पंचमस्या ङ्क्या तिस्रवि कस्य भवति। ।सर्वत्रात्र मां परिलुप्यायच्च यत्राग्ने तं उ जि
ष्ठमाभारति शस्या। तत्र तत्रात्र मां परिलुप्य शस्याता। ।सं रूयं: प्रउगः। निरुतिनामाध्याय
शस्तव्य: क्रूयनु करणोत। ।अयं पिब तववायाय सर्वं नाद्यवाति रुचः। वामय्य इति वा कर
णाघः। अयं विश्वामवृलोत ववायह तस्य ता। सर्वं नाद्यव्म भनेसाइति। ।शात नानः। शात
नाना अजिष्ठि तिंइयिंद्र वायवः। ।आनाभिमित्रावरुणा इतिमित्रावरुणः। ।आनाभामतो
आनाभामंतमश्विनावश्विनः। ।प्रस्तथिंदिंद्र गः। अतश्चिदिंद्रमउपद्येंद्रः। ।विश्वोद्वारुतां हय
इतिरचानि। विश्वेदेवाइाश्यवमादि वेश्वादेवः। इयं ताति यथाकानि प्रउगरचानि। इयवमा
नादि विश्वादेवइयंतानि यथाक्रानि प्रउगरचानि नन्या नि तितिकां विद्यान्ति रश्मि रितिऋमस
माध्यरणीशंकामा नूता। ।कस्यवीरइति मरुत्वतीयं। कस्यवीरः। कासपस्यदिति मरुत्वतीयं
भवति। ।एताया मतिनिष्कुलव्यां। एतायामापगव्यंतइंद्रमिति निष्कुलव्यं भवति। ।हतीयासा
विश्वधावापृथिवीय। हतीया प्यार्द्रिका सा विश्वकावापृथिवीयस्याशंभवत:। उडुश्चाद्वर्यस्स
वितासविस्त्यायतिसा वित्रं। चूतवती भुवनानामभिश्रियेति धावापृथिवीयं। ।प्रवस्सरन
क्रंथिरइति। नाराशंसानि मातौ। प्रवः स्पळ्ळं स्तुषे विताय दावनइतिमारुतं। वैश्वानरादस्मा का
लस्यवहथइ नि जातावेदसीयं। वैश्वानरीयमवर्ष दस्यप्राक्रा प्रकृतस्य नरसद्दइती याग्निमा
लस्यावहसीयं। वैश्वानरायपुष्कस्या। वैश्वस्या। त्रिस्रविकस्य सरवा यस्रं वसप्थं वइयाउर्वा
रुतां। ।८। सरवाय स्सम्यन्चाभिया उपं पंच

रुद्र

।सवित्रा न मां परिकल्प्य । यत्र यन्ति तत्र स्यत् । ।संदर्य: प्रउ बा: । क्रियन्ते करणं प्रउ गना म । ।वायवायादि
दर्शति । इ । विवायु यांश । ।रायनष्टपुपासा । इ ग्रेंड वायघः । ।यदद्यस्त्ररउदिता । प्रतिवांस्त्ररउदितइति वा । क्षन्य
तराक्षिकायकरा । ।पुरु प्रियाणः । पुरु प्रियाणकृतं यदृच्या श्विनं । ।उपानाद रिविः । उपानाद्दरिविस्सुत
मिंग्रेंद्रं । ।विष्यादवासआगति ति नारदाङ्गे । विष्यादवासआगानतिविश्वादवे नारदा ऊंनत्रुगात्त्रमिदं
।इति न्टचानिए ता निरचानि प्रउगग्रोसितु । सद्सारस्वातन यो निच्छदास्या तोस्यायं वनाघति २५
दिष्टिना । ।मदोंइन्द्रो नृवदिति मरुत्वतीयं । मद्राइं ज्ञानुवदत्र्वजोलि प्राइतिमरुत्वतीये नवति । ।यो
जातइति निष्कवल्यं । याजा पुवप्रथामामनस्वानिति निष्कवल्यं नवति । ।द्वितीया सावित्री । द्वि
यात्या पूर्विका सावित्री । तद्देवास्याच्युतन्ता । ।अभु भूमु ग्रइति विश्वादवं । अभु भूमु ग्रइद्वं ला । अग्रयइ
ति विश्वादेवं नवति । ।आसावरास्योग्निघानिरिया ग्निमारुतं । यवि श्यानरायपि जलाम्नृताईघ इति वि श्वा
नरीये । आनि च्यद्दस्य हर्यवि श्वानरीया । जीकावदमादवचनात । आसावरामरुता । घ्राह्मासे उ सइति मारु
तं । मम्यास्फ क्ति स्यमा गुश्च द्वालिरिति ज्ञाता वदसीयं । इ ग्याग्निमारुतं । एतावता विकारणान्नमारुतं ।
पाष्ट्रआत्रिस्त्रविकं । ।इंद्रहाल्पतिविच्चारवं षष्ठस्याक्र । द्वितीयत्रिष्टवाइंद्रद्द त्व मघवच्चा वदि
कुञाइति विच्चादवं नवति । षष्ठस्याक्रआत्रिस्त्रविकस्य द्वितीयत्रिस्त्रवश्रायागा । ।उपामानाक्रति
कुञाइति विच्चादवं नवति । ।आदिरिंद्र इति चउक्षो अग्निरिंद्रोवरु
तृतीय उषा सानौ क्राबद्दती सुप्त मायानिरनीयत्रिस्त्रवान्यासा । ।आदिरिंद्र इति चउक्षो अग्निरिंद्रोवरु
तृतीय उषा सानौ क्राबद्दतीसुप्त आत्रिस्त्रविकचउक्षोत्रिस्त्रवान्यासानुक्राय मत्रिस्त्रवान्यासा
णामिन्त्रावयीसतिविच्चादवं षष्ठस्या सोता उत्यातापृच्छावं वमांन्याउआराः । त्रिस्त्रवान्तु पर्यतिसमास्त्रशमिवदय
यत्रेतानि विश्वादवान्य [illegible] ग्रंता इति । ।प्रथमं सा स्व स्मिन्यतालद्वितीयत्रु ग्रारा । आग्नि
तिगवामया लनत्रिना निविश्वाद्देवान्य [illegible] ग्रंतइति । ।प्रथमं सा स्व स्मिन्यतालद्वितीयत्रु ग्रारा । आग्नि
तिगवामयालननात्रिना निविश्वाद्देवान्य
×शंनइंद्राग्नी इति वा । शंनइंद्राग्नी भवतामवोभिरित्य तद्दावेद्यदेव भवति पष्ठे । भिस्त्रवे चतुर्थे । भि स्त्रवान्या सो ३

रिंद्र इति वक्त । छंदसि नेदं । आश्रीकृति वचनात् । आर्षेयं वस्तिकात् विकल्पेन । वयममत्रिरिंद्र इयतः । पूर्वो ऽस्मि
न्पटले पाशिष्टुवनइ यर्कः । द्वितीयं वर्ग्यानइं आश्री इयत कुत्तार पटले अर्धं विप्रुवनइ यर्कः ।
परावनइति प्रं चामा । प्रसवनानयदिवि जंत आद्यास्मितिवि शब्दे वमा । त्रिष्टुवि कस्यापच्छृ स्या
त्रः पंचमिस्त्रिष्टुवप्रायाणाम् । पृष्ठ्यस्य त्रिष्टुस्तालिन तदत्रिष्टु कार्यनै नमित्यत्रावकाशः ॥ ॥
८ = प्रर्द्धं ॥ = अभिजित्सर्वस्तोम उत्तरस्य साम रथंतर पृष्ठं बृहत्पृष्ठं वा । त्रिष्टुभः । पृष्ठ्या निष्ठवा प्रकार
वंतरं क्रतिकामणा त्रिजितमादा । अभिजिन्नाम एकाहः सर्वस्तोमः त्रिवृत्पंचदशसप्तदशैकवि
शत्रिणवत्रयस्त्रिंशेषु सर्वशास्त्राय । उत्तरस्य साम बृहद्रथंतरसाम यर्कः । प्रथम पृष्ठं रहत्पृष्ठत्रेवा
स्यान्नवति । संस्तुयावाग्निष्टोमः पूर्वकारिणा मांयन्नमपि साद तदु तस्य मतप्रकरणार्थे ॥ । आवा शट
द्वावयय नाहि निपाद्यं । प्रावादवायाग्रयद इति सूक्तं पदाहिष्टं तदन्वयस्य नियंतदाज्येन वति ॥ इति
। उत्तमा माधुच्छंदसगा समिदा प्रउगा । माधुच्छंदसी सप्रयगा समिद ब्राह्मा प्रउगा सम्प्रवायन् । । माधुच्छंद
४० सानि पूर्वाणि तृचानि गासमिदान्यत्र तराणि । शंसनक्रमार्थं । तथैव श्रुतिः । वायवयं पुरा रूपेरास्त्वा । एवा
उत्तवायाच्य टावइ ऐवमाघाह । । विद्यादवंवगा समिदानां । माधुच्छंदसए न प्रउगसनिगा समिदावच्य
द्वचप्रपरिष्ठान्माधुच्छंदसस्यावच्चादवस्य पर्यादारदियं कायमाधुच्छंदसं सारस्वत निति रास्य कमत्र
ताः । । एकाहिकं वा प्रातःसवने । एकाहिकं वयाथा कं वा । एकाहिकं प्रातःसवनं स्यादिति स्या स्थिति २५२
रिति क्रान्तः । अहरेवप्रकरणात् । । इंद्र पिबतु त्यं सुतानाम दायत्रिकाहि काद्दं मकृयतीयात । माधुच्छ
न्दसवनानयं विराधः । । एकाहिकं त्रिष्टाउ प्रीयं परि स्वरं स्यात् मिंद्र पिबतु त्यं सुतानाम दायतिरा संसत
नि सवनान्यं विराधः । एकाहिकाहीं नियनुवर्तते । । पूर्वं इंद्र हत्पृष्ठा बृहत्पृष्ठ पाद्याः जिज्
। याततृतिरिति निष्किवल्यात् । एकाहिकाद्दंर्द्धं नियनुवर्तते ।

२ तितमुष्टुहीति पूर्वस्यास्तनमाभुस्तउनोरेकस्य ऋचा निष्कवल्यमकृचनीय सवनः। तस्मिन्पादपिबासाममजिकृ २
तर्दहति
तीर स्या
तीदपिबतु त्वमित्यास्यार्धं नं निष्का उत्तीयं यानकृतिरिं स्याद्धिदिशरण्यस्तूपीयं। ।एकस्यान्कृचापिबासा
ममर्धं यमुत्र तदइतिमकृचयौं ग्रुहदात्सबतत्यानमुष्टु दियाग्निन्नायाजाइति निष्कवल्यो पूर्वस्यपिबासा
ममजियमुत्रतदहि त्वेतास्यास्तनमाभुस्तउतिद्विपादं तिलयायाबाउमिति। ।एकादान्नृतीयसवनौ
प्रासतादग्निष्टुमातात्र यनियमावीकाह्निकेरतीयसवनं स्यादिति साखितिरिति श्रुतेः। ११० सप्तद
वाक्यामकः स्वरसामानः। अग्निजिताऽनंतरं श्रुतिपाठक्रमे एते स्वरसामानाः यसरकाज्ञाउक्थेता स्वरस
न्नास्तामाइति स्तामा तिरौसनार्थे स्वरसामानइति नामधेयं शास्त्रसंव्यवहारार्थं एवं स्वरसाम्नां त
ठंदामसुस्वरसामस्थियवमाहा। ।रथंतरं पृष्ठं प्रथमस्याहृहद्द्वितीयास्याज्यसामारतीयारथं
तरपृष्ठाः एवमिवश्रुतत्वात्। ।स्वरपृष्ठाः कोषीतकिः। स्वरसंज्ञानिष्ठज्ञान्यथानितिस्वरपृष्ठाः। कोषीत
किर्नमिववातामतिनास्तराणिच्चिवपृष्ठानिस्फुरितिदृस्माद्धाकोषीतकिरिति श्रुतेः। ।पृष्ठदृष्टं तारपवमा
नेया नेषु। गोयत्राणमपि स्वारसाम्नां यद्यप्यनिर्दिष्टं बृहद्दृष्टं तारपवमानेषु गीयेतां नपृष्ठमानां तथापि
यान्यन्यत्रशीसनं यथापदिष्टं भवति। स्वमतापादस्यार्थवचनं। ।अग्निष्टोमाः पिबस्य। अग्निष्टोमा
दुतिपित्र्यं अग्नष्टवर्तिना भवति। अग्निष्टोमानुपयंतीति श्रुतेः। ।उक्थ्याः कोषीतकिः। उक्थ्याः स्युरि
तिदस्माद्धाकोषीतकिरिच्चिवमादिश्रिया विराजाऽन्नाद्यस्यावाप्त्याइति श्रुतत्वात्। ।अस्याइदृदि
दायान्यत्रडिष्ठामित्याज्या। नोऽग्नायह्यादेवमर्त्यइति प्रथमस्य स्वरसाम्नः ओऽप्समावधार्यं तरां बृहद्ध
याद्धितानवइतिरहद्बार्हतमन्यत्रडिष्ठमापरतिद्वितीयस्यावधार्यं तरमिति श्रुतेः। ।सर्वत्रास्तोमाः
परिहाथों। धाय्याश्च नामाज्यानामाकेकास्यातमौ चात्रमौ त्वस्यकत्रमाः परिहाथ्या संसनं सर्वत्र। ।यच्च
परिहाथों। धाय्याश्च नामाज्यानामाकेकास्यात। माधुछंदसः प्रथमस्य स्वसाम्नः प्रउगगाः समादाद्द्वितीयस्योत्रिदशात्रियस्तृतीय
दस्यप्रथमस्यात प्रउगाः। माधुछंदसः
द्वितीयस्य २

स्यतिस्कातः ।कस्यवीरइतिप्रथमस्यस्वरसाम्नाम रूचनीयंकयाश्च-नीयंद्वितीयस्यगायसामितितृतीयस्य
कस्यवीरः।काश्यपस्यद्विंडामिप्रथमस्यस्वरसाम्नामरूचतीयंद्विकतिकद्वतकयाश्चनास्ववयस्तः सनीलाइतीयस्य
कायतिकद्वत्गायसामन्तन्यंयथावदितितृतीयस्यताकमोजितरास्माइतिकार्मकद्वदितिस्कातः। ।सामप्रगा
थाँश्रवौस्थाकद्वतःप्रगाथानां।एकास्यवसामप्रगाथस्यावृत्त्याप्रद्वं बहुवचनं।प्रारतसामप्रगाथशंसनाद
नंतरंवस्यनात्काकद्वतःप्रगाथसंज्ञिकान्प्रागाथांश्चंसता। ।कन्नव्यइतिप्रथमकद्वचास्यतिद्वितीयस्य
तोऽयाप्रुरुवासाइतितृतीयवृद्धतश्चायानिः।कन्नाव्याअतसीनामितिकद्वान्प्रगाथइतिप्रथमस्कतयोऽथा
कइन्द्रस्याचंतनामितिकद्वान्प्रगाथइतिद्वितीयस्कतयोऽर्थाइमाउनापुरूवक्तोइतिप्रगाथः पावकवर्णाःक
वर्णोंद्विमिकद्वानितितृतीयस्वरसाम्निस्तुतवाकद्वःप्रगाथानंतरंवृहतश्चायानिशंसता। ।यास्तासाविष्ठइ
यंतेमांपरिस्ताआयोव्ययमितिचप्रथमायास्तासाविष्ठःवसइयतस्स्तोमुत्रमहिचपरिस्ताध्यानयिषंविश्वया
४८ रंतउयितिचप्रथमस्वरसाम्निशंसता। ।गायंतियापादितउदुनश्चित्रतमइतिद्वितीया।गायंतित्वागायत्रिणाऽ
पादितउदुनश्चित्रतमइयानुष्टुप्ताद्वितीयस्वरसाम्नि। ।इंद्रविश्वाःसंवावृजग्मुरितितृतीयाइंद्रविश्वाअवीवृ
धन्।संवावृजग्मुगिरिइंद्रश्वरीरि आनुष्टुभंनिष्टुतितृतीयस्वरसाम्निनिष्कवत्यासस्कनयतः। ।रथंतर
इथंतरपृष्ठानां।यायनुक्तविधिरियजेह्वइथंतरपृष्ठानांस्वरसाम्नांभवतिनान्तरः। ।यज्ञायथाअपूर्व्या
तिस्रात्रियःस्वरपृष्ठानां।यज्ञायथाअपूर्व्यायीजास्तात्रियःस्वरपृष्ठानां।स्वरपृष्ठःकोषीतकिरितियउक्तः स्वरसा २४३
मानास्तेषांत्रयाणांमप्रविशापजनं। ।आदिंद्रचित्रामरानितिद्वयाइंद्रतुजइतितृतीयानुरूपस्याद्दप्रोनुष्टु
भोऽवृतीयावृहती। ।मस्यपायितमइतियाद्वितीयस्यप्रथमांवृहतीयोकामतिवाक्यद्विकःपायिःपूर्वोक्त
नसद्दसाद्वितीयस्यस्वरसाम्नाम स्यपायितमइतिवाक्यात्रियात्रवतिवृहतामवप्रथमांवृहतीतृतीयांकतो

श्री

तिद्वितीयस्तृतीयश्चानुष्टुब्लोकास्त्र्या। ।मन्निनावस्य इष्ट यइति द्वयर्चं वाचति स्तृतीयानुरूपस्य ।मनि
नस्त्र्यादिकाद्वन्अनुष्टुब्लोकयर्चं धकासुता वेतइति बृहती स्तृतीयानुरूपस्य कार्या। ।त्र्यास्मैपिपीब
तइति व्यास्तृतीयस्य चतुर्थौ स्तृतीयौकारा ति ।प्रथमस्याइ ।येवमादिकाद्वन्अनुष्टुब्लोकास्त्र्यास्तृतीयाष्टु
स्त्र्या ताता अस्मात्अस्मा इ दंधस इति बृहती स्तृतीयौकाराति एवास्त्रात्रियस्तृतीयस्य स्वरसाम्नो
श्५ नुरूपत्वस्य भागग्यर्चास्याइत्येवमादिना सत्त्वविकल्प्या अर्थाति। ।इमंमिंद्रसुतंपिबति द्विकर्द
।वादति स्तृतीयानुरूपस्या इमंमिंद्रसुतंपिबति द्विअनुष्टुब्लोकर्द्वि दस्त्रात सा चति बृहती स्तृतीयानुरूप
स्य कार्या। ।११व ताबृहती का स्त्रात्रिय स्यास्ताना बृहती कानुरूपः कार्यः। आदि बृहती का मध्य बृहती
।कां तं बृहती काचायाना बृहती कां स्त्रात्रिय स्ताना बृहती कएवानुरूपा विकल्पयाः। ।धाय्यां त्रास्त्रा कद्वत
स्व र थंतरस्याया निंप्रथामंबृहतानां द्वितीयत्रायास्तृतीया ।धाय्यानंतरं त्रिष्टुपि स्वरसाम स्तुकद्वनाय
णा क्ता नरा ।सनाततार थंतरस्यायानिं प्रथामं बृहतानां द्वितीयं बृहद्रथंतरीयास्तृतीये। ।एवंसवित्र
थंतरस्या ।धाय्यानंतरं त्रिष्टुपि स्वरसाम स्तुकद्वनः ।यत्रयात्रा चायापदत्रास्त्र नत्र पूर्वो रथंतरस्य
इ५ ग्रोसना ।तौनाबृहत्स्वन ।यमिंद्रदधिषइति द्वप्रथाम स्वरं तिद्वितीय दनाभृगानवारणइति स्तृतीय
।यान्य नुशंसनानंतरं यमिंद्रदधिषचमिति द्वितृचः प्रथामस्वरसाम्नि स्वरं ति वास्तुतनरइति द्वितृचो
द्विनीयस्वरसाम्नि ।दनाभृगानवारणइति द्वितृचएव स्तृतीयस्वरसाम्नि तत्पिव क्रमत चारा। ।इंद्रउत्य
त्रिन्त्र द्ववन्त्रिति नवानांतिस्वक्तिस्योन्चदेवत्ववेत्ति चस्तकानि ।इंद्रउत्यमिायवमादीनां नवानांमृचां
प्रथमदंतिस्त्रस्ति स्वरसचः शंसतपूर्वाणि चस्तूकानि ।तथायास्तासाधिष्ठइति प्रथामंगायंतिवागाय
त्रिणइति द्वितीया ।इदंदिवाइति स्तृतीया। ।स्वानिवोद्धान्यास्ताया निरूकानि ।इंद्रउत्य मिथैः शंसनीयवमादी

स्वरा निनवा । स्वरयोनीनां च

निशंसेत् । कथं कुर्यात् । स्वरान्तरं स्तुनयानि स्वरकाणि शंसेत् । तथा । यास्ता साधिष्ठ इत्यस्यां

परिलेख्याववशिष्यमिति च प्रथमा गायन्ति वा पादितऽनुनश्चिच्चतम इति द्वितीय इन्द्रं विश्वा असंवृधे

जज्ञमुरिति तृतीय इति । । स्वराण्यनिधनानि वा कार्याणि प्रथमे वर्गे संशन्नक्रमः । स्वराणि निधनवन्ति इन्द्र

यन्तरायास्तु दाशेः प्रापितान्यः । । प्रागनुष्टुभ्मात्रां चाद्वा प्रगाथ्य न संशंसेत् । एकस्मिन् कल्पे

प्रागनुष्टुभादपरस्मिन् पादस्पर्शकं रथघट्टकं ततः प्रगाथ्य न संशंसेत् । गीतराकृतेषु येषा । य ५

प्रथमाश्च प्रातस्तृतीयसवनानीति बृहद्रथन्तरपृष्ठानां । प्रथमा चैरूत्पार्ष्णिकाद्यासं स्थाने तृतीयसव

नानि बृहद्रथन्तरपृष्ठानां स्वरसाम्नां भवन्ति । । प्रतिपदश्च स्वरपृष्ठानां । स्वरपृष्ठानां स्वरसाम्ना

स्र पृष्ठ्यस्य बलवस्य पूर्वकस्य याः पूर्वस्य त्र्यहस्य विश्वादेवानां प्रतिपदस्ताः प्रतिपादा भवन्ति । । स्व

राणानीनां चास्वरसाम्नामेवं प्रतिपदः । । उत्तरत्र्यहत इति समुच्चयो धीमाश्च हता । यान्युत्तरस्य

त्र्यहस्य तृतीयसवनानि तानि निरन्नीयस्य वर्तनानि सानुस्वराणीति श्रुतिः । । उद्गृह्य आव स्वादवानाशुसे

४८ मानि स्तोत्राणि रथंतरप्रकः पौतं रखुमन्यवस्तं प्रन घाक दिक्षु तिकरोति । ऊर्ध्वं सामभ्यो मा यज्ञादि यस्य

विराजनणार्थः । तत्र यानि विश्वादेवानि शास्त्राणि उक्तानि तेषामुत्तमा मित्रं दृश्य स्वर्कानि निमीलितानि ति

49 यतिस्वाः । तानि विश्वादेवानां करोतीति यस्त्र्यक्षरकं स्तोत्रा इह प्रवः पांतं रखुमन्यावांध इति प्रथमस्वर

सामनि विश्वादेवं करोति । तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वाथ मा च इति द्वितीयां कृत्विञ्चा नृपा त्वं द वयतो

निति तृतीयां तथा नित त्र विश्वादेवानि भवन्तीति प्रस्तुत्य श्रुतिः सर्वेभ्यः साम्नामा तो । । अग्निरिन्द्र इति वा प्रथमे र

अस्मात्केचिदाथाः । अग्निरिन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा इति वा विश्वादेवं प्रथमस्वरसाम भवन्ति । । ४८

प्रायश्चित्तं तदनिचमाकृतौ प्रथम एव स्वरसामनि यस्मिन्काले अग्निरिन्द्र इति विश्वादेवं तास्मिन्नेव कल्पे प्रये

ने कर

स्वरसा नि १

ग्रंसोलड्नाय। नस ग्रयइ तिमारुतं भवति। ।दवान्नु वइति द्वितीय। दवान्नु विंट हक्र वसः स्वस्तय
इति द्वितीय स्वरसाम निविश्वादवं भवति। उभानाक्रुतिरितीय। उभासां नक्रार्हतीसु पञ्चातिरती
यस्वरसाम निविश्वादवं भवति: तन्द्वेस्यन्तु प्रश्य हूँ विश्वादवान्यवा वक्षीयरन्निायवमादि प्रस्तय
कल्योत रंक्रुतौ सर्वमाम्नातं। ।५ एकविंशास्तोमं बृहत्पृष्ठं मक्रादिवाकीर्त्यं वा त्रिष्टोविषुवान्नस्य मो० ४
रसाम्नामनं रैतंरं क्रुति पाठक्रमेण विषुवान्वक्तव्यः। ।तदर्क्षीमकविंशास्तोममद्दिमदर्श हत्पृष्ठं पञ्चदशम
दहिवाकीर्त्यं वा। अत्रिष्टोमा विषुवानिति शास्त्रसंव्यवहारार्थं संज्ञाकरणं। ।पुरादित्यस्यास्तमयात्सं
स्थाप्य। नियमार्थं एतद्वचनं। पुरादित्यस्यास्तमयाद्दतदहः संस्थापयेयुरिति श्रुतेः। ।उदितप्रा
तरनुवाकः। अस्मिन्नहनि उदित आदित्य प्रातरनुवाकः कार्यः। स प्रातरनुवाकः मतदहर्दिवाकी
र्त्ये भवति स प्रातरनुवाकेन सपत्नीसंयाजान्तेनाकाः पुरादित्यस्यास्तमयात्समीप्स्युरिति श्रुतेः।
।यथाप्रकृति। महारात्रे प्रातरनुवाको भवति। तदुदस्मा ॥ हकिंपीत किं पाठः पाति र्विप्रातर
नुवाकान ततः सएतद्घथा यथा मवत मुपाकुर्यादिति श्रुतेः। ।अग्निं मन्ये पितरमग्निमृचा उदितप्रात
नुवाकान् ततः सएतद्घथा। अस्मिन्नहनि उदित प्रातरनुवाकस्यास्मिन्नहनि अग्निं मन्ये पितरमग्निमापिमित्यृचा विभि २५
पत्प्रातरनुवाकस्य। यस्मिन्नहनि उदित प्रातरनुवाकस्य। अस्मिन्नहनि प्रातरनुवाकस्य ति
त्यकाप्रतिपद्भवति। ।शतं दशास्तेविंशति शतं वानुब्रूयात्। अस्मिन्नहनि प्रातरनुवाकस्य ति
यमतइमिसेरस्या विकल्पः। शतं दश शतं विंशति शतं वेति। अनुब्रूयादिति प्रायिकमपत्रिसेवथाल
वाचइ स्थाने वासिष्ठकपालीस्रुक्तौ वसिष्ठानहष्टे वासिष्ठं। कुञ्जस्य नहः। शतत्दपीस्रुक्तं भवति। ।सो
र्चिपत्रकपालं न्यः सवनीयस्य। स्रुयदित्य ग्रः पञ्चः सवनीयस्य पञ्चकपालं नो मत्रथा नमुपर

॥७४२

५८

न्ना

ख्यातः। वित्रांदवायुमित्रिति तस्यानुवाक्यास्ति तस्य उत्तरा याज्याः। सोऽयं स्यं चित्रांदवानामुदगादनीक
मिति तिस्रो वर्पायाः पुरोनारास्य पारााः उत्तरानुवाक्या भवंति। ति तस्य उत्तरा याज्या अग्नानिव क्र
मेण। सोर्यास्यति वचनात् अनंतरस्य सवितुरनी यस्य। उपांशु॥ सोऽयं स्य पत्न्या रूपं अंशु प्रदानं भवति। त
था च सूत्रितिः। तथा एतत् चारए वपशाव उपांशु भवंति। सा युस्सा वित्रः प्रातःपाया वाग्देवत्य इति।
समुद्रादूर्मिरियाज्या। समुद्रादूर्मिर्मधुमां उदारदित्याज्यस्य सूक्तं भवति। त्रिष्टुभः प्रउगः। वक्ष्यमा
नृ१ णकः। मध्यमां छंदा मात्रीणि इत्यानि प्राप्याम वाशमं च। प्रथममवायायैंद्रवायव उत्तमे सारस्वत
नृ१ मितिमध्यमां छंदा मात्रा पंचैव क्रतिः। कविदंगनमृसाय वृथासइतिवा यद्यां। अतएवोत्तरं स्य मिंद्र
वायवं उत्तस्यानः सरस्वतीउषा एतिसारस्वतं मिति। प्रथमात्रीणि प्रथमां छंदामात्रीणि इं नृ१
वायवानि भवंति। मित्रावरुण माश्विनमैंद्रं त्राया चन्द्रक्रतं। उर्वारदुर्वरूण सुप्रतीकमिति मित्रावरु
५० णमापमनानास्य आरंभ्य निश्चाश्विनमा ना दवशवसायाहि सुजिनि त्रीं इमिति। आ
श्विनं उत्तमानुमती तृतीया। आश्विनस्य यं विशेषः। क्रमप्राप्तां तृतीया नुस्य इपविवद्ध कं यश्विना
उषासइतिमानुशद्भवती तृतीया कर्तव्या। तास्याई मानुं सवितादवा आप्रादिति मानुमती तृ
तीययति क्रातः। इस्ले उसदनाद्दं तास्यैति विश्वादेवं। शक्लि उसदनाहूता स्यति निषादवमि
ति क्रातः। एकोहिकं वापात स्सवनं। याराल्हानि कल्याणः। अस्मिन्नहन्येको हिकं वापातः
सवनं भवति। आर्विकं या तदाङ्ग नित्रिष्टुभं पातस्सवनं स्यात्। नादयति क्रतु ग्रहं दासायइश्च रवामेकाहिक
मवस्थादिति क्रातः। प्रावादवं यं यौद्विहिति तवादितिवा तदाज्या। तस्य आवादवायास्य यच्चौहि
दितवषवशाइयतिउाम्न तदाऽयामिति क्रातः। तस्मात् ऊर्ध्वं यमिष्टतरः पक्षः। मायुष्ठं दसस्रा। तस्मिन्
२४५ ५

त्य माधुर्कं दस ध्याशु आगान्नवति। मां धुष्टं दासमिति भवेति सारस्वतस्य विकल्पः। एवमितत्पद न यथु
कं प्रातस्सवनमुक्तौ। ।कयास्तु नो यस्तु मिमंज निष्ठा उग्र इति मरुत्वतीयं। कयाशुभा सवयसः स
नीला इति मरुत्वतीयं। यंस्तु मिमं मदयास्य विंदमिति कालः। जनिष्ठा उग्रः सं हृास्तु नायेयत
स्मिं क्रिष्टु नेनि विदं दयानीति कालः। तावतुनस्य स्त्रिष्टुभ गायत्र्यस्यंत इत्ति कृतयातां। ।श्रा स ४
यंत इव सूर्यमिति तास्ता त्रियायां स्वायानो दृति। श्रायंतइव सूर्यमितिय इस्ता त्रियायां भवति। घ
न्याति एकत्रातं निष्केवल्यमिति तत्र तावदयमस्याथानो दृति गीयमानं कायंती यंस्ता त्रियो
नवति। ताव स्वायानो श्रायंत इव सूर्यमिति सूर्यमां स्ता त्रिय इति कालः। ।यद्या वं इंद्रेयानुरू
पः। यद्या वं इन्द्रनरा नमित्यनुरूप इति कालः। ।मरुत्वादिवाकीर्त्यं वा श्रस्वायानोवाहृ हन्मेत्वादि
मातर वाकीर्त्यं यावत्स्यां मित्रं ता त्रियायां मरुत्वाकीर्त्यस्यैकं। ।चित्रं देवानामिति तास्ता त्रियायां मरु
त्वाकीर्त्यस्य। चित्रं देवानामुद्गादनीकमिति तास्ता त्रियायां मरुत्वादिवाकीर्त्यस्य पृष्ठस्य। उ
न्नारच। चित्रं देवानामित्यस्यार्ध र्चस्यायं उन्नारत सूर्यस्य यवमादि कृतत्वान्नुरूपार्कं त्रिनरा
स्यात। ।उक्स्याघृष्ठ द दशी बीति तेनी यानुरूपस्य। उक्स्यायद्विहृद शी बीत्य बा हतीयानुरूप
स्य कर्तृपा। ।बण्महानुदुस्य इत्यत्ति मिति कास्ता त्रियानुरूपो भगाथो। बण्महां असि सूर्य
तिस्ता त्रियः उदु त्यइति तानुरूप इति तानि मरुत्वादिवाकीर्त्यस्या स्ता त्रियानुरूपो प्रगाथो वा
नवतः। ।चित्रा इति तास्ता त्रियां विस्तुर्यमि यइ इत्यनुरूपः। चित्राङ्क दति बतु सार्धं माधि
तिस्तात्रियस्तृचः। ।विमार्य माथ्य अम चनदो दिवइत्यनुरूपः। एतौ स्तात्रियानुरूपौ मरुत्वादिवाकी

यस्यपारुजवतः ॥ विश्वादा वासुमनसइतिवा। विश्वादा वासुमनः सुचक्रसइयनुरूपाविसर्वो
मध्यइय्यानसदविकल्प्यातं ॥ बलमेवानितिसामप्रगाथः प्रस्तावानोष्टदतिमलाबिवा
कीर्यपदिवयमसोअसिसूर्येतिसामप्रगाणामवति ॥ यस्मात्वाविचर्षणिरितिवा। साम
प्रगाथः पूर्वणसदविकल्प्यातं ॥ रथंतरस्यायानिं स्वयोनिवृद्धति। स्वायानिपादोपृष्ठतस्ता
त्रियानुरूपेण स्वासामप्रगाथं चबार्हतं तानि। रथंतरस्यायानिं शंसन्वृहत्रप्रानानंतरास्तु
रथंतरस्यायानिंशंसतीतिश्रुतिः ॥ उमायारस्वायानो। प्रस्तायानिपद्धेसामप्रगाथादन
तरमुख्यायाईवृहद्रथंतरायायानिशंसेततानस्यात्रयः पदाः। तद्विकत्रिष्टुप्सूक्तवतितथा
रथंतरमुत्तायाः ॥ इत्थं प्रवादि ... ॥ १२ यथे पवमाने ९
रुतीस्वादितिभिकस्राजिराधाजरीतीवुस्यादिति विवक्षितनामितिपदत्रयं श्रुतौ। ततोयान्य
निपवमानेपीशोनसमिमाः कृथुः। यद्यानि वृहद्रथंतरेमाध्यंदिनेसामगाः कुर्युः। एवामते
५१ नुपवमानेशंसनं ॥ नाकीयमाजायाः शंसता। अयमध्यकृत्तवृहद्रथंतरपदाः। एवामत
बृहद्राः। प्रस्तायानिपदए कोमनादिवाकीर्त्यपदा यः। स्वायानिपदएकः। उक्तवृहद्र
इथंतरपक्षः पदः। एतसूत्रकारण सूचितः। ...जवशानुवहायानापिसेजायीत।
तदृचकामिवरामा। त्रायश्चेदाामित्यादि। ईदंकिलेयकं कुसुरवीया। इंद्रः किल श्रुया
अस्यावदे यक कुसुरवीया त्रिक कम्पेषु स्वायानानस्वायानानवृहत्तद्रथंतरास्वा ॥ शंनोम २४३
वचदासत्वमहादिवाकीर्त्यं। शंनाम वचहसा शंनाम आजातिमनदिवाकीर्त्यपाद इयत्कुसुरवी ५१
या ॥ घोनर्यिइंद्रतिसूक्तं स्वायानाबृहत्ति। घोनश्चियइंद्रातिनृत्पार्यदितित्रायादशोकं सूक्तं
त्रिष्टुब्नं स्वायानोहवातिमति ॥ यएकइद्धयइ यस्वायानो। यएकइद्धव्यश्चर्षणीनामितिप्रस्य

त्यानि पादाः एकादशाक्षरं त्रिष्टुभं संसृत्कं । । मनुरादिवाकी व्यथित । यदः कद्रूद्वयाश्यतादेवस्य संभ
वति । । तसुरु ष्टुली श्रुतत्वृष्टद्वयं तारा तमुष्टुदिया त्रिष्टुप् यजा श्यितस्य संपंचदशाक्
मुहूर्ता द्वद्वयं तरपादः त्रिष्टुभं शंसति । । प्रतिसमंवं । त्रिष्टुभादनंतरं मनित्रियं जगतीं
पुरुक्तानमृष्मिया मितत्रागतं संस्कं पंचदशार्धं शंसति । । रत्तुर्ज्ञ नित्रीयस्य नवशा
स्यासवृत्र्यानि विदं रक्षतुर्ज निन्त्रीत स्याअपस्पर्शीयत स्योत्रायादशार्धस्य नवशास्य
सर्वदाहायविप्रालमादः विदाय शांसिपिं दूरीद्यो तस्य त्रायादशार्धस्येन नूयाशावल्सद
विकल्पितस्य नविवशास्याताना नि विदं शंसति । । प्रासयो यातु । आसाद्या यातु मद्य
वांरुजीवीयि कं विंशातिका वानि विद्या मानंतरं शंसति । । विश्वजितस्य कृतमां परि
शिष्या । विश्वजित धनजितस्वजितशा यितस्यापहृत्यस्यकं स्यानमां परिलष्य पंचशस्या
ततः । । आकृयद्दारात्संभारा दति । विश्वजितश्च यतस्य पंचदशस्यानंतरं आक्रयद्दाराद्वर्णासादति
शंसनवकारान्नित्वं संहितं कं कारान्ति तस्य स्वरूपमाप्ता । । हंसः शुचिषदिति पाद्यात्ऽर्धर्चशाःशिपद्यो
नवानं त्रिपाद्या ऽमंथानेर्धर्चशिः पञ्चः । हंसः शुचिषद्वसुरंतरिक्षसदिये ता मंत्रं संसर्पका रान्माः
तृपाद्या ऽर्धशि त्रिपाद्या ऽनयानं त्रिपाद्या ऽर्धशिःप करस्याद्वारा हलसंज्ञा शास्त्रसंख्यकराकी
। । उत्तमाप्तुप शंससस्य । । विश्वजितश्चास्य या उत्तमा त्रिष्टुप्तां द्वारा हत्या नंतरं शंसति । । एवमद्य
वीः एजपदस्वीश्रुतस्य चत्रिपद् इतिजागतं बृहच्च निति कृतयात । । पतंगमक्तं । पतंगमकम
सुरस्यमा यातु यति कृतयाता । । उक्तमः । उक्तं । नाताकमनुनाविविद्या निति त्रिःशस्यापरियानीय

तिथ्यशतं ।

त्यृत्विगादिकार्यः । इति विंशः । इतियदत दुक्तं स्त्रावर्त्तियायाश्चायो निष्केवल्यामतत्पैंग्यमतं निति
त्रैगीसंपदितिस्क्रतः । संपङ्क्तापतेच स्कयानो । अथ कौषीतकं । अथशाखान्तरविहितावाहः । सविशि
ष्टाः पिविधीयात । समानमां ऊरुस्वीयायाः । स्तोत्रियप्रभृतिसार्वसुपाद्दशस्त्रावर्त्तिनवल्य
मु४ मां ऊरुस्वीयायाः । सउर्जनित्री अग्रहृतपृष्ठेभ्यंतर । यउद्धृतपृष्ठेभ्यंतरपदस्तस्त्रिष्टुबूर्जनित्री
यंत्राप्यादशार्धशंसेत । तस्यविकास्त्रास्ववाचो । सउर्जनित्रीयास्यैवएकादशशंसेत स्व
यानोपृष्ठ त्र । न वान्यत्र सउर्जनित्रीयास्यैवनवशंसेत । अन्यत्रस्त्रावर्त्तिनीषु । एंद्रयादिहिरि
जिरितिपंचदशाहाद्यसाम्यो । सामनदष्टंसाम्यं । प्रसितिं मभनिग्रहिहुय ऐंद्रयादिहरि त्रिरिति तदु७
पंचदशाब्दशंसेत । बारारकादशशास्त्वानिविदं । प्रातमहइत्यतस्यबरूस्तकास्यैकादशाश्च
सेत । तानानिविदंदध्यात । अनूरारकइतिसाध्यस्यस्थान । अनूराकारविपानरयीणामि
रसाध्यस्य तिजेष्वंतंपंचधोमिभगस्त्वीरिथिनस्यस्थानं । तार्क्ष्यः स्वस्तिः पतंगान । यमनूपुवाजिनं स्वदे
तमितितार्क्ष्यः पतंगमन्तमस्तुरस्यमायाय अस्मात्पूर्वशास्यैः । एकशतं निष्केवल्यं । एकादशीनि
५२ क्षिकंशतं निष्केवल्यं पैंग्यमतेन । कौषीतकिमातनस्त्वप्रकृतिरेवस्तोत्रतीत । प्रथमासा विश्वे
प्रथमाद्दक्षः पार्ष्ठिकासावित्रंयुजानमनउतत्यनत । द्वितीया द्यावापृथिवीयं । द्वितीया त्वार्ष्ठि
काद्यावापृथिवीयं भवति । ते हि द्यावापृथिवी इत्यत्र तौ । सत्कात्मेवमात्केतो बंच्छात्वार्ष्ठिकात्म्नविन्न २४५ ५२
कातन्नवतः । किंपुनस्कइत्यानंविंप्रयज्जव इति भाकतौ । देवान्हुवइति विश्वादेवं । देवान्हुवेबृहद
श्रवसः स्वस्तयइति विश्वादेवं भवति । तृतीयाद्दिश्वानरीयं । तृतीयात्वार्ष्ठिकाद्विश्वानरीयं याल्लो
विश्वानरायपिषुत्तामत्यावृधस्वेतत । पृष्ठं नि मूर्धा दिवइत्यग्निमारुतमसाम्नः । स्तोत्रियानुरूपौ मूर
र्धानं दिवाअरतिं पृथिव्या इत्यनिष्टुमसाम्नः । स्तोत्रियामूर्धा दिवा नाभिरग्निः पृथिव्या इत्यनुरूपः ।

। चेदिषदइतिज्ञातव्यदसीयां। विद्विषादा प्रियधमायस्तुकतइतिज्ञातव्यदसीत्संजयति। ॥
आरूत्ताः स्वरसामानः। गवामयनद्यायामविषुवतांतंतरमावृत्ताः स्वरसामानः केषांचि
यस्तृतीयः सप्रथमोमायाद्वितीयः समध्यमोमायः प्रथमः सहतीयारं। यवमारूत्ताः। अथ
त्रीन्स्वरसाम्न आवृत्तानुपयंतीति श्रुतः। ।१४ विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठावृहत्पृष्ठोवा
त्रिपृष्ठो मः। विश्वजित्संज्ञिक एकाहः सर्वस्तोम स्त्रिवृदादिभिः स्तोमैस्त्रयस्त्रिंशांतैर्युक्तः
सर्वपृष्ठो रथंतरादिभिः पृष्ठैरिवतो नियुक्तोवृहत्पृष्ठोवा विकल्पेनाग्निष्टोमः। नवको
दशांका एतं मासमसामाद्युर्वैतियद्विश्वजितमुपयंतीति प्र जापतिः श्रुतोसर्वमाप्तातं। अग्नि
रुद्याउवैतस्याग्नेनराशीधितिजिस्य। एवारितिविराजमाद्यमितिश्रुतः। । वहिरिति
द्वितियवृहत्पृष्ठस्याचाहिस्तवधराशायनदाउपजनवति। वृहत्पृष्ठस्य विश्वजितः। अग्नि
नवइदयातेसोयागविहितंपरात्पृष्ठादिभुनवतिसूक्ष्मा रंजाता। चतुर्विंशान्मध्यदिनेः च
तुर्विंशादक्रमदध्यदामानवनिमध्यदिनेरहितनिष्कवत्यमनुहनीयस्ययैता। विराजस्यास्तोत्रियानु
रूपीचास्यास्तं श्रुतिभवेत्ततत्विश्वजितिप्रगाथंचरपंतरस्यापानिदृश्येतश। विराजस्यसामो
यो स्तोत्रियानुरूपोसन्न्यूंखस्याभूक्तोनोताछेवचरास्तासर्वपृष्ठविश्वजितिवलरसिंत्वान्न
पृष्ठप्राप्तनणाडीघिनापितो। त्रियचा विशाबासन्न्यूंरववविराजयानिगतस्त्वावेसम स्यान्य
रवानवनि। स्तात्रियएवन्न्यूंरवस्यापादशाशानास्कानतजनवायवानादिविराजंतस्का न
मन्न्यूंरवन्नायतिश्रुतः। प्रगाछेवाग्निष्टोमपल्लिविनियमतः शंसन्ना तन्नपृष्ठपितचारथंतर
५ वृहत्पृष्ठस्पयष्टिवहसलयदेत तस्य । धुर्छदसः प्रगाः॥ सहसारस्वतेन नवति

स्याया निंदूहतस्य। ।अनुचरअन्त इति षष्ठ्यात्तृतीयसवनं। अनुचर एव तारन्याः षष्ठ्यात्पार्ष्णि
कादि पृष्ठिका सामूलिका तृतीयसवने भवति। ।कयादेवानामिति विश्वादर्वसाक्षि
कस्यौदूहस्य पृष्ठस्य। कयादेवानां कतमस्य याम नीति विश्वादवं भवति सात्रिकस्य विश्व
जितो दूहतपृष्ठस्य। उत्तमपृष्ठ पिदूहति षष्ठ्या दिव चत्सु न निवर्तते षष्ठ्या क्रिकं। ।आ
नानदियामकाद्दस्य। आनानदियं विश्वादवामकाद्दस्य विश्वजितः। ।सर्वपृष्ठे वि
श्वजिति पुरस्तान्माकृतस्य सूक्तस्याहं निवयाममतं शंसति। सर्वपृष्ठे विश्वजिति त्या
विराजः सउच्यते। उरस्तान्माकृतस्य सूक्तस्याहं ताप्रावामसुद्दायवमादिकामवयामकृतं शं
सति। तत्रस्थाः पृष्ठ्यं विश्वजिति सर्वपृष्ठस्या विराजात। तनूपृष्ठपारादस्थाः पृष्ठ्यं श्रद्धावाकस्यशिल्प
५२ याता विश्वजितीयति र।कानाए काहिका सात्रिकाद्दौ निकाऊर्ध्वातविश्वजिदूहगस्यमाकृ
तस्य सूक्तस्येति सूक्तं यदुणादाशावातरकालं एवयामकृतं तत्रानिमारुतकिंशस्यात्रालति
६३ वयामकृतं पंक्तिशंसं शंसतीति श्रुतः। ।जगतीशंसमन्द्रसूरवां जगतीशंसं पच्छः न्नासयमियर्कीं
अनिनागनूर्ध्वान् स्यादन्द्रसूरवमितिन्द्रसूरवस्य प्रति षुधातृ मिाच्या स्य नैन्द्रसूरवइायनतद्रूपयति।
।पंक्तिचांसीवान्द्रसूरवां पंक्तिशंसं वा शंसितो सह [illegible] वाकुत्तमोन्द्रसूरवनो। ।अन्द्रसूरवं वा पंक्ति २८९
शंसामुवा। ।चमाग्नयक्षानामिय त्रिष्टामसाम्नः स्तोत्रियानुरूपो स्तोत्रियानुरूपो। चमाग्न ५२
यक्षानामेत ति क्रानन कोटयो स्तोत्रियानुरूपो अग्निष्टोमसामान्यवतः। ।द्विरन्यासो ध्याय
परिसमाप्तो त्रिष्टावास्ता पचरणं वा सुष्ठनि ति। ।शौनकाय नमस्त्रासातोद्द एकाहाध्यायः। ना
श्वकार मित्रं यत्राविनष्टं लेखकादिना। अस्मरंतदासगंनभिर्जं सन्तुरकं प्रयत। प्रश्नो द्वितीः

त्रकाणां । कृतिक्रमेणायुग्मानक्रान्तेत्र मुक्तं तथा भवन्त्यत्र काण्डं युग्मकर्मार्थं तद्युक्तातान
त्रलेत्र कालमित्ययमधिकारो यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तावद्दशाध्यायपरिसमाप्तेस्ता
सामान्यमुच्यमानेनात्र कालमनवन्तवनीति । । प्रातःसवनकर्म । अयमप्यधिकारः आ
माध्यंदिनसवनविकारेषु शस्त्रं वक्तव्यं यास्ता प्रातिशां सः प्रातःसवन एव तथा चकृतिः । स्तोमा
तिशांसं प्रातस्सवनेषु शस्त्रं कर्मवचनादनाव कर्म यदिहायातातन वाकमुख्या निन
नवंति । । आ नो मित्रावरुणा । मिथं वयं मित्रं हुवे । अर्थको मित्रावरुणं पुरूरुणा विप्रतिवांस्स्व
दितं प्रवो मित्राय गायत स्वरूददितं प्रमित्रायां स्तावः शांकं मितिस्तात्रियामित्रवरुणस्या
आ नो मित्रावरुणा मित्रं वयं हवामहे मित्रं हुवे पूतदक्षं । अयं वां मित्रावरुणा पुरूरुणा
विद्युः स्तौ । प्रतिवां सूर उदिते । प्र वो मित्राय गायत वायदघस्स्वरुदितं प्रमित्राय वरुणाय
तानरस्यांकं पार्थिवस्य । स्तात्रिचा मित्रावरुणस्योन्नवंति । ननु कृतिनवंति कथयन्ति दद
रारात्रिं पुनरेत तो । आ नो मित्रावरुणा । मित्रं वयं मिति प्रातस्ताया स्रुपादशा यथा दिशा
रारात्रि पुनरेततः । आ नो मित्रावरुणा । मित्रं वयं मिति प्रातस्तायाः कृपादशाय दिशा इति
ना मन्दार्दं दशिवास्ता । त्रियाय यथासंख्येन नवंति । तथा । यास्के वचनस्य स्तोमा । वैकारइतित
नप्रावली यादयमी यावाः प्रातस्ताकृपा । । आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमं । इन्द्रेहि मत्स्य
वउ त्रिष्टुभा तासास्मत्रिचि विश्वाः प्रसंभृतास्वर्षणी नौतमिंद्रं वाजयामसि महां इन्द्रो य
उजसा युज्ञं तिबध्नमिति बालणा छंसिनः । आ याहि सुषुमा हि ता इन्द्र मि फायि ना हदता इन्द्रणां संहि इदसे
अइन्द्रो दधी वाभ्रस्तोतिः । उत्तिष्ठन्नोजसा सह । त्रिं यिवि स्वा अपति जः । प्रसंभृता उवर्षणी नौतमिंद्र वाजया
मसि । महां इन्द्रो य उजसा । युञ्जं तिबध्नमरुषमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः स्ता त्रियाद रारात्र यथासंख्यं नतथा
दिशा रुतायास्रुपादशाः । इन्द्राग्नी आगतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यं । अस्य पातं धियेषिता । इन्द्राग्नी जरितुः सचा यज्ञो जिगाति चेतनः । अया पातमिमं सुतं ।

८६

श्रीयुवामित्रावरुणस्य दिस्थि रुचा । अयं वामस्य मन्मन स्तोत्रं क्रत्ययापादिति । अथाप्रीभाः इन्द्र मीलिम
तादित्या चैतद्दनिकाच्छावाकस्या आनस्पवानस्तोत्रिया अच्छावाकस्य दशाना मुक्तौ । तमीलिष्वप्याग्न
चिजातानिदिरा चैतदित्यत्तशयतायां विकिल्पोऽदशमिदनि । १ द्विरात्रप्रभृति ष्वहः संघातष्वनुरूपाश्चः स्तो
त्रियाः समानाः । स्तोत्रियश्चापि द्विरात्र प्रभृतिषु द्वादशाह विकारेषु अहाद्दशाहविकारेषु च पृष्ठ्य
हरि १ स्यपंचमं चतुर्थे निद्धव मादिषु अहः संघातेषु सत्रादीनादिषु अनुरूपाः । स्तोत्रा विसुर्यहनिय
स्तोत्रियस्यानं वनिाथ दिष्टनः समान स्तोत्रियं चरन मह स्तः परस्मिन्नह निय स्तोत्रियालो
नुरूपः कतियोगं च्यावितात्परत्वा रस्यादनि । पारवापारदन्य समस्ता स्तोत्रिया । त्रियौंस्तृचाने
यानुस्तात्तोपं वौसीदं अथै च हातानित्या नवरस्थं ताविन्नायाप्यपि स्तोत्रिधानं सैतिनानंयांहं
स्तोत्रं पर्यासारइयाच हातयां शिकाः संज्ञाकरणं गाइसंयजदोरा उंस्तोत्रियानुरूपो यनि
५४ त्याउहा गानुविधानाता तनः स्तोत्रियाच्चरूपपर्यासौ नोनास्तिकास्यः । प्रतिवांसूरउदितमि
चंगलीबहस्मिन्नमादिकस्तृचः पर्यासस्त्रावरुणस्य नवति । कायमितिवाह्यतिस्तोत्रियपु
54 यदप्रतिवांसूरउदितइत्ययंतृचः स्तोत्रिया चनानि ऊर्कोऽनुरूपाच बाकाव्यमितयुता ल्यस्य यं
तृचः पर्यासा नवति । सतिश्चास्तोत्रियवाविद्धमानं घस्तानास्तोत्रियकार्यमितिरदान्येति
वापर्यासो नवति । उद्धेद्गानि आसनमकोऽसिनः । उद्धेदभि श्रुतामघामिति यं तृचः पर्यासा नवति
बाह्मणाच्छंसिनः । यद्य विष्णुचाति छंदोमाः स्तोत्रियमतं ऊवैतितपायं अयमेव पर्यासो नवति । म
ध्यमानीन्द्रावासय होतोवाकस्य । इन्द्रा स्त्री अवसाततामा यपरवाच्छावाकस्य पर्यासः । अंतरलानुरूपं २५१
पर्यासे वावा पच्छाने । अंतरलानुरूपं पर्यासं च वदयमाण आवापस्तोत्रस्य स्तोनं नवति । आवापइति ५१०
वक्तव्ये स्तोमपदप्रांस वैलंशस्त्रतोक्ष्यामतिरात्रसत्तं । एकाहा यौवा स्तोमातिरात्रं संति । ए

कयचित्कर्न्यां वाचयामि संख्याविनिष्टं स्तोमं त्रिवृद् दाढिकं प्रतिशंसंति होत्रकाः। नसस्तोमादवागच्छ
तियानातिरास्य नश्यति श्रुतेः। अत्र दृष्टे वा द्वरूणस्तोमातिरेकः। वाचस्तोमश्वात्र मामवा। न्न्रय
सात्रिवृतेति। न्न्रयसां शास्यनु त्रिवृति स्तोमातिशंसनं नन्त्रास्तात्रि पानुवरूपपर्यसीं नानिय
याढ्ढं सिद्दमतत्। सत्यो। त्रिवृन्नाऽस्य नरास्तोमाः त्रिवृद्दिक्राराः क्रोता स्यन्यांस्तोम मपाहरि
श्चान्त्रिति श्रुतिवचनात्। त्रिवृत्त्वचायं धाम्मनान्यश्रुत्रिवृत्कारश्च सूत्रारंसात्। सर्वपृष्ठाश्चवि
श्वजिति श्रुतिवचनात्। त्रिवृत्त्वचायं ... सर्वपृष्ठाश्च मस्तोनाम्नीनां मित्रावरुणश्चायव मादित स्मिन्वि श्वजि
श्वजिति। वक्ष्यति विश्वजितिसर्वपृष्ठाश्च मस्तोमाम्नीनां मित्रावरुणश्चायव मादित स्मिन्वि श्वजि
श्वजिति। वक्ष्यति विश्वजिति सर्वपृष्ठाश्च मस्तोमम तिसरांसीति। नत्ररास्त्रस्य विहितयातस्त्रासीतानियमार्थः। एकया
तिसर्वपृष्ठाश्वचस्तोस्तोममतिशंसनं साद्दात्रकाणांद द्रामिदनिस्त्रन्यत्रत्रिवृद्दशसचादयेनियमः
दशालद्दनि। एकयास्तोमातिशंस नं साद्दात्रकाणांद। मरुद्वतीतामाकस्याद्भुतकरमित्रानना
। युवं दस्रमानाव हीरिशादसायेर ह्वति कयाशचा मरुद्वतीनाकस्याद्भुतकरमित्रानना
। युवं दस्रमानाव हीरिशादसा। सोमस्य मित्रावरुणातनस्सं उयुजः। आयावांमित्रावरुणमहिचीलामिये
यंदृतिं महि वाम् हतां। सोमस्य मित्रावरुणा ... आनाबृहीरिशादसः। येरसंतिश्रावतसः। कत्ताराश्रम सरखायः। स्र
कपातिन्यः। युवं दद्धं धृतवता। आनाबुहीरिशादसः। येरसंतिश्रावतसः। कत्ताराश्वमसरवायः। स्र
कपातिन्यः। युवं दद्धं धृतव्रता। मित्रानाश्र यंदृतिं। महिवामरुतामवः। सोमस्य मित्रा
वरुणनीति नावरुणः। माकस्याद्भुतकरशं। मित्रानानश्र। यंदृतिं। महि वामरुतामवः। सोमस्य मित्रा
रुणीति नावरुणः। माकस्याद्भुतकरशं मित्रावरुणा। महिचीलामावास्तु। एता एकपातिन्यः। र
वरुणमातनस्सं उयुजस्सहा। प्रायावांमित्रावरुणा। महिचीलामावास्तु। एता एकपातिन्यः। र
वरुणमातनस्संउयुजस्सहा। प्रायावांमित्रावरुणा ... निद्दत्यर्थमिकपातिनीयद्दणं। । काश्चित्त्रिरस्याध्यानीयानमितिहत्वो
क्रादिपरिदृष्टयातस्कन्निद्दत्यर्थमिकपातिनीग्रहणं। । काश्चित्त्रिरस्याध्यानीयानमितिहत्वो
क्रादिपरिदृष्टयातस्कन्निद्दत्यर्थमि ... आनागं तरिशादासत्त्रियंरचः एवमाति। इत्येतास्तृचयाशिशनैत्र
काश्चित्रिरदाहोययंरसः। आनागं तरिशादासत्त्रियंरचः एवमाति। इत्येतास्तृचयाशिशन्मैत्र
काश्चित्रिरदाहोययंरसः। ... तासांमित्रावरुणः। यथानामित्रावरुणा ... यजानामित्रावरुणायाय
वरुणाप्यागायत्र्यो दाशात्पुर्यीषु तासांमित्रावरुणः। यथानामित्रावरुणा प्रजानामित्रावरुणायाय
वरुणाप्यागायत्र्योदाशात्पुर्यीषु। मित्रावरुणात्रीणादवायागायत्र्यादाशाव्यीषु सनोस्त्ववबहुसराव्वातु।
त्तवशीयिचासश्चचतार्विशा

यो।   ५६

दशतयीयदत्तं। कात्यायनज्ञानाष्टवमादिनिवृत्त्यर्थं। संख्यानुक्रमणीं सूत्रपाठक्रमाद्धीतनतः स्तोमा
तिशं सानासात्रियानुरूपान्यथाक्रमं प्रशिष्ठिकपातियास्ततस्तचिनासां मित्रावरुणइति।।
सांमत्स्यर्थं दारूपयुक्ता आज्ञारूपसम्पन्नीं मित्रावरुणयस्ताः प्रावाप मित्रावरुणे इत्युच्य
स्त्वष्टा। चतुश्चत्वारिंशदिंद्राणि गायत्राणि तिष्टुभि लाञ्छसी। दाशतयी इति वर्णितास्ता
मानि शंसां स्तामातिचां सनाधिकारेए वसद्वस्थिपिदाशतयी इति निपुरोत्तम मन्त्रिशमालानि चतुश्च
त्वारिंशादिंद्राणि गायत्राणि तानोवायौपायाणे यथाह दारूपं स्तामातिशसनार्ष मावापस्तानरा
सेनात्रयचापिस्यापि नातत्परस्यापन्नावस्याका...तास्तउच्यन्ते संख्यानिर्णं प्रवस्थामि वेदना
यकामलत्वाइंद्रायादीतिति स्वः स्यः स्वः सूक्तवाइस्तुरूपति।१ युञ्जंतीति तिर्तानाहयः सूक्तानि त्रीण्यार्षंजनि
नां सूक्तमावाचहस्याणाव इंद्र त्रिपंचकोरस्तचइंद्रादधीनः स्यादिंद्रो अगमन्दच्चः। जार्दत्यायदराकनि
सौ २ इयात्रीणि सूक्तानि इदं त्याचाडसा निधानावनेत्वतस्त स्तुरीतीलिस्तु न किरिंद्र नितन्त्यच्छर्दैच पुरो
नावामं वामममाप्तेन कनीनाकव वर्च्ये चो४ आपाभोइति वाजास्य इति निरुक्तियतः प्राक्रायत्रानय
५५ यस्त्रिर्वात्सप्रयइंद्रायमादनेपुइदं वासास्तुतं सूक्तं द्विज्ञात्य अतउद्धारता एकाचस्मादयः सा मा
मत्सोइद्रइति सूक्तं इदं विनोंचेयदिंद्राहं प्रसम्राजं ततः सूक्तं। आयादि स्तुष्ठल्लोहुतनान्याष
ताना यच सूक्त द्वा०बतस्तस्त्वा वनंतु रुतच्चामदं तस्य क्राद्वा अनिप्रामपतिं रवःउत्तिष्ठान्न्जस्मातिस्त्वोप्र
तः पंचनवर्चानि। जद्भानः उत्ता ताशंस्यानयन्यंबता ततः। प्रावद्रावयंयाम सांपुरु क्रांपुरु तानि ।   २५१
दाश्रिंशा सूक्तमुत्तोवि तिग्राज नं चिषपंचकं। ईरव्यंती ऐव सूक्तं स्याचेंयमिटतस्त्वायां। १० प्रायदिंद्र   ५६
यदच्छाहेनादित्यरूपानामभम। संख्यानाद्रिंमात्राइष्टा। वो अयाडोमातामम इय च्यात चतुर्थं
सूक्तायजत्यतामिदं वस्या तस्थाउच्च दृष्टं इति स्याकस्य विन्सतिः। रताम पे अनुक्रमिदद्विधं दि यत।

मा॰ १२ गा॰

द्दूग्गाधाला रतनःपाल मिच्छ सार तस्य गात्यगाय त्रीवाँ।यद्दो गायत्रीवचान कार्तप्रति
त्रिद्दा या ता।ऽस्या स्मृ।तिस्याम कृत्वनीयास्युः म कृर्यंतं द्वामादा।१४ नगत्या निश्चादवस्यानवाचे
मंन्तु माधि नो।जड्वा दो हति मास्व्या ऐंद्र मध्यम तृ ढ्डूनः।१५ क्रियंत रात्रिपर्याय इति स्याद्धचनंच
तत्।अतं धनियाश्र तस्मादि ता वाँनि।नि द्य कौ इंद्रा सा मं पिबाधस्यापि रां खेआत्तला निधाइंद्रं विश्य
निगद्ये त्रुविश्वा मि त्राऽप्र।भिरयँ।१७ दशात्रयावाँस्यामिंद्र वनस्पंतीयाथ विवचा।वह त्र स्ट स्यंउ द्दमिति मस्त्वं८
विकाविकपाति न्यः।१८त रथान्य इति विधाँ म कृ द्यिक पातिनी।तं चौ।परी ती ख ल पिस्या त्पतिर्नुतता म॰
१९ वाच्या विशेषणमिदं त द्दा दीक्षावन्ये भा ता।यायजा ति तिये।मत्र त्र वि त्रुषप्न अस्यात स्यादियं
८ नि स्तुता।२० तथा वाष्ट्रा।यस दादेवाएत चसं याज्याः सूक्तो नाचिर द्दना ख तः।।जगातशु द्दिसू क्त
क्रियंता त्रुष्टुप्ता यतः।२१ गायत्र मोध्य यानुंष्टुप गाथ स्त्रा त्राप सिंपद्द।तस्मा त्रा म विनयाजता।अ
र्थवादयत आह गायत्री च मनुष्टुभः।।२२ इत्यामं च्यायुधार्थ प्राया क्षात्र कत्र त्य चाता पर्यायिषु
प्रयको स्तुत्या गा बृहु ते भुतथानवतां।२३ प्रउ वात नत्रु कु यति।गायत्र्या अतिसंपद्दा द्दशः
मिहृति मुख्या पंक्ति बाच स्यादि दापि सः।२४ मध्यमत्वाद्विय मा गायामकामनचँ [illegible] वीरकं शपकं न॰६
तेंसुमेवांयजा त।तं न वमी विना।२५ उद्द्युपाँया नव्य सर्वगायत्र्या विषमध्यमा।तथाँ तारपु
रास्थं ता मिमिचे त्रत्र पुत्र्या ता।२६ वारुणहि वि विध छँ दायत्र आदीर एया क कृ ता।।ज्ञा ष्ठ इ वंड द्याच बा
व र्षा वत त उ द्दूता।२७ आ न विद्दा स्यातवा पि रचनं वार्ष वद्द्रु वता स्त्र किंकाइ शाकर्तया सं स्याने तत्त्व
याऽउ नं।२८ रेवतस्य त्र रचः स्या।अ आपं ता ऽ न्य इच्या पि इंद्र च ल त्रु ना सी री य ना स्य प्रत्रा त स्यां हि।२९
वाच्यः स्या मिप्राया क्रमः सर्व त्रा ष्ट्राय तस्ता।दाया।हित्रिक या यर्च्च प्रोक्त यै दा चा त यो ष्ठि ति।३० उ दोस्त

५१

पाचिता आसां कर्तव्याः सर्वेषु अनुयजात । विष्णुक्रमान्स्वयं विशाया प्रायोऽध्यानीं शालां निषद्य ॥ २१
॥ इडान्तां पत्नीउपरकायिता शाप्रचरत्तालां तिष्ठन्त्या । इडान्ता पत्नी तारोयवमादिकषष्ठ्या स्वास्त्राम
तिशां सन्नायाहीवाक स्यायाप्रजवतः । ।यासाम आसुतइ तिाधाय सोम आस्तृतनरइतीमाहुर्जवनाः
॥ उपस्थाद्धश्रीयका । उपस्थाद्धषुबश्चत इायका जवति । एकेति नियमार्थं तेतायघाविलं दामा
मन्त्रवात आस्तुतान सिंचन त्रियमिति तास्तां त्रियं अवैतित घाचिकेवावापप्राया नृयां । ।नुाभ्यां
यज्ञमितिसन्नाद्गुाभ्यां यज्ञमितिषुघइतिसम्प्रावाविवयां । ॥ षड्विंशतिं चादिंशाप्या गायत्र्यादाशनयी
वृत्तासां मन्त्रावाकः । षड्विंशतिः सर्वाः स्थापिदाशात यी छिंदांप्यागायत्र्यस्तासां तोमाति तासंक्षे द
रूपसं[?]त्रा आवापदश्चावाकः । ईइंद्र आग्नेयंवामस्य यतानावितादिव्रा चंतइ यिनाः सरूश्च सत्रएकपदं
सांख्यापादशात् । ।दशामादकाः स्तोत्रिया विच्छिन्ना इति सर्वषु । ततस्य तानः शकंपार्थिवस्य । युञ्ज
५६ तिब्र भ्रमरूबंताहिशाखंतइतितत मीलिखायाश्रघोषितिवास्तोत्रियाइति कातः तन्त्रूप्रष्टुपरो
रूपाष्टुचितएव । ।बृहस्यांकः स्तोत्रियाननुरूपान्कुचितारखांपंचानां स्तोत्रियान्संसति । ज
ष्टुस्याकः पार्ष्णिकस्या । यास्तोत्रियास्तानरूपान्कुर्यात तइतरखांपंचानां प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थे
56 पंचमानां । यस्तोत्रियास्तानावापचांसेति । इतरपंचतद्रूपमिति कातः । ।प्रावृत्तान्वृत्तात्तामस्तु ।
आयस्थास्त्रावचधातृ तेँप्रविश्जिह्यावायूनषास्तोत्रियषड्भिः । तुक्ष्मा सवत्सराहत्यकदायाजवती
तिकातः । ऊर्ध्वानिकाहरूत्तस्या । एकैदन्तस्याविच्छिन्नत आयतौस्त्रा । मध्यमूर्ध्वानिचरांसन २५१ ५६
पर्यासैः परिदधति । एवामध्यकातः । ।रमाध्यंदिनेष्वविकारः । माध्यंदिनइति माध्यंदिनान्निसवनानिर
शा२ त्रविंतिरेवाक्षांतवधमानानि नितान्यविकारउक्ष्यात । विकारवचनादनुरूपालनं । ।अयानि सूक्तान्यु
त्ररायोः सवनायाः पर्यासाइत्याचक्षते । शस्त्राण्येयान्येयानिसूक्तानि नितानि पर्यासंज्ञानि जवंति । उत्तर

त्रिकैः पर्यासैः परिदधति २ स्तोम५

त्या रियप्रकोसतस्यापि तृतीयसवनस्य प्रदर्णं यथास्यादिति । दिसून्तामरथंदिनाः । द्विकसाकं तेत्र
कामंमध्यंदिन सवनस्य न तवनः स्यलंगि जातो नोनिरस्य स्वहर्वचनो । चतुःसू तोन्यंकानि उक्तो
निच्छतीयसवान्प्रप्राद्ह चकांतो नेसाति यचतुः सूक्तानि तवंति प्रस्तोतानियानि चर्तसिस्सूक्त
नियचतुःसूक्तान्यविचारं सामर्थ्याति । अपप्राचशलिसदानित्राचरूणस्य । कुसुरवीत
अपक्षाचकृदुविश्वाः अनिगानि तिसैम्राक्रीतोमित्रावरुणौ द्वि श्चानस्योतोसामलायमहंद्र
इतिद्वितीयायांसामरूमिंद्रंयस्मिन्विश्वाइतिसूक्तांयत्रइंद्रोजुजुषयद्वायहीतिसूक्तो विश्वा
मित्रस्यचवामाद्वस्थयमित्रावरुणः शंसम्यीति सूक्ता । मुच्छत्याकयामहरमिति द्वितीय
स्यालवुषस्यस्विराज इति सूक्तां कयाम तामहस्यक सहोप्तरिति सूक्तां धिघामित्रिष्टुप्
माद्लापूर्ववत् । प्रावामहेमहिदेयचरद्देयडामहदंडामिति द्वितीयस्थं निकस्याच्छादनइंद्रो
सातनमासाद्धिति चतुर्थि प्रवामहिष्यनस्पु मह इंद्रमिति द्वितीयस्प निमध्यामच्छहेरवाश्रि
स्यानीयाचहूनइतत्रामिति द्वितीयस्य चो । शिरंयुक् चिराज यावि मघ यद्वृत्तार्ध इति तिस्कालः । साहाद
ति) आताद्वयमःकुलीनइति सूक्तो । आनइंद्राद्दूरातन आसादिति च सूक्तो । एतहाय तुछिनानि सूक्त
कयां । प्रात्रस्माउतलियदिडइति द्वितीयो । प्रात्रस्मा उपस्तुति । उ त्यदिंडइद्राम्पदसीइतिपिनो र्षी
शिसहितो । पंक्तयच्छामरूपेक्तयम्वपंचमेइत्रितिस्फूतः । । गात्नुसकासुहुमिरितिपंचमागने
नुसत्नछिभामावद्मितिसूक्तो । कासुष्टुतिःराजसः स्तनुमिंद्रमितिसूक्तो । एतापवद्रमिंद्रनितवंदा कुम
इंद्रायहिद्योरितिदिवो । इंद्रायहिद्योरसुराअनम्नातनिशिल्पनचो । अतिछेद्दस्यच्छंदत्रितिस्कोत्तः ।
ईंद्रायहिद्योरितिदितीयो । मासाच्चायावितिबाष्ठ । आनःस्तुतइ । यवमादिकं सूक्तो । आसयाया
। आनःस्तुतउपवाडतिस्रीसा

उभयथमाँस्तजीवीतिस्पष्टं भवति। तदहीनसूक्ष्मं तदिति सर्वनाम्ना अनंतरस्य नियमः। ते
नासाध्याया चिद्यदहीनसूक्ष्मं भवति। अहीनसूक्ष्ममिति त्रिचरस्थिरसंख्यावद्धाराशिसंज्ञाकरणं
। मध्यमत्र्याद्दश्वांशि ... नीयाव ... दशमात्रस्यमध्याम चतुर्थपंचमषाष्ठुष्ठदशु
स्वत्रकाणांया निश्चयाभिन्ना त्रिशिभानीयाव ... याद्विकाः। आरब्धाव ... संज्ञार्थं। अ
र्थेना निश्चित्या निमध्याम ... आदिशास्यं ... निविचरचानि सर्वनीति स्फुतः। । यदन्यस्त्री
त्रियानुरूपान्यांश्च विरचस्यात् ... प्रतीयेत। शाद ... दशः अन्यत्रापदिष्टस्यान्य
त्रवचनं तस्मिन्नादेशासति यदन्यस्त्री त्रियानुरूपान्यांश्च विरचस्य ... युवतीति विधानात्। या
स्वप्रदेशोनं तराम ... स्या। । यत्प्रथममायाराशिः ... सार्वभौम ... दाम।
प्रथमद्वितीयायाराशिर्यत्र षष्ठ ... त्रकाणांतादकी ... प्रथमा ... भवति। यदन्यस्त्री ५१
त्रियानुरूपान्यांश्च विरचस्येति। पंचपंचसूक्ष्मा ... सति सार्वभौम ... ष्ठितिस्फु
तः। । यत्तृतीयपंचमायास्तन्मध्यामसार्वभौमानिनिवर्तति। तृतीयपंचमायराशिः सार्वभौ ५७
तः। । यत्तृतीयपंचमायास्तन्मध्यामसार्वभौमानिनिवर्तति। ... त्रियानुरूपचरवर्जितं तन्मध्यमेयथास्वं भवति। । यद्यतु
होत्रकाणामामालीयमालीयं ... त्रियानुरूपचरवर्जितं तन्मध्यमेयथास्वं भवति। । यद्यतु
पंचषष्ठायायास्तद्दुत्तामा। सार्वभौम ... काणंचतुर्थषष्ठायाराशिर्यत्र षष्ठस्त्रं तदुत्तमयथास्वं भवति।
चंमध्यं इदंतुन्यायादहति यत्रादाला हीनसूक्ष्मं योसताचंमध्यं इदंतुन्यायाहति यत्र ... हीनसूक्ष्मं २५२
दाशायतन्त्रूत्कं मिश्रावकूतस्याहीनसूक्ष्मस्त्री नि भवति। यत्रयासिच्चहनि होनाहीनसूक्ष्मं शंसितावधि ५१
या नवंदनि विभुव ... यथावि चतुर्थि ... जित्रि तिविभुयति चिस्थ ... तिम ... द्वितीयापद्ध
निष्कतिस्तथापि ... विताथ ... हीनसूक्ष्मानि शास्त्रेकोद्दिकानिशांसंतीति स्फुतः। । विद्यपत्यितरशि

मेर

त्रमैंद्राय कविंशतिच्छंदा नमषु पुरस्तात्पर्यासिष्या। चरुत्वा त्विनर श्विन्द्रशंद्रा यतात्कविंशतिरुचः प्रोक्तं दो
मषु त्रिष्टुप् पुरस्तात्पर्यासिष्या मित्रावरुणः शंसत। ।मा चिदन्यद्वि शंसत मा त्रिमम्मा प्रतिष्ठि
तस्यास्तोत्रियानुरूपो प्रगाथायोर्दशावहनि। मा चिदन्यद्वि शंसतेति स्तोत्रियः प्रगाथः। मा त्वम
मात्रमि ष्मयानुरूपः। प्रथः ए तो दशामहन्यस्या मित्रावरुणस्य भवतः। आस्य तिवस्य नान्य यो नारयं
तरक्रियायां वामादयानिवास्य भवति। ।आयुर्धीसमाह इति च द्विपदा। प्रायुर्धीसमिद् ... ानितिास्य
मित्रावरुणस्य द्विपदा भवति। ।एकन्नयश्चति ब्राह्मणाच्छंसिनो नुरूपादनंतरः प्रगाथः कदा निकाहि
कस्य स्थाना। उक्तं दशानामह्नां मित्रावरुणस्य माध्यंदिने अनंतरं ब्राह्मणाच्छंसिन उद्यात। कृत
व्यो अनसीनामिथयं प्रगाथो ब्राह्मणाच्छंसिना माध्यंदिन अनुरूपादनंतरा न्यसमात् विति
तेनन द्विः न च्छंदामषुक का निति तस्य संज्ञा। ऐकाहिकस्थानइयैकाहिक नि हन्यक्षंच वन। ।ब्राह्मणात
इति चाकरवीया। ब्राह्मणात ब्रह्मयुजा युनज्मीयः कद्धुरवीया भवति। चशाल्हादनंतरा भवत
तदयमपि तद्विशिष्ठानच्छंदामषु य यज्ञीयस्य कृतनाषीय उ कद्धुरवीया इतरा यारिति इति
३७ रियमिवयुक्तावचनाशौ। उदु ब्रह्माणीति सदापर्यासिः। उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येत्यनर्वः पर्या
सएव भवति छं। दामषु तद्विशिष्ठा। तास द्विवास्य पर्यासाद् विनियोगात। ।वयंघ चाकर्षीवादनि
स्तोत्रियानुरूपो द्वितीय ... हनि। वयंघ चा स्तुगावंतः कर्षीवद्सु तस्माद्वति स्तोत्रियानुरूपो द्वितीय
स्तोत्रियानुरूपो द्वितीयेहनि। ... सूर्यावित्रिा ... स्तोत्रियानुरूपो प्रथमे हनि द्विती यायाक
रूनि भवतः। ।प्रथमायाश्छंदामायाः सूर्यावित्रिा विराषाः छंदः। स्तावंविराषो मध्यामच्छंदामस्सर्वे त्वावे
दामायाः। ।विपर्यस्तो तु मध्यामें तु राष्ट्रो विराषाच्छंदः। स्तावं ... ।या इंद्र प्रागपा गुद गितिनारस्तो त्रियानुरूपो प्रगाथो यदि
वास्ता त्रियानुरूपो विपर्यासो भवतिः। यानुरूपो प्रगाथा। स्तोत्रियानुरूपो
इच्छाग पायुदगिति स्तो त्रियः प्रगाथः। ...

प्रगाथा विति स्तोत्रियानुरूपयोर्हलमविपर्यासोऽर्छी । अध यविान्नरा तेन यो यच्चाद शच तीया । अद्य
विान्नरा तेज्ञाय सो ममित्यिनाएका दशमोसत । तृतीया । तृतीयवचनोदयं विधि मध्यामर्छं दामन
नवति । सर्वं एव तु नवति । । विन्धाः सूत नाद इति स्तोत्रियः । विन्धाः सूत ना अति सूतरं नरमिति चतुर्थे दनि
स्तोत्रियः कार्यः । । तमिंद्रं हवीमिमस्य घितमाद्य । असमा अस्माइ यनुरूपः । तमिंद्रं जोहवी
मि मघवानमुग्रं मस्य पायितमदः । अस्मा अस्माइदं धसइति सं द्यार्थानुरूपः । । कदवासास्ता
यावा वा विया च इति टाचो । कदा वासा स्ताजे टय न्ना । । यावा वावि वा चोम ध्रवा च र तो शिल्प इ वो
वतः । यएक इद्धव्य इति चतुर्छौ । यएक इद्धव्य श्वर्षणी नामिति ऽत दास्त्रकं चतुर्छिदनि । इंद्रो मदाय
मादेमदमहीति स्तोत्रियानुरूपो । इंद्रो मदाय वावृधे मादमादद्दिनो ददिरियातो स्तोत्रियानुरूपो
पंचमिंद निनवत । । आयाहि ह ण वा मायानइंद्रा निनइति इ चौ । आयाहि सुषमा हि तायानइंद्रा नि
ताउन इधोतो शिल्पइ योपंचमेद निनवत । । यत्तिग्मशृंगइति पंचमो । यस्तिग्म शृंगा इव जाता स्मो
५८ मइयित ब्रोत्रियाद रन्य पंचहूँ निनवति । । सुरूपकृत्नुमिति स्तोत्रियानुरूपो । सुरूपकृत्नुमूतायइ या
ति स्तोत्रियानुरूपो बार्हद निनवत । । वयाव यं मघवन्निति इ चां । वयाव यं मघवन्पूर्व्यधिनइयतौ
५८ इवं षाष्ठदनि । । अस्माइ दुघनव सइति षष्ठो । अस्माइ दु प्रतसे तुरायेति सूक्तमिा यत सुरूप
इतु पूतयाइ यत आरम्भ पाष्ठदनि । । नद्दी नसूक्तं । नादल द स्माइ दु प्र चस इ यक्तं ।
श्रायंतइव सूर्यं विश्वेदिंद्रस्य भक्षतेति स्तोत्रियानुरूपो प्रगाथाउ नामतो दामा । श्रायंत २५४
इव सूर्यं विश्वेति स्तोत्रियानुरूपो प्रगाथाउ नाम तं दामय प्रथमयाराङ्गाः चास्त्रे ५७
तद्य समानं । । तेमनाइंद्रा या हि इंद्रप्रदीनसूक्तस्य सूक्तानां । तं मदा पीइंद्राया दृभ्रविरचे
न सूक्तं अहीनसूक्तस्य सूक्तान यासतां इंद्रयान पुरस्तात् य सिस्या इंद्रा वान्

तमं यस्य माद्भ्रायत सूक्तं त्रिष्टुब्विं दामस्तु पुरस्तात्पर्यासिस्य भवति। ।उदु त्यं मधुमत्तमा उदि
न्वस्य रिच्यत इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ दद्रा मंदंति। उदु त्यं मधुमत्तमाः उदिन्वस्य रिच्यत इत्य
तौ स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ दद्रा मंदंति क्रियोत। ।त्रिकद्रुकेषु महिष इति वा स्तोत्रियः। त्रि
कद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्म इत्ययं वा स्तोत्रिया दद्रा मंदंति ब्राह्मणाच्छंसिना
भवति। ।उत्तमा वत मिंद्रं ज्यादेवीमिति विश्वाः पृतना इत्यनुरूपः। उत्तमा वत्रिकद्रुकीयस्य
तमिंद्रं जादेवीमिमद्यवानमुग्रं विश्वाः पृतना अभि भूतरं नरं मित्यषः संदाथैनुरूपः। ।राय
स्काम इति वद्धिपदा। रायस्कामो वज्रहस्तं सुदक्षिणामात्य प्राद्धिपदा यदणाछौन्यनुशंसन
त्याग्यावपि नापराधादूर्ध्वया। ।४क इन्द्रस्य छावाकस्यानुरूपादनंतरः प्रगाथः
कद्यानिकादिकस्य स्थाने। कइन्द्रस्या भूत मियं कद्यान्प्रगाथाच्छावाकस्यानुरूपा
दनंतरा भवति। अच्छावाकाग्निकौ धिकारा रात्रारण प्रायत्नीयादयनीयाविति यावत्तास ॥
उरूं न इति वाऊं मुखीया। उरूं णो लोकमनु नेषि विद्वानित्य कऊं मुखीया भवति। ।अभि
तष्ट्वेति सदा पर्यासः। अभि तष्टेव दीधया मनीषामित्यदूरदः पर्यासः। ।वामिदा वयाम
न मिदा भ्व इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ। यामि दास्या नरः। वयामदो भ्व इति। एतौ स्तोत्रिया
नुरूपौ प्रगाथौ भवतः। ।अहर्व्यप्रिरूतमानी ... बीचा अश्व्यप्रिरूत मान्यस्मा इति सूक्तं द्विनी
यदान्यतर्छंस्यं। ।तरति रित्सारा निरिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ। तरणिरित्सिषासनीति स्तोत्रि
यः। तराणिर्जिवाविदद्वसुमित्यनुरूपः। ।इजं जिष्णुरतिरतीपाय अजिष्वइंद्रतस्थानादाद्यित सूक्तं यपो

नमि

२५८
५८

क नशास्य नसंदहतीयद्द निन्नवति। ।याराजा नकिष्टमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ।।याया रा
जाचर्षणीनामिति स्तोत्रियः। नकिष्टं कर्मणा नशदित्यनुरूपः। ।सचायोरिंद्र इंद्र सोममिमं
पिबति तृचौ। सचायोरिंद्र सर्वप र तितृचः। इंद्र सोममिमं पिबति तृचः। एतौ शिल्पटावौ।
।संचायज ग्मुरिति ब्र चा छि। संचायज ग्मुर्गिर इंद्र पूर्वीरित्यत स्तृचं चतुर्द्दे द्द निष्क्र चीक्रि नसं
स्तोत्रियान्दिना सहस्र चति। ।स्वादारि क्षिक्राद्दि सामइति स्तोत्रियानुरूपौ। स्वादारिक्षाविस्
वतइति स्तोत्रियः। इस्त्वाहिसोमइन्म दइत्यनुरूपः। ।यचिद्धि सत्यावयचं शतक्रतविति द्वावा य
चिद्धि सत्यासामपाइति द्व चः। अवयचं शतक्रतविति द्वचः। एतौ शिल्पटावौ। ।कदन्नुवन्नयदया
णीति पंचमी। कदान्नुवन्नयदयाणीति पंचमा मद्द निन्नवति। ।उत्नयदिंद्र इति स्तोत्रियानुरूपौ।
उत्नयदिंद्रारादसीइत्यति आम्नायक्रमेण स्तोत्रियानुरूपौ न्नवतः। उत्नयदिंद्र इति स्तोत्रिय
उत्तरावनुरूपइत्यर्थः। नाक्कं कथं नामछंदा गानां स्तोत्रियक्रमान्यावितपि वशस्वाचाशाषाड
नुरूपं स्यादिति। ।विदुष्टि अस्य वीर्यस्येति तिस्रः। विदुष्टि अस्य वीर्यस्य पूरवइ। आयतास्तिस्रः शि
ल्पं। ।नासदद्क्रिरिति षष्ठ। नासदद्क्रिं दितिर्नस्थिं गादित्यत स्तृतं चरिल्पं पाष्ठे निन्नवति। ॥
तददीनस्रर्क। नासदद्क्रिरित्यतना। ।नकिष्टं नबाद्दद्दं तइति स्तोत्रियानुरूपौ ग्रवामछंदामे।
नकिष्टं कर्मणानशदिति स्तोत्रियः। नचाबृहन्नाअदयइत्यनुरूपः। एतौ ग्रवामछंदाम न्नवतः। ।यत
उत्रयंसृणवदिति मध्यामा। उत्रयंस्तृणवइनइति स्तोत्रियानुरूपौ मध्यामछंदाम न्नवतः। ।सार्विप्रगा
इंद्र नयाम हइत्यत्नवाम। यतईद्रनयामहइति स्तोत्रियानुरूपौउत्तामछंदाम न्नवतः। ।सार्विप्रगा
थाः त्रिष्टुपछंदामिष्टुयचोक्ताः। इछंतिचतिछंदामष्टुउरस्यात्पर्यासस्याइछंतिचासा सामास्यः

५८ ५९

२५५
५८

सस्याश्च इष्यते सर्वं त्रिष्टुप्छंदो मरुत्पुरस्तात्पर्यास स्यात् भवति। ।छायावान् इमिति च द्विपदा प्रया
काशं दवद्वितं सनाम्नि त्रिजाद्विपदादत्रूर्ध्वं निभवंति। ।एकादिकं च पूर्वं ।एकादिकमासोऽप्युक्तानि के
सूयश्चाद्ध्वशब्दितत्पूर्वं द्वियाया रेकादिकायां ।चशब्दाद्विपदाया अनंतरं प्राक् पर्यासा ता
प्रयद्धाद्ध्वशब्दितत्पूर्वं द्वियायात्रैकद्वितयो रुक्मुखीयावचातितप्रयेचपूर्वं तीकारं भावादितानां
पत्र न्नारणप्रायणीयादयनीयोः रैकद्वितयो रुक्मुखीयाप्याच्छाः। ।अंतारणो रुक्मुखीयां स्तोकिंचा
ऽक्ष्यादितिवाचंद्वराजः।सोर्विकाराः साहचर्यसमुच्चयायपाः। ।अंतारणोक्त मुखीयां प्रयासस्या वापस्तोमो ।पृष्ठ्या
वापस्तोमो।अंतारणोक्तमुखीयांप्रतिहोत्रकं स्तोमप्रगाथः पर्यासस्यावापस्तोमो ।पृष्ठ्या
सूक्तान्यत्रिष्टुब।।दात्रकाधिकारात्अनुवर्तीता।पृष्ठ्याद्योकबिहितानसूक्तानि माध्यं दिनसवना
त्रिष्टावतिदिश्यंते।।अत्रिष्टुब्वृषभसदः।पृष्ठ्याविकार इति एतत्तु दृष्ट्वोक्तं तत्र सिध्यति।यदन्यस्तो
त्रियानुरूपान्यां हावच्यत त्वोदाचाप्रतीयंतेतिपरिभाषणम्।मिद्धाविसमानं सूक्तं यदग्नामातः
सवानपार्ष्णिकामा स्तोत्रियो न सिद्धिः।ठौदायर्यद्विवावा। ।माध्यंदिनसूक्तान्यां तानि द्वितीयाद
ऽः सूक्तानि।।बार्हतस्तीनसूक्तानि संज्ञा विशिष्टा नियावड्भिहिता नि तत्पांसूक्तानि द्वितीयादहःसूक्ता
निभवंति। ।उत्तरं मित्रावरुणस्य। शंसामंरायनइंद्र इति द्वाचार्यं दुहरेते मित्रावरुणस्यादीनसूक्त
स्तोनभवति। ।प्रथमाच्छावाकस्य रसामस्तु प्रथमात्रिहोत्पार्ष्णिकास्वरसामस्तु होत्रकाणांशस्त्रंभव
ति। ।चतुर्विंशात्रिडिति विष्णुवतिद्वदृष्टाभिविच्च इतिमद्वाव्रातयवषष्ठात्। ।चतुर्विंशादिषु षष्ठाहस्त
भवति।पूर्वस्मिन्नायोपादानं प्रथममधिकरणमुत्तरं इदस्तु ताद्विपरीतं क्रियते।कार्यार्थं तद्भिन्नंचका
ऽंप्रातःसवानेन प्रेष्ठ्याः स्तोत्रियाः।।विघ्नक्तितिसर्वशाखाः इतउत्तरं यदुच्यते तद्द्वियादतिसर्वपृष्ठे भवति।
पारास्वशब्दवक्ष्यमाणं नवायाचादृश्यवानप्रिज्याइतिनिंदवद्पदेशात उपांशुपृष्ठानि प्रयुज्यंते। तत्राप्यतद्
वति। ।महाना ग्नीनां मित्रावरुणास्ता त्रियानुरूपास प्रगाथाः।तोसतीति वाचंद्रराजः। ।कर्दनं प्रगाथांकेरु

ऽरूपार्

पस्य ब्राह्मणाच्छंसी। ब्राह्मणाच्छंसी विरूपस्यास्तोत्रियानुरूपौ कद्धं तं प्रगाथं शंसति। ॥रेवतीनाम १५६
च्छावाकः। रेवतीसंज्ञिकानां योऽस्तोत्रियानुरूपणो तोऽच्छावाकः कर्द्धतं च शंसति। ॥वालखिल्याश्च ५०
विहृता मित्रावरुणश्च इन्द्र क्रामीद्दनि दवं परिह्लप्यानां विश्वेस ज्राजसइ ति प्रगाथं। वालखिल्या
अपि प्रवस्सुराधस पिन्नर न्यज इन्द्रकामीद्दनि दीयर दिलीनीद्दनि दूजं परिह्लप्यानां विश्वस जापस
इति च प्रगाथं परिह्लप्यानां बान्प्रविहृता मित्रावरुणः शंसति। कद्धिस्तर प्रतिविध्य दन्चत्र विहृ
तानामेव शंसनं। ॥वृषाकपिम्ततर्कं तापमन्यूरवं ब्राह्मणाच्छंसी। वृषाकपिं विविद्दिसा नाराशंस्या
च्युतं हि तत्कंतापमनर्चकः। कान्तं कन्तापमिति च ब्रुवन् वृषाकपिः सर्वत्र कं तापसा दर्चयेदर्शयति।
तानायत्र वृषाकपि रूद्धारस्तत्र कुंतापस्यापि भवति। अन्यूरवमिति च ब्रुवन् वृषाकपिनिर्यं न्यूरवं दर्श
यति। एवं लक्षणं ब्राह्मणाच्छंसी शंसति। ॥धानयि इंद्राय वयाम रुतास्वतान् विष्णुन्यंगमच्छावाकः
१०य धान्नद्रिंद्रा निरूमायि इति विष्णुन्यंगमस्य मच्छावाक एवया मरुतः स्वतान् शंसति। ॥अन्यूर एकइति सा ति९
मसूक्तं मित्रावरुणस्य। अन्यूराकारविपातरयीणा मि साम सूक्तारव्यं मित्रावरुणस्य भवति। ॥वोजा
तइति ब्राह्मणाच्छंसी। नः। योजात एव प्रथमो मनस्वानिति यत स्सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनः साम सूक्तारव्य
मस्य भवति। पद्यान्यस्य यच्छावाकस्य। प्रबाचस्य महतो महानीति साम सूक्तारव्य मच्छावाक
६० स्यं भवति। ॥सामसूक्तानि त्रास्त्वा हीन सूक्तानि त्रास्त्वे काहिकीभिः परिदधाति। याएकाहिकपरिधा २५५
स्यं भवति। ॥सामसूक्तानि त्रास्त्वाहीनसूक्तानि त्रास्त्वे काहिकीभिः परिदधाति। याएकाहिकपरि
सामसूक्तादनंतरं अहीनसूक्तानां शंसनं तच्चानाना ते च काएदिकीभिः परिदधाति। याएकाहिकपरि
धानीयास्ताभिः परिधानं कुर्वंतीत्यर्थः। ॥एकाहभूतास्ये काहिकान्यपासान् सर्वाहीनसूक्तेभ्यः ए ५०
काहभूतस्य विश्वजितः सर्वपृष्ठस्ये काहिकान्यपासान् सकलानेव। अहीनसूक्तेभ्यः शोसन्तुः। ए
उक्थ्युक्थ्य मानेषु वालखिल्या वृषाकपिं विष्णुन्यंगमित्य हस्य परि। अशोवा न्यथोदितानुशंसति। चि
 सवन जालखिल्या वृषाकपिं विष्णु
न्यद्भिदधिकारानुवर्तते। निष्प्रज्जिकाद्द...

र्थं गंशस्त्रतदुक्थ्ययत्तो क्तान्यारि त्वाजान्माध्यंदिनसवनवीत्यरिखित्याद्रात्रकाः शंसंति। ।जष्ठा
दक्तउक्तानि। विश्वद्भितिजष्ठादक्तउक्तानित्रवंति। ।अथ यदिजष्ठाक्रिके तृतीयसवनमसव
ष्टाष्ठ्र्‌डनिषदिष्टं स्याद्द्वितीयां क्तउक्तानि। प्रादर्शांतरात्क्रियपरित्राजयां। तदाशीद्धश्राद्धे
चित्राप्राधिकारार्थः। यदि राष्ट्रापि तृतीयसवनातिादृशाए। विध्यन तृष्णापयित्त्वंनाहो। पृष्ठ्याद्व
चित्राप्राधिकारार्थः यदि सर्वे जष्ठाक्रिके तृतीयसवने अस वंष्टाष्ठ्र्‌ डनिः अन्यस्मिन्नरुनिप्रदिष्टं तदा
न्यनुद्रुवं मित्यादो जष्ठाक्रिके तृतीयसवने अस वंष्टाष्ठ डनिः अन्यस्मिन्नरुनिप्रदिष्टं २६
वाड्याघपुरुषामाधगर्गत्रिसात्रपंचरात्रादिषु द्वितीयां क्तउक्तानित्रवंति। ।पाराद्वृष्टाष्ठ
त्तिशिल्पानि क्रियंते। पाराद्वृष्टाष्ठविश्वद्भितिप्रतिशिल्पानि यक्षमाणानि क्रियंते। ।उक्थ्यवाजोक्ति
त्यामैत्रावरुणाः पिबासुतस्यरसिन इत्यैंद्रान्प्रगाथांश्छस्त्वा शंसौ। तीति मैत्रावरुणस्य प्रतिशिल्पेषु क्रि
यायात। उक्थ्यवालखिल्याः पिबासुतस्यरसिन इत्यैंद्रान्प्रगाथांच्छंसति। यान यउद्ग्रियंत।
प्रगाथ स्विपिता वयः प्रतिशिल्पवचनात्। तता माध्यंदिनसवनषद्भिरातिप्रगाथांच्छंसति।
तृतीयसवनान त्रयस्त्रिंशन्तु वास्तत्परिमाणाच्चात्। पिबासुतस्यरसिन इति पंच यदिंद्र प्रागपागु
दगिति सप्त वास्तो ष्पतेध्रुवास्थूणामित्यर्कं उत्तरं वंशल वद्यन इति नवतारालिर्वस मायाराजा च
द्रंगलिना मिति तिस्रः विष्यता वि स्तुरिय कः वाहृताः प्रगाथाः प्रतिशिल्पचात्। ।वृषाकपिमुक्थ्य
बालाना मिति तिस्रः विश्वे ताविस्तुरिय कः वाहृताः प्रगाथाः प्रतिशिल्पचात्। वृषाकपिसूक्तं
त्राह्मणाच्छंसी इंद्रमदाये ति पंक्तीरैंद्रीः शंसति। वृषाकपिं सरूक्तं तापेमुक्थ्यवृषाकपिसन्निता एव
न्नीस्वयद्धिताईंद्रोमदाया याच्यमाघाः पंक्तीरैंद्रीः शंसति। इंद्रोमदायति चतुर्दशस्याद्दारिष्ठेति तिस्रः।
अस्माकमिंद्र इदिन इत्याकाः। अस्माइकायांच चह्न्यका। सा प्रस्मा उपस्तुतिमिति षट् । उद्गातमि
तेर नैमावइतितिस्रः नाद्रस्तुपिवदह्मातकन्यावारवायतीतिताह्ा। नकिर्देवा मिनीमसीति इति तिस्रः। ।मैत्रावरुण
नवमिति वारुमायाः पंक्तिरितिच पदिरीत्या त्विषुन्ध्या मंत्रा छावाकः। अछावाकस्तु प्रतिशिल्पेषु क्रि

यायां विष्णुर्न्यंगमवशंसति । इति पाराद्रष्टाध्याय इति यदुक्तं । मतत्पाराद्रष्टाध्याय भवति । ।२ अथ
विश्वजिच्छिल्पे । अथानंतरं विश्वजिच्छिल्पयोर्विधिः स उच्यते । । एकाहिकान्यगायान्यस्तावा
लखिल्यादृषाकपिं विष्णुर्न्यंगं नानानानदिष्टं च सर्वशस्त्राचारे काहिकान्यगायान्यस्तान
नाऽनंतरं मैत्रावरुणो वालखिल्याः शंसति । ब्राह्मणाच्छंसी वृषाकपिं । अच्छावाको विष्णु
न्यंगमिति । होता नानानालदिष्टं । एकाहिकवचनमग्निष्टोमसंस्थत्व विश्वजितोऽधिकाराद्धौ
यद्यपि श्रुतास्तास्त्रियानुरूपा शस्त्रायाः वालखिल्याः शंसनीयाः तत्कं तथापि पूर्वकालमात्रं तद्वि
श्वजित्प्रकाराद्वृद्धिगायत्र्यः शिल्पविधाने । अहर्गणे [illegible] रवीयायाः परि [illegible]
ट्याचा लखिल्यादीनि शंसति । वत्र इत्येवं वालखिल्यानां ट वपद्धि वालखिल्यानां चतुर्नर्नभवति । । साम
सूक्तानामहीनसूक्तानां पर्यासिनां त्रीस्त्रीस्तृचान्होत्रकाः शंसंति । प्रायकं सामसूक्तादीनां त्रयस्त्रयस्तृ
६१ चास्तादर्थावीप्सा होत्रका विशिष्टेति साम्नां सूक्तादीनां त्रीस्त्रीस्तृचानशंसेति । होत्रकाधिकारप्रयुक्त हौ च
कायद्वर्णाद्दारन्ननीनानदिष्टात्कौ । इति विश्वजिच्छिल्पविकारः । एवं विश्वजितिं त्रीं स्त्रीं स्तृचान्होत्रकाः
61 शंसंति साममसूक्तानां यथायथं ट वशंसानन्नत्रयस्तृचा एवमहीनसूक्तानां पर्यासानां इत्यपविकाराणि साः
यमताउत्तरस्तुविकाल्पनविश्वजिच्छिल्पग्रहणाद्दारउपि यथा स्यात । । निविद्धानीयाश्च रचानां यद्युमिवि
डीयाततान्निविद्धानीयां स्तृचान्होतारशंसत । आयद्दुवस्याद्दुवासनकारुरिति । होत्रनुत्तमात मध्यवन्याकि
न्निविद्धे एकाकयास्तुनीयएवं ट चः क्रियात । अनुत्तमात इति परिधानीयात्तराः पूर्वाशस्त्राय त्रास्मिन्नी २५
यात निविद्दिय विराबलोक्तयात । । युवार्यदीति ट चो युवार्यदि सरच्छायाया स्मइति नानानदिष्टस्य यस्तृ
चान्यादिस्थानः सायामवकर्तायानिविद्धानीयाद्दूति । । यद्यद्यज्ञेनेति चसूक्तं । येयज्ञेन दक्षिणयासमक्ता
इयतसूक्तं नियमातानट चः । युवार्यदीत्यादि कर्ण्याय तस्मूक्ते ततः परिविधिशंसति । । स्वस्तिनामिमीतामिति ट

चं निविद्धानीयं। कर्त्तव्यं। स्वस्तिनो मिमीतामश्विना भग इत्येतत्तृचं नियमतः सामृक्तिक विमृक्तिक
याहनीयसवनानि निविद्धानीयों। इत्यवचनं विकल्पबाधनार्थं क्रियते। ।एवयामरुतस्तृचं। प्रवा
मदुह्यवयामरुतस्तृचं शंसेत्। चकारान्मारुतं तारणसदृशमुवयाजैः। यथास्तोमं प्रातस्सवने
च्यातस्सवानि यदुक्तं विश्वजित इतरेषां पंचानां त्रियानृचः संति। तस्यापवादः। यथास्तोमं दो
घ्रातस्सवानि यदुक्तं विश्वजित इतरेषां पंचानां त्रियानृचः संति
गवाहानामृत्विजकाणां च प्रातस्सवनं भवति। पश्चात्प्रातस्सवनस्य वचनं विकल्पनिरस्यर्थ्यो
।८। त्रिवृद्दशरात्रस्य चक्रं तं शास्त्रं। तत्रकाधिराज्ञनुवर्तते। तत्रक्रामस्याधिपि कं चचक्रं तं इह नव
तित्रिवृद्दशरात्रस्य विधिं वक्ष्यामः इति वाक्यशेषः। त्रिचक्रं तं शास्त्रं भवति वक्ष्यमाणेन विधिना। ।आद्या — अ॰ ८
नामाधां स्तृचानां निविधानवचनसामर्थ्यादि परिशिष्टस्यात्राहलनादेवत्र काद्यानामाधौ स्तृचा
न्शंसयुः। ।निविद्धानानामुत्तमानां। निविद्धानानां स्तृचानामुत्तमौ स्तृचानादानां शंसेत्।
एकैकामितरयोस्तृचानां शिल्पानां वायानीतराणि निविद्धानव्यतिरेकेण स्तृचानि तेषाम्
किकौ शंसयुः शिल्पदृशानां च। ।षष्ठस्य तु समानं विश्वजिच्छिल्पेन शिल्पानां। षष्ठस्याह्नः सप्त
नं विश्वजिच्छिल्पेन चास्य शिल्पानां। षष्ठस्य हलादन्यत्रापि षष्ठादन्यत्र शिष्टम संस्थ शिल्पानामेव
जावाकं आरंभः सर्पसत्र दशरात्र वादीनि अदशरात्रिपि च बलादुत्राह्या। षष्ठशिल्पा विवायागान्या
स्यः। ।नानानदिष्टस्य। समानमेव विश्वजिच्छिल्पेनादोत्र—द्वादशं यः। एवयामरुतस्तृचः समानं वि
स्वजिच्छिल्पेना। ।यदि गवामयनं ब्राह्मणाच्छंसिनः प्राग्विषुवतोऽहं दृष्टः गायत्रीवर्हमैन्द्रायात
ययुर्यस्मिन्स्तुवतस्स्तोत्रियः त्र्यः स्तोत्रियानुरूपः। यदि पूर्वकारिणो गवामयने ब्राह्मणाच्छंसिनाया
तदीयायन्त्रास्त्राय प्राग्विषुवतोऽहं दृष्टः प्रगाथः त्रयी वर्हरियमन्द्रायात। यत्रस्तुता ब्राह्मणाच्छंसिनाया
विराधः स उच्यते। यस्मिन्स्तुवतः स्तोत्रियः कार्यः त्र्यः स्तोत्रियानुरूपः कर्त्तव्यः। नपृष्ठ

कृ५

न्यायतनं तत्रास्तां। धियानुरूपाणां प्रत्ययदर्शनिष्टयाताः एकान्नविंशतिरवाक्रामन्यायतनं तत्र
चतुरुत्तरं शतं प्रगाथानामैंद्राबार्हताः प्रगाथा दशतयीष्विति छंदोगानोर्चमंगप्रशांसिवद्ये
कः। ततस्सप्तस्फः। यामिद्धिद्वयामादन्यायादशावामाभुयाट तीयायनउद्धारत। उद्धृंडयदर्शतिं
चाकाद्धित्रमापुविदितिस्मृता। विंबासुतस्येतिदशायदिंद्र प्रागपांसप्ता। वास्तोब्बातध्रुयोद्यको
नद्वितस्पूरवाः। नभागद्वितीयत्रतारा त्रिर्वा विदसप्ता। याशाऊति त्रायाक्रयाविम्रत्राविं
स्तुरिद्यकः। तांवादस्मं त्रुपंचस्फुरा। ना। विस्वास्थितित्रयः। यामिदास्थायचचारः स्यादाकाव
एमद्धानिति। मनातयंति कवाया विज्ञयाः सप्तविंशतिः। वातारवन्येप्रगाथायपछ्वित्रानविव
र्जिताः। नकिस्सुदासइत्याका। द्धोवापिद्वद्दिंशाया। एव मरूयनीयषुनहितविपरीताग्नाः स्त
स्र्याद्वाकोचविज्ञयावुडुयंबणमस्तांसि। सर्वएतविकल्पयानान्यथास्तिचत्तुःशतं। अन्यत्रा
६२ रवाश्रया नाचाच्छंदोग्यगणनानावत्। अथर्ववादत्रपराज्ञयाः पंच दशाधिकाः। ।यदिवाबर्
प्रगाथत्रा। एतदपिपरमतामवायदिवाशह्वाकदाचिच्छंदोगागवामयानतत्प्रलतिप्रुचसंवत्स
62 रसत्रिस्तुप्रायिण्ये व तत्र द्वगाथानयुः। द्वादशानिरनथ्यमितिच्छंदोगा। नोवचनंतस्मिन्पारुव
द्यमाणाः। द्वैबौचटप्रगाथा अन्यसंप्राप्तयाकृताः। ।रतीयेद्वनिरूद्वद्यः। यदिगवामयनश्य
स्मिन्नपिकल्पेतृतीयदनिरूद्वद्याः सर्वतो। विकल्पार्ज्डस्तुत्रो न चात्रघास्ता त्रियक्रिया। द्वयएवा
नुरूपः। एवं सति पृष्ठस्यापि विकल्पो नान्यायतनंनियमत्रिष्ठाव न्यायातनं टतीद्वनिरुद्वाविक
ल्पः। चत्र्विंशाविशतिस्थरसामसुनियमन्यायतनंनप्रायणीयप्रायणीयमतिरात्रप्रायणीयेतिस्त २५८
जातिरकाता। नच्छंदोगाम प्रुप्रादर्वैच निरामवचा। ।तांवादस्मंतन्यायात्। प्यानित्रवःप्रस्तुकृतमा। अ ६२
सदस्वमानंच्छिरिंद्रयाराजानकिष्टंनयाद्वदंतस्वमिंद्रयन्नास्मिन्मिंद्रप्रस्तरंशं। प्रपिबास्वतस्थरसिनाध्य
यञ्जावयातिजातोवादस्मदृतीय [illegible] यामिसुवीर्यमित्यनुरूपः। अनिप्रवः

ये५

सुराधसमितितिस्रस्त्रियः प्रगाथः। वस्तुश्च तं सुराधसमित्यनुरूपः। आ घा स इत्त्वमा वीरा नामि
तितिस्रः। त्रियः प्रगाथः। आ मंद्रैरिंद्र हरिभिरित्यनुरूपः। यो राजा चर्षणीनामिति तिस्रस्त्रियः प्र
गाथः। नकिष्टं कर्मणा नशदित्यनुरूपः। न्यादद्रे [illegible] इतिस्रः त्रियः प्रगाथः। यमिंद्र
[illegible] असीत्यनुरूपः। यमिंद्र [illegible] इति तिस्रस्त्रियः प्रगाथः। पिबा सुतस्य रसिन इत्यनुरूपः। [illegible]
[illegible] प्रगाथाः। ।विषुवद्वयादेश्योवतं। विषुवतियदिष्टं दाग आदित्य [illegible] सामकुर्युः। तत्र
[illegible] ।चित्रं देवानामिति तिस्रस्त्रियानुरूपः
[illegible] विषुवतः स्त्वात्रियानुरूपः कर्तव्यः। उदु त्यं जातवेदसमिति [illegible] यस्यानुरूपस्येति
चित्रं देवानामुदगादनीकमिति तिस्रो त्रियः। [illegible] इति त्रयानुरूपस्येति
सूर्यवत्सु [illegible] विराजान्। ।विकर्णं वा। विषुवति [illegible] सि नाग [illegible] यदि विकर्ण
न१ मध्यायातयेयुः चित्रं देवानामिति [illegible] तत्र प्रस्तुतामवद्राव्यं। ।बृहत्
[illegible] विकर्णस्य। बृहत् [illegible] त्रियः प्रगा
[illegible] उदु त्यद्दर्शतमिति तिस्रः त्रियानुरूपः प्रगाथो विकर्णस्य [illegible] इति विज्ञायते। ।इं
यः। उदु त्यद्दर्शतमित्यनुरूपः। विकर्णस्य [illegible] इंद्र क्रतुं न आ भर [illegible] नया
[illegible] मिति तिस्रस्त्रियः इंद्र [illegible] इत्यनुरूपः। प्रगाथः [illegible] इत्यनुरूपः।
स्त्वात्रियो विकर्णस्यान्यस्य [illegible] विषुवतः। [illegible] विषुवतः।
।पोरुमीढं [illegible] विषुवति [illegible]
[illegible] विषुवतः। ।एतत्कृष्णविकारः। [illegible]
[illegible] विषुवतः। [illegible]
[illegible]
[illegible]

मा३ ५७

ऽगमादिना स्त्रग्जातिर्न तु द्विजाया । विकाराविकारवचनादनुत्पाल तं चेत् । छिद निर्भत्सने छंदिसिनः स्रा त्रिया
नुरूपो भायाजनो । अनुपादनंतराण्यंदाति जागतान्यन्या । नि नि त्या निवान्य त्रजच्छानि त्यानि । आन्य षो जा
गतानां पद्धविधा छंदस्त्रो द्विती यं नियवचनं नियपरिमाणान्या वयवधारणार्थी । तत्र पाजाते ध्याय
न्यां निवृद्ध संप्रदं याद् नुगमादिं जाति जागता । लि लिख्यं ताय एवापतितां प्राणा सा चं सा चन सुनितामि
त्रा वरुणस्याद्विती द्विनिवृत्ता त सह तिवृषण एव तृतीयां । आश्वावति प्रख्यापा गाणु गच्छती य स्या म छंत्र द्वि रु
ज्ञान एवं व्या वा यते स्त्र ध इति जातव चं त्वामी । अनानुदात्तृष जो दायाता वधइति वृजनवर्द्ध मानं त्रृ यद सिदि १
मिंड परिषि त्या तम द्धि ति स्व द्धितं महीति मदद च्चे वाम । एषेवापा गौरसंतद्र छइ ति घुः के द दिंव इ
ति तद च्छु त्याला कस्य रूपं च च विंशो । आदंगि रा: प्रथमं द धिर व यद्द ति स मा विंद ता गाऽ नामि
ति तद च्छु त्यालोकस्य रूपं चत्र विंशो ! योन इ ञ त्रिताऽन इति द्र का युरि ति कद्द द्विती यस्वर सा चित्रौ उ
तिसंवत्स्य धामस्वरसाम्नो । यो न इ ञा त्रिता ऽन इ ति कद्दा तृ ती य स्वर सा म्नो । अवय चं रात्तं नो इ ति कद्द ता । अथ वा के
त्यय दिंद्र मा द सीइ ति तम सी स धाति कद्द तृ ती य स्वर सा म्नो । प्र त माय स्तु ष्टु ति मिति द्विती य म दु र्नो यस्ता
६२ लणा छं सि नः । ऐंद्रा णि जागता नि प्रव: सतां ऽच्छ त मा य स्तु ष्टु ति मिति तृ वं द्विती य म ह्लु द नौं य स्त
वद्दे चर तीति वद्ध व ता तृ तीय द नों । त्रि विष्टि धातु प्रतिमान मा ऽ स इति त्रि वद्ध तृ छ्रि यो ना द
63 स आपो वाङ् कुत्ता तिपरि सा दिन गहीति परिवत्यं वामौ । विष्व त्य स्म सुयनता य धृ क्रन द
। तिष्टृज जायेति ष्टृ स त्र य तू । अष्टा नां मा ना दि वा देव मा नाऽ नाई ति । धिजला ति त्रि ष म ही इति मद
ह्ता नवमो । अस्य श्रावान द्यः स श वि त्र नीत्य स्मा क मंश सु द्द जा मा र स्मर इति एक रा त्रिं कद्दता ति
द्ता नव मो । अस्य स्वा वान द्यः स श वि त्र नी तिं य स्मा क मं श सु द्द जा मा र स्मर इ ति ए क रा त्रिं कद्द ता । ति
अथ वा कस्थे ना लि जागता नि द्विती यौ । प्र नि यो म जे पु रु कृ त द्वृ ग्मि य मिति त्र यो द श्य द्वृ त्रं य दि द्व २५८
गाव सा व या रा द्वि मिति वृ त्र व चृ ती यो । यं स्तु म च्च म दया रु ग्वि दि मि या हो घो । छि द स्यो म मां ज दे: ६२
स्वां नादिति च वं चो द व न स्थ रं र घ मिति र घ व र्त च त्रा ली । अदं नु वं व स्तु न: प्रत्य स्पा ति रिच का द

म६५

नी.७ तिसायगा॰ पञ्चमग्नुः सममेतदस्यैनस्य पंगिरस्वद्दैतेस्य औः श्रमातराभूम

शाधि एताविद्धासवनारूक्षमाज्ञभइतिद्य। अजनयन्निति जातवद्द्यं यामा। अद्दं दांगृणातिद्यं वस्त्रिपिकादृत्ता। प्रावामादमंदमानायावसइतिचाद्य। स्याद्दैग जानूयस्त्रितिचपंच। महिमानमा तिरदियागदावद्दष्टामा। घातमाहविंदाय पर्शं सिषं हरीइतिचायादयामहइतिमद्दद्धन्न वामा। प्रच दिवद्दहानुश्चंवचइतिनवदिवश्चिदस्यवरिमा विपप्रथइतिचतस्त्राः। दिवइतितदमुष्यलोक स्यरूपमितिचउर्विंशान्नूष्णुवाचंप्रमाद नामम रुद्राय कादद्रामानाः। अस्मिन्मधवन्नुस्वंदसीति द्यसमिंद्रायतिसंवत्प्रथामस्वरसाम्नो। अद्धामहइंमतयःस्वर्विदइतिनवाश्वा त्वदंयामीतिचत स्रः। यइश्चामनमितिकद्वद्दैये स्वरसाम्नो। सइन्मरानिसमिधानीतिचतस्त्र एवप्रदूर्वीरितिपद् युनजिमितश्रत्नन्नोयकाइमां तथियम्निाय कामहस्त्रुवा। ओमरमितिचिका। तंमातिपुंधमइकैति दूर्तृतीयस्वरसाम्नो। तमस्यद्यावापृथिवीसाचतास्तितिद्य। जज्ञानएववतिपंचतवत्यइंद्रस्य रुत्यद्दवज्ञायइतिभरा। तत्वानइतिकद्द तासद्योइनिजिन्नावरुणस्यं आत्मलाद्दंसिनाधिका ळिकतात्रिवचयनालोभायाम्निता। न्यवोत्रिप्रावंभत्रिडिदिक्षुवद्विश्वहिन्मतालातञ्चस्वउ विशिकोंत्यिंयत क्षितापादशान्। वृष्ट्यान्निप्रवप्रचमायादरमानवाहृन्यकिकाल्पिकानिउ त्रामवानिम्नविकद्वितीयांतानीयोकामियत्रादियाऽरंत्नाता। विश्वजिन्निसर्वपृष्ठपाराहपृष्ठेचानवंवि धानप्रषेहन्यमावातृतिपृष्ठपारापृष्ठान्यस्त्रत्पत्रकामविन्यजितिद्वितीयादवतरुविका रउकुवयनातनयास्मिन्नारूनिसंकातमापद्यमानजागतविशेषःस्तोमातिरंसनप्रारूतएतषां चत्रागमिकाहिकीनिवतामपिअरूःसवामापदेसवसाहोत्रं। तदियांरंमातुरास्त्रातिदज्ञाधि यत्नसारोत्रस्यप्राप्नि। प्रावाकजाःप्रयस्तरवायइतिस्तोत्रियानुरूपाउ कृषितिवत्तिप्रावावा

जा॰ अग्निर्ह वइ तिस्रो त्रियः। प्र वः सरका यो अग्र यइ अनुरूपः। गायत्रीं मित्रावरुणाय प्रणयंतीति त्रिः क्रा
न्तः। अनुरूपादनंतरं मित्रावरुणा पतिं प्राण सावंसाय तत्स मिति स्वयं । प्र सम्राजे बृहदर्चा काव्यं वरुणे
ति मित्रावरुणस्यादनि द्वितीय। प्र सम्राजे बृहद् यगिभीरमिति सूक्तं। इन्द्रा काव्यं वरुणा सुत
मायितिच। मित्रावरुण एव दक्षामि तरस्यानि वृत्त्यर्थी अस्य निद्वितीयइ तिनियमार्थं। आ वां राजाना वि
तिपर्यासस्तृतीयपं चमयो मध्यामवर्त्तं दामा। आ वां राजाना वध्वर वृत्त्यामि त्ययपर्यासः। तृतीयपं च
मायारक्षेप मध्यामप्रदेशो मौनस्तु द्वितीयेंद्र निसूक्तं। क्रमत्रितता। पुनीष्विकामिति तत रत्नु। पुनीषवाम
स्तु संमनीषामिति पर्यासइतारषु स्तु द्वितीय चतुर्थ षष्ठ सप्तम नवमेषु। प्र मंहिष्ठाय गायता ऋ
ता॰ अग्रइति। स्रो। त्रियानुरूपः प्रगाथो। ककुप्मित्रावरुणाय प्रणयंति तृतीय दन्निति क्रान्तः। अ
सूदु नुपादनंतारा अप्याममिति प्रयाम। गाथु गच्छतीति स्वयः। धीरा त्वस्य महिना जनूंषि इति स्वयं । धीराचास्ये द्वावरुणा युव मध्वरायति
तृतीयाधीराचस्य महिना जनूंषीति सूक्तं। इन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इति च तृतीयदिनि। अग्निं वो
६४ वृधंतमग्निं स्त्रीणामनिति स्त्रो त्रियानुरूपो गायत्री मित्रावरुणाय प्रणयंति चतुर्थे दन्निति
64 क्रान्तः। अनुरूपादनंतारा राजक्षान एव यवाधत स्पृधइ तिस्वयः। रदत्पथः क्रष्टी वांयत इति च तु
र्थिरदत्पाथा वरुणः सूर्यायेति सूक्तं। क्रष्टी वांयजत्र घनः सा जाप्राइति चातनः पर्यासइति
चतुर्थदिनि। प्रातरग्निः पुरुप्रियो विशः स्तवेतातिथिरिति स्तोत्रियः। प्रातरग्निः पुरुप्रियो इति
कासो अग्निर्यो विस्तुरियेका। अग्निं तन्ये यो वसुरिति एका अयं क्रमः स्तोत्रियः। प्रातरग्नस्तु त्वयानुरूपः। आ
चाद्यविरि तन्नस्तवेत्यनुरूपः। पंक्तिमुनि मित्रावरुणाय प्रणयंति पंचमेदन्निति क्रान्तः। अनुरूपादनंतारा अनानु
दांहपासादेयलानवधइतिस्वयः। चर्षणीधृतं मघवानमिति मित्रावरुणा युवमध्वरायतिपंचमी। प्र संचयुवं वरुणाय प्रेष्ठां।
२५६ ६

इन्द्रावरुणायुवमध्वराय न इति। ततः पर्यास इति पंचाप्यूहति। ।प्र[illegible]पदानन्तरं सार्वत्रिकां द्विपदाम
स्य स्तोत्रियानुरूपतया सार्वत्रिकां वेत्र काण्वानाकुर्वतां मैत्रावरुणस्य। ।अग्न्य[illegible]चंन इति स्तोत्रि
यः। आग्नचं नो अंतमइति स्तोत्रियो द्विपदस्तृचो च [illegible]मैत्रावरुणस्य। ।चतुर्थी इति यो
सि। प्रत्ना[illegible]चतुर्थी तारतीयोंकाराति। ।अग्नेरवसुप्रमिता[illegible]नुरूपः। अग्नि
राती। प्रान्गाय क्रामणाया चतुर्थी तारती यो[illegible]तिप्रति। ।वि[illegible]व्वालखिल्याः। वालखिल्यारुचाऽभि
वसु प्रमिया सामिद्ध[illegible]यं अनुरूपाप्रतति। त[illegible]सनं विहरथ्यो। विधीयते। स्तोत्रियानुरूपौ शस्त्वा वाल
प्रवसुराध सामिया। षोडस्सूक्तानि तत्र संनं विहरथ्यो। तो विधीयते। ।प[illegible]क्त विहरति। विहरानाम न्यदीयस्य सूक्तस्या न्य
खिल्याः शंसतीति सूक्तानः। ।पच्छः प्रथम सूक्त विहरति। विहरानाम न्यदीयस्य सूक्तस्यान्य
स्थानियाम प्राप्तनियमतया। तपच्छः प्रथमे इत्यनेन प्रथम द्वि
तीयेन पादादिना संख्यया प्रानंतस्यानियाम प्राप्तं नियमतया तपच्छः प्रथमेइत्यनेन प्रथमद्वि
दीयेन पादादिना संख्यया प्राप्तानंतस्याः प्रथम द्वितीयस्य सूक्त पादं पादं विहरन् शंसति। ।अर्धर्चशा द्वितीया अर्धर्चमर्धर्चं विहरन् स्तू
तीयचतुर्थी ताः प्रथम द्वितीयस्य सूक्त पादं पादं विहरन् शंसति। ।ऋक्श स्तृतीया स्तव मृचं विहरं स्तृतीय स्य सूक्त शंसति। विपर्या सः तृतीयच
तीयचतुर्थस्य सूक्तं शंसति। ।उत्तमे विपर्यस्ये न। उत्तमे सूक्ते उत्तमो पान्तमे सप्ताष्टमे विपर्यास्य दशमंता
पंचमबष्ठ इत्येवंविधः। ।उक्थामिदि वमदमोदामादे वाथ्या इति विहृतास्तु प्रतिगृणाति। विहृतास्व
स्वासु प्रमे शंसति। ।उक्थामोदि वमदमोदामादे वाथ्या इति विहृतास्तु प्रतिगृणाति। ।एवं सानु सूक्तं विहरण चतुर्थ्यां वा का क्रियां प्रति
न्यत्राथवा मेव प्रतिगृणत्प्रतीक्षित इत्यइति सूत्रारंभः। ।एवं सानुरूप विहरण चतुर्थ्या वा का द्वयं प्रति
गरः। तत्रार्थं विनागविनियोगः। उक्था मादिवमादइत्येव सौमादामादे वा या रक्षति सूतां त प्रत्य
त्वा। ।तार्क्ष्यस्या नमो पारिशिष्टा कृय इत्यादि तं यथा। विश्रुवति। यमूषु वाजिनं मिति ना स्यैत स्यानु
याद नशंसनं विधाय नमों परिशिष्टाय वमादि विधीयते। उत्तमां सु क्का दावं काराति। ततो इन्द्रो
तं दंसः श्रुविजदिति यथा विश्रुव[illegible] [illegible]ति। यथा। विश्रुवती यक्रमासायस्य

५६
नियार्थी । उत्तमानुपशंसास्य्येकादिकोटचो । तार्थः प्रसृतः तास्यामामृचमनुपशंसतत्ये
कादिकोटचोशंसति ॥ एकादिकोच्यास्तोऽद्यर्थः । तो यर्बलीष्टतमस्त्वाहात्मिति ॥
अस्माकमत्र पितरस्त आसन्निति तिसृणां । एकादिकान्योऽन्यामनंतरास्ति स्वस्य चाऽस्मा
कमत्र पितरस्त आसन्निति । इन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इति याज्या । इन्द्रावरुणा युवमध्वराय
न इति सूक्तं शंसन्नतः पर्यासमिति याज्या इत्युपसंहरान्नतद्दर्शयिति । नात्र चतुःसूक्तान्यु
क्तानीति नियमः । आतवास्मामानायमदाग्निरगामीति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमेहंदोमा
आतवास्मामानायमादिति स्तोत्रियः । आग्निरगामितिमारतइत्यनुरूपः । एतौ प्रथमेहंदोमिन
वतः । पर्यासमनंतरं पञ्चालि चत्स्वर्वाल्येकादिकानीमानि वोनागाधयानिस्तनइति पंच
६५ नीति पंच युवानराप श्यमानास इति वा । पर्यासं त्रीणि चतस्रो वाल्येकादिकान्यंतरं लेम्मानि
वोनागधियानिस्विस्तनइति पंच शंसत । युवांनराप श्यमानासऽपाह्यामिति पंच वा । बृहस्पति
तं मित्रावरुणयज्ञविचित्रारशंसतीतिकृतः । यत्रविचित्रारस्तं प्रथमाहंदोमादियति देशाः । प्रवृष्टं वः
प्रियो नोऽस्तु विश्पतिरिति मध्यमा । प्रष्टं वाऽग्नित्यिमिति स्तोत्रियः । प्रियानोऽस्तु विश्पतिरि
त्यनुरूपः । मध्यमेहंदोमं मध्यमाधिकारात्रतोऽनुरूपादनंतरं आगनं त्वश्चेदमिंद्रपरिषिस्यातमद्धिनि । २६१
तादानायदीह्यतनिराकृतइत्यार्हितिग्रगायेति । जाज्ञाना आग्निराकृतइति स्तोत्रियः । यदीहृतनिराकृ ५६
तइत्यनुरूपः । प्रगाथो ककुभोऽष्टमेहंदोम छंदमाधिकारात् । वाप्राय अग्निमिंधतइमाके
त्रिप्राणनुमइतिवा । पूर्वाप्यो सहविकल्पगतता आगतं एवि पापागपोर संवृद्धय इति । नहित्तदंय

।निधनवत्यायाः सूक्तारोऽहः। नदितावदेवंशस्य दोनमन्यत्। निधनवत्यायाश्छंदोमायामध्यामागमायाः
स्तक त्रोऽवादश्वाहः। ।इंद्राक्रतुं वांवक्तांतितमध्याम। इंद्राक्रतुं वांवक्तांतात्सुमन्नमावतिम
ध्यामेछंदोमा। ।कष्टीवांयज्ञइइत्यागाम्। कष्टीवांयज्ञउद्यतःसाऽजावाइत्येतस्सूक्तपुत्रामकंदोमा। ।द
माउवांतृमययइत्यन्न। आसिस्तःइमाउवांतृमवाऽमन्यमामानाइतितिस्त्रउत्तायाश्छंदोमायाः। उक्तान्यु
क्तानिमैत्रावरुणस्याब्राह्मणाछंसिनइदानीवरुणयानितदर्शमाह। ।११ एवाह्यसिवीरयुरेवाह्यस्यस्त
तृतीत्रियाज्यानुरूपा। एवाह्यसिवीरयुरितिस्त्रो। त्रियः एवाह्यस्यस्तृतीयानिनुरूपः। गायत्रीसुब्राह्मणा
छंसिनश्रोगौयीतिद्वितीयहादितिनिष्कानः। अनुरूपादनंतरंजागतेप्रवासनांऊयमूलमायसुक्त। गितितिरवि
वापागपासंतरइत्थइतिकचित्तानद्वियार्थी। ।यस्तस्तंभेतिवड्ब्राह्मणाछंसिनाऽदनिद्वितीयायस्तस्तंभसल्लसावि
ज्माश्रेतानितिषद्वितीयस्यनिऊब्राह्मणाछंसिनइत्यशिवारुआऽऽश्ङ्गावाकसहोत्रा। ।उत्तरायाश्छंदोमयो
मध्यस्तृतानां। यस्तस्तंभेतिजनुत्तरायारपिछंदोमायास्तृतानांमाध्यंदवतिनि। ।याऽद्रिभिदितिद्वंदमूर्वे
मध्यस्तृतानां। यस्तस्तंभेतिजनुत्तरायारपिछंदोमायास्तृतानांमाध्यंदवतिनि।
सर्वत्रपर्यस्ताऽयाऽद्रिभिन्नप्रथमऋषाऽतावतिसर्वत्रपूर्वपर्यासाछंसिनाहचैयदएणवाम्पुरार्हिरिचेन्न्य
सर्वत्रपर्यस्ता। याऽद्रिभिन्नप्रथमऋतावतिपर्यासस्तृतीयपंचमायामध्यामेचछंदोमा। प्रास्तावस्तुप्रतरेत्था
इत्याज्ञापयुड्येता। ।प्रास्तावस्तुप्रतरमितिपर्यासस्तृतीयपंचमायारक्तामध्यामेचछंदोमेनवति। ।अच्छामइंद्रमितीतरश्च। अच्छामइंद्रं
यमस्यान्त्रितिपर्यासस्तृतीयपंचमायारक्तामध्यामेचछंदोमेनवति। ।अच्छामइंद्रमितीतरश्च। अच्छामइंद्रं
यमस्यान्त्रितिपर्यासस्तृतीयचतुर्थषष्ठसप्तमनवमेषु। ।तांतमदंतम्यविप्रगायतातिस्तोत्रि
मतयस्त्वविदइतिपर्यासइतारष्टद्वस्तुद्वितीयचतुर्थषष्ठसप्तमनवमेषु। तम्यविप्रगायतात्यनुरूपःउष्णिहएतानःकउत्सुमित्रावरु
यानुरूप्याऽतांतमदंग्रणीमसीतिस्त्रोत्रियाः। तम्यविप्रगायतात्यनुरूपः। उष्णिहएतानःकउस्तुमित्रावरु
णाय प्रणयंतितृतीयदंस्तानासब्राह्मणाछंसिनावशमतीतित्र्यचंदसःशंसनवशगमनं। अनुरूपादनंतरं
त्यायप्रणयंतितृतीयदंस्तानासब्राह्मणाछंसिनावशमतीतित्र्यचंदसःशंसनवशगमनं। अनुरूपादनंतरं
तायप्रणयंतितृतीयदंस्तानासब्राह्मणाछंसिनावशमतीतित्र्यचंदसः। अनवर्तिवप्रवमितितृतीया। अनवर्तिं
मिंद्रंजागते। त्रिविष्टिधातुप्रतिमानामोजसइतिकवितनदविविचार्यो।

वृष ज्ञेमंद्र इति क्रमिति सूक्तं तृतीयं ह निशंसयति। उदक्रम इति चतुर्थी उदक्रामन्नवायात इमा गा इति सू
क्तं चतुर्थं हि निशंसयति। स्तोत्रियानुरूपावत्र नाक्रोत इमे षु विकारवचनात्। प्राह्णतोवयमुचामस्त्र
र्चीयान इद मिति। उक्षिकृतं स्तोत्रमुक्तं सिमिन इति चतुर्थं हि निशंसति। क्रान्तः। उक्षिकृतं क्रतु स्तुत्या दर यत्
अनुरूपादनंतरमिंद्रं जागतं। याभिनादा सम्रायीकानुरूपुं निति त्रिरुक्तसानी दिवा मदाशादिति पुरस्तात्
परिक्रमादिलिंगदीति परिवत्। अपरद्रुमानए वक्तुं आयत स्मृध इति वदंति। ॥ प्रयाम्नामेमायाम्यृच्छंदोम
याः। उदक्रमतइ चपव। ॥ ष्वाम्ना चार्ह्नइ यचन्हः। प्रमं दिष्ठा यायाश्रद्धिनिदवद्रूपादस्यानन्दः। ॥ इंद्रायसा
मगात तम्यति प्रगायन्ति नि। स्तोत्रियानुरूपा। इंद्रायसाम गायत निस्तोत्रियः। तम्यति प्रगायात त्रा
नुरूपः। अनुरूपादनंतरमिंद्रं जागतं विराज्य स्यास्मि यज्ञनाय धूमवइति। ॥ याङ्कदिव इति पंचाम म
६६ ध्याम चच्छंदाम। यङ्कृदि वान्त पद नेष्टवि स्याइतिसूक्तं पंचानिह निमध्याम च्छंदाम याङ्कदिव
इति। ॥ इमानुकमिति स्तोत्रियः। इमानुकं भुवना सीषधामेति द्विपदः स्तोत्रियः कार्यः। ॥ उत्तरवा
यावाइ मिति तृतीयानुरूपस्य। इतीयमनुरूपक्रुष्टिः। इमानुकमिति द्विपदस्य तृ चास्या त्र ढा अया
वाइं दव द्रितं सामा मिति तृतीयानुरूपस्य कार्यः। ॥ १२ ॥ अपूजा य इति सु कीर्तिशिस्त्रा पंक्तिशंवृषाकपिं
नध्यमस्यपादस्यद्वितीया समायार हरायान्ते रवयति। अप प्राच इंद्र विश्वा अमित्रानिति सूक्तं सु
कीर्तिसिद्धितं शास्त्रां पंक्तिशंसं वृषाकपिं शंसेत्। वृषाकपिर्नमिविदिहासाता रस्त्ह तांतिति सूक्तं पि नाम्ना २६१
निर्दिश्यते। तं पंक्तिशंसं न्यूंखयति कथमित्याह। मध्यमस्य द्वितीया समायार हरायान्ते खं विराजयन्ता १४
दा। ॥ विराजः सर्वस्मिन्मदह्याकपा उ अर्थः पुष्टं पुष सारिवं यतस्मिना। विराजः सर्वस्मिन्निति विरा
जउक्तस्वरूप सूत्रं चार्ह्ह निस सर्वस्मिन्न्यूखं स्थाने द्वितीयं दारइयकं। द्वितीयस्थान स्वरूपं तस्त्र
स१

वृषनंसंदाहक्कमिति स्त्रूनापि अंजनात संधिविशाबङ्गापनार्थं मदकृबाकापदुत्र्यर्थः पुत्रायृशुमसाव
यत्ररस्मिन्निति पूर्वत्रिपायां। ।उपरात प्रतिन्यूंखयति। प्रतिगृणाति यथा वत्साय प्रति. दूरालोंशों
सिनातदुपेयमु-दाहरति। ।विराउं न्यूंखमु चामदेवृष मादावाचेत्र यामादेवति प्रतिगृणाति।
विराजंघादशांकारं न्यूंखमु कातता मादय मादावात्रेत्र यामादेव एवं प्रतिगृणाति। ।तथाजापदुतम नी
त्रिनिदितं प्रक्लिश्लिष्टं द्विपसंधिरिति न्यूंखनीयस्यपांदस्यादोस्यादुपातीयतादित्यद्वारन्यूंखायकृ
नोश्इति यथा क्कास्याश्इति चातदिति वाक्यापादानयत्रशाखांतरीयमप्र:सवीदन्यूंखपादुउपदुतसंधि
श्रुयुक्तम दरतस्मात्। यथा चत्रर्छमदास्तोत्तिरीयाणां सर्वन्यूंखं उपदुता नाम संधिर्बाधिकानां प्रसि
क द्वस्त्यास्योदाहरणं। नर्तैश्रांतस्यसख्यायाद वाइश्रं त्रिनिदित उक्तः संधिः शातिशाख्या त्रिनिदितः
संधिरिशायवमादिना ग्रंथेन। तस्यादाहरणं। परखखुन्नया अभिया इति संसावप्रायागः प्रश्लिष्ट उक्तः। स
मानादारसंस्थानशय्यवमादिना ग्रंथेन। शातिशाख्ये प्रतिपादितः। तस्योदाहरणं। मान्नाधासावीस
दूरत तापविचेयप्रद्विपसंधिः। समानन्प्रे तस्त्वांस्वामिशायवमादिना तस्योदाहरणं। स्वश्वासस्स्वावत्रुलनिश्रागा
त्यसंधिवचनेन त्रिमस्यातवाविकायां ...यायार्थहणार्थी न्यूंखनीयस्यपाद स्ये याद्दावितिनमाध्य उपानी
यातिक्रम्यत उपदुतादिसंधिपुरस्कं द्वितीयप्रदर्शनार्थं द्वितीयवचनं दर्शयाद्विरिष्क दाहरणं शापकं। याचो
इतिद्विपस्यादाहरणं। क्कास्या इति स्वावाविकस्यप्रदर्शनार्थी स त्रिमास्यादहणस्यद्विवं उविचावर्णार्थीन
तस्तृतीयप्रद्वारसंध्ये एवं यास्य दमध्यामितियथावादव मबावज्यस्सुश्रदइति वालविकायांचदस्तलघुक
तस्यपरिहरणार्थं संनिपातसंधियागायाः संबंधं याद दितितात्र दकारन्यूंखः स्यात तद्योन कनच
विराधषणशूद्रस्यात्कचात्। वकारनिश्राशोतितद्यनयुक्तं कास्याइत्यादा कृतचात्। ।अथयत्रपंचास
पदश्रुतिःस्याद्विश्रुतिं प्रत्यायन्न्यूंखयायान्नाउ इति। अथ यत्रस्याहितिब्रुवन्कचिछाखांतरपंचालपद
तृत्यारख्याविवृत्तिनस्तीतिइतिपवनितथा ... रोकलावित्रिधायणतिश्तिडयाय

विवृतः पर्युदादरणं। यत्र स्याम् आचराणष्ठुदिभिरद्ययकारन्यूंखवः ननुत्रप्रकारएवाच द्वितीयस्तत्रैव
न्यूंखवनत्रवितर्यं। किमर्थं स्वत्रामन्नुनाउच्यात। स्वत्वार्न्नादवेङ्कायात। संख्यादराणमपिन्यूंखनेषादवि
काषित्रवति। ततनएकारएवद्विधस्तत्तितृतीयत्नागन्यूंखवः प्राप्नोति समान्यूदितिविधृतिप्रयायनन्यूं
खवयेतिदिग्धकं। यास्य दमपोदवि यदायुक्तत्वन न्यूयायाः पदयोः संधिश्चान्यूंखवः प्राप्नोत्य इयुद
दरणउल्यवातसाङ्कात्इदस्याएजतइयस्चानसंधिउपडुतादिपरिसेख्यानात। विघ्रुच्यावितिसा
नुनासिकनप्रयादानेपदांतवात। ग्राव्याउउउ रेउउउ रेउउउउरेद्वायितिरफस्वरवत्किदकारण
परांगपादस्तुलापः। विष्णुउउउरेइ एवमादिषुत्रलोपएवपदांतवात। । तंशस्यचक्रनापं। तेहजाकपि
शस्वाकं ताषंशंसति। तमितिसाहस्वयाहीं। १३ प्रदे। २६ जनाउपक्रतनराचोसस्तविश्रात। बर्हिसहस्रान
वर्तिवाकोरमव्यारूशामपुदन्नाहोउद्भायस्यप्रवाहिणावधूमंताह्दिशा। वर्ष्मारिषस्य निजिहीलात
९ दिवईषमाणाउपस्पृशः। २ एजडबायमामाहृतां। मेष्कारदशास्त्रजः। त्रीणिशतान्यर्वतां सहस्रादशगानां। ३
पारनासामनीषावृथागावइवराता। श्रामा तपुत्रकाएषामामात गाइवा सात। ४ प्रारनं नरस्यगाविदंव
67 स्रविदं। देवत्रिमौवावेश्रीलीहीपुनविीरस्त्वारोपा। १४ वच्यस्वारनवचस्यवृत्राहणपाकशक्रनैः। माहूनेडि
कावर्शितिदुरानत्तुरिडारिवा। ६ इंद्रः कारूमस्तृनुघडुत्रिषुविचराजनन्नामामहुत्रस्यवर्तीतिसर्वइत्तुष्टुं
णादरिः। ७ इदगावः प्रजायध्वमिहाश्चाइह स्त्रुषाः। इदो सयः प्रहस्वदक्षिणापिप्रानानिषीदत। ८ नमाई २६२
दगावारिथमोआसांगापतीरिषन्। मासाममित्रयुर्जनईन्द्रमास्तानईशत। ९ यद्दिन्द्रादोदाशराज्ञमानुषं ६३
विगाहयाः। विरूपस्सर्वस्माःपासीसिहवद्स्मायपद्मात। १० १५ चंदपाडुन्मघवन्नमत्रं मर्यकारारत्रि
चंतोहिणं यास्याविरत्रस्यान्निनच्छिरः। ११ पृष्ठंयावंतेहार्यारोचिः श्रवसमभवं। स्वस्यचाडेत्रायंइमावदे
सत्वजो। १२ अरंमाराधावदीतित्रधवाहायरयाइरामहृपुरांसन्तिसमपासयति। १३ अमिंद्रशामरिला

त्यं पारावतस्य ग॥ विशायस्तु वात वस्तुनि दूरस्त्रजास मदः॥१४ च मिंडुकण्तायच्छिं चापद्दायवं चातश्यामाकं
पकं पिलुच वारस्मा श्रद्धाणन्नद्धिः॥१५ उक्तानां वर्तीस्त्वानाराशंस्यस्यततत्सिस्त्रारिस्यः॥ ततः कर्र स्याभ
स्त्रिस्त्रएवं ततस्त्रिस्त्र इद्ग गाथा स्त्रिस्त्रश्चानं तरास्तूत छंदः॥ यतनास्त्रातः पारिक्षियस्त्वासां तृतीयपाद
प्रथमचतुर्थीयार स्तुरायार्विस्वर्यौ॥ रास्त्रांतता नंतरं चतस्त्रः पारिक्षित्या वक्ष्यमाणस्त्वासां तृतीयपादे
प्रथमचतुर्थीयार स्तुरायार्विस्वर्यं कुर्यात्॥ उदात्तानुदात्तस्वरितप्रचितानां स्वरांतरैः॥ १६ राज्ञा विश्व
जनीनस्यायादावामर्त्यां अतिविश्वानरस्य सुष्टुतिमासुनातापरिक्षितः॥१ परिक्षिन्नः क्षेममकारात्तमआ
सुनमाचरन्। कुलाय कृण्वन्कौरव्यः पतिर्वदति जायया॥२ कतरत्त आ हराणि दधि मंथां परिश्रुतं जायाः
पतिं वि पृच्छति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः॥३ अभीवस्वः प्रजिहीते यवः पक्वः पथो बिलं जनः स भद्रमेधति
राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः॥४ एता एतत्पारिक्षित्यः॥ १ उपाममादेत्विति विस्वार्यमिति त्रृणा॥ विश्वयी
नंतरां मवग्रतिग्रहणतीयश्चः॥ १९ तत्र शं प्रजापालाविंशतिपदस्तोनिविष्ठं सां पारिक्षितीः शस्त्वातत एतन्त्राः
नंतरामवग्रतिग्रहणतीयश्चः सां पंक्तिविष्ठं संशंसति॥ १७ एता अश्वा आप्लवंते प्रतीपं
प्रजापावक्ष्यमाणविंशतिपदस्ता मंत्रशापस्वापंक्तिविष्ठं संशंसति॥ १७ एता अश्वा आप्लवंते प्रतीपं
प्रातिसुत्वनं॥ तासामेका हरिक्निका॥ हरिक्निके किमिच्छसि॥ साधुं पुत्रं हिरण्ययं॥ क्काहतं परास्यः॥ य
त्रामूस्तिस्रः शिंशपाः॥ परि त्रयः पृदाकवः॥ शृंगं धमंत आसते॥ अयन्महाबुकं निरखातकं॥ ककीरिकानि
खातकः॥ कद्दातउन्मथायति॥ कुलायं कृणवादिति॥ उग्रं वनिषदं ततं न वनिषदनाततं॥ कस्खां
इंदुचिंदनतावालिंदनकर्थंदनता॥ पर्यागारं पुनःपुनः॥ शाफनपीवर्द्धन्ति॥ आयवनेनातन्नी॥ इये
नदाश्चलं त्रिं वृर्च्छिंदा। कृणे मनयनी॥ तांदजरितं प्रियायं तला पुरुजरिता
तरा प्रलापः॥ १८ आदित्या रुद्रा जरितः शंगिरा न्योष्ठं दक्षिणामनयन्॥ तां ह जरितर्न प्रत्यायं स्तामु ह जरितः
प्रत्यायन्॥१ तां ह जरितर्न प्रत्यगृभ्णं स्तामु ह जरितः प्रत्यगृभ्णन्॥ अहानेतरसं न वि चेतनानि यज्ञानेतरसं न पुरोगवासः॥ आदित्या रुद्रा वसवस्त्वेनु त इदं राधः
प्रतिगृभ्णीह्यंगिरः॥ इदं राधो विभु प्रभु इदं राधो बृहत्पृथु॥ देवा ददत्वासुरं तद्वो अस्तु सुचेतनं॥ युष्मां अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायत॥ त्वमिंद्र कपोताय च्छिन्नपक्षाय वंचते श्यामाकं
प्राणनि॥ अस्त्वादव संन विचितनानि यज्ञादन सं न पुरोगवासः॥ आदित्या रुद्रा वसवस्त्वेनु त इदं रा

धःप्रद्यम्नश्रीत्वंगिरः। त्रिष्टुबिष्ण। ।इदं राधा। दृढत्वृष्णुदेवाददतु यज्ञरं। तान्नाअस्तु सजाजणं वृष्णअस्तु।
दिविदिवप्राचिवम्रनायत। पंक्तिरियं। छान्यामवसाय छान्यामवसायेकेनप्राणोति। ।उतास्थाना आ
सुपाचातप्रधानियविष्ठ। उताआसुमार्नपिपर्त्ति। इयंगायत्री। ।आदि आयाश्रं गिरस्यः। इ यिताय
तस्त्र आदियान्अंगिरस्यः। ।९नाहजरितराधा। मादिवतयादृजरिताराधा। मोदिविचस्यां प्रतिग्रण आरी
व्यवसानप्रवृत्तिणवउत्तरं। एवा हजरितराधा। मादिवव्यवसानतमा दृजरिताराधामादिवतिग्रण
विष्णुतानताअन्यसांपाठात्। अन्येतुप्रकृतिपृषक्तुतंनपठंति। ।१५ पंचालोदिशां ऋतयः। दिशां ऋषीः रो
सनीतिश्रुतिः। ।यःसनेयोविदरष्युःसुवायज्ञश्रौचप्रत्रूषः। स्वर्यंयामूरिशादसस्नाद्वः प्रागकल्पय
न्।१यज्ञदस्यपुरुजस्यपुरुं। त्वामवतिदा्टरिः। तद्धिप्रा अश्वीदुतकंथर्वः काम्यो वचः। ।रायाजा प्याअवप
स्याघसरवायेऽपूर्मति। ।उपष्टेयदप्रावताञ्जदक्रधरागिति। २यचपणिरवुडिष्टोयचारवां प्रतश्रुतिः।
८९ धीराणांशस्यनामदैतदपागिति। ।उअर्वा। ४यचदवाअयज्ञंनायायचपरादद्दिः। स्वार्यादिविमिगणचायम
घवाना विरप्शाना। एता पंचदिशां ऋतवः संज्ञया। ।४२० प्रत्वा ताजनकल्याः। जनकल्याः शंसतीति ऋतिः।
प्रलितिसोदहथ्युदसार्थोअतइतिक्रमार्थंमि। ।यानाकाकोअनन्याकाअमतिजाअहिरण्यवः। अव्रल्ला
प्रलितिसोदहथ्युदसार्थोअतइतिक्रमार्थंमि। ।यानाकाकोअनन्याकाअमतिजाअहिरण्यवः। अव्रल्ला
व्रलणः। ३ व्रात्याताकाल्यषुसम्मिताः। ।यश्चाकास्वैरुःस्यच्यकाःसुमतिःसुहिरण्यवः। सुव्रल्लाव्रल्लणः
व्रलणः पुत्रास्ताताकाल्यषुसम्मितः। ।यश्चाकास्वैरः स्वच्य कः सुमतिः सुहिरण्यवः। सुब्रल्ला ब्रल्लणः।
पुत्रास्ताताकल्येषु। २अप्रपाणा चविशंतारवांअप्रददिश्ययः। अयन्याकन्याकल्याणीतालाकल्येषुस
म्मिता। ३सुप्रपाणाचविशंतारवान्सुप्रददिश्ययः। सुयन्याकन्याकल्याणीतीलाकल्येषुसम्मिता। ४ २५
परिदृष्का वमहिष्यालिस्याचपुधिंगमः। अनासुरध्यायामीतीलाकल्येषुसम्मिता। ५प्रवातावमहिषीस्व ६
स्याचपुधिंगमः। स्यासुरध्यायामीतालाकाल्येषुसम्मिता। ६ एताजनकल्यारव्याः। काः। ।चतस्रातःप्रव
क्रिकास्त्रयसप्तनीराया स्तानि विछंसांच नेत्रं सांवत्सरिकास्वं तः पततयसप्तनीराधा अनंतरमनंतरं तं निविछं संश

मता ।२१ विनतो किराणोद्दि तावा फिनष्टि रूपः ।न विक्रमारितत्र थायपाक्रमारिमन्यासा १ना
त्राष्टुकिरत्तणोद्दि निरृतः पुरुषान्तान ।न विक्रमारि २ निरृत्य कर्णकिो द्दिनिरीयन्तासमथाना न वि
क्रमारि ३ सा ना धेशयाना येति षष्ठ्रेवावगृहसि ।न विक्रमारि ४ त्य ङ्नायां त्य ङ्किकायो त्य
ङ्का वावगृहसि ।न विक्रमारि ।५ अवत्य ङ्मि वत्राशमंताजनि वति ङाद ।न विक्रमारि ।
।२२२ हस्तु प्रागपागुदग ।प्ररागरालाशुदत्ससतो ।१ हेतु प्रागपागुदगयरा न्य स्मा पुर्वतःजासता ।२
इाहस्तु प्रागपागुदगयरा कल्लालीनाका विलीयाना ।३ हेतु प्रागपागुदगयरा क्षिलीपुङ्क्लिलीषता ।४
पुगिथानिगतः ।१ त्राजिय पञ्जोनः ।२ फलियनिश्रिता ।३ चनस्मः प्रवङ्किकाएतास्त्रयः प्रतीराधा ।।अ
नाझुनिजरितः ।१ द्रवानकानिजरितः ।२ पिपीलिकावाटजरितः ।३ अयच्छुपन्नाशंजरिता ।४ धाडरितोगोगाश
एकाजरितरिद्य किकमुचा ।नियंप्रतिजरो ।७ अत्ता इझनिजरित रित्येवमादिना मिकेकमुचा नियंप्र
तिजर मोघामादिव निभूयाता ।अघयुःप्रतीचित यः ।क ।वीमारवा अत्रं सता द्वायोहि प्रवयरा
मुसा ।नद्यानिजव या मस्यानि प्रसुदसि इयमतीवाया ।प्रवङ्किकाप्रतीराधा नतीया दमाहनस्याइ
तिकृतो संज्ञाकरणा ता ।पञ्चीययघमानाजरिनराघामादिव दोनाविष्टामजरितसेघाना ।दिवे
यस्यां प्रतिग्रणाघवसा न दुर्वप्रियवउनरो ।पञ्चीययश्चमानाजरितराघामादिवेयवसानाहना
विष्टीमजरितारघामादिवति प्रणवेएवमस्यामतीवादायां प्रतिग्रणंतप्रतीसेता ।२२ अनजङ्घेदरा
दनस्याः ।प्रतीवादयाप्रनंतरं वदयमाणादराहनस्या संज्ञाः ।ग्रंसनि ।यादृवासालला मधुप्रविष्टाणि
नमाविश्रुसक्वादि दियात नारीसग्रः सादितगायथा ।१ यदस्या अंङ्कु लिघाः रघुः स्फूलनुपानस्ततानुक्काव
दस्याएजलागारा ।फावाअलाविवारयदास्फ्रात नपकुसालामुक्काउपा चचीना ।विघेशावस्यावहेनसिकूनास्यव

पर्वसहो
जरितः ।६

गदस्तिो।१मलानश्रीमलानत्वंधावंतमनुधावति।६माःस्तानस्यगारस्यचत्तमामाध्यो दतोंधमलानग्रीत
कवोकेंराम्ययावरियावति।अयंनविन्मायाम्हगःशीबहिरतिधाणि कांधमलानस्यपद्मतस्वस्या।व
श्चितंपस्त।१ऽकं फलस्यद्द्व ह्रस्यदुर्पंस्तूर्यंतिऊमहि।१मलानस्यप्रत्स्वलमलिकामंयअवीनायका
तवनस्यानिङ्गतियथाममा७मलाच्चेतादाबिःचोमलग्नद्दउदुंबरः।मलांग्रत्रिहुबाधलमप्लतः
सायुप्रादनो।५अप्रोएताः।तावाअप्रोनवंतीतिश्रुतः। ।कश्वनारायदजावीरितिहा।कप्लरःकश्
यमुदधातन।यदजावीरऊर्गतेतिहुइतिश्रुतः।एवामताःपूर्वान्विरश्वित्रिःसदशोदे ।तासांतृतीयपाद
त्नूरवा।अथाश्वाकापो।तासांमलानस्यानांतृतीयपादत्नूरवः।कृतीयायथाश्वाकपाधुका। ।कश्
त्नूरवायथाश्वाकापो।तासांमलानस्यानांतृतीयपादत्नूरवः।वतीयायथाश्वाकपाधुका। ।कश
त्नारइतिद्वितीयदशमायारस्तरायाः।कप्लरःकश्यमुदधाताता।यतस्याद्वितीयपादशमायारस्तर
त्याधयाश्वाकापोतथात्नूरवःकर्तव्यः। ।त्नूरवानतरासामवसायसंतानायायात्रसंपदं।इतरा
६६ स्यामामलानस्यानांद्वितीयस्तराविरमन्नूरवमुक्रोःतृतीयपादस्यांतःप्रानुष्टुतिन त्नूरवनावसा
69 यततउपरितसंपादंशांसता।यत्रऊवादःसंतानायाग्रस्यारूपोद्दर्श्ययः। ।विइइइईश्किमयमि
दमालेइउयामादिावतिप्रतिकृणोति।येत्रेइकारौक्रस्वायत्रर्थप्लुतःएवमपरोद्वोयत्राधोततः
किमयमिदमालेइउयामादिवितिप्रतिगृणोति। २४दधिक्राव्णोअकारिषमिायकाव्णाहन २५५
स्यानंतरंदधिक्राव्णोअकारिषमितियकांशांसतादामिक्रौशांसतीतिश्रुतःएकाग्रहलांरसाशांकानि १९
रासार्थो। ।सुतासोमधुमत्तमाःअमंहिष्ठायायाअद्धिन्निदयदस्यदतिरचानिजछोसुतासोमधुमत्त
माइतिरवैप्रमंहिष्ठायवृहतेवृहद्रयंइतिरचोष्णाअद्धिन्नितिप्रथमजाऽतातावतिरवंप्रवदासांअनुमती
मतिहुदितिरवांएतात्रिष्टुबंवयद्रुकमिमानुकमित्याप्स्वप्तल्याधुरवति। ।वंनईजानरतादिव्ला
कौ।

रारतिसा। त्रियानुरूपो। वेनइंडागरितिस्रो त्रियः। तदिंद्राव प्रागरस्यानुरूपः। ।सर्वे प्रमंदिष्टीयं
प्रथामर्हं दामा। स्रो त्रियानुरूपादनंतरं प्रमंदिष्टायधूतातधू ८इग्राशायतद्देवबल्वंसते
मिंइंडागते नवति। नविकाल्याँ प्रनसुहु प्रमंदिष्टायद्रूताते ९इ यइ तिबल्वं विदिसा यथा
वन्निवावरूणास्याति क्रतिवचनोमवं विप्रोन वा। ।या प्राइ निदिति चिकाया प्राइति प्रथ
मजा कृताचरात्काशास्याता सा चेंग्राहुसूरूस्तानगण्याताचत्वारि स्तका निबाह्लणार्हंसीशे
सतिप्रथामर्हंदामइति श्रुतेः। एंद्राग्नं धुमाध्यमदिनरमितिमध्यामा। एंद्रानाग स्थिप्रिय
इति स्रा त्रियः। एंद्रमाध्यमदिनरमित्यनुरूपः। मध्यामर्हं दामार्हं दामाधिकारात्। अनुरू
पादनंतरामिंइंडागते नानादिच्छादमानाडनाइमइति प्रमात्रं चाधिबणति विषमदीति
मइहतोशाबं पुरस्तादुत्तं यस्तास्तां म्नेयादि। ।एतानिंद्रस्त्रा मस्वरवायइरजराम। उक्ति इ
आह्नणार्हं सिनइति श्रुतेः। एतो निंद्र स्वा बामतिसा त्रियः। सरवायश्राशिषामदीयानुरूपः। उत्त
मर्हंदामर्हंदामाधिकारात्। अनुरूपादनंतरमिंइंडागतो। अस्य प्रावान्यः सप्त विन्दतीय
स्माकर्मशामुदवा मार नरइति निन्दशिराबमुक्तो। ।२५ इंद्रविश्वाइंद मीराना मा जासतिसा त्रिया
नुरूपावनुरूपस्याय पूर्वेतउत्तारा इंद्रविश्वाप्रवीद्धथत्रीतिसो त्रियः। इंद्र मीराना मा जासयानुरू
पस्य प्रथमा। ।य पूर्वेअस्यास्तारउत्तरान्नवतएव मयंदृचः। अग्निंद्रूतं इमि त्याग्नयचादनंतेस्या। अनुरू
पादनंतरामिंइंडागतं। अत्रिशोमिषंपुरूकृतम्रामियमिति त्रायादचा। चत्रं यदिंद्रावसावदीरदिमि
तिहाञदवता। ।स्मतइयच्छावाकस्योइंडादनंतरं द्वितीयचतुर्थ्योः प्रथामात्तमायाश्चर्हं दामायाइ।
तमनोदियातसनिष्यनिशत्यानस्तोमक्राका वाकास्येंडादनंतरंदितीयचतुर्थीयाराक्राः। प्रयमोत्तमयोशवर्कं दामायाः शी

स्यं। ।विष्णक्रान्तुकमितीतारश्चु। विष्णक्रान्तुकं वीर्याणि प्रावोचमित्यत्र सूक्तमध्यवाकस्यैकादनंतरं तृतीयपंचमाश्च
मेष्वु। ।उरुं यज्ञायेति रचंरू वं सर्वत्र पर्यासो न। उरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकमित्यत्र तृचं पर्यासात्पूर्वमि
तिसा विधिरुदस्तुसर्वत्र ह तामितारश्चु मा न्नूना। ।सं वां कर्मणेभ्यु तिसदा पर्यासः। सं वां कर्मणेत्यसाबि
जादि नामी। यान सर्वदा छावाकस्य पर्यासा नवति। अत्र सर्वदा यदुणा। उरुं यज्ञाय चक्रथुस्य घ
विदद्यांसन्नमपि। तथा च बाख्रिदमे निपरामात्रायि यत्र विनि युक्तस्य न पुनर्नरांसनं। ।कयी दवंतिरश्चा
ऽआ कक स्येति नित्याः त्रियानुरूपा तृतीया। कयी दवंतिरत्यादि ताः। त्रियः। पुत्राक्षकसंस्तुधी लघ मित्यनुरूपस्तृतीयास्त्यनुरु
पादनंतरमिंद्रं जागतं यं सुत्रामनं मरु यास्च विदि मिय प्रोष्ठो शिदस्या मवां प्राद्दः स्वनादिति पंचाद च नंस्यं द रथ मितिरिय
वत्। ।इमर्मिंद्र सुतं पिब पिबासो मं म स्तयकमिति च त्राछि। इमिंद्र सुतं पिबति स्तैत्रि यं। पिबासो मं मदं कमितिय य ८
नुरूपः। च त्रार्थ्यइत्यनि। अनुरूपादनंतरमिंद्रं जागतं। अहं नु वं वसुनः पूर्व्यस्पतिरा कादशाः एताविश्वास वना त्रूड मा
सप्त इति धित्रिता य गा। अइनयम्मितिजातवत्। ।असावि सोमर्द्द्रं तइ मर्मिंद्र सुतं पिबति पंचाम। असाविसोमर्द्द्र
७० तइति स्तोत्रियः। इमर्मिंद्र सुतं चाव यनु रूपः पंचामदनि। अनुरूपादनंतरामिंद्रं आगतो। अदं दां गृणते प्रथं विश्वि
स्यका दशा प्रावामादमिंद मानायो धसइति धिस्यार्द्द गवान् धास्विति पञ्च मतां। ।प्र वइं द्राय बृहते मरुतोमाय विश्वतो
दाचन्विति धाक्षु। प्र वइं द्राय बृहते मरुतोमाय वारणपूकृ पतिनः स्तो त्रियः। अनुरूपा विश्वानादा चन्विश्चातान्आनरिति
बान्ध्रुइत्यनिब पृथय हणमुप रिष्टादिद्वा चा यमा नमतिर यातत स्यप्रायाजनं इं द्रमीशानामोजसेति द्वितीयएवाह
नि अनाररच्य वा दशोंका रन का यसो विधिरुदस्तुस्तो त्रियानुरूपविधानात्। ।एव या मरुतं त्रास्त्रायया इजाकपि २६५
एवयामरुलं त्राचा मदहइति यथा बृजाकृ पिमेवारास्वार्तं ति इनेतरं यथा इयाक चिमि ति मित्य प्रस्यापादस्ये चे व ३०
मा नतिद्दिस्यानः ।इदमादार इति विराजन्यूरवमुक्ता मदंदसमन्दिवात्तु थामा दावतिप्रतिगृणाति। इदमाद
उत्ततत रत्तत तुतु रुतुतत उरमदमाधामदिरस्य मदिरस्य मदेवात्तुथामादेवएवं प्रतिगृणा यध्वर्युः प्रती
क्षितयः। ।उज्ज्जिन्नी। ऊ उ जनितस्या

श्री

सोमंदस्य मदिरस्य २

तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसाविति सूक्तं तृचं निचृद्यानंतरं शंसति । विष्णोर्नुकं । विष्णोर्नुकं । विष्णोर्नुकं वीर्याणि
प्रावोचमिति सूक्तं तमस्य द्यावापृथिवी इति शस्त्वा । प्रवः पांतमंधसः । प्रवः पांतमंधसो धियायत इति सूक्तं विष्णोर्नु
कीयादनंतरं शंसति । छंदोमसु च । प्रवः पांतमंधस इत्युतं सूक्तं छंदोमेषु च शस्यते नाक उत्तमम् । तिस्र
स्तृचमा । प्रवः पांतमंधस इत्युत स्यतिस्रः शंसति । प्रथमे छंदोमे ... नित्यमाध्यंदिने तानि तिस्रस्तृचविक. स्तू ७
... । प्रवः पांतमंधस इत्युतं ... शंसति ... यज्ञाय यस्मात् ... पूर्वं ... नित्यमित्री यमनुत्तरायां ...
स्यते । ... इति ... पूर्वं ... उत्तरायां छंदोमया ... नामस्याद् इति तत्र ... विकल्पेन प्रकरण
दोमयोः ... । तद्विधानाद् ... छंदसि ... नित्यं ... नाम स्याद् ... तदिया ... निष्ठ
पाठस्य ... सूक्तमनुत्तमा ... यज्ञाय यस्य ... शंसनं ... नरि स्य ८
त्रिति सूक्तं पारामात्रयानन्तर ... इति सूक्तमनुत्तमा ... भवति । ननु ... नृमतः पारमात्रायति । सप्त
तिप्रभृत्यूपसंहारात् विष्णोर्नुकं ... यदिंद्र चित्र यदिंद्र ... इति ... प्रथमे छंदोमे । यदिंद्र चित्र
नुरूपा १० त्वा ... पुनर्म ... । यदिंद्र चित्र यदिंद्र ... अनुरूपः । प्रथमे छंदोमे । अनुरूपादनंतरमिंद्र आगतं ... २९
दानति ... । यदिंद्र ... इत्यनुरूपः । ... नामाहमाः ... । ... इति ...
दर्यति ... । ... अनुरूपः । ... प
पूर्वस्तृचोनुरूपस्तृतीया ... छंदोमे ... अनुरूपादनंतरमिंद्र आगतं ... म
... इति ... इति ... । गायंति त्वा ... इति ...
२६ ... इति ... । अनुरूपादनंतरमिंद्र आगतं । ... इति ...
नंतरमेवानुरूपः । ... छंदोमे ... इति ... लोकस्य ... । २६ ... प्रथमे छंदोमे ...
... इति ... द्वितीयप्रभृतीनां पंचानां ... छंदोमानां ... अनुप
... अनुवर्तीत । ... छंदोमे ... भवति । ... इति ...
... । ... अनुरूपाद ...
... छंदोमे ...

नै६

सर्वेषु चतुर्णामन्त्याभावात्ताधिकारनिवृत्त्यर्थं। ।यद्यचतुस्संधिद्वितीयप्रकृतीनां तद्यत्र स्वमिमानि त्रिजातिकानां। यद्यचतुस्संधि
तीयप्रकृतीनां पार्ष्णिकानां शास्त्रं तदविशिष्टं चतुस्संध्यानि त्रिजातिकानां द्वितीयप्रकृतीनां। ।तृतीयप्रकृतिभ्यस्स्वर
सामसु। तृतीयप्रकृतिभ्यः पार्ष्णिकेभ्यः स्वरसामसु यथासांख्यायनशास्त्रे। ।अथ यद्यभिजितं विषुवंतं दृष्ट्वा
पृष्ठं विश्वजितं महाव्रतीयमहरित्येतानि कुर्युश्चतुर्विंशिकान्येतानि। ।अभिजिदादीनि यद्येतानाख्य परमा
संस्थानि अहानि कुर्युस्तत्र चतुर्विंशिकानि साद्यं न्यायानि तेभ्यः सकलान्येवाहानि कार्याणि। ।अन्य
ता६ संस्थस्य चतुर्न्यायकल्पिकानि ऐकाहिकान्यतरत्रैकाहिकवचनात्। न्यायकल्पे वृद्धसंप्रदायाद्विख्यात।
आगतविकालपर्यासावित्यत्र विपर्यासः विज्ञत्वविपर्यासो। त्याअहिनीया अंगशायशिल्पानि यत्र स्वका
न्येव आगतपर्यासायामथ्याम निवावरुणस्य मथ्यामाहुः। आगतः। आप्लवार्के सिनउदक तीयं याअहिनी
यान्यर्कं। अथाभावा कस्यन्यायकृप्तानि व नत्र। तृतीयमहरिति वा अहर्वयनस्य रूपस्य पृष्ठ्यस्य प्रथमेष्वी प्रथम
थ्यामप्रति निधा अर्का आरंभः। सहिजात्याशी संस्थो द्विवर्षसंज्ञा पकाज्ञापिके यात्। ।अन्यसंस्थस्यान्यायक न८
७१ ल्पनात्। ।अथ यदि वृक्षा त्रिवावासाः अथाभिअहनी दशमम हरित्येतानि कुर्युरैकाहिकान्यकानि।
अथ यद्येतिवचनाद जापिपरमनामवाऐकाहिकान्येव न न्याय कृप्तानि प्राशेकुत्तु न यचिनात्। ।उत्तमम
त्रिदशविकमुच्यं कुर्युर्यो द्वितीयस्याह्नस्तृतीयस वनं तत्तृतीयसवनं तातृतीयस वनं तत तदा ।अथ यदी
यनुवर्तेत एव। ।अथ यद्युत्तम पात्रिदशविकमुच्यं कुर्युस्ता तो द्वितीयस्याह्नः पार्ष्णिकस्य तृतीयसव २६१
नं तदा त्रकाणां। ।एतत्र्याह्ने तदुत्तमस्यात्रिदशविकस्य न वति। द्विरभ्यासात्सायमय परिसमाप्तो चि ७१
ह्नाद्वारस्वरसामवर्तेनचा युक्तमिति॥ ।।२७ इति शांखायनसूत्रभाष्ये द्वादशोऽध्यायः समाप्तः। ।मंगलं
महाश्रीः। ।शुभं भवतु। ।श्रीः।

पूर्वकारिलच्छौंदागाध्वर्यवः। अलि ऽ इत्यादायाः। त्रिष्टुभाः स्वकृता तु काला त्रायस्य कृतिं वा रथऽ
किम ऽर्द्युक्ता अनुपदिष्टानि इति यन्नइदमाद। पूर्वकारिलच्छौंदागाध्वर्यवउत्तरकारिणा बहु वा
द्र यज्ञो ऽस्याता। न दिग्ध द ग्रदणां स्तोत्रस्त्वं बनं च शास्त्रमन्नार ण परिसमाप्यता। कृतान्यायाग्याः ति
च्छन्दनुपरिदृष्टं क्रयुः। एवं तावदनुपदिष्टं कुर्य्यात् कर्तृ। यदि पुनास्तौद्गात्राध्वर्यवाणां कृ स्मकुतिकल्पा
नुपदिष्टं कुर्युस्तातः कथमिति। उक्त एव न्यायो यथास्तुत मन्त्र शस्यं कल्प शास्त्रि रघ्युत्तरकारिति नवि
तथ्यं शास्त्रवां तर विहित पितद्या कल्प्योंवाऽस्मास्त्र गारं नयन्नाता। आत्रादारूर णीय द्वित्रिकानुकीयास्त्वष्टा
चत्वारिंशान्न बृहता तदा रात्रि परिशाषं चत्वांसति क्रमं लापाय। ऐन्द्री त्रिष्टुब्जगति आऽपा। पिबा सोमिंद्र मं ९
तइंद्रियाय श्रुत्तरावामद्धीन्नवति यानि यान्नमस्य च्छौंदामिक निष्ठवल्यस्तृका निता निनाचांस
त्वा ता। अष्टाचत्वारिंशो स्तामसामान्यान्नेपूर्वविवव्याख्यायात्रमम तिरिक्तं तदाकुर्युरिति। साहद्ध उकानां तत्रा
च्छिनीत्रिः स्तोमसप्तत्रिंशसेन्न हीनीया आपाऽगच्छस्तुकनयां सवनके दागवराना। तत्र त्रिष्टुबुष्णिहानु
यानृष्टयुक्तास्ता कार्यासं नावस स्तक्रियान्याय्या। आवीरथं पुरुमायं मानानुवमिति द्वत्रा आबाध्य
न्निष्टे उदति स्त्र्य इति च न स्त्रः। अनुदितं पुनामानुदूषात तिपंचकस्विहहा निषिद्धानाध्य आस्य
सइत्यका अर्वाचमघयथ्यं नृ वाहण मिति का एवस्व मानु क्रदिय त्रिष्टुभ न द्रुति वर्द्धय रिद्धल सरस्वं
याख्या अक्रिना यकाउनाहि रस्त्राति बजा माना स्तुवति पंचाया वापारिमा सूर्द ह्विनार यइति
पंचनुउक मं रसः पिपृष्या निरस्थिनाख्य का एता वा योऽपा। अर्वाच्चिमघयथ्यं नृवाहणामित्याऽपा।
उतस्यायां मधुमन्माद्रिकारपदिक्ति वा मघनी। । एतावच्चइष्टीनामानुष्टार्थद्विवेकाद्विवल्ल उ ह्विरूपंसु
तायां बाधर्युमिनुविदधीत। इष्टीनां श्रद्धानादिनिक्रियमाणद्विशं याग मन्त्र मिणादेव तिरोहे स युगा

निर्मलत्वादिव तत्र ग्राह्यरूपां सुतायां नैव संज्ञादेः ग्राहस्य एतथ ग्रहणमनुविदधीत। तदुक्तं ऊर्ध्यादितामी-
यमनुपदिष्टमप्युपात्तं। यजमानो वाद्यर्थविचारदक्षः। ।स्त्रीत्रियच्छंदोगमनुत्वेन स्तोमविका-
रप्राप्तौ संस्थायां वा। स्त्रीत्रियादिस्तु छंदोगमनुविदधीत उपदिष्टमप्यात्मीयं नाद्रियेत तत्प्राधी-
न्यात्। ।तथा च त्पादं वाद्धिर्यथा। विपर्यासस्य पुरुषं वातिरिक्तं वा कुर्युर्न तदाद्रियेत। छंदोगानुविधान-
स्यायमपवादः। आत्वादाहरणं। पुरुषस्य नुवृत्ताय पुत्रबामिवागन्दाद। पुरुषसिद्धविधिसाध-
विधुवाइ ध्विविधवाध्यविधवाइति। ।कृचानिवविपर्यासमनुविदधीत। ह्रस्वतामादूरे प्राशवि-
त्याप्यनुविधानं रूपाणां विपर्यासमनुविदध्यादेव। ।न्यूंखनीयस्तेत्पादाविकार्षेण प्रार्थतत्स्यसे-
स्थायाद्वितीये न्यूंखनीयं। यन ह्र त्वा द्विरूर्ध्वश्च हृंसीयावमादिक यदि न्यूंखनीयः पादाविक-
७२ र्षेण प्रार्थ्यते तत स्तस्य विकर्षस्याद्वितीयं ताम गणयिचा न्यूंखनीयं संपादयेत्। तथा निष्ठिप्यः
पुत्रमाख्यायवयातयइति संख्यानमात्रमेव विकर्षस्यात्र विधीयते। नत्वविकृष्टप्रयोगः। नतु-
न्यूंखाधिकार एवास्य विधानेपुरुषं। उच्यात। इह विधानं। स्थित न्यायाजने न्यूंखनीय पादस्य
तिराकरणान्यत्र न्यूंखने पादेछंदोगाविशिष्टतदनुविधानाधिकाराते विलापयित्वा [illegible]
पादह्वरणं यथा स्यादितामत्रादाहरणं। मानान्ऽत्रज्ञाता वृजनादुरा च्यइति। ।कंद्धि च स्वरा समानछं-
दामानानि यंजना निलुप्य रना। प्रतं च न्यूंखसंबं। याचिच्छ्रपः प्रसोयोगा। ।इदोयाता न्यूंखनीय-
स्वराद्धिंया। निह्वंदामाना नितान वस्वारणतुस्त्रौ छंदोमानेकुर्वंति। तदंगानीयकं। तानि लुप्यरन्न
अथ छंदर्शनं तथा कार्यमिति कंभवति। यांजनयहणादनुस्वारस्यालोपो भवति। आस्यादाहरणं स्तुह्लिंइति
न्यूंखप्रातरनुवाकतहि श्वान्नड्रकुपतंगानिति। ।श्रानीनपाशोमानुपाश्रान न्यमालानतचिश्यंकारकैत। २१८ ७२

समाप्ति २

अथ यदि पशुरशनीतोऽनुपाकृतो नाम्रियत चिरं स्यात्तं कारयदिति श्रुतेः। पशुश्चिरं स्यात् एवं तत्प्रकृत तथा तत्।
उपाकृतावपमानांतं यस्माज्जीवात् विष्णास्नातानोऽनयं करूपपश्वन्तरस्य वर्ण्यगायनामाकृत्यायमी
ज्ञात स्यादतिकृतो ऽत्र। यद्यपाकृतः पशुः कं पालीतं तच्चाऽपाकृतिं दोनाज्जुहुयात्। यस्माज्जीवाव
विष्णाद्यच्यवमादिनामंत्रेण। यस्माज्जीवावशिष्णा इति वाश्यमानोऽपाकृतवारयमानयस्माज्जी
वावशिष्णास्नातान इत्यादिना मंत्रेणाऽपाकृतिं जुहुयात्। यस्माज्जीवा जलायिष्णा इति पलायमा
नापलायितं प्रवृत्तौ। यस्माज्जीवान्यस इत्यपविष्टो उपाकृतपशावुपविष्टे। यस्माज्जीवा संज्ञशा
ति मृतो। यस्माज्जीवासंज्ञशास्नातानन्द्रायवमादिनामंत्रेणाऽपाकृतिं जुहुयात्। उपाकृतस्य यूपरो। मृते ९
।नाष्टमृतपलायितानां यं तद्रूपं तद्ध्वर्युं पशुमालात्तत। याद्ध्वर्युयायद्गृहः पूर्वः पशुश्राद्धैनुवर्तमान
पुनः पशुराहृत्य तस्यापशुश्राप्यतन्निमित्तिकं नावपमानाद्याऽपाकृतयः। मृतस्य वपांपुरालाशमव
दानानीतीतरस्य वपह्वाऽपशुपजुहुयात्। उपाकृतमृतस्यार्थं विनियोगाभावनात्। २ प्रयातपशुमृतप्रया
उशुतानिवसंस्कार्थो। प्रयातपशुप्रयाऽपशुमृतानपाचोलानिवसंस्कार्थं कर्मीयदिचायाकाये वाप्रियाप्रीतः
स्यात्तानिवप्रचारयुरिति सास्थितिरिति श्रुतेः। अवदाननाष्टदुष्टविमथितं वाऽपंप्रतिनिदध्यात्। अवदा ते ६
नीनिजिकादानाष्टेऽनुपलभ्यमानान्दुष्टशिष्टजदुष्टोयाग्यविमथितउपलभ्यमान एवाप्राष्टेत्रंसि
नीनिजिकादानाष्ट इति प्रतिनिधयनियमः। हृदयनाराऽन्यमालाजतात्पूर्वस्मात्रिकादशास्यायत
तवार्पंप्रतिनिदध्यात् इति प्रतिनिधयनियमः। तत्र दुष्टविमथितायाः तत्रादिःप्राज्यं प्रतिनिधानाभवाच्यवनात्तृ
पवादः। हृदयेनाराऽन्यमालाजनतप्रतिनिदध्यादित्यर्थः। प्रतिनिध्यधिकारादालजतिं प्रतिनिध्यर्थः।
वस्यापलदुर्णवत्तुंकागनिर्क्रालाजतप्रतिनिदध्यादित्यर्थः। प्रतिनिधि ... सर्वेषामवदानानां परिख्यागाम
आतानाग्निप्रलयनादीनामाऽपनिः वपौरात्मा श्राया नपुनः क्रियाऽस्तयात्। सर्वेषामवदानानां परिख्यागाम

रथाङ्गकं वचनात् । अधिगारावृत्तिः संशासनयात् । उपस्थेयस्य चेतादध्यात् । समानानापर्यग्निकरणा
नामावृत्तिः संनिपातनात् । यदि च कामायतां दिविनयिता रसाच्छ्युरिति सास्थितिः ॐ विदं गय मंतय इ वर
चामनीध्रीयं जुहुयात् । यदीच्छेदजमानो यामपशुप्रधोक्षिता रक्ताग्निर्ह्राप्नुयुरिति ततः ॐ विदं गयव
मंतायवं चिदिद्यालनमे जणाग्नीध्रीय आज्याहुतिं हुत्वा जुहुयात् । दोर्वचके यदि हिश्रमितिपरिनाजितयात ॥ ना
४ अष्टापद्यांचरायामनूबंध्यायांगर्भस्यचं वा वपास्रूपे फलीकरणानां फालीकरणानामितिशामि
त्रअपयि चितरस्य वषट्कारप्रशामित्रएव जुहुयात् । अष्टापद्यांगर्भिण्यामित्यर्थः । वशायामनूबंध्यायामि
मिति विशिष्टयादनायां दितायामष्टापद्यां सत्यां नतु गर्भस्य याया वपास्रूपे फलीकरणानां फालीकरण
नं फालीकरणमथमासं तंदुलाः स्रोक्षिप्य विष्णुन्फालीकुर्वंतीति तेषां यफालीकरणाभावकरैणा इति प्रसिद्धा
स्ताम्गार्भेयाइतिशाष्ट्रस्य स्यार्थं शामित्रे ग्नौ अपयिचितरस्य जपाघ निस्विष्टकृदादराहुतिजातस्य वष
७२ ट्कारप्रवपाद्यपद्मजुहुयात् । १३ यूपविरूढ्के नपरृनस्याद्यं बहुरूपमालाजत । अनयराज्ञायूपकर्म ति
स्य रूलामयदि यूपविरोहणं स्यात्तनस्याद्यं बहुरूपमानकवसंपिसुमाचाजत । पत्नुबंधं कुर्यादित्यर्थः । अह
गीणद्वाध्यस्व निस्वरूढोमस्ताबाद्वस्वरूढोमकालादिरोहणानुशारपराविन्यायातना । पिशंगरूपसुभरो
जायाधस्तान्नस्तुरीपमथापाघाये न्तुदयस्य ष्टा स विता विश्वरूपइति सुरानुवाक्या । वपायाः पुरानुवाक्या २६९
पशोः पुरोनुवाक्याय ससंख्यना । प्रस्तमादुत्रारणायप्रथमनाहुं देवचष्ट्यर्थच्चाद्यचमानजितियाज्याः ७३
प्रस्तमदेस्तुरारणायामसामितिवपायायाज्या । प्रथमनाउंयत्रासंवाया ममितिपुरोडाशस्य याज्या । देवयेष्टि
रितिपाशायाज्या । १४ हानविवाय विद्विषाणायाः स्तुच्ययोरग्नौस्संनिपातनं संसवइत्यायैतत् । क्रियमाणकर्म दर
ज्ञानाग्नाववादवयड्नानंतरायविद्विषाणेयाय जमानायाः स्तुच्ययोरग्न्यर्थ सन्निपात एककाला एनिपातं पत्यायन्ति ।

तंसमवहं स्याद्दातयाज्ञिकाः। प्रार्त्विज्यातरनुवाकमुपाकृत्य स्पर्द्धसंस्थापाययुः। इन्द्रापस्तं श्रुवचि। स्नुसमि
द्धं कुर्युः। याः काश्चिदाकुतीः। संविन्नायाप्रविशाय गायत्र्यो छंदसः। त्रिष्टुप्स्थास्यादिति प्रातःसवनात्प्रातः
वा२ सवनात्पाकुतीर्जुहोति संविशायाप्यवमादिना मंत्रेण। त्रिष्टुभं छंदस इत्यिमाध्यंदिना। माध्यंदिने सवन
एतावान्मंत्रविकारः। जगत्यैछंदस इति तृतीयसवने। त्रिष्टुब्जगत्यामृतानाक्रमं घिचार्यं हि कारस्य
॥ अध्वर्युर्हुतमिश्रन्याजापयाति स्तिसृभिरध्वर्युः प्रातःसवने कुर्यात्। इतरयज्ञकारिणामध्वर्युमितारा ध
र्युर्हुतमिश्रन्याजापयाति स्तिसृभिः प्रातस्सवनन्याज्याकुतीर्कुर्यात्। प्रस्थामिमाकोवकः फलंचव विद
चनात्। ... तारंल्लेता माध्यंदिना। ... तारं हुतमिश्र ... लेता माध्यंदिनसवनप्राजापयाति स्तिसृ त्रिशज्याकुती
र्कुर्यात्। उन्नेतारमुन्नेता तृतीयसवनात् उन्नेतारं हुतमिश्रं तृतीयसवनप्राजापयाति स्तिसृ
दुर्कुर्यात्। उन्नेतारमुन्नेता तृतीयसवनात्। उन्नेतारं हुतमिश्रन्याजापयाति स्तिसृ त्रिशज्याकुतीरनुसव
दस त्रिकाज्याकुतीर्कुर्यात्। ब्रह्माणं ब्रह्मानुसवनं। ब्रह्माणं हुतमिश्रन्याजापयाति स्तिसृ त्रिशज्याकुती
नं ब्रह्मा कुर्यात्। यजमानं यजमानानुसवनं। यजमानं हुतमिश्रन्याजापयाति स्तिसृ त्रिशज्याकुती
र्कुर्यात्। सर्वानृत्विजो निश्चितस्सर्वदनुसवनं। सर्वानितरान्विजइतरयज्ञस्थानृत्वाम
रनुसवनं यजमानात्कुर्यात्। सर्वानृत्विजो निश्चितस्याज्यायाति स्तिसृ त्रिशज्याकुतीरनुसवने कुर्युः। दृढं
हृतः सयजमानकाः सर्वे सयजमानकाः प्राजापयाति स्तिसृ त्रिकाज्याकुतीरनुसवने कुर्युः। अप्नीकमानीशावमन्निनिध
हुतः सयजमानकाः सर्वे सयजमानकाः प्राजापयाति स्तिसृ ... सवनेन। संसवापन्नां कुर्युः। अग्नीकमानीशावमग्निनिध
तारमकुर्युः। संसावउत्तरहृदयं तारकुर्यादिति वचनात्। संसवापन्नां कुर्युः। कथात्ुजीयं म
तारमकुर्युः। संसावउत्तरहृदयं तारकुर्यादिति वचनात्। ... कथं जीयादीनिकर्णं नामस्करिति। कथाजीयं म
नमनीवर्हिर्वप्रानीकादीनां सामान्यमुपादत्ताः। एतत्सुसत्तु कथाजुनीयादीनिकर्णं नामस्करिति। कथाजीयं म
नमनीवर्हिर्वप्रानीकादीनां सामान्यमुपादत्ताः। एतत्सुसत्तु कथाजुनी यार्थ मरुत्वतीयादीनीग्रहणं। सजनीयं
रुत्वतीयं। कथाजुनासवयसः सनीलाइतिमरुत्वती यैनवतिधप्रकांतानिरुन्याथं मरुत्वतीयादीनीग्रहणं। सजनीयं
मरुत्वतीयं। कथाजुनासवयसः सनीलाइति मरुत्वतीयं। विरुद्यो विच्छादयं मममान्नवर्चइति। प्रार्त्विज्यं संस्थापयस्स
संस्थाप्यै निशष्ठ बज्यां पाजान एवप्रयामा

२७०

तस्यैवाह्नोऽभ्यासेन द्विरात्रं कुर्यात्। विशेषतानुपादेशादन्यः सोमः केनचिद्योऽहरंतरत्वात्।२

तरां संस्थां कुर्वीत। यदि शयमानः संस्थापयत्युत्तिरतत्तरां संस्थां कुर्यात्। अग्निष्टोमप्रक्रांत उक्थ्यादिको॥
अतिरात्रं कुर्यात्। पुनर्द्विरात्रैस्तत्रानुक्रमय व्याख्याय नवग्रहणानि सा निपातिकानि कर्तव्यानि साह्नो त्राण्यन्कृतके
वातां सामास्य वा कवलस्य प्रणयनं। तत्राग्नेयी रूपविशिष्टिताया द्वारता यथा सर्वविधिपरा वाग्नीध्रप्रणयनासामो
ङ्गानि गाउ विदित्य वमादीनां प्राक्परिधानीयायाः उद्गारः। तत्रा वाग्नीध्रसमीपए वपरिधानं प्राङ्मुखस्याथस्यैप
रिसमाप्तयात्। अग्निष्टोमाद्विर्वचनान्मिथुए व मिदापियावदर्थकर्मनिंवाचाद्गणेधार्मात्रवर्ति। निमित्तिकमो
तरयात्। अग्निष्टोमं निर्वचनात्मवा समाप्त्य प्रदितयात्। समिष्टयजुरं तं वपूर्वं स्विष्टमिदुरंगयात्। ॥द्विरात्रं कुर्यात्
७४ पुत्रिरात्रैः संसवधर्मर दितं प्रक्रांतेरात्रासु निधायकमकूरस्यासेनाहरंतरं पुरस्याद्भ्या नावप्रतिनिधनु
छायसंसवाहनिताहृत्रास्यकान्यायसानपुडपता प्रतिनिधीतकालादि ति न्यायायातातनपूर्ती किरेस्तुषी वा ६
२ न यमानसंसकाहनितस्या न्यायः सामं निर्वृत्तीकृतः। तस्यां संस्थायां भूयसीं दक्षिणां दद्यात्। वाराहः प सी
तारतस्यामग्निष्टोमादर्संस्थासं सवं विहरंति विछिंदंतीयर्थः। कायांसं कश्चित्तायां संस्थायां भूयसीः संक
ल्पितयज्ञत्वादितान्यायवद्गर्धा दक्षिणां दद्यात्। ॥स्त्वं यायावाद्विहरंति वायुराकाशयास्त्वं यायावा विहरं
ति स्त्वं या आपानदीतडागादि संस्थासं सवं विहरंति विछिंदंतीयर्थः। यानुवर्तते राजती विहरं याका शाये
७४ तिवा संख्यानं नावायतां। यकारः सर्वत्रा विद्धिषाणमित्यस्य प्रापणार्थः। ॥पक्रीतस्याप्रपहृतनतिनयं का
लमन्यमाहृत्याभिषुणुयात्। क्रीत इति विशेषणादक्रीतापहारायादितकान्याप्यतिनयनमपि सोमस्मा २७०
त्रिसर्वस्य वस्तुनः कस्मिंश्चित्प्रमाणेऽयाया ज्ञानपक्षे यतइयय ग्राह्याददृश्यमानविनाश्यपदस्रेण ७४
नाप्रामण्यसंस्थाप्यानुत्राविर्जमिथ्यापलयानशुद्धिः कार्या। यावन्नापे यामिथ्यातकोऽंधालेपह्मतकु
तःतावन्मृघारित्वा दर्यं स्वर्गस्तु द्रव्यशुद्धिरिति सर्ववचनात्। अभिषुते पुदुष्टेपरिष्पागो

×सोमाहरणाशक्तिनेभूत्यनिरपेक्षाश्यापि सोमविक्रयिणो वाम् ...स्यापि निर्किं विदध्यात् ×२

प्रकृतवद्यकर्म अन्यमाकृत्येति अन्यस्याहरणमात्रं न क्रयः। अपि तु क्रीणीयादिति आगामिषु
वा क्रीतापहृतस्य लब्धस्यापि तेन सह समुच्चयः। तत्र योः संस्कृतत्वात् ॥ सोमाहरणाय सो
मविक्रयिणो वा किं विदध्यात्। ...नु शास्त्रीयं॥ अनधिगम्यमाने पूतीकांश्चेत तुष्याणि पत्तुनीनि
क्रुशान्वा अतिसृज्यत्वा। यजेत। तिवाक्यशेषः। अपि तु क्रीणीयादिति वा यागयो द्वेनानुवर्तते एवो अनुपल
भ्यमाने सोमे पूतीकादीनतिसृज्य वा यजेत। पूतीकारो हि ... णास्त्रालि। अर्जुनानि च रणजानि॥ ति
रवततुष्याण्यपिस्युः ...॥ प्रतिदुह्यात प्रातःसवने श्रीणीयात् ... तेन माध्यंदिने दध्ना तृतीय
सवने। तृणानां ... यागस्य धनानां प्रतिश्रुतानामयं संस्कारः। प्राति
दुह्याद्वीरणा सद्योदुग्धेन प्रातःसवने श्रीणीयात् ... तेन माध्यंदिने
श्रीणीयात् दध्ना तृतीयसवने॥ एकां गां दक्षिणां दद्यात्। एका स्त्री गौर्देया। दक्षिणाग्रहणा
...स्य दाक्षिण्यस्य निवृत्तिः॥ अपवृज्याद्दत्यातदर्तं स वा॥ अनद्धीहेतानात् दृशनेव
संकल्पेन॥ तत्र क्रतुदक्षिणां दद्यात्। तत्र तस्मिन्पुनर्यज्ञे प्रक्रान्तक्रतुदक्षिणां दद्यात्। पु
नर्यज्ञाः ... इति ... प्रातः। एकस्यामपि वाङ्मात्ते पूतीकादिभिः ...
...श्चित्तो ... एकमहर्वं सोमेन ... दाने ... । एतादवाङ् ...
यदिति ... । अपि ... दक्षिणां दद्यात् ... पूतीकादि यदुक्तं ...
... दक्षिणां दद्यात् ... । ... । १ प्रातःसावनात्सामातिरिक्तात् प्रातःस
वनात्सामातिरिच्येत ... इति ...

प्रशिशासाना अयं सुत इति। स्तोत्रिय अन्वाय आभाळनागारा दनुरूपः। दोहयद् पृं पूर्व्य चाधिका
रविच्छेदात्। ।ऐंद्राविष्णवी त्रिः स्तोममति र्गांसत। वस्य माध्यन्दिन न्यासैत्रास्त्वं वंदवना त्रिःसं
३म स्तो। त्रियाहरूयाभ्यां स्तौति र्गांसनं ऐंद्रा। वेष्णवी। त्रिरिति सदार्थ इतीयां। ।ऐंद्राविष्णवीयाऽयोवि
ष्णोः कर्माणि पश्यतेति निर्दिष्टुका ऐंद्राविष्णु एकस्या। अन्यत्र आप्या वं स्वरूपस्य परिग्रहः कथं ना
मस्यादिति। ।इंद्रमिज्ज्ञाथिनावृहद्गायाद्वा अवंद्वनइति। इंद्रमिज्ज्ञाथिनावृहत्सूक्तं। प्राता
द्वा अवंतुलइति। सचएताः सूक्तासं नयात। ।उग्रमस्यापरिधि यविष्णोः कर्माणि पश्यतेति
तस्य ७ यऽति। प्राता। द्वा अवंतुनइत्येष चन्द्रवास्त्रा ग्रमस्या परिशिष्टा विष्णोः कर्माणि पश्यता न्यतयाय श्राय।
ऽति। ।गृह्याद्येदिनाद्रतिरिक्ता। यस्य माध्यं कर्मांस्ता माभिराद्वा रयदृणां चानुवर्तते। ।वत्स
त्वानुदृश्य द्रवर्तामिति स्तोत्रियानुरूपौ धगाथयो। वत्सत्वं प्रसिसूयेति स्तोत्रियः प्रगाथः। उदु
यद्रवर्तावपुरि यत्रनुरूपः। ।ऐंद्राविष्णवी त्रिः स्तोममति र्गांसत। त्रिष्टुब वैश्विते। आस्यद्भुतान्तःसव
७५ नेष्ठ सद्यशायका। दिवानन्तुच्याम च्छिंद्रसा। चायका। संयां कर्मसमिपादितानीयाष्टोऽउक्थ्यज्ञायव
क्रपुरुजोकमिति तिस्रः। स्त कामयगाय त्र्याएता शुक्रविदा। यर्यमावरुणमित्रितैत्याति यका
वर्द्धन्यंविप्रामलःसज्जाअः प्रातायवरुणं मित्रतिंदुमित्यात विकासिता। ।ऐंद्रावेष्णवीयान्या २७
याविच्चासंजमितारामतीनामिति। यद्वाइंद्राविष्णुतत्पनयाप्यं चाभियनाय्यान्यतना। ।८ ७५
टतीयसवनाद्रतिरिक्ता। यथाहृर्वाया सयनायाः शस्त्रं नत्र द्वाविंद्रश्यमाध्यिनादतिरिक्ता
शुनि विश्वापारं नाता। ।प्रततन्त्र घरादविष्णुप्रतद्विष्णु रितिस्तोत्रियानुरूपौ। प्रततिग्र धरि
विविष्णुनामात स्तोत्रियः। प्रतद्वि ।ऐंद्राविष्णवी त्रिः स्तोममति र्गांसत।

सजे २

जगच्यजारंजः। प्रवःपांत मंथासाधिया यत इति तिस्रः स्तकं वा आयाविवायसवयाय
दियश्यका। साख। विप्रा। वितरं। विक्रमास्य च्यकात मस्य विष्णु मीढिमान मा। इ। सयिका
स्तकं वा। मक हिंगा। परिन्योयदं न्यां वा। ।। एंद्रा विष्णू वीयाऽप्या। यव निष्का समर तं शिमी
वाना रिति। ।१८ आश्विनाद तिरिक्तां। स्तामइति वर्ति हवा आश्वि नं शस्त्रं समारभ्यानात।
तस्मात्स्तामातिरिक्त वस्च माणं शास्त्रं। ।आश्विनी त्रिस्तत्ता ममति शोसत। अत्रास्ता त्रियानु
रूपौ जनत्रि अग्नशिपिविष्ठ प्रतद्धि ष्णुरिति तृतीयसवन यावित्राबान्। स्तातिशं सना
याश्विन्यं प्रत्युरा एवा। ।आश्विनीयाऽपा। अचिरा पा पाका विता। [illegible] तांवतप यीयेरति
ब्रह्म लपे वतिःस्तामि हविराकन्यः स्तुवात। पर्यायैस्तु त्वय आदि यत दियाः तत। पंच भिःस्तामिः पंचकैः स्ता
वरी मिर्ह्लत्रिक न्यइति तादर्थ्ययुची। स्तांत छंदो गा। ।ताकां नियानु रूपौ स्तुस्तो कस्य खानांड्मतीनां च
द्वाद्वशांसपुः। आदितावाछदइति न्यायानष्वा छेदरवाअगनानां। मितिाना स्तंत्रिष्टुप्पारिलाराखं। तानामां
युरिदं नामादेवातक्रढायां। ।नियत परिआनीयाः। कर्तव्याइति वाक्य शेषः। अत्रास्त्वापि चतुर्दशीत्रया
दश्या परिधानं लिख्या इति वचनात। ।स्तास्त्र पर्यायत्मेः पर्यायेः छंदोगाः स्तुवत नाय्वस्त्रास्त्रं। ।।स्त
दश्यापरिधानं लिख्या इति वचनात्। ।शस्त्रपर्यायेः पर्यायेः छंदोगाः स्तुवत ता यज्ञ शस्त्रं। ।।
त्रवाप्रय मानांपर्यायाणां। हात्रवाप्रयमानां स्ता तॄणां यैर्मैत्र स्त्रं नवंति ताथ्यवराशस्त्रं। ।तित्रावरुणा
यथाप्तणा छंसिनं वृषयंमानो। शैस्त्रवनशंसानिक शंया। ।अछावाकापासमानां। स स्त्र स्तय ने
।क्ष। शंसनं चांनी एवाश्विनषष्ठिरात्तानि। आश्विनमा नातनाव्तपरिमाण मत्रियाप्रकार्यां। शतानि त्रीणि
शुा वत्र क्षुप्याया माश्विनं तत्र वितां वय द्याणानृचां नात्र हृदृती मो यसंपदा प्रति पत्रिनं वापय त्रिमी
तु पुरामव। ताराजा नावनस्त शास्त्रं इह यो प्राम्न कदा चंत्रा प्यामनर्थ विति विकास्याद गानां निदर्वै।

१२८

स्मृतः। श्रगाग्धाः। श्वविवस्वस्या दिवह यं पक्व प्रकृतः। १९। तद्ध्वयमग्निष्वट्टयामान्नद्धट्ट यं पुरुषा सगावद
जाद्याज्ञियास्तूयामानतिजनस्यवा २ अथितं दत्रातिस्त्वः। कः पंचवाचान स्वरवासीतिं उभयाच्छन्दिरांस्तृकं एका
३ने पोरुरावनया। ४ प्रानिस्सौत्रिकपसंस्स्ते उाषायदद्याद्धि उपस्तत्रिस्वए तांचत स्वः स्युल्भिद्धिदशापश्नि ३२
नायञ्जीरिपिपत्तिस्वए कानयत्पसः। द्वराद्दिदवष्ठ ड्डिराद्वदीराथां दत्रमा ष्टोवा। ६ आमिदवं नावकांतं का
वामनघयवतस्वस्तुएका नायम्निकपसां न्नासत्वान्यो स्त्क्रं तपयं ७ कावावन्नवमद्धस्तुस्व क्रं युंयोस्तथा। सू. ते ५
पंच तं युंञाथां नवामदवं नासद्यानं वपिचंपुवाकृ। वाकृपूरधंत्रिश्चिदका तिस्त्रः समानमनुनयप्रतिष्ठियन
नं तुल्यं सस्यदि यत्परः। ८ अङ्कोरम्यताज्ञयामायत्रा काम्ति लापरः। ञ्जनुद्धबुक्षिल्लेवाद्द दृढयास्त्रि
क्विपुत्रः। १०। ११ यदिदीक्षितः प्रमीयततासत्रगत याज्ञवायदि दीक्षितो चियेत कथं स्यादियतञ्जा
दद्य। दत्ताल्कीन्यकपनाल्पितपुत्रं चानरं वादी ढ्रयि वासदयाजरन्नादग्धा निर्मिथनशामित्राद्धश्राह
ततनलौकिकनवाराग्वांतरादास्त्रीन्यकपनस्वंपुत्रं ञ्चनरवादी ढ्रयिचासांनिपातिकैः संस्कृतन
सद्याजरन्। अतिपुश्वयाराजनमग्रहीत्वायतेतं दक्षिणापरस्यांवदिश्राण्यांमस्ति कंपौनिधाय
७५ तस्मिन्द्वारासापस्त्रिशीत्रिः पराचीत्रिः स्युवातापुत्रं चानरं वादी द्रयिवासदयजेरत्निधायतानिनासनव
स्यांतेरामयद्यादद्याराह्ना तद्ग्यांगद्धास्त्री न्यकपनाल्पत्नौ। तदस्मिन्नैं पिपहितवाद्यवा। अतिपुश्वसो
मंराजनमगृहीत्वायसान्दक्षिणापरस्यांवदिश्राण्यां यज्ञमानाधिकं नं निधाय तस्मिन्नृराद्दक्षिण २३६
परवदिश्राण्यांदद्यात्छं दास्यः सापरिशीत्रिसयं गोदिय नात्रिः पराचीत्रिरनादृता त्रिः स्युवात्ता
नत्रदक्षिणन्तो भूमी मित्रावरुणोयापविश्यस्त्रावयसवं जयति। । मार्जालीयादद्याद्वा मार्जालीयस
न्निचानाभ्यस्थिकं नं निधायसौ परिशीत्रिः पराचीत्रिः स्युवाता। त्रिः प्रसव्यो मार्जालीयं परियंति स

वान्रूनपाघ्रानाः। यज्ञमानानास्थिः प्रसस्त्यंप्रदद्दिलंमाडलीयंपरियंतिश्च मंतिसद्यान्रूनपा
घ्रानाः सायिरवपालिनिः॥ ।सापराङ्गीदंतानिगादतान्प्रायांगोरितिस्तोत्रोरा एवप्रायेना
पवीतीसौद्दद्दिलामुरवश्रुतिशारवांतरान्।निगादादितिनिकस्थयंनगणधर्मः। ।प्रसम्मितंस्तो
त्रं।प्रसंमितमपरिमितंन्यूनमतिरिक्तंवानअभ्यासाद्रूयः प्रपरिमितान्यष्टाकाग्नोक्रातिद्दरनिद्दि
तिविचारवायद्यनवान्यायायेति। ।ऐडंनारावम्भाय स्तोः नियमाताऽस्मिन्नं हनितर्वतिः। ।सं
वसारस्थीतियाज्ञयेयुः।सरणास्वंवसारऽस्थीनियाज्ञायश्रुरितारयज्ञनानीः प्रस्थितमतोयाज्ञायेयु
रितिकिचिदाहुः। ।स्तोत्रास्तोत्रऽस्तिकंनमुपानिदधाति।स्तोत्रास्तोत्रिस्तूयमानस्तोत्रसंनिधा
नयंग नाऽस्तिकंतंनिदध्यः। ।माडलीयनं स्तानिर्देवतितदीयानां। ।११कल्पाद्यदीप्सिकल्पामाद्यालक
नाऽस्तिकं तं निदध्यः। ।माडलीयनं स्तानि र्देवतितदीयानां। ।११कलाद्यदीप्सिकल्पामाद्यालक
लशः।पूर्वपदलोपनातस्मिदीप्सिसामनाग्नासनीतिशारवान्तरानाविमितिकल्पुच्यात। ।विधुंदद्रा
णमितिवषट्कारनिधानमबालणाछंसिनिस्तुवात।विधुंदद्रालंसमनवट्कनामियस्यांवषट्कारनि
धाननसाम्नापृष्ठंब्रालणाछंसिनस्तुवातक्षौदाग्नः।सएवास्तोत्रियःकार्यः। ।पूर्वस्त्रायान्नुरूपःमह
शन्नामसुत्यंपुरूस्पृगितिश्रावाऽनुरूपःछंसिनस्तस्तानः।स्तोत्रियइतिसांदलामानूदितिदसमूलं। ।याज्ञि
दीप्सीयाङ्गीयकंचवनमविवस्ति।तंकिंतमनवतीयतआह। ।वृत्तस्यचाचसद्यादीपमानाइतिप्रकता
ननमारुतनबालणाछंसिनस्तुवानास्तावनाधीयाछंसिनास्यतिस्रजारैतः। ।उत्तराऽनुरूपः।प्रास्य
तोसोराऽनुरूपमामरुत्रयायतवासस्तुष्टक्तिमितिायदिपुनःकलशादरणंआवदरलोक्रातिनवेतोततः
स्वादोर्वद्यंन्यायं। ।ऐंद्रावेष्णवीतिः स्तोमप्रतिगोसततउ नायकारपियावर्ईलंकलशादरलाद्याः। ॥
ऐंद्रावष्णवीयाऽप्यात्रिपुर्मयंदिनयाना। ।प्रन्याव्रीतंनोराग्नांसंकृताकृतस्यहंपतंकृतस्यवाकृतस्यव्रा
कृतस्यकृतस्यवंद्रा श्रीअग्न्यालामस्यलाद ... वीतंशनारागांसमूलःपरविजनस्मनि
न५

शुक्ल्या नाकुताकृतास्याश्चवमादिना मंत्रेण । उपवाते नाराशंसा । शुक्लनाराशंसेव स्यमाल कवि
यवराधनमिति । यं उच्चन्यं यदं गृह्णीयात्तस्य कृतस्या एकमवनाय तु ष्ठापायस्यादिति यत्र
जघ-पे२ दं गृह्णीयात्तस्याप्रमदहिन उपवाते नाराशंसा सामवमासः नायप्रजापतयस्यादृश्यानेन मं
त्रेण । कुष्ठं सामं प्राजापत्यामिति तस्य त्रिरध्वर्युरुत्तरार्द्धपूर्वार्द्धे उपरावचनाय ता कुष्ठं सामं प्रविशा
जान्वावारां सा मन्ये वा प्राजापत्यामिति हिरण्यगर्भ इत्यायामिति तस्य त्रिरध्वर्युर्मंत्रांतेन प्रतिमं यच्छ
ई रवा७ तरार्द्धे उपरवारय प्रवारवनावत । रुक्मा वदमभृतमन्नाद्यमाग्नि दिश्याय न्नय यस्य स्यराय कुड्यादिं
दूरिङ्गनागास्य तइं दविंडपीतास्या पक्तास्याप कृता नारूयामीति । यस्या त्रिपुतस्यासामनस्यापरि
ष्टाद वर्चलिं नवति नरञ्जनस्तणा कालेयथा ... मंत्रमपनीयमंत्रां ता रलोदुरिंडमित्यादिना नरूणे
कुर्यात् । रुक्मा वदमभृतमित्यादिश्वानं यजुरुपकार्यो । हिरण्यगर्भ इत्यरूपा रातयमासजुहुयात्
हिरण्यगर्भः समवर्त्ततामग्र इत्यानेन मंत्रेणोऽयाकुतिं जुहुयाद्धस्य चमसाऽऽथकपालतः । प्रवह्णी
७१ धवनिर्दारता उत्तरशिवावछाद्य निर्दुहाग्नानां । तेनेवान्यनवाऽयच्छाद्य सदासानिर्दारता पस्यान्त
7 धवनिर्दारता उत्तरशिवावछाद्य निर्दुहाग्नानां
पालतं यमसां । यरुात विदितिश्च स्वनमहावीरं त्रिन्नमनुमंच्या । यरुात विद त्रिशिष इत्यानेन राव नम
पालतं यमसां । यरुात विदिति स्वनमहावीरं त्रिन्नमनुमंच्या । त्रयस्त्रिंशत्तंतावायवि
निम्नत सावीरत्रिन्नीं पात्रं प्रनुमंच्यतत आकुतीर्जुहुयात्तानिर्दारतकर्मनादिष्टयात । त्रयस्त्रिंशत्तंतावायवि
५मि किन्निरयहमं यज्ञं स्वधया नहं तातनिर्जाकि नं समिमं दधात्तेस्वाहाग्ना आज्ञेनद्भ्वा न्याज्यस्याहाहाविव २२२ ७१
तः शुक्लयास्वा अग्नुष्ठादिवमन्वाततान । स यज्ञधुक् मदिामग्रजायेश । यस्या घं विश्वमायुरजीवस्वा नर
हुति चाकुतीर्जुहोति । जयरिञ्ज तवश्तन माहनादवानिचयवमंतं मंत्रेणोको । द्वितीयायज्ञस्य दोष
विश्यादिना हाहाकारांत नमं त्रेण तिस्रा आकुतीर्होताजुहोति । चराष्ट्रादधर्युग्वस्व शाखाक्ता । रयदि
 ... याञ्जल सर्वस्मान सर्वदृष्ट्वन सर्वनि
नजायदासितो ऽथ त्रिष्ठ्र सो ममय ...

दसदक्षिणानां यदीक्षिवचनान्निमित्तं न स्तु यत्तुल्या घांसत्रा यदीक्षिनः सत्राऊंदीक्षादिषु प्रवृत्तक्रि
या । आप्यराष्ट्र कुर्ह्रि रपि कथं चित्सामान्यप्रविष्टे द परिसमाप्ते सत्रस्य तदनुष्ठानमन्यंगान्यवतान्ततः सो
ममपत्न्या सोमं विक्रयस्य ज्ञानं प्रधानद्रव्यावेन सत्रि त्रिरंगी स तं क्रीतम क्रीतं वाक्षिप्य जिताति शाच
ण्याज नसर्वाणामन सर्वपृष्ठ न सर्ववेदसदक्षिणानिति विशिष्टे विप्रयजिघांसनि निमित्तिकः सत्रांगं
विप्रहता । अग्निष्टुत् प्रथमयज्ञ स्यादीक्षितान्नः सत्रिणः सान्यकृत्वान आग्नेयीष्टिः सर्ववेदसदक्षिणा च यति
अनादिता यस्य दीक्षिताग्रस्य करि । च वाक चि त कुः ॥ । आग्नेयं वा संकल्पापि सत्रमकदीक्ष्यचजिताति
रात्रण्याजनं वा शाश्वा विकल्पार्थः ॥ १२ ॥ आहिताग्नय इष्टप्रथमयज्ञा दीक्षिता गृहपति सप्तदशाः
सत्रमासीरन्निति विंयाधिकारो द्वादशाहः सात्रस्त्वेद्यमिति दशमनुपदि पृष्ठ अर्थुरियानाना । दक्षिणानुपदि
ष्टप्रसंगनानिमित्तिकान्यपादिष्टानि तत्र द्वादशाहे दर्गणः । प्रहगणानां राकानि विसात्रिकाणि कवि
दहीनाः । प्रक्षिप्तस्थधर्मीत्वदः । तद्द्वादशाहे सत्रात्मा समानिष्ठा दर्गणावत्स्या प्रहानन विशापण
सत्र चं सत्रसंज्ञस्तुत्या दर्गणास्य स्वधर्मविशाबा वरूथ्या स्थानाद । ॥ १३ ॥ आहिताग्नय इष्टप्रथम
यज्ञादीक्षिता गृहपतिं सप्तदशाः सत्रमासीरन्द्वाताम् इत्यावरुणेष्टावाकाद्यावस्तुद्रता बाह्यलमाहे
सीपाताग्नीध्रउज्ञाताप्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्याध्वर्युः प्रतिकूलाता । नाष्टान्नताः गृहपतिं स
प्तदशाहा आदायायापाहिष्णुः सत्रार्द्धमासीरन्निति स्य स कृचिद्रस्त्रा यजमाना गृहपतिसप्तदशाः स
त्रमासीरन्निति निशास्वंतरक्षाताः । आहिताग्नय इष्टप्रथमयज्ञा दीक्षिता इत्येताद्धर्माभवविशाबणा
यां । आर्त्विज्यस्याविप्रतिपाद्यनाशावच्यायोगपाद्या सत्रगृहपतिराधा । नास्त्रियया सा स्वंयाजमानं च
मयीदमिति लिङ्गणाः । अशावच्यायोग ... मनक्रिया यायाद्वारिलाप

निरूत्व ०

कानमयीदमितिऊपस्थे नेतत्राचिदपमित्यापकानं कुर्यात्तस्यानुपराधनवस्थान्मयीदमितिऊपः॥ ॥

दीक्षणानुस्तार्यत्विसर्वेषां यजमानो दीक्षणानुष्टर्येदीक्षणाक्रमः॥तत्रांगृहपतिः प्रथमं दीक्षितशय

वमादिकः॥तनानुस्तार्यत्विसर्वेषां यजमानानामिदमितियाऊमानमार्ष्यान्त्रिधाहरणादि। पुरस्ता

कुर्यात्परशुभ्निपरार्यार्धे ऊर्ध्वानि अदुंबरीसमिदीनिता निमुरस्ता: प्रथानः कुर्यात्॥सयएकः कुर्यात्तान्

याचकाद्यायनः।परार्धोर्ध्व कंसतत्गादिति। ।कल्पविप्रतिषेधन्यूयसांसाधर्म्यौ।कचित्राराशंसक

ल्पाः किचित्न्यूनपाकल्पाः।कचित्रमंत्रकल्पद्वितीयन्यूयसौ यः कल्पोस्तसाधर्म्यमितारश्च। ।दुतस्तुदा

क्षिणासुदक्षिणापाथनस्याकारिनानिष्टेवेतोऽहरहरियाअजवुरिदमहं मां कल्याण्येकीर्त्यैस्वर्गाय

लोकायामृतत्वायदक्षिणान्नयानीति।दुतस्तुदाक्षिणाक्षितिसद्मसलिगादक्षिणाहामकावाचचिर

यांदक्षिणापाथनदक्षिणमार्गलोतशालासदसीदक्षिणमाग्नीध्रतीर्थेनस्याकारिनानिष्टेवेतवालय

त्वादीक्षिताः प्रतिदिनामवंजवंतागाछथुरिदमहमित्यादिकंमंत्रो। ।उत्थायवाग्निष्टामः सदस्योदक्षिणाः पृष्ठ

७८ शामनीयः॥उत्थायपरिसमाप्यसत्रमग्निष्टामसंस्थः सदस्यदक्षिणः पृष्ठशामनीयावस्थः कार्यः॥सत्रि

णः सत्रादुदवसायाँऊनिलए वास्यसत्रिण ऊर्ध्वऊः स्फरियारम्यकिवचनात्पृष्ठकपृष्ठकपृष्ठश

मनीयइत्यवावसीयात। ।साधारणंदीक्षापृष्ठशामनीयं साधारणं सत्रिणमत्रिनेष्टपृष्ठशामनीयामके

मन्यंत।दशाहः क्रत्वनुकरणः। ।द्वादशाहमञ्जन्नीत्यावचारिंशुद्राहादाकासरात्रिशत्रिसत्राणितत्पु २७४

३स निचः पृष्ठशामनीयः प्रकृतौकपुनिधः।कपुनिधइतितद्विकेर्थि।विकायाहाशत्रिसाचपुनिधः पृष्ठशा ७८

मनीयाऽन्यपुनिशः सकामामवपृष्ठशामनीयवनयाऊतकामेनयाऊ।तन्निदर्शनानाहाऽहकोदृशानि

तानित्रिसत्रिसत्राणिउच्यतेद्वादशाहमञ्जन्नीनिक्रियत्पर्यंत।निष्ठावचारिंशाहाऽऽनंत।अनिवित्पवयमांका

४ष्ठ पृष्ठशामनीयनयाजरन्निनिशारवांतरत्रातः।सकामामिवष्टपृष्ठशामनीयनयज्ञेतकामंनयज्ञेतयदितुयः ॥

रः। एकान्नराऌिर किंचादृष्टाद्वादशरात्रे इत्यवं प्रकाराऌिर कान्नयं चाशाज्ञायर कषष्ठिरात्र इत्तिरात्रि
सात्रा ष्ठवानुगाव चाज्ञात्रि सत्रा रव्यां सात्राता रात्रि सत्राणीतिज्ञा चतुराष्ट्र यानि धर्मचिरा जञ्चत्वा
न्यसंज्ञा प्रयाउनं। ।द्वादशा हाथ्रिरात्रि विंवर्द्धानतान्यकदा हरिष्यामः। यारव्या ताद्वादशाहः
इतिः सत्राणीनानामित्यक्तः सयिराह्नात्रिर्विवर्द्धानतानि त्रायादश्वरात्रादिसंपस्यथर्मुदाह रिष्यामः।
प्रष्ठ्यराममनीयप्रासंगनरात्रि सत्राण्युपदिदिहारावार्यस्य प्रतिज्ञा। ।१४ ऋद्धः। एकाहाहीनस्त्राणां
पृष्ठत्रामनीय प्रसंगनरात्रिसत्राण्युपदिदिहारावार्यस्यप्रतिज्ञा। ।सर्वज्ञो
माहरेति। एकाहार्थमहाव्रतास्याद्यवमादियदारण्याकाकृतदाहरतिकृवतिसत्रिणः। ।सर्वज्ञो
मेवातिरात्रं। यावाशाहृविकल्प्यार्थः। सर्वस्तोमं वाऽतिरात्रमेकाहार्थम्आहरयुः। सर्वैस्सर्वास्तामातिरा
त्रतत्रमममहरियस्त्रामाधयावस्यातनमाहरयुः। ।अंतरणपृष्ठंकदामाश्व। सर्वस्तामस्यातिरात्र
स्यस्त्रानेशारव्यातरात्। ।घहार्थांगा आयुषी। घहार्थांगा आयुषी आहरयुः। कथुनास्तागा आयु
स्यस्त्रानेशारव्यांतरात्। ।घहार्थांगा आयुषी। घहार्थांगा आयुषी आहरयुः। कथुनास्तागा आयु
स्यस्त्राने शारव्यांतरात्। ।घहार्थांगा स्वां वादनायां। गा आयुषी इत्यतस्यां वाद
षीदृश्यत आद। ।द्वितीयं तृतीयं चाभिज्ञविकप्रतीयाते तस्यांवादनायां। गा आयुषी इत्यतस्यां वाद
नायां द्वितीयं तृतीयं चाभिज्ञविकाद्वा अहनीप्रायनात्। ।त्र्यहार्थं त्रीणि पूर्वाण्यभिज्ञविकानि त्रीणि
~~रअभिज्ञविकानि~~ चाद्वएणाहृर्थानाला त्रीणि प्रथमान्याभिज्ञविकान्याहरेयुः। ।चतुरहार्थमहा
व्रतं चतुर्थानि। त्रीणि पूर्वाण्यभिज्ञविकानि महाव्रतं चतुर्थमिति चतुरहार्थं। ।पंचाहार्थं पंचाभिज्ञ
विकानि पूर्वाणि पंचाहार्थं पंचाहवाप्ययुः। ।षडहार्थं षडाहभिज्ञव इति नाद्या संलाघवात्प्रायणात्। ।स
विकानि पूर्वाणि पंचाहार्थं पंचावाप्ययुः। ।षडहार्थं षडहाभिज्ञव इति नालासंलाघवादिपायणात्। ।स
विकानि पूर्वाणि पंचाहार्थं षडभिज्ञविकानि महाव्रतं सप्तमानि सप्ताहेनाहृर्थानालासप्ताहरयुः।
एकाहार्थं महाव्रतं सप्तमानि। एतन्न्यायेनकतामनयथादस्यसंरव्यं तदा पूर्वेकवाणास्तासंरव्यां
।एतन्न्यायेनतांतां संरव्यां परस्येति। एतन्न्यायेनकतामनयदादन्यसंरव्ये तदा पूर्वकर्वाणास्तासंरव्यां
।एतन्न्यायेनतांतांसंरव्यां पूरयेति। यायासंरव्या पूरयितव्या यथा विंशतिरात्रं एवं वादः। षडहादशाहर्शिनि। ।अंतरेण प्रायणीयं पृष्ठ्यं ने तोष्ट्र
पूरयंति। यायासंरव्या पूरयितव्यायथा

स्थाने। एतेषां गायत्र्युष्णिग्बृहतीनां पायमाणीयं पृष्ठ्यावं तरत्स्थाने मनुष्ठानक्रमः। । अहं इतिदशाभादशा
मनावृतस्य स्थाने। एकादशं मन्द्राव्रत माद्यन्ती कक्षं तस्यायं स्थाननियमः। उज्ञाशः वधारणार्द्धं
पपञ्चायेतान्यपवदंति। अथशाङ्गविनाशाधिकाराद्धं। एतानि वस्यमाणान्यथा नियतो कान्याय कृ
त्तिमपवदंति। । अभिज्ञावास्त्रि द्वित्रिघयजितिचागंसमिविंशतिरात्रे। विंशतिरात्राख्यअभिप्लवः ब्रलदो त्रि
त्रिद्वि चत्रिञ्चा एतान्याग्नेयत्रिपाकृष्ण्यानादशरात्रः। । अशीर्वातिराकाकाचत्रिप्लवा विविध्यक विंश
तिरात्रः। वि । अभिप्लव ब्रलदस्तानां वत्रिकालो प्रथम द्वितीयोऽश्रु भगुयाइतिविस्यादवंषष्ठस्या को
द्वितीय त्रिप्लवश्च न द्वितीयन विशेषणेन द्वितीयः। एवमेतान्यून विंशतिरतानि पायमाणीयाद्व
नीयसहितान्यकविंतिरात्रः पूर्वः। । पृष्ठ्यः स्वरसामानाविषुवानावृत्ताः स्वरसामा नस्त्रयस्त्रिंशारंभेन
णः पृष्ठ्यः इत्युत्तरः। पृष्ठ्य षलदः स्वरसामानस्त्रयस्त्रालाविषुवानततआवृशः स्वरसामानस्तान
स्त्रयस्त्रिंशारंभ लोइतित्रयस्त्रिंशमारंभणं प्रथमं यज्ञशाखामिपे चान निवप्राति सोम्य कमेलस
एवचतुर्थानि। त्रयस्त्रिंशारंभणः पृष्ठ्य इत्यये पायमाणीयाद्वयनीयान्यासहैकविंशतिरात्रउत्तरा
त्रिधीयानां। व्याहा त्रिप्लवा मनसावृते त्वतिवादशाद्दसहितानीति द्वाविंशतिरात्रउ कृ शिः। पंचाह
त्रिप्लवयुवादशाहसहितानीति त्रयोविंशतिरात्रउ कृ शिः। । पृष्ठ्यास्तोमवलदः। इति चतुर्विंशा
तिरात्रः संसदामयनमिथ्याचक्षतइतिस्त्रवन्छेदः। षंडशा सूर्यो। पृष्ठ्यस्याद्यास्तोमा स्थिरदलदयस्तो
स्तोमायस्यासो यं पृष्ठ्यः। स्तोमवलदः। स्तोमाएवानुतानि पृष्ठानिपरिसंख्यानानानायन्याय
ना वृहद्रथंतरपृष्ठान्यवंति। । त्रयस्त्रिंशामदरनिरूक्तो न चलानेतरं त्रयस्त्रिंशास्तोमः कमदः। पृष्ठ्ये पार्श्वि
कं मनिरुक्तानाविशिष्टं कार्यो। अहरागान् द्वितीयातन्नव स्था का उपविधिः। स्पानिरूशतानारबंका

त्रिरात्रस्तोमः

७६

२९५
७२

शिवशाकार्यो एवं स्वरूपा त्रिधा नंतद निरुक्तं न यानीयत्रित प्रीयां देवतायापारा स्वात्रिधा नि नस्त
ष्कतोप्रदर्शितं। ।तस्य कएव रथंतरं माध्यंदिना।तस्य त्रयस्त्रिंशस्याङ्गः अनिरुक्तस्य कएव रथंतरं मा
ध्यंदिनक्तं प्लागाः कुर्वीतित त्रायाम्चतुरा सनं कार्यं॥ ॥त्रयस्त्रिंशं निरुक्तं च नाङ्कलं पूर्वत्रिवृत्स्यं नेतु
ज्ये नत्र कएव रथंतरं तस्यति पूर्वं त्रयस्त्रिंशात। ।त्रिणवां ततस्त्रयस्त्रिंशान्निरुक्ता दनंतरं त्रिणवास्तोम
कमहः। ।द्व एकविंश। एकविंशास्तोमं विराजं पृष्ठं चतुर्थमितितादेवा केनचिदतादद्विचयुक्तं॥ H
त्रिणवा एकविंशायाः पुरस्तादुपरिष्टाद्वा। ।त्रयस्त्रिंशं निरुक्तं। यथाक्तं पूर्वं त्रितथा। त्रिणवादनंतराम
तावान्नविंशाद्यः। ।त्रयस्त्रिंशं मदहरनिरुक्तं। पूर्वं त्रिपृष्ठ्यां स्तोमात्मना स्त्रदुत्तरं पृष्ठं त्रयस्त्रिंशान्निरुक्ता
दुत्तरा मतामान्विशद्यः। पृष्ठ। ।त्रयस्त्रिंशा रत्नागः पृष्ठ्यः स्तोमपत्य हः पृष्ठ्यः स्तोमात्मना स्त्रदुत्तर मिद्यत्रयस्त्रिं
शान्निरुक्तादुत्तरा ततावान्विंशाद्यः त्रयस्त्रिंशारेत्नगश्यतावीद्विंशाद्ये एष पूर्वस्मादयं विशिष्ट इति॥ ॥त्रि
वृद दहरनिरुक्तं। ततष्ठ्यपदानंतरं त्रिवृत्स्तोमक मदर्दशरात्रिकम निरुक्तं नयतिः। अग्निष्टोमोऽग्निष्टु
मः। ख्यानिरुक्तम् त्रिवृत्स्तोमकादनंतराप्ता तोऽग्निष्टोमात्यग्निष्टोमः कार्यः। ।इति चतुर्विंशातिरात्रः।तं
सदा मयनमित्याचक्षते। इत्येतन्नाद्ययोगिनायं चतुर्विंशतिरात्रः संसदामयनाख्यः। प्राकृत्रयस्त्रिंश
ज्ञात्रादहार्यगिः परिनाषानुसाराणाख्याता द्विरतिरात्रावामहा दशाहः। इष्यागं तु नि पंचविंशतिरात्रा गा
आयुषी त्रितिरात्रावादिरिष्यागं नि षड्विंशातिरात्रा ख्याता द्विशतिरात्र वइष्यागं तुनि सप्तविंशति रात्रास्त्र
त्याद्यावतिरात्रावामहा अतो वद्यागं नत्यष्टाविंशतिरात्रा। पंचाद्याद्यावतिरात्रवाविद्यागं ज्ञान्यकानत्रिंशरा

त्रा। त्रिरात्रिश्च वा इह यागे ऽनित्रिंशद्रात्रा। त्रा। त्रिरात्रिश्रवाम दश व्रतं च्छ्यागे ऽन्ये क त्रिंशद्रात्रा। गो आयुषी त्रि
रात्रिश्च वा इह यागे ऽनिद्वात्रिंशद्रात्रा। ।१६ पंचरात्रविकानि त्रिरात्र च विश्वजिदतिरात्र इत्येवं पंचा
हादशरात्र इति त्र्यस्त्रिंशद्रात्रः। आ त्रिरात्रविकान्यहानि पंचत्रिंशद्रात्रान्यापद्यतानि। विश्वजिदतिरा
त्रउपेयः। तत एवं एवा त्रिरात्रविकः पंचाहदशरात्र इत्याततना ... यागे ऽनि ... त्रिंशद्रात्रा। वारयो
रात्रि सत्र विधिरात्रः। आकृत ... त्रिंशद्रात्रा। दह... तापाशिनाषिक एवं जी... त्रिरात्रविकानि त्र य
च्या त्रिरात्र नाम दश व्रतं च च्छ्यागे ऽनि चतुस्त्रिंशद्रात्रा। पंचाहच्या त्रिरात्रवास्त्र वइ यागे ऽनि पंचत्रिंशद्रात्रा। चच्या
त्रिरात्र ... आगं ... त्रिंशद्रात्रा। ।चतुर्विंशमत्रिरात्रवः पृष्ठ्यो नवा दोमा। आयुषी दशरात्रा महाव्र
तमिति सप्तत्रिंशद्रात्रः। चतुर्विंशमहः ... त्रिरात्र ... पृष्ठ्या ... नवरात्रा
त्या व ... विति स्वरसामानो विषुवान् ... स्वरसामानो विश्वजि ... त्याप
ता ... चायत नं संवत्सरसमितः ... आयुषी ...
... त्रिंशद्रात्रः। ... आयुषी ... त्रिरात्र व इह यागे ऽनि
८० अष्टत्रिंशद्रात्रा। ... त्रिरात्र व इह यागे ऽन्य ... त्रिंशद्रात्रा। ... त्रिरात्र ...
... व्रतं च च्छ्यागे ऽनि चत्वारिंशद्रात्रा। चतुर्विंशं ... त्रिरात्राः। संवत्सरसंमित ... दृतिस्र ... २२६
षडहाः ... चतुर्विंशादय ... त्रिरात्र ... नवरात्रो वक्ष्यमाणकः। ।अभि ८०
जित्स्वरसामानो विषुवान् ... स्वरसामानो विश्वजित् ... यथादिष्टक्रम समुच्चितानवा।
।। अभिजित् ... ।संज्ञाकरणं ... अभिजिन्नवरात्र ...

यु२ पं२रा२

त्यायपादन्याः ।। अतिरात्रो गोआयुषी दशरात्रो महाव्रतमिति अतिरात्रानन्तरं गोआयुषी
त्रिवृदानन्तरं । दशरात्रो गोआयुषीभ्यामनन्तरं । महाव्रतं दशरात्रानन्तरं । इत्यकाण्डे [illegible] त्रः चतु
र्विंशत्र्यायः त्रिवृदादि इत्यारम्भ यतः क्रमावकाशपेयारान्योक्तः ।। संवत्सरसम्मितः । संवत्सरसत्रे
त्ततुल्यनामापादितः संवत्सरसत्रधर्मैर्युक्त इत्यर्थः । तत्रैव यागादीनां संख्याकालविनाशा ... श्रु
त इत्ययमादयस्थावेश्यादवविनाशा ... नारस्यवादादिसिद्धा ... जीवन्तो न्यायातने विषुवति ... मन्त्र
त्रिगव स्यान्यदमाहृतिः । यज्ञागारागांदादविकल्प्यः । अनूबंध्यावपांतिवपनं । इत्सकृत्यैक दवसानीय
त्यान्दिनकरणं । पवयस्यायाम्य साम्निक य च पृष्ठ्य रामनीया विकल्प्य नरात्रिसत्रपुनिश्चः । तथुनि
त्या दादशाह इति यत्तत्कृतान प्रीत्वि नजं ति अन्यष्ठन्तु सात्र पृष्ठ्या गन्निला त्राकृत रथ्रिविन्नागः । एवमा
घर्षं संवत्सरसम्मित इत्युक्तं । १७ अथैकषष्टिरात्रः अथद्वादशाह स्यमाण का वि या जः । रा जं इ वणि समा
नां एकषष्टिरात्रविधिं वक्ष्याम इति वाक्यारोषः ।। अतिरात्रानवरात्रं पृष्ठ्यो अतिरात्रप्रभृति नवरात्रम
त्रितः पृष्ठ्योक ... तायारा पृष्ठ्य उत्तरः । तायाः पृष्ठ्यायाः रापृन्त स्त्र यस्त्रिंशादारभ्य अनि ... मउत्तर
तेः ।। न्याय कृप्तः रात्रराजः । वद्यमाण शत रात्राः पृष्ठ्यमा । नान्याय कृप्तः । किमस्यानुवादस्य प्रयोजनं
संवत्सरसम्मितधर्माप्तिः । एतस्या ... धर्मानि दादशी ... रिंशदा त्रा त्रिंसांत्राणी यस्मतं ।। द्वादशेवद्वादशा
त्रिवृदावास्त्रां प्रथमस्य द्वादशरात्रा महाव्रतमिति । प्रथमन्त्रा त्रिवृ विकल्प्य चतुर्विंशात्रिवृदा
राणादशरात्रतद नं तरं महाव्रतमिाख्यं प्रासः रात्ररात्रः ।। १८ सप्तदशाग गवामयनस्य दीक्षाः । गा
वामयनं नाम संवत्सरमाणकं संवत्सरसत्रं तस्य सप्तदशादीक्षाः कर्तव्याः ।। द्वादशवा द्वादशा गवाम
यनस्य दीक्षा भवंति । उत्यकल्पार्थं पृथग्योगकरणं ।। तिषस्या माघस्या याः एकादशपरिशिष्टाः दीक्षेर

न्माघस्य वा। तिष्यः पौषः। तस्य या मावास्या तां ज्ञात्वा मार्गशिरस्यामावास्यामाकुर्वन्त्यष्टकादि मा
सांगीकरणं न सा तिषस्य स्तवतोऽन्यातिषामयानपि कविन्त्येष्टकादि मासांगीकरणमस्तिस्ययु
तिलिंगानि च विधंति। अतस्तेषु तस्या अमावास्याया उपरिष्टादकादशनातदी। इत्यत्र द्वितीयायामितिय
त्रिकायः। माघस्यावतिविकल्पः तत्राष्टकादि मासांगीकरणानिवृ। ।तिष्यां माघस्यामावास्याया
मुपवसथः फाल्गुनस्य वा। तत्रोदीर्दितानां माघस्यामावास्यायां उपवसथः। पौषस्तुलकपदस्य
वृत्तानां फाल्गुनस्य वा मावस्ते कपाट्टत्तानां एवामवकृतत्वात् नियमार्थं चेतद्वचनं। प्रतिपदि
स्यात्तदमावास्या चित्राविशाखातात्र्यवमरात्रात्प्राव विशिष्टपूर्वं पातयित्वा दीक्षारंभः। द्वादश्यं प
र्वीचत्यादइति सौवसरः। ।कादशादी क्षाः कुर्वाणाश्चतुरह पुरस्तात्पौर्णमास्यादीक्षरन्। यदि
द्वादशादीक्षाश्चौमीकं चैतितन्तः फाल्गुन्यास्याः पुरस्ताच्चतुरहे दीक्षरान्तकादश्यां द्वादश्यां वा एवमरा
त्रैकादइति। ।तत्र ज्योतिषस्य पंचम्यां प्रसवः। तत्राकादश्यां द्वादश्यां वा एवमरात्रपारृदी
क्षां धारयेमासम् ज्योतिषस्य तत्कपदस्य च षट्। पंचम्यां प्रसवः कृष्णकालः। ।प्रायणीय
८१ मतिरात्रं सोपश्चादृस्यार्यगिकमार्थानुवादः। ।चतुर्विंशं गात दनेवरं वैराजः सम्प्रचयार्कः।
तेनतथा युक्तान्यं च मासानुपप्रयाश्रित त्यारात्क्रार्यद्वर्णं न भवति। ।पृष्ठ्यापंच मांसान्तरान्निश्रवा
नुपयंति। पृष्ठ्यः पंचमाये षांतत्रिपृष्ठ्यापंचमासान्निष्क्रम्यः। ते मासान्तक्रमान् संत्रिणउपयंति। २११
॥समासः। प्रायणीयादारभ्य एवमहर्युक्तः षष्ठमासः। इति विज्ञानमत्रतारः। ।तथायुक्ता ८१
न्यं च मासानुपयंत्या। तथायुक्तान्यं युक्तान् पृष्ठ्यापंचमान्निश्चयुक्तान्यं च मासान्पृष्ठ्यं द्वितीयं
तृतीयं चतुर्थं पंचममिति एतानुपयंति चयः षट्। ।पृष्ठ्यं चतुर्थानि निश्चयानुपयंति। प्रथमस्य मासस्याद

र्यभिप्लवौ स्यातां। पृष्ठ्यश्चतुर्थमित्रीन् त्रिंशद्वानुपयन्त्यानन्तरमेण। ।नवरात्रं चोत्तमं चतुर्थ्यः पञ्चमं दृन्योऽ
नंतरं नवरात्रमनेन विभागेनोपयन्ति। अभिजितं त्रीन्थ स्वरसाम्नस्ततो विषुवंतं। एवमयं आवि
षुवतो अष्टाविंशी मासः। विषुवांस्तु तच्च दशमेन एकाहः। नावरषीनपरभावि आवृत्तिरितिस्कातः। ॥
अर्ध्वं विश्वजितः पृष्ठ्याभ्यन्तरान् मासानुपयन्ति। पृष्ठ्याभ्यन्तरांश्चोर्ध्वं विश्वजितश्चतुरश्चतुरोऽभिप्लवा
नुपयन्तीतिस्कातः। ।पृष्ठ्याभिप्लवौ वानन्तर्मावर्तिनौ। पृष्ठ्याभिप्लावौ वान्वदं स्व नास्य नाद्यपग
न पृष्ठ्याद नन्यपातिलाभ्यनावार्तिता। चकारः समुच्चयार्थः। अतश्च मासा वृत्तिरद्ध्यां गावृत्ते तेद
नयं सं नवति। ।विश्वादवस्थानि चागमानामभिप्लविकानां। अतु प्रभृत्य ग्रहाद्यवमादीनि यान्यु
क्तानि षष्ठस्याह्नो द्वितीयचित्रिवदाद्यवमादिनायेष ननान्यावर्तिनि चतुर्थी द्वितीयस्य प्रथममिति॥ रुगी म
पृष्ठ्याभिप्लवा त्रीन् त्रिशद्वा समासः। विषुवतोऽगमिता ऊर्ध्वं मा वृत्तान् स्वरसाम्नो विश्वजितं चाप द
वृत्ततः पृष्ठ्यस्तत्र त्रीन् त्रिंशद्वा समासास्। अष्टाविंशी। अष्टाविंशिनावर्जिता विषुवंतं मासा वितिस्तु
तः। ।पृष्ठ्यमुपयच्चतुरो त्रिंशद्वांस्तथापुक्तांश्चतुरो मासानुपयन्त्या। एवमियमावृत्तिः। पृष्ठ्यः प्रथमे
मासि। यएज पृष्ठ्यः षडहः पुनः परस्तात्पर्येति तेन मासा आवृत्ता इति वदंत इतिस्कातः। एवामतद्वि
तीयपटालपंचमासा उक्ताः पञ्चउच्याता। ।त्रीन् त्रिंशद्वानुपयन्त्यायुर्गो दशरात्रं महाव्रतमतिरात्रं चा
त्रीन् त्रिंशद्वानुपयन्ति पूर्ववदिदन्यद मावृत्तानायुगमिति याथ्या द्विषोन क्रमण नातादशरात्रं तानाऽन्यत्व
तं ततउदयमतिरात्रं। ।इतिगवामयनस्यादयोगः। सप्तदशगवामयनस्य दीक्षाद्यवमादिका
यतः कुः स्वक्रया नावदचो। पूर्वकारिवचादन्यथापि न्नवतीतिस्तकारं न्नः। ।तत्र वृत्तीनि संवत्सरस्य

दशरात्रयः पृष्ठ्यस्तोत्रवर्जीयिचाऽन्यास्यस्थानेऽतिग्रहः कार्यः। तादर्थ्ययुक्तमतिग्राह्यायनो३ ८२
चारि। न दितिसर्वनाम्नागवामयनं निर्दिश्यात। गवामयनप्रकृतीनि संवत्सरसत्राणि भवंति। ।तत्प्रवि
काराऽन्यत्र दशरात्रात्। तत्तु संवत्सरसत्रेषु विकाराः। विश्वमाणेऽन्यत्र दशरात्राद्दृष्टव्यः। ।पृष्ठ्य
स्यातिग्रहस्थानेतदतिग्राह्यायनं। गो मसंवत्सरसत्रं। चतुर्थादीनि विषादयानि सप्तमासापंच
मादीन्युत्तमो ऽत्रादिता वाक्कुदइतिन्यायात्। ।१५३ सर्गिणामयना३। सर्गिणामयनं नाम संवत्स
रसत्रं गवामयनधर्मयादि। तत्र विधिं वक्ष्यामः। ।यानि पौर्णमासीत्रिस्तुत्यान्यहानि संनिपातयुक्ता
न्युत्सृजेरन्। यानि गवामयनप्रकृतः पौर्णमासीत्रिस्तुत्यान्यहानि संनिपातयुक्तान्युत्सृजेरन्ना
सत्रिणः पौर्णमासी राष्ट्रीयं यजमाना यादर्थवनउत्तरस्त्र त्रिकमनिर्दिशात्। ।उत्तान्यां वा दर्शपूर्णमा
सान्यां। वा शाखा विकल्पार्थः। दर्शपूर्णमासान्यां यजमान– –यदिवसान्यां सत्यान्यहानि संनिपाते
युक्तान्युत्सृजेरन्। ।एकत्रिकं वा स्तोमं कुर्वीरन्। उत्तायाः रपि कालकात्यायार विशाखा। एकत्रिक
स्तोमं कुर्वीरन्। ।एकैकं वा स्तोत्रियाणामुत्सृजेरन्नुत्सृजेयुः। वा शाखा विकल्पार्थः। नास्त्राणामावे
८२ कामृ वं वा स्तोत्रियाणां वोत्सृजेरन्। ।यजुर्णां वा यजुर्णां चिकेकस्यासर्गः। आध्वर्यवास्या पादशः। एकै
कस्य प्रतिगरास्यासर्गनिषेधः। ।अहरुत्सृजमानाः प्राजापत्येन तदहः पशुना याजेरन्। अहरुत्सर्गपाद
कस्य प्रतिगरास्या सर्गनिषेधः। ।यादृवता वा सवनीयः स्यात्। तस्मिन्नहन्युत्सृजमाने यादृवता
तस्मिन्नहनि प्राजापत्यः पशुः कार्यः। ।यादृवता वा सवनीयः स्यात्। तस्मिन्नहन्युत्सृजमाने यादृवता
सवनीयास्तान वा याजेरन्। ।तत्र पशुतंत्र दर्वीश्च नायातयंति। तत्र तस्मिन्नारोपशुतंत्र सवनीयदर्वीश्च २७९ ८२
न्यायातयंति। पशुतंत्र वचनाद्वा पशुपुरोडाशादर्वीश्च नायातयंति। तस्य वपया प्रचरंति। ततः सवनी
यनाष्टाकपालेन ततश्चाग्नेयेनाष्टाकपालेन ततस्यरूत्रां द्रुणेन त्वाद्यतः सवनं संतिष्ठते। पशुपुरोडाशा
यनाष्टाकपालेन ततश्चाग्नेयेनाष्टाकपालेन ततस्त्र तृतीयसनिकादशकपालेन तामादाभ्रं तद्रूणेनन्ना
प्रायप्रचरंति। ततः सवनीयनिकादशा

ध्यंदिनं संतिष्ठते । पशुना प्रचरंति ततः सवनीयनैद्वादशकपालेन ततो विश्वादावन द्वादशक
पालेन ततश्चरुणाग्निमारुतेन । तत्तृतीयसवनं संतिष्ठते । इति छांदोगानां । तैत्तिरीयाणाम
धरकात्वाविस्तरानुपशुसवनीयसप्तपुरोडाशाश्च कस्मिन्सवनीयादितायदुदिंद्रं
स्याशपुरोलाशाष्टिंद्रप्रस्थितं गुणाणावचितिनयथासवनीयचितारणं सवनानानां संति
ष्ठं तद्द्वयोर्द्वादः पशुपादशातां इमं नुमायिनुमायिनं क्रावमायाय षा शुष्प्यंत्रिः समाकाइति
मरुचतीयस्य याऽन्यापुरानुवाक्यमैत्रावरुणाय इष्टं एवदध्नः प्रति इं चारुमध्वरमिध्याग्नि
मारुतस्य पुरोनुवाक्यायद्गुत्तममरुतामथामावतियाज्या । तेषां सधामयिः पशुतं त्राबाध
मानानां । कथ्यासो
मानानां । तेषां सवनीयानां वा तदा रक्षानां सधामत्रिवतियः पशुतं त्राबाधमानानां । कथ्यासो
ननिगमाः संतिपशुतं त्राबाधमानानामिति सूत्रार्थः । तत्र याश्यानसवनीयादवमाद्विनिर्गमाः
त्रिबाधयतपिवरूपकरिति । परस्याक्रुः स्त्रात्रियानानुरूपाकुर्यीरन् । परस्याक्रौस्त्रात्रियास्त्रा मेट
ननुरूपान्कुर्वीरन्नात्तस्त्र ज्यमानस्य । यथार्थमतिप्रैषः । यथार्थमतिप्रैषो द्वादशुध्याम
प्रादिति । उन्नायवद्वादशाहमासीरन् । उन्नायतिवचनात्पृष्ठ्यशमनीयमहत्यावसरश्रोद्धा दाद
दांतिपृष्ठ्यशमनीयं वा । उन्नयीरूस्त्रजमानाःस्संसदामयने । उन्नयीः पूर्वस्मास्या । मावास्या उन्नयीरू
रुमानाःसंसदामयनम्नापशुः । सत्योगाद्यनतिष्ठतः इति सिद्धउन्नयीरूस्त्रजमानाइतिवचनं इतर
याररपिपद्धायारकत्रिकं नियनायाद्वादिशाहुल्वा । १० आदित्यानामयनं । आदित्यानामयनांस
वसरसात्रवद्धमास्ताकाविकारविधिः । त्रिवृत्पंचदशावत्रिनवस्तोमो पूर्वस्मिन्परलोऽरकस्मिन्
दतित्रिवृत्परस्मिन्पंचदशाएवमद्र्योयासः । पूर्वस्मिन्परालेपार्विषुवतः परालदः सप्तशुद्धायदधकों ॥ म
मु१

पंचदशात्रिवृता उत्तरस्मिन्‌। अग्निष्टुवास्तोमा वितिवर्तंते विषुवत उत्तरस्मिन्पटालपंचदशा त्रिवृतौ
स्तोमौ। पूर्ववद्व्यत्यासः। मध्यपृष्ठ्यास्त्रमासाः। माध्यपृष्ठ्याः पार्श्वयोरग्निष्टुवाह्यायवंरूपामा
साः। षाष्ठमासि त्रीनग्निष्टुवानुपत्यपृष्ठ्यामुपयंति नवरात्रं वा। षष्ठमास्यग्निष्टुवत्रयं स्यात्ततः पृ
४व ष्ठ्यमुपयंति नवरात्रं पाठक्रमात्‌। अभिजितस्स्थाने वृहत्स्यात्सर्वो नवरात्रो यावद्भिजित्तस्य स्थाने रूटस्य
तिसर्वा। वृहत्स्यात्सा विद्वस्तु तावभिजिच्छिष्यकिताः स्थाने इत्येतारयिणो। ॥इंद्रस्तोमे विश्वजितः। विश्वजि
तस्स्थाने इंद्रस्तोमे। पृष्ठ्यमुपत्या अग्निष्टवं चाइंद्रस्तुतोऽनंतरं पृष्ठ्यमुपत्याग्निष्टवः पृष्ठ्यानंतरं॥
ध्यूरुक्थं दसंदशरात्रं उपयांता अधरमियाऽपंच्यो क्रियाद्यमादिन्निविशिष्ट उक्तो नवस्तुतः सक
दशमेनाक्रासउच्यातौ च्यूरुक्थं दादशरात्रः। शास्त्रांतरे। गवायथा वनं छंदसो व्यत्निवारणं। त्रिवृत्तौ
ममग्निष्टोमसंस्थं। संस्थांतारपसंघातेनियमः। उद्भिद्वलभिदोर्वा। दवाहपस्तु कामाइत्येवमादिना
क्रिडुक्तस्तदनंतरश्च वलभित्‌। उद्भिद्वलभिदोर्वा यथाद्दिष्टो दशरात्रादनंतरमुपयंति। मध्यपृष्ठ्यास्त्र
उरामासानुपत्यासप्तमंमासं यावांतेन चाताताम ध्यपृष्ठ्यां चतुरामासानुपत्यक्रमात्‌। मध्यपृष्ठ्या
वनिष्ठवाउपयंति। द्वादशमासमध्यपृष्ठ्यो द्वावग्निष्टावेकं वीति। गोआयुषी। मध्यपृष्ठ्ययोरग्नि
८२ वायारनंतरां गोआयुषी उपेतां। छंदोमदशाहं चाछंदोमदशाहइत्यशास्त्वांतरविशिष्टस्य दशाह
स्यारथ्याछंदोमरूपो नादशाहं छंदोमदशाहः। बृहद्रथंतरपृष्ठ[illegible]सारूप्यातांतंछंदोमदशाहं गोआयु २१४
व्यंग्नं तरमुपयंति। १२व अंगिरसामयनं। अंगिरसामयन्नाम संवत्सरसत्रं तस्य विधिवक्ष्यामहेति वा ८२
क्याशेषः। त्रिवृदग्निष्टवः स्तोमः। अग्निष्टवास्त्रिवृत्स्तोमकाः। पृष्ठ्या रंत्रणान्मासानुपयंति पूर्व
स्मिन्परस्तोषा विषुवतः परस्तेऽर्वपरत्वेतस्मिन्पृष्ठ्यारंत्रणान्मासानुपयंति। पाष्ठ्या दयानुत्तरस्मि
नापृष्ठ्योदयान्पृष्ठ्यांतानितियावत्‌। आयुर्गोयथाद्दिष्टक्रमात्‌। समानमन्यदादित्यानामयनेन।

अभिजितः स्तोमान्व्यूहस्य तिस्रवमिंद्र॰ स्तोमं विश्वजितश्चायवमादि। ॥२२॥ इति वातवातारयना।
इति वातवातारयनाख्ये संवत्सरसत्रे वक्ष्यमाणः को विधिः। पृष्ठ्या॰ स्तोमानामेकैकेन मासं।
पृष्ठ्या॰ स्तोमानां त्रिवृदादीनामेकैकेन मासं मासमनुप्रयुः। मलाङ्गं विषुवान्। विषुवतः स्था
निमलाङ्गं भवति। आवृत्तानां पृष्ठ्या॰ स्तोमानामेकैकेन मासं। आवृत्तपृष्ठ्या॰ स्तोमानामेकैक
न मासं मासमनुप्रयुः। अतिरात्रावभितः। सर्पसत्रं चात्र आरभ्यते। तत्रातिरात्रावभितः सर्पस
त्रविशेषणमेतत्। अग्निष्टोमामाध्य। सर्पसत्रस्य माध्यास्सर्वेऽप्यग्निष्टोमसंस्था दिवसाः॥ ॥
दशद्वादशी संवत्सरः। दशकाः स्तोमाः प्रत्यहमस्य संतीति दशद्वादशी। ईदृशः संवत्सरः सवातिरात्राख्यो॥ ॥द्वाद
शी विषुवान् सर्पसत्रस्य। द्वादशकाः स्तोमा अस्येति द्वादशी। का। सोऽविषुवान्। सर्पसत्रस्यायं विधिः।
गवामयनाम्नविकृतेन स्तोमसंस्थाविशिष्टमिति गवामयनं यास्तिगरस्कृतरिति तत्र कात्यायनस्य॥ ॥
२३ मासं दीक्षाः कोण्डपायिनामयनस्य। कोण्डपायिनामयनं नाम संवत्सरसत्रं तस्य मासं सम्मि
तादीक्षा। दीक्षानियमेन मासं यावत् कुर्युरित्यर्थः। उपसत्कं ढ प्रतिरूपाश्वमासास्तोः पीयतासामहानवो
गारस्या। क्रीयाराज्ञानमुपनह्यापसदुपधाग्निहोत्रमासं। क्रीयासोमं राजानं। उपनाह्य
तिवावनिकं मेन दुपनह्यास्या पनह्यनं ताश्चापसदउपध्यकर्तव्यो। तथा च सूत्रं च तरां। उपसङ्गियरि
वासामनुपनस्य सुत्यास्थानस्य मासमग्निहोत्रं जुहुयात्। तत्र च मासात्प्रातामग्निकमतावं दनाया
मासं भवति। दर्शपूर्णमासाभ्यां मासं। दर्शपूर्णमासकर्मभ्यामाक्तं तत्क्रियया मासमनुप्रयुः। तं
त्रिमावासमस्ताकादितवानां। अग्निहोत्रोत्तिकात्यायनस्य। चातुर्मास्यपर्वणामेकैकेन मासेन चा
तुर्मास्यपर्वणां विद्याद वज्रनृतीनां [illegible] मासमनुप्रयुः। विश्वसृजां नीपर्वणां पृष्ठ्या॰

स्तोमा नामेकैकेन मासं त्रिवृता मासमुपेयुः। पंचदशेन मासं। सप्तदशेन मासं। एकविंशेन मासं॥
त्रिणवेन मासमिति। ।अष्टादशाहं त्रयस्त्रिंशेनाउत्तमं मासऽयं विधिः। अष्टादशाहं त्रयस्त्रिंश-
नैस्तोमेनोपेयुः। ।दशरात्रं महाव्रतमतिरात्रं चेति। अष्टादशाहादनंतरं दशरात्रं ततो महाव्रतं
ततोऽतिरात्रं इति करणान्नप्रायणीयः। ।यो होता सोऽध्वर्युः सोऽपाना। यो होतुरस्य कर्ता विदि
नार्थज्ञः सोऽध्वर्युः सो पातति स एवाध्वर्यवमापाजीयं कुर्यात्। ।मैत्रावरुणः सब्रह्मा स प्रतिहर्त्री
त्या मित्रावरुणपदार्थज्ञ एव च स एव ब्रह्मत्वं च प्रतिहर्त्रीत्वं च कुर्यात्। ।य उद्गाता सोऽच्छावाकः स ने
ष्टाय उद्गात्रं तस्मा निष्टुं च्छावाकीयं कुर्यात्। ।यः प्रस्तोता सब्राह्मणाच्छंसी सग्रावस्तुत्। यः प्र
स्तोतास्थः सब्राह्मणाच्छंसियावस्तोत्रियं कुर्यात्। ।यः प्रतिप्रस्थाता सोऽग्नीध्र उन्नेता। यः प्रतिप्रस्था
ता च्यात सदाग्नीध्रं उन्नेत्रं च कुर्यात्। एवान्मतिपंचस्वानीतराणि चक्रेर्युः। ।सुब्रह्मण्यः सुब्रह्म
८४ ण्यः। यः सुब्रह्मण्यः स सुब्रह्मण्य एव। ।गृहपतिर्गृहपतिः। गृहपतिरपि स्वकार्यं च कुर्यात्। परिसं
ख्याशंकायां द्वयोरनुवादः। ।देशकालसंनिकर्षविदर्श्याप्रधानस्य दर्शनायत। देशा होतृसद
नाहवनीयसमीपादिः। कालो निमेषो क्षणपलदिनः। स उद्गप्रयुज्यते। अस्मिन्काल एतत्
कुर्यादित्यादि। तद्यथा वषट्कृतं जुहोति वषट्कृते तीत्यादिः। देशस्य कालस्य च देशकालौ। तौ च यो
वस्थितौ क्रियांगत्वेन क्रियात्वेदशेनेति। तत्र कर्त्रादेः प्रवृत्तिर्यदनुष्ठानं शक्यम् एवं इहैकस्य २८०
कर्तुरनेकक्रियापादनेन संबंधायोर्देशकालयोः सन्निकर्षो ... निपातः अनियमकारि
णः वास्तुस्याप्यवादिति प्राप्ते आह। विदर्श्याप्रधानस्य दर्शनायत। ... पदेशः। तत्र
क्रियाविशेषाणामेकपद्येनासंभवे ... मैत्रावरुणादर्शनायत। तदथ

अर दं१

तं तत्कर्तृकं कुर्यादित्यर्थः। आग्नीध्रीयं मैत्रावरुणादेः समर्थस्य च यमाधार्यनादि कुर्यात्। तस्य प्रत्ययस्य
चात्। अप्रधानस्य यत्र मननयोग्य वस्तु ध्याननायत्तं। कर्यात्तु ध्यात्। अविदश्याविदत्वा नवो
दश्यं न विद्यात्। विदश्यमस्यां ध्यानवस्तां याम्निति सा ध्यावस्ता अविदश्री। ईकारलोपे स्त्रीप्रत्यये
न। अतस्तया युक्तं भवति मैत्रावरुणादिर्दक्षिणं कुर्यात्। दाक्षेपदन एव न कुर्यात्। न विदस्त्रा अवो
दाहरणो। परिध्यायणीयां मैत्रावरुणो ब्रूयात्। यूपानां परिव्ययणं होता कुर्यात्। विप्रतिषिद्धं कर
णं समवायादिति तथा इतर मन्यस्तेषां ध्यानाविरोधं स्यादिति च मीमांसकाः। । यथाद्वत्रामितरा
त्ति। न यागवायथाद्रमितरातिपात्राच्छाकानिष्ठादिधिष्ण्यानिमुख्यासंबन्धीनिकमीति कुर्यु।
तथा च काथ्याय नैमुख्यासानान्याऽनुपसर्पन्तितराणीति। । एकाहः संघातमापद्यमानो नालात्
तनायमानरूपाणि। एकाहश्चतुर्विंशमभिजिद्विश्वजिद्विषुवन्महाव्रतादिस्तत्संघातः समानजा
तीयः समुदायः। तत्राविकाहश्चतुर्विंशमित्यवमादिरहः संघातमापद्यमानः समुदायं प्रविशन्
दृश्यमाणत्वात्तायमानरूपाणि लभता। परिनीय भासंगनेदमारुधां। । सांघातिकादहीनवत्। अ
वान्तरत्वात्संघाताः षट्चात्रिवृच्छंदोमस्वरसामपृष्ठ्यतयास्तत्कृत्वं सांघातिकमहः। तद्वाद्धकाली
नवति। नतस्तस्मात्तायमानरूपाणि वैसर्जनत्वं नीयात्। । अयं अहीन्द्रसंघातिविशेषः सत्त्रानुवाकस्थः
च। स्तोत्रियाद्वत्राणां कर्तुं तत्र सुखीयाच्याविततीयनिततायमानरूपाणि। अयं यजुरति
कात्या। हारियाऽनस्याऽहमद एवमहीनधिक्यतिविशेषः। सत्त्रानुवाकस्थया प्रतयादीत्येतयोगत
त्या विशेषस्य सत्त्रानुवाकस्थ यदुक्तं ज्ञायान्यार्थं। तनानात्वे श्रुतिम्नात आग्नेयीकर्तसां च स्तोत्रियाः।
॥१७॥

अनुरूपः स्वः। स्त्रा त्रियाः इति यो ऽङ्गुलिर्येऽत्र क्षाः दात्रकाणां कर्तृत्वं तः कर्तव्याः। तद्यथा यदिदं नाकुलीष्विति
तृतीयः। शाकरं भित्त्वा वरुणस्यान्यत्र से च यः। उरूम्भुरखीयाश्च अपभ्रावा भत्ल ता तरूं नांऽति
तच्छेचदीधत्यामनीषा मित्यनि तष्टी यभि त्यता नितायमा न रूपारायुच्यंति। संज्ञाकरणं शास्त्र
संख्यवत्सरार्थी निन्द्यामतत्सायुन्नमादाक्राऽतार लज्ञायनीयाद्यनीयाविद्यादिति। सिद्धपुन
र्वचनमघादत्राद्विकारार्थप्रसंगानपरिनाबांहुचा कोऽएडपायिनामयनस्य यद्धरूपयेंतलाहा॥ म
गवामिवायनस्याद्ययिगाः। यद्यपि कौएडपायिनामयनसंज्ञा सेचिविधि स्तथाप्यत्रीवज्ञीन्वाया
ननमहस्संस्त्राद्यायिगां गवामयनस्येव यः स एव यदीत यः। एवं ह्याहिनाम मध्यप्रयुक्तं एक
दशास्यादि संज्ञाज्ञापनार्थं। तथा चाङ्गिमिनिः। जयास्य चतदादिष्टवादित्यादि। ।२८। चतुरो मासा
दीक्षः। उपचतुरिति वाकवाशषः। ।चतुरुपसदः। चत्वार एव मासा उपसदउपेयुः। ।चतुरस्तुन्वं
तीति। चतुर एव मासान्स्तुन्वंति स्तुत्याभिर्याप्नुवंति। ।गवामयनस्य प्रथमा त्रामिमासौ। याद्दशो
गवामयनस्य प्रथमा त्रामिमासौ ताद्दशावस्यापि त्रयतः। ।अष्टाविंशतिश्चावराष्टाङ्गवाम
८५ यनवता। ।विषुवांश्चतकुष्टकताप श्चितमित्याचष्टाता। तादृतसंवत्सरसत्रं चतुरामासानियत २०९
आरभ्य कुष्टकताप श्चितमित्यादि ना। प्रसिद्धादीयमस्य संज्ञास्य निशायः। ।२५। संवत्सरं दीक्षाः। ता ८५
पश्चितेदीक्षाः संवत्सरामितिचकीया यता। ।संवत्सरमुपसदः। उपसदापिनापश्चितः संवत्सरं तावत्
।संवत्सरं स्तुन्वंतीति। स्तुत्याभिरपि संवत्सरं व्याप्नुवंति। इति करणः ऽपरिमाणं ऽ। ।तत्रापश्चितमिति
आवहाता तदा सर्वनाम्नोदीर्घं स्यादरुक्त्स्य निर्दिशः। तदत्नापश्चितं नाम घसिद्धं। ।त्रींत्संवत्स
रान्दीक्षाः। दीक्षानियमामहाता पश्चितं संवत्सरं कायः। ।त्रीनुपसदः। संवत्सरानेव परतताता। ।त्रींस्तुन्वंतीति
मेव

न्वयो

णीन्संवत्सरानुपयन्ति भवंति। इति महाग्निचितः इति यदुक्तं तन्महाग्निचितेनाम सत्रं
अग्न्यासा बहुसंवत्सरगवामयनस्य। सर्वस्मिन्नेव बहुसंवत्सरगवामयनस्यान्यासः का
र्यः। सोऽहार्यन्त्वापरिहार्या संहार्या मासाः। प्रथमषष्ठसप्तमास्त्रमाः। एकादशो संहार्या। नासं
हार्या नापरिहार्या गवामयनान्यासो बहुसंवत्सरं न तिमकस्य गवामयनस्य। ।अग्निराज
सहस्रमहार्णतिरात्राग्निः सहस्रसाध्यो। प्रतिरात्रं संस्थं प्रथममहस्ततः सहस्रसंख्यान्यनि
हदागवानानेताताऽतिरात्र इत्याग्निः सहस्रसाध्यमित्येवं संज्ञिकं सत्रं। ।एवं गवामयनं प्रथमः संव
सरः। त्रिसांवत्सरस्थं सत्रमुच्यते। तस्य गवामयने प्रथमः संवत्सरः। ।अथादित्यानां। अथ शाद्वः क
मनियमार्थः। आदित्यानामयनमपि नेतः संवत्सरमनुबध्नात। ।अथांगिरसां। अंगिरसामयनमपि सं
वत्सरं भवंति। इत्याद्यिऽथशाद्वः इत्यन्तं। ।त्रिसांवत्सरं प्रजातिकामानां। त्रिसांवत्सरं नाम सत्रं प्रजातिका
मानां सत्रिणो भवति। ।त्रिवृत्स्तुतीनां बहुसंस्थिष्ठास्तोमानाम त्रिकोकनत्री स्त्री संवत्सरान्प्रजापत
र्द्वादशसंवत्सरमित्यनयाख्यया द्वादशसंवत्सरसत्रं। तत्र त्रिवृत्प्रस्तुतीनां च संस्थिष्ठास्तोमानां त्रिवृत्पंचद
शसप्तदशैकविंशानाम त्रिकोकनत्री स्त्री संवत्सरानुपयुः। एतेषामेव त्रिकोकननवनवशतानां
षड्विंशसंवत्सरं। तास्यानां षड्विंशसंवत्सरप्रसिद्धाख्यं सत्रमतं। त्रितेषामेव त्रिवृदादीनां एकैकेन च
नवनवसंवत्सरानुपयुः। एतेषामेव त्रिकोकनपंचविंशतिः पंचविंशतिः साध्यानां शतसंवत्सरं। एतेषाम
वचतुःसंस्थित्रिवृदादीनां पृष्ठ्यास्तोमानां नाम त्रिकोकनपंचविंशतिः पंचविंशतिः संवत्सरानुपयुः। ननसाध्य
नां शतसंवत्सरमित्येवंनामकं सत्रं। एतेषामेव त्रिकोकनपंचपंचपंचाशाताः विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरं।
तथा चापं चपंचाशतः संवत्सरांस्त्रिवृतः। पंचपंचाशतः संवत्सरान्पंचदशाः। पंचपंचाशतः संवत्सरान्सप्तद
शाः। पंचपंचाशतः संवत्सरानेकविंशाः। पंचपंचाशत्तिनीशा वचसंप्याप्यर्था इत्येवं विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरमि
संवत्सरं। ।प्रजापतेर्द्वादश ८

कराति । २७ सरस्वत्या विनशनादीक्षा सारस्वतानां । सरस्वत्या विनशनं प्रसिद्धं । तत्र दीक्षा सारस्वता
नां सत्राणां । कीदृशानामुपनाह्योपसदुपच्यादीक्षाणां तरं कालमाणसामसंकीर्णापनध्याति
ष्यां तत्पुनर्वचनात्तत उपसदुपच्या । क्रमार्थो निर्देशः । प्रायणीयमतिरात्रमनुपच्या । उपसदानंत
रं प्रायणीयमतिरात्रं कुर्युः । तथा च कात्यायनः । सरस्वतीविनशनात्प्लाक्षप्रस्रवणाद्वा दीक्षोपसदोत्तरं त्रि
वृत्प्रायणीयोऽतिरात्रः सांनाय्यं भवति । इष्ट्वा सांनाय्येनाध्वर्युः शम्यां परास्यति । सांनाय्यं नामामावा
स्यान इष्ट्वा पूर्वाद्दशाग्निचाध्वर्युः शम्यां परास्य । शम्याप्रसिद्धा याज्ञिकानां । तत्र गार्हपत्यं निधाय ।
तत्र शम्यापाते गार्हपत्यं निदध्यात् । षड्विंशत्प्रक्रमे आहवनीयमन्वादधाति । षड्विंशत्प्रक्र
मा यस्मिन्पूर्वं तं गार्हपत्यात्स षड्विंशत्प्रक्रमादेशः । स त्रयापि संबद्धवचनं । तस्मात् षड्विंशत्प्र
क्रमात्पुर आहवनीयमन्वादधाति स्थापयतीत्यर्थः । चक्रीवत्सदः । सदो यज्ञागारं तच्चक्रीव
का दाधारं भवति । तथाग्नीध्रोऽग्नीध्रमध्यागारं तदप्येव च चक्रीवदाधारं भवति । उलूखलबुध्नो यूपः ।
उलूखलबुध्नाकारा यूपा भवन्ति । तान्परवान्खनन्ति परवानुपरवान्कुर्वन्ति । तामेतमाहु
यमाणपदं मामावास्येन यन्ति । यावत्रापूर्यमाणः पदस्तामेत मामावास्येन कर्मणा शम्यापातैः
स्तरसान्नापयेति । तत्रापि पौर्णमास्यां गोरूकिया बृहत्सामा । तत्रामेवं गच्छतो क्रमप्राप्तायां पौर्ण
८६ मास्यां गौसंज्ञिक उक्थ्यः स स्तोत्रा बृहत्सामा भवति । तामेन मपक्षीयमाणपदं पौर्णमास्येन यन्ति ॥
यावद्यात्रापक्षीयमाणः पदस्तामेतं पौर्णमास्येन कर्मणा यन्तीति सत्रिणः । तत्रामामावास्यायामायु १९२
रुक्थ्या रथंतरसामा । तत्रापि सत्रिणाममावास्यायां क्रमेणागतायामायुष्टोमसंज्ञिक उक्थ्यः स स्तोत्रो रथंत ८६
रसामा भवति । प्रतीपं पूर्वपक्षपदं स्यात् यन्ति । प्रतीपमनार्जवं पूर्वपक्षपदं स्यात् सह यजमाना यन्ति ॥
आपान्हीयं चकं निरूह्य । आपानप्रादवतास्यसायमा नद्वि यच्चरुं निरूह्य वहमाणद्दधद्यपा
मं

।निरूढ्यतिक्रमार्थः प्रत्याय्याऽनुवर्त्तते। अपानप्त्रियया गादन्तं तरं दृषद्वत्यप्ययात्सरस्वतीमपियन्ति। ४

या। ।। तदस्यानीकमस्मिन्प्रदेशे यापानप्त्रियस्यात् तदस्यानीकमुत्तरत्र विनाशनमिति प्रत्यनुवाकः। अस्मि
न्यादपरामतास्त्विवांसमिति याज्या। अपानप्त्रियस्येति वचनात् कश्चिच्छाखिनामपानप्त्रिय
स्तात्रीननवतः। अप्ययाय दृषद्वत्याः। दृषद्वती प्रसिद्धा। तदप्ययाद्देशाद्विनाशनस्तस्मिन्नपानप्त्रि
यत्ररूढः। सरस्वतीमपियन्ति। सरस्वतीमप्यातयन्ति। अपिशब्दात् त्यातिरिक्तमप्यवस्थायात् तथा चका
त्यायनः। नावभृथं सरस्वत्याभिषेचनात्। शतं गाः पृषदजमष्टि स्रजन्ति। शतसंख्यानुगाः पृषन्तीति
पृषा रश्वांतरात् ऋषभान्मध्यं स्रजन्ति। गामंऽ लेए नास्त्राऽजयुदीच्काले। यदा सहस्त्रं संपद्यत तद्य
ज्ञानं। यदि वितष्ठेत्तं गा रूपाणां सहस्त्रं संपद्यते तदा वाक्रान्तं प्रयाजानामन्ता। सार्वभौमावाप्यन्तापुत्राश्च
गास्पृष्टमृतासुस्त्रा ज्ञानं भवति। वाशब्दो विकल्पार्थः। गृहपतौ वा मृते। सत्राज्ञानं भवति। वा
।सोऽक्षाहं वा प्रस्रवणे प्राप्याग्नायकामायछिं निर्वपन्ति। अयमपरउत्थानपक्षः। शम्याप्रास्यनगच्छ
तः शताहं प्रस्रवणं प्राप्य तस्मिन्नग्नायकामाय छिं निर्वापयुः। प्राक्प्रस्रवणाल्लोकप्रसिद्धः।
तस्यामग्नौ वापो रूलीचयनुवाकद्याकारपचवंवति यमुना मवभृथमभ्यवयन्ति। प्रयाऽग्नायकामाय
शिरस्त्रस्यासर्यानतुतदार्थात। अतत्रान्यस्मात् प्रनृचिजदानं। प्रयोचवाऽऽवौ चैकलीचमानुपौधनु
कप्रयत्रप्रसवकन्त्रा याया गादनुकंपिति अष्ठि यथिन। कारपचवं नाम प्रसिद्धं तं प्रतियमुना मवभृ
थमभ्यवयन्ति। इति मित्रावरुणायोरयनं। यदाै तदुक्तं सारस्वतामन्तमित्रायरुणयोः स्त्रितिसत्र
स्नातृर्वस्मिन्नलास्त्वः। अतिरिक्तिघृतोगाआयुषीइंडकीअतिराऽअनअपूर्वंतायाविस्त्रितिसत्त्र
रयनं नामसत्रं। अतिराऽत्रा्यत्रिकिद्विहि रयनं नामसत्रं। अतिराऽत्रा्यत्रिकिद्विघृतोगोआयुषीइंडकौ
अतिरात्रः। आधंतायाविस्त्रितिरात्रयचनोतस्त्रवस्मिन्नालास्त्वः। अतिकिद्विघ्रिज्ञातासंवसरं यत्ताभवतः। ऐके

श्रौ १३ शा न ९९

अह्न अभिजित्। ततो विश्वजित् इति द्वे अहनी पौर्णमास्यामावास्ययोः चोते। तत्र गवा आयुषी च्याप्त
वतः। एकस्यां गौः अपरस्यां आयुः। अन्ये तु द्वे ऊर्ध्वे पूर्वं तस्माद् अङ्गिरसामानं चेद् ब्राह्मणं दीक्षेरन्। वृषलिङ्गान
। इति द्वादश्याः। शाट्यायनस्य सत्रं सारस्वतमिन्द्राग्न्योरिति वा संकृतम्। । अतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुर्विश्वजिद
भिजिता विंशत्यहानि अतिरात्रश्च यज्ञमूलः। आदित्यानामतिरात्रो माध्यन्दिनो ज्योतिर्गौरायुरित्येतान्येतानि दश
कल्पितवदानर्तीयस्य। विश्वजिदभिजिता विंशत्यहानि विश्वजिदेकस्यामभिजिदपरस्याम्। तत् सारस्वतम
यनमूलः सामान्याचा। । संवत्सरं ब्राह्मणस्य गार्हपत्ये। संवत्सरं दृषद्वत्या एव समीपे ब्राह्मणस्य गार्हपत्ये
रुचिरः आचार्यस्य चतुर्थं दीक्षणीयं। ततः पुत्रपौत्रान्त्रिविद्यावान् सत्रिय गार्हपत्य। । संवत्सरं यास्मिन्नितं
धावत्यग्निमिन्धीत। यास्मिन्नितं धावावंश लोकप्रसिद्धः। तस्मिन्नग्नौ लिखितमग्निं धारयन् द्वादशं संवत्सरं। । संवत्स
रपश्चाल्लभ्नीनां यद् दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेण आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद् अपरास्तरणमावपरास्स यजमा
न एति। २ नीचसंवत्सरः एतत्कर्म अस्य चाधानं परीलं दृष्ट्वा तदर्शस्मिन्सत्रे सरस्वतीदृषद्वतीसंगमा
त्परा द्वा दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेण आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदपरास्तश्चन्याः परास्स यजमानाय वरुणप्रायश्चि
त्तिः। । त्रिःप्लक्षं प्रतियमुनामवभृथमभ्यवेति। प्लक्षात् प्रास्रवणं यमुनां प्रति तामवभृथमभ्यवेति। । इति
८१ दार्षद्वतं। दार्षद्वतं दृषद्वत्यां तदेव संवत्सरं ब्राह्मणस्य गार्हपत्ये दीक्षवमारभ्य पूर्वोक्तं संवत्सरत्रयमेतद्दार्षद्व
तं नाम सत्रं एकाकिना आहिताग्निना यजमानेनानुष्ठेयं। । अतिरात्रः सहस्रं तेन त्रिवृतः संवत्सरा अतिरात्रः प्रजाप
तेः नाम सत्रं सहस्रसंवत्सरं सहस्रं संवत्सरं। । आदावतिरात्रस्ततस्त्रिवृदादयो मेकाः संवत्सराः सहस्रसंख्याकास्ततो रूपे ३८२
तिः प्रजापतेः सहस्रसंवत्सरं। तेन वा संवत्सरसहस्रं स्तूयते। ८१
सर्वकारिवशानाड्यो। अन्या सा बहुसंवत्सरगवामयनास्यतिरात्राख्याः। तेन वा संवत्सरसहस्रं हरणं।
तानाऽतिरात्रं एतत्प्रजापतेः सहस्रसंवत्सरं सत्रं। । २८ इति आसां अध्याय परिसमाप्तौ वित्ताकारस्तादय
रत्नं चापुष्पमिति। । ४८। । शाङ्खायनसूत्रे आनर्तीये द्वादशाध्यायः संपूर्णः। ग्रंथसंख्या ६५५। श्रीनृसिंहाय नमः।

मा

ण एकाहस्याहीनस्य च प्रकृतिर्विकारः। व्याख्याता द्वादशाहः प्रकृतिः सत्राहीनानामित्यतोऽनुद्य
राज्ञ मिमां सत्राण्युक्तानि। प्राप्यते नो अहीनानामवसरस्तत्रिकोत्तरशतानां धर्मविशेषात्पृथक्
कृतानामुत्तरत्र वचनमितरेषां केषांचिदेकाहे: सह धर्मसामान्यादिहानुक्रमणं व्याख्यात
इत्यमिदं। एकाहस्तु एकस्त्वाश्च तु कृतस्तु अहीनस्तु च प्रकृतिश्चायाविकारस्त्वानस्य प्रकृतेरग्नि
ष्टोमस्य विकारः प्राप्यते यः। न [illegible] कालाग्निष्टोमधर्मकाण्ड वा तेषां हि वचनेन। अहीनानां द्वाद
शाहविकाराणामुपादेशविशेषाः। व्याप्तद्वादशाहादिकस्याद्य एकाहतिनिर्दिश्यमानस्य द्वादशाहध
र्मः प्राप्नुवंति। समुदायकानां धर्मणि मवयवस्त्रिंशकाले तेन द्वादशाहीना द्वादशापसदः आशिषा
मनिर्वचनं नाम च्यायदनानि। यमावमादयः प्राप्नुवंति। तदित्यर्थोग्निकादस्तु प्रकृतिविकार
वचनं। यद्यवयाख्यातादग्निष्टोमः प्रकृतिरिदिशाहस्यैकाहानां वाध्यते तस्यैकाहवचनस्यकिंप्र
योजनं। उच्यते। धर्मप्रिदत्यर्थमितदवनं चतुर्विंशमहाव्रतादिषु इतरेस्तु द्वादशाहिकानां समुदाय धर्मा
प्राप्नुवंतीति। इत्यादि मिकादेष्विति। अहीनस्य च अहीनानामग्निष्टोमस्य प्रकृति
णामवयवावयावचिन्तवतां। निश्चत्वाज्जैमिकादेष्विति। अहीनानां चाय्यवमादिकं धर्मजातमुपरि
इदिशाहस्यकथं नामस्यातां। एकोत्तरशतानां दुम्मासापवर्गा अहीनानां चाय्यवमादिकं धर्मजातमुपरि
इंदस्यामः। यस्मिन्नहनि यदहः प्रदिश्यते सवनं वा सहोत्रं तत। दशामिकादशायास्यात
याकृपादशातिदाशोप्रायणपरिजापितचातुस्तुरवा। दशायाथ्याय प्रकरणात्मात्रकाणामिवा
र्तस्यसमुत्तस्व्यादशाहपरिजापा। यस्मिन्नहनि यस्मिन्कालो धनजिदादोयदहस्यत्रिंशादिष्व
तीदिश्यत सवनं वा अनुत्तर प्रकृतिषष्ठातृतीयसवनमित्येवमादिना तिदाशानस्लाप्यैतस्य होत्रा
दितिस्तेदितस्त्रां। एकाहिकमनादाशा। अहीनानां तु च प्रकृति चात्तविकात्यप्राप्तनियमः। एकाहिकमे
इत्यतातिवे-

प्र.७

वा नावशन भवति न द्विकल्पः ॥ १२ अध्याधाय न ब्रह्मवर्चसकामो याजेत । अध्याधाया नाम दर्विहोमसा
मः । तेन ब्रह्मवर्चसकामो याजेत । अध्याधयासामयागेन ब्रह्मवर्चसं साधयेदित्यर्थः । अपरे
याजेत यतिरिक्तं मन्यमानाः आर्चिकमप्रतिषिद्धं एवमादिषु कामेष्वपि मन्यन्ते । प्रातिषेधः पि
तापकृतस्य पुत्रदारादौ यायि प्रवृत्तिः ॥ । तस्याष्टास्तवष्टासु स्तोत्रात्वात् । तस्याग्न्या । यासामस्य स्तोत्रा
ण्यष्टास्तवष्टासु स्तोत्रियासु भवन्ति । । अष्टाक्षरा गायत्री । नेतु स्वरूपमात्रकथनमेतत्रागमस्य
निषयत्वं स्यात् ॥ अर्थवादोऽयं विध्यादेशस्य स्तावकः । न चोन्नाय गतस्य मतिरसानपिरूप
यस्य कल्पस्य । एवं तर्हि अनुब्राह्मणामितन्मराकीर्तिकादाहृतं कल्पकारेणाध्याय त्रायकथं नाम
नितब्राह्मणमनुष्ठीयमानं कर्म किमपि विशिष्टफलं ददान समर्थं स्यादिति । अष्टाक्षरा गायत्री अष्टा
क्षरस्तोमकं ॥ ताजा ब्रह्मवर्चसं गायत्री । नक्ति वीर्यपोऽयं । रथंतरं पृष्ठं । तस्याग्न्याधयासामस्य र
थंतरं पृष्ठं भवति । न चार्थवादः ॥ ब्रह्म रथंतरं । नक्ति साहचर्यात् । । अग्निष्टोमा यज्ञः । संस्था नियमा
८८ र्थवचनं । ब्रह्म वा अग्निष्टोमः । केनचिद्गुणसामान्येन । । एतेन त्रिः समृद्धेन ब्रह्मणा तेजा ब्रह्म
वर्चसमाप्नोति । गायत्री रथंतराग्निष्टोमा रथ्येन त्रिः समृद्धेन ब्रह्मणा तेजा ब्रह्मवर्चसमाप्नोतीति
रथचतुष्टं शस्त्रं । अध्याधयाख्ये दर्विहोमसामरथचतुष्टं शस्त्रं कार्यं । । त्रिवृदाद्य
स्मादेवं कर्तव्यं । याथाहृदिष्टस्य त्रिवृताद्यन्याधस्य प्राप्तत्वात् कर्तव्यमिति चार्थवा
न्नमन्नपानं खादयं तिलस्य सर्वस्याप्त्यै । गवामियं संख्या न्याय्या ॥ । चतुर्विंशतिर्विसंवत्सरस्याई न २८६
दायं नफलविधिः । । चतुर्विंशतिर्दीक्षिताः । संवत्सरस्यैवाप्त्या इति चफलार्थवादउत्तया मतकुर्यात् ॥ ॥ स्तु
सा संवत्सरस्यैवाप्त्या इति रूपामततः । संवत्सरस्यैवाप्त्या इति परावउपासंन्यासः सवनीयस्यात स्यतिस्तुत्यार्थमिति दर्शनः अ
तस्याग्न्याय पवमानाय पावकाय स्तुवयइति पराग्न्याय पावकाय । तथा न्याय स्तुवयइति अग्निपदानुषंगात् । इति वै
ग्न्याय पवमानायोत्यं वादव याएकः पशुः । तथा

स३

×तत्र हविषां विहितत्वाद्यदि तु दृष्टे कारिवशात् प्रस्तुपुरोडाशो भवति ततः पङ्क्तिः प्रयोजनी।२
चरणैर्नामवं स्वशाखायां सर्वकारिवशाच्चान्यथापि भवति। सवनीयमन्त्रालब्धा एते पञ्चावः। निकपत्तु
पुरोडाशान् भवन्ति। ततश्च तस्य त्रिभिः प्रयोजनं। अग्निर्ऋषिः पवमान इत्यृचा यात्र पवित्रमर्चिषीति पंचा
अ२ एतां अग्नायपवमानाय। अस्याउरा। सादमाम्नरित्राह इत्यृचा उशिवजावा का अरतिः सुमभाद इत्यृका
वयान अग्नउ त्रिविधि मित्यृचा समिद्धमानः प्रथमानुधामित्यृचा। सञ्चितान स्तन्यत्रावचन स्ता
इत्यृका। विशां कविं विश्पतिं शश्वतीनामित्यृचा इत्यग्नायपावकायवित विष्ण्वानजूता सो अग्न इत्यृका।
यदीगणस्य रत्नानामजीगरित्यृकाति स्त्रायद अग्नेशारदस्यामिदि इत्यृका विशां कविं विश्पतिं मानुषीणा
णामित्यृकाउ छात्रिषास द्रसस्तुत्र स्तुत इत्यृकात्रिरस्यतापरमासंति इत्यृका इत्यग्नायसुचाय।
॥ आदित्या वशानूबन्ध्या याउपालम्भ्ये वं विधा अदितादवयावशा बन्ध्या अनूबन्ध्याया स्थानउपाल
भ्या। एवं विधाराज्ञा विधिवचनं एव एव विधिरित्यर्थः। तानानपयस्यापाद्दा। एवं विधतिवचनात्प
यस्यापाद्रूपयास्थिव। अस्या याज्यानुवाक्या पङ्क्तिः। उन यामदात मही तिति स्त्रः। मही मूषु मातरंसु
व्रतानामित्यृका सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामानेद समित्यृका अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमित्यृका इति।
नघादवं पशावानियुक्तान् भवेतिनदन्याध्याय याद्यानीति। नघादित्यहृदाप्रतिनिर्दिशो। एवमितिप्र
कारवचनं। यादवं पशावानियुक्तान् भवेति तादतकारामिनिवान्याध्याय यात्कर्मणाऽयानि अन्यत्रापगच्छामि।
एवं कृतऽन्याध्याया दनपगमः कृतः स्याघरानया त्रिपायः। ।तस्यश्वातः सवनीयानन्तु पुरोडाशानग्न
यपवमानायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपति। तथ्यै स्यान्याध्यस्य सोमस्य प्रातः सवनीय पुरोडाशा
नेतरे अग्नायपवमानायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्। ।माध्यंदिनीयानन्तु पुरोडाशान् अग्नायपाव
काया अग्नायपावकायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्। ।तृतीयसवनीयानन्तु पुरोडाशान् अग्नयेशुच
या अग्नायशुचायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्। ।आवपनं विसवनीयाः पुरोडाशाः। विशाह्याद

नर थः२

वार्यते: कारणात् सवनीयपुरोडाशादविषाभावात् ॥ द्वापस्तान एतदुच्यते । आवपनं हि सवनीयाः पु-
रोडाशाः । आवपेद् एव तत्र वपति । उप्यते एष्विति आवपनं दृष्टाष्टव ष्कतां । अधिष्ठानं आवपनम् एव तत्र
वपतीति ॥ ॥ पथ्यय ददादित्या वक्ष्यमाणे बध्या याउपालं न्याय भवति । अर्कवादौ पुनरूपन्यासः ॥ ॥
अदितिं वा अच्चन्याध्यर्थं संस्थे स्थिति ष्ठाते । विशाष्टादिवर्थः । यस्माद दितिमनुसमाश्रितः अध्या-
ध्ययेत स्मान्नामसामान्यान् लपितायि वकारातिः । यान्यध्याधयस्यसंस्थाताम् अवतष्टस्य
संस्थोकाराति । तृइस्य वधारणा । यिवाध्याधयस्यसंस्थाता दृशी भवा चापि कारातिः ॥ ॥ रख्वंपरा
यःपुरोडाशाश्चान्याया याँत दविर्याद् ष्टुसाम ष्टु । एवमिति प्रकारवचनः । एवमानेन अकारण
दविर्यद्ध्रुसाम ष्टु पराव:पुरोडाशश्चान्याया याँ तद चिर्यार्द्रष्टुसामवु । तस्य राख्यो नास्यतिप्र खे ८
क्रां नस्य प्रतिदशपुरास्यां । तास्यायवधारणार्थः । अतस्तस्यां न ड्यातिष्ठा निकं विकाल्पनं शास्त्रं वक्ष्यमा-
णं । अधिकारं स्थायां तानि ततत्व ग्रारमतादपोष्ठाशस्त्राम वातिदिश्यात । यद्वादिष्ठमितिटयमाऊँ ।
८६ यद्वाहि ष्टुं तदग्न्यस्त्वेतनूयमाज्यं भवति । माधुर्छंदसः उगः । अन्यत्रापि इष्टा कुम्भः सकलएवा ॥
त्रयस्त्रयस्तृचाढाच्चका णांडा के: सवाना स्त्रावियानुरूपो वर्यसिद्धा । एकादिकानां यथा प्राप्तानां प-
रिसंख्यानार्थं वचनं । इडं मरुत्यङ्शदपादिासामनिति ड्वचं मरुत्वतीयां इड्मरुत्वड्शद्पादीन्यवमा-
दिकं । दृवंमरुत्वतीयं भवति । प्राप्तं तस्य निवृत्तिः परिसंख्यानात् । एकाराग्ना निवितपरि नाविनयात् २८५ ८४
॥ न्रणामुद्याष्टलमंगो त्रिरुक्ति शितिरृवं निष्कवल्यं । न्रणाष्टु चायवमादिकं ड्वं निष्कवल्यं कार्यं
॥ अध्यायविीरप्रमाद सुतानामिनितृष्टचां मित्रावरुणस्याच्छावाकसखीयां । अध्यर्यवीरख्यावमादिक ड्वां मि-
त्रावरुणास्याच्छावाकसखीयां भवति । कृष्टं ब्राह्मणाच्छंसिनः । अध्यायोवीरयस्मात्पूर्वंरचमिंड्डुच्यमिन्नपव

न्यूनमाग्नितश्चात्मनाछंसिनकुलौरवीयं भवति। ।उत्तरमस्त्रावाकस्या उत्तरं दृचमिदं यत्पात्रमि
द्रपानमुक्तमुखीयमित्येवमस्त्रावाकायभवति। पर्यासिनामुत्तमानां। प्रारुतानां पर्यासिनामस्त्रो
मु// ति समाङ्छंसति। ।उद्गुष्ठादवस्रविताहिरण्मया। वक्ष्यति विश्वादवाग्निमारुतयाः सूक्तानां स्था
त्रर्वौ।४ नइति तत्रितसाविसस्यस्त्रानं उत्तराण्यपि कृत्यनेव वक्ष्यमाणानि। ।घृतवतीभुवनानां। घृतव
तीभुवनानामनि त्रिस्रायति द्यावापृथिवीयं दृचं। ।इंद्रक्तुति वाजवङ्गिः। इंद्रसुनुति वहिवङ्गि स्सपु
क्षितमित्यानवं। ।स्वस्तिनामिमीनां। स्वस्ति नामिमीनामश्विनागमदृतिविश्वादवं। ।विश्वानरंम
नसा। विश्वानरं मनसाग्निं निवाय्यति विश्वानरीयं। ।प्रयं तुवाऽजाः प्रयंतु वाजास्तविषीतिरग्नयद
ति दृचमाग्निमारुतं। ।समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृणा। समिद्धमग्निमित्येवमादिकं दृचं जातवेदसीयं॥
इति दृशानि विश्वादवाग्निमारुतायाः सूक्तानां स्थानान्तउद्गुष्ठादवस्रवितानित्येवमादिकानि दृचानि विश्व
दवाग्निमारुतयाः सूक्तानां स्थाने यथार्थं भवंति। संयोगाच्छयति ष्ठ तडति परिभाषितत्वात्। ।दृच
कृप्रमित्युत्तस्यां वादनायां मितकुर्त्वं प्रतीयतं दृचकृप्रमित्येवामनस्यामिति वचनान्नं यामि
स्रायादानायां। तातानिकुकरीक। ।एकाह्निकं वा दृचकृत्वं। वाराहो विकल्पार्थः। एकाह्निकं वा नास्त्र
जातं दृचकृत्वं भवति। अग्नानानद्गीयस्य परित्यनीआयाशमति वचना सा वह्नौऽग्नौ। ।एतान्नाग्निहो
त्रारव्याख्याति। एतनाग्निहोत्रसंज्ञकोऽग्निहविर्यज्ञः सोमो व्याख्याता। नवलदत्युर्थः। नतःस्तु
मकायप्रष्ठदक्षिणसंस्थादिकुत्स्यै यज्ञादिष्विति स्यादिकं शास्त्रमाहुरिति वचनात्। द्विरात्राय
महीनः। विनादक्षिणाइत्ययमहीनो भवति। अविशेषेणाः तशाप्रधारु चत्वारिंशतिस्तत्रविंशतिर्दिया॥

नवमी

॥ आग्नेयं पयः सर्वस्मिन्। अग्निहोत्रासामाज्यमाग्नेयं पयस्यातीयसवनीयपुरोडाशाननु पुरो
डाशादात्रयदर्घश्रुतिलिंगात्। ।सोऽयमुत्तरस्मिन् पय एवानुषंगात्। प्रातःसवनीयाननु। ।पञ्च
स्त्रावीणि वन्यायुवशाद्धात्। तत आग्नेयः सर्वस्मिन् सोऽयमुत्तरस्मिन्। ।ऐन्द्रापयावरान्नुबंध्याया
उपांशुन्यविवेविधौ। ऐन्द्रापाय्यतिदवतानिर्देशः। वैन्नातिपत्यत्रविशेषणं। अनुबंध्यायाउपांश्वन्ये
तिस्त्रोनियमः। एवं विधातिअनुबंध्यप्रकारातिदेशः। तेन यदि तत्र पर्यस्थानं तत उपांशुन्यास्थास्याप
नपितव्यचिदा। ।३ पुनराधेयमनतिरुक्तामाय इति। पुनराधेयासामाभावदृष्टमाणानातिरुक्तान्ना
यइत्तातिवादना। ।तस्य पंचस्तुपंचसुस्तोत्राणि। तस्य सर्वस्यैव अः पुनराधेयसोमस्य पंचसु पंचसु स्तोत्रा
णि नयंति। ।पंचपदा पंक्तिः पंचपादा अस्या इति। ।पांक्तविंशयज्ञः निराहुन्यशाहृस्यार्थपांक्ता
विंशयज्ञस्य दविषो स्या। ।यज्ञस्यैवाप्त्यै। यज्ञस्यैवाशायपंचकानि स्तोत्राणि कर्तव्यानीयज्ञ
६० वादः। ।सर्वाग्निरयादग्निष्टुतः शस्त्रं। सर्वाग्निर्यो याऽग्निष्टुत् ततः शस्त्रं सादोत्रमस्य जवति॥ रा
मात्रातिदेशादिधिरुक्तायातनमन्नवीध्यादिययान्नाक्रमनयदेवतानुबंध्यासवनीयातिकार्य
यान। ।४ दर्शपूर्णमासाव अन्नाद्यकामस्य। दर्शपूर्णमासौ नामद्वौविधौ यज्ञासामः। अन्नाद्यकामस्य यज २८
मानस्य नवत। किंचिदाकुरम्नाद्यकामस्यति वक्तव्यो न चापूर्वलिंगमस्ति। अन्नकामायवराते सद्गाये १०
ति। अन्नाद्यकामायानेनयजेद्देवंतित्वाज्यौजाकृत्वास्विकोम॥ तादत्तन्नयुज्यते। अतिशयतां
प्राप्नोतीति तेनान्नान्नवानन्नाद्यमिति ख्याख्यातरं पर्यायिश्च कावति। तथावसिष्ठात्तान्नाद्येनश्यव
मादयः शायामाए वंख्याख्यातयाः। द्वितीयत्रयमहीनः। अन्ये यस्त्र स्वाजयनादिकादिकरास्त्रः। ऐ
त्रा२ का२

यस्यातिरात्रभावः प्राकृतिकः। हविरन्वाधानानन्तरं सवनीयान्वाधानं च यथादेवतं परिकल्पि
तत्वात्। इत्यादन्यावाग्रयणः। सा निरूढिस्था। प्रवर्ग्यः। अन्वाधकाम्यस्य सर्वेऽपि तत्र
राष्टात्। सा निरूढीविरूढासाम्नः प्रवर्ग्यश्चिदातान्नवति। इत्यादश्वविति नसु याद
दनार्द्धे। नएक एव क्रतुः। यथादाक्षायणयज्ञोऽन्यत्वात्रः सर्वकामस्य। बहुपरिकल्पित
वात्। आग्रयणाग्निहोत्रकाण्डरात्रः। ब्रीहियवाग्रयणादेवतानामनुबन्धस्य पशावोद
दीक्षिवान्वाधानानि सामिष्टाख्यायदविर्यज्ञसामन एकस्तु यतासोम्यः पशुरु
पासंन्याद्हविरन्वाधानानामवैपूर्वकारित्वात् सर्वत्र नियमः। दाक्षायणयज्ञोऽस्य
वास्य सर्वकामस्य। बहुवचनान्निर्दिष्टानएक एव क्रतुः उद्दिष्टायणयज्ञोऽस्य सर्वकाम
स्य यज्ञमानस्य भवति। अत्रापि पशावाद्दीक्षितयथादेवतं यथापरिकल्पितं च इष्ट्याः प
र्वकारित्वान्नियमः। चतुरादीनां हीनः। मसायज्ञस्य सर्वकामस्येव। चत्वारिंशा मसायज्ञस्य सो
म। तस्मिं स्यादुमास्य दीक्षाप्रायण्यांता तस्मिन् मसायज्ञे स्यादुमास्य दीक्षाप्रदारा सवनी
यद्दविषां अन्वाधानानां। चित्यानुबन्ध्योपासनकालः। पशावस्य पवित्रदेवतान्यः। पशावस्य
पवित्रदेवतान्योऽनवैति। हिरण्यादेववारुणमारुतमाहेन्द्रनासीरीयाः। एककपालादेवतान्यस्या
नुबन्ध्यायाउपांशुयाज एव विधाः। वा उमास्तित्पाएककपालादेवतास्तान्याधानानुबन्ध्यायाः
पालंस्याः पशाव एव विधाः। अनुबन्ध्या यादुपांशुयाजकात्यन समानविधानात्। अतिरा
त्रायज्ञः। अयं श्रीयाज्ञामनसायाज्ञातिमात्रं स्तुत्येकाहः। प्रजापतिर्दक्षजानिकामस्त्वपस्त्याद्वितं

यज्ञक्रतुम् अपश्यत् दिश्वादेवा विश्वादेवा रथ्योः दक्षिणे विर्यज्ञासा मन्त्रस्या यं पुरस्तात् दर्शयादः। प्रजापतिरा
त्मनः पुत्रान् दुहितरं चाभ्यचक्षत् निधीयात्। तामिष्ट्वा प्रजापतिरलं यज्ञक्रतुम् अपश्यन् दर्शनं वा जनतादिति
कर्तव्यता सोऽयं नो। विश्वादेवं यज्ञक्रतुं मालाचितवान्। ।तमाहरत्तेनायजत तस्य सा धनदर्श
मा हरन् तदुपाहतवान्। तेनायजत दृष्टवा नासीत्। ।तान दृष्ट्वा प्राजापत्या प्रजा न्यासीत्। ।तनप्र ते८
जातिकामा यजेत्। यः कश्चिद् यजमानः प्रजातिकामः स यजेत। यद्यपि समानं तत्रापि त्रिवृत् फलाय
तथापि दर्शनियं क्रियतेऽस्मिन्नस्य सारूप्यात् ब्राह्मण्या स्यासामाद तस्मै मा योगाः तथा सं तरात्मया
गायादता। ।विश्वादेवः पशुरूपालंभ्यः सवनीयस्य। अस्य यागस्य तु स्यासामस्य विराजि कामप्रा
दुर्यात। विश्वादेवः पशुरूपालंभ्यः सवनीयानन्तरं। ।द्यावापृथिवीयावशानुबंध्या उपालंभ्ये
वं विधा। द्यावापृथिवीयादयावशानुबंध्यायाउपालंभेयाः एवं विधः अनुबंधश्च विधिनिर्दिशः। अ
यं आपरा विराजः पुरालाशाच्यायातनं परिता वितचात। ।त्रिवृतः शास्त्रं। त्रिवृत्स्तोमसंस्थं रा
स्तोत्रं सदो न्यंतत्र कालांबद्गनीकारा विराजः। ।रथ कृतुं वा। ना शाह्य विकल्पार्थः रथ कृतं कृ८
२९ वाचास्त्रं भवति। ।अथ नृणां तु दाभ्यां देवसानीयायष्ठामुनि सात्रष्ठा यजमानं प्रास्ता इन्द्र इन्द्र पंच
रामासा नाम्रया ग्नाविष्णु आवीं तराह रश्मि प्रानत्र यजन इ विला प्राग्नेयी। प्रा ग्नावि ष्णुवि
दविष्णी प्राग्नावे ष्णवी। अनया अग्नू यावा आग्नावि ष्णुयावा दरसूयाजत। चतुरात्र मस्पाने
तरा तेषु सर्वासामानां। ।सिवनत्र दीक्षा दीक्षांतर निष्ट स्यर्थं वचनं। ।विश्वादावन विप्र। २९८
जापतिः प्रजा असृजत। वरुण व्रह्मा सारख्यं कर्म इविर्यज्ञासामो। द्विरात्रादीन स्तास्य यं पुरस्तादर्थ ९८
दिविजि प्रारायनार्थः। उन्नायां विधिरर्थं चाद दर्शनात्। विश्वादावनकर्मणा प्रजापतिर्देवता। विराजः
प्रजा असृजत। ।ताः सृष्टा अप्रसृतानकरात्स्य यवां जुगुप्सुः। ताः प्रजाः सृष्टाः प्रजापतिनाऽनुगुप्ता

वरुणस्य यवाः तद्धितवयः। ।ता वरुणो वरुणपाशैः प्रत्यमुंचत। प्रति मुच्येमुचिर्बंधने। वरुणो नाम दे-
वता विचारा प्रस्तां प्रजां वरुणपाशैर्याथाद्यदितिः प्रतिमुक्तवान्। ।ताः प्रजाः प्रजापतिं पितरमाद्याः प्राधाव-
न्। ताः प्रजां वरुणगृहीताः सर्वः प्रजापतिं पितरमित्युपधावन्ति नावस्यमाणमर्थं पुरस्कृत्य॥
॥उपतं यज्ञक्रतुं जानीहि येन यज्ञेन वरुणपाशेभ्यः सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यामहीति। उपज्ञा प्रथमा-
वृत्तिः। उपजानीहि प्रकाशय तं यज्ञक्रतुं येन यज्ञेन वरुणपाशेभ्यः सकाशात् सर्वस्मात्पाप्मनः सम्य- वृ ५
जाःघ क्रतुमुच्यामहीत्यतमर्थं प्रजापतिमूचुः। ।तत एतं प्रजापतिश्चतुर्थमासि द्वितीयं यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुण-
प्रघासं। ततस्ताभिः प्रजाभिरभ्यर्थितः प्रजापतिर्विश्वादेवदेवे विर्यहासा मादनंतरं मासचतुष्टयं मुनिसत्रे
घ्यादिकं तपः प्रचर्य चतुर्थमासि प्रघासएतं यज्ञक्रतुमपश्यत्। साध्यसाधनायार्थं दृष्टवान् ततो वरुणप्रघा-
सारव्यं द्विरात्रमहीनं। ।तस्मादशरात्राद्यज्ञमानं तं यज्ञं संभारसंभृतमाहरत् तेन यज्ञेनेष्टवान्। ।ततस्तं प्र-
सारव्यं द्विरात्रमहीनं। ।स प्रीतो वरुणो वरुणपाशेभ्यः सर्वस्मात्पाप्मनः
वरुणेन प्रीणाति ताभिस्तं यागेन वरुणं प्रीणितवान्। ।स प्रीतो वरुणो वरुणपाशेभ्यः सर्वस्मात्पाप्मनः
प्रजाः प्रामुंचत। तेन नाद्विरात्रेण क्रतुना वरुणप्रघासाख्येन स वरुणः प्रीतो वरुणपाशेभ्यः सर्व-
प्रजाः प्रामुंचत। ।घ्न इवान्प्रस्य प्रजा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यात
स्माच्च पाप्मनः प्रजाः प्रामुंचत्। ।डासंज्ञशब्द उपसर्गक्रियायाव ह्रीयस्य यागयता लक्षणमुच्यतइति क्रि-
य एवं विद्वान्वरुणप्रघासैर्यजेत। ।विशाखा वाक्यस्मरणः। प्रमुच्य तए वप्रजा वरुणपाश-
या विद्याजाप्याहार्येः। हृत्वाष्टाविनिष्ठ राष्ट्रीयः। सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यात यए वं रूपं पुराकल्पं ज्ञात्वा नाना विद्वान्वरुणप्रघासैर्यज-
त्याऽयं च यजमानः सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यातयए वं रूपं पुराकल्पं ज्ञात्वा नाना विद्वान्वरुणप्रघासैर्यज-
ते। तस्मादेवं विद्वान्वरुणप्रघासैर्यजेत। अर्थवादादव परिकल्प्यामस्य फलं। रात्रिसत्रप्रतिष्ठान्या-
यना। उभक्रिया त्रवतः। ध्यावाघ्यातो दिवासो भक्रिया उक्यसंस्को भवतः॥ संस्कारनियमार्थं वचनं। ।वा-
रुणः पशुरूपालं च स सवनीयस्य पूर्वं सिता वरुणदेवताकः पशुः सवनीय संविधानं प्रालभ्यः सूक्तसिन्न-

हविर्वरूपं ॥ अग्नीषोमसदविभागमन्वायातनं परिग्राहितत्वात् ॥ किं चिन्तु प्रविमन्य विशेषं चिपुरोलाशास्तु पुरो
लाशादविभागमन्वायातनमिष्टेति न त्रपूर्वकारिवग्रा न्निश्चयः ॥ तथा वाक्ये ॥ आनुपूर्व्यादविशां दवत
उख्नरूपांशुना यांवनि ॥ ॥ मारुत उत्तरस्मिन्नाश्रा तेश्रुयइतिवाक्याशेषः ॥ ॥ कार्यीवशान्नू बंध्याया
उपालंत्रिवं विधा ॥ कादवंतात्रस्याइति कार्यीव शाग्नि बंध्या याउपालच्छ्या एवं विधएवं प्रकप्राप
यस्यापद्द अन्नू बंध्या दवतायेपयास्य चार्था ॥ ॥ ततः प्रजाः प्रजापतिमब्रुवन्का स्मिनुर्नेषायाश्रस्त
इति ॥ अर्थवादनप्रायागवचनातिरेकोदर्शयिति ॥ ॥ ततएतं प्रजापतिस्त्रत्र मासिस्त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमप
ध्रु ७ श्यस्साकमेधा नाम तत्रा त्रिः प्रजा निरूक्तः प्रजापतिः नूतपुरस्थरणं चत्वार्यमासि त्रिरात्रं यज्ञक्रतुं ह
ष्टवान्साकमेधाख्यं ॥ ॥ तमाहरत्तातमितिकृतारारूरणोंसं जवात्संसाधनान्याहरत् ॥ ॥ तनायजत
तनक्रतुनेष्टवान् ॥ ॥ तानिष्ट्वा न्नाघमाप्नोतापाप्नवान् ॥ ॥ तनाल्लाघकामायाइतेप्रायागवचना
९२ ल्लाद्दविधा ॥ अग्निष्टोमउक्थ्यातिरात्रः क्रमोनियमः संस्थानियमश्च ॥ ॥ अग्नायनीकवातप्रय न ७
तपस्थ रूपालं चास्सवनीयस्य ॥ अग्नायनीकवदुणायप्रधानादनिपस्तुः सवनीयस्यापर्ष्ठाच्चः ॥ त
स्यद्वादकल्पितः षट्कोलिरव्यानीयाशमनुर्यदनीकं सुमित्रः ॥ जड़ेतत्श्रग्निसदसिंतनीकं जड़ात
आग्नस्वनीकसंहक्तो ॥ अ सन्निवि चआदवनानिकूरिअग्निमन्यापितरमग्निमापि ॥ अस्मादवस्यसंसघ
नीक ॥ [illegible] नीकवतः ॥ ॥ मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यो द्वितीयाद्वितीदनिपस्तुः सवनीयस्यापालं ९८८
त्या मरुद्भ्यः सांतपनेभ्य ॥ ॥ सापिष [illegible] संप्रदायाद्याना ॥ आवायंहद्याद्यासोग्नाग्निसंय ९२
दनंतमन्यफलिनिन्नासः ॥ ग्रुष्मातोविद्यामरुतः शान्तसी ॥ यशाशावदवरमात्रादेवा ॥ अद्वेषगसात्र
कलिङ्गासएतामिमाउघोरतिदितिर्वीतायनः ॥ इतिमरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः ॥ ॥ मार्दद्दस्तनीयास
ये:

धनी यास्या पासोमा मार्हं इस्त्र नीयं दनिपत्तुः कार्यः । प्रस्यपू वर्चायत्निः षड्कुः । सत्राहगांदाघृ बिंदु
म्रमिंड्ड । चंमहांइन्नुत्थं हत्साः । मादाम हानिपन वंशास्या । मसांउ ग्यावा द्राघवी यचि । युष्मस्य ने
षूवनस्यस्य राजः । मदत्व ग्राय तवास स्तुहृत्क्तिमिति । । विश्वक मीलीवरानू बंध्या या उपाजंलि
वं विधा । विश्वक मादिवत्सा श्रस्या इ निरि कादिकं यथा पृष्ठ्ये शस्त्रे । यथा मरथं त रंहिनी यदूदवे नीय
दृह इयेतारा । याहृशं प्रष्ठ इर्थं तर पृष्ठ्या दाश्म न विदितं शास्त्रं ता दृश मन्त्रा निदिश्यान्ता । एवं यथा पृष्ठ्ये रा
त्रामि कादिकं । पृष्ठ्या वा विकृत्तः । वा शाष्टा ना नार्थ प्रन्य समाज्ञ पाष्ठि कादक्रुः । स्तात्रा ली दृच्या द्वहं
दाग वशादाद्वियं तत्ताप्य वन्न स्त्रा एप पिउविष्णं ति । । विश्वजिता वाहृ दत्पूर्णा नृ नीयदति
वास्त्रं । कत्ता ह्यापिकल्पार्थः । या विश्वजिद्व दत्पृष्ठ कस्य वन्त्र नीय उद्दन्निसार्वभ्रु का लपुवि
नियवशस्त्रं नवति । । सान्नामाणा चाविश्वजिता वा पृ दत्पृ प्युद्धि या यतासा त्रामाणा वनवति पदे
विकादिकं वा श्राह्णनां । । प्रकृतिः काम या दृमन्त्या वाङ् । सर्वका मस्य मन्त्याय इउक्तः । प्रतिष्ठया गीव स८
कामासादाक्तिकल प्रयोगाणा कामा इति यस्मिन्वाहृ आयुः काम या शान्नवति नस्मिन्नाहृ विश्व
जिता वा पृ दत्पृष्ठा छस्त्रं नवता । एकादिकं वा परिभाषित चात्ता । । विनुच्यति स्त्राया यः । सएता व
जिता वा पृ दत्पृष्ठा छस्त्रं नि नू ती इति वस्यति । विनुच्यति स्त्राया यां विश्वजिता वा पृ दत्पृष्ठा न रा स्त्रं न
इ कम्स आपच पा हिनुर्य । यत्र नृती इति वस्यति विनुच्य ते ए कादिकस्य पशेविधाना र्थवव
वतिानुवया । दि य जिता वृहृ दत्पृ पुस्य ता दव यो शास्त्रं मिति वस्यति । ए कादिकस्य परे विधानार्थं
नां । । स्वजिति उछ च्य यहा इ ववाए स्य य स्व जिदिति वस्यति । तस्मि स्वाडजिति विश्वजिता वा पृ दत्पृष्ठ
नां । । इंड वाङ्ग चा इ पुकाङ्गो । रिय नाङ्गिरा वितीइ यज्ञे ववस्यति स एवीड व
स्त्रं नवति एकादिकं वा । । इंडवाङ्ग विश्वजिता वा पृ दत्पृष्ठा छस्त्र नवात्य कादिकं वा । । तनाः प्रजाः प्रजाप
ग्रहार कः । तस्मिन्निंड वाङ्ग विश्वजिता वा पृ दत्पृष्ठा पि समा नीया दवि यज्ञा सामा नीव स्य माण स्तास्यायं
तिम क्रा र क स्य नुनः प्रतिष्ठाया

पुराकस्य रूपार्थवादः ॥ तत एतं प्रजापतिर्यज्ञक्रतुमपश्यत् शुनासीरीयां हविर्यज्ञं शुनासीरी
यं कामा नवविधा जवचनात् ॥ बहूनां यज्ञक्रतूनां मध्ये स्थितानां तं कामसंपत्तिकारणं पर्यालो
चनयाद्दृष्टवान् ॥ तमाहरत् ॥ तस्य संभारान् आहरत् ॥ तेनायजत ॥ तेन प्रतिष्ठानाम् ॥ ततः प्र
चतिष्ठत ॥ तन वर्तितया गः प्रतिष्ठां प्राप्तः ॥ तेन प्रतिष्ठाकामो यजेत ॥ य एवं विद्वान् कल्प
ऽतास्तान् प्रतिष्ठाकामो यजमानो यागेन प्रतिष्ठां लभते ॥ शुनासीरीयः पशुरूपालंभ्यः
सवनीयस्य ॥ शुनासीरीयः पशुः सवनीयस्यापालम्भ्यः ॥ सीरीयशानूबंध्या यागरूपालं त्यो
वं विधास्तु ये दिवनात् अस्याहमितिसारी ॥ विंशतिं विप्रादावद्दाति ॥ गवामियं संख्यान्यायात् ॥
॥ त्रिंशतं वरुणप्रघासेषु ददातीयनुषंगः त्रिंशच्छाक्षाद्भिती यो नागवां कर्मन्तरत्वात् ॥ प्रतिवि
दध्यदानाय यागाः ऽच्छे दक्षिणा इति वचनात् ॥ पंचाशतं साकमेधेषु ॥ त्रिष्वपि दत्तेषु प्रतिवि
जय दानेष्ट्वविद्धीन चात् ॥ विंशतिं शुनासीरीये ददाती यनुषंगस्सर्वत्र ॥ तदिशतिशतं
२२ त्ववनीतिकाक्याशाषः ॥ अर्थवादार्थसंख्योपन्यासः ॥ विंशतिशतं वा रुणातिरत्नानि ॥ कचर्यसिंधौ
श ७ तैत्रातंत्र विनागा ॥ विंशतिशतसाहाशताणिनयंति ॥ तद्दुत्तमाम्नाति ॥ तदनयायोगसंख्योदिविका श ७
लानपरिच्छिन्नमृतं कामोपलागमाम्नाति ॥ एतेनासंवसंवत्सरं ॥ प्रनालिकाद्वारेण संवत्सर
माम्नाति ॥ दिवाम वसं वसरं कामफलमुपभुंक्ते ॥ यच संवत्सरकामाः न च बावसरान कनेचैव
द्विदशिमास्मीति ॥ अयं दक्षिणादाननिर्धारोषच्छ कः प्रवृत्त्युपरोचनाय ॥ एव पञ्चम स्तु चातुर्मा २६९
स्ययज्ञः स्वक्रातो लाविर्यज्ञकानि चातुर्मास्यान्युक्तानि ॥ तत्राम्न वप स्तु गुणविशिष्टानामिदानीं २९
विधानं ॥ मलाकोऽबीतकि आलत्वानि प्रायणा ॥ नाम्नाधर्मानि देशाश इतितद्धर्मप्रवृत्तिम ॥ पूर्वपक्षः
पाकुर्कं कर्मागुणान्नतस्यापि पराशांरिदाग्नावैष्टवीच यक्ष्यमाणस्यायनडवति ॥ अपरपक्षविच्यादव

पशुः। अपारदर्शनविशेषादवः पशुर्भवति। ।पशुपुरोडाशमनुचातुर्मास्यादवता यथापर्वापि उपुरो
डाशानंतरं यायस्मिन्पर्वणि चातुर्मास्यादवतास्तास्सर्वा भवंति। ।पशुकः स्विष्टकृत। पारोपार इति र
उकः पशुपुरोडाशकः समासार्थः। तदीयः स्विष्टकृद्भवति। ननु बपञ्चयानि विनुवादर्के
साधयंतीति वचनादवाच्यामननानि स्कयात। पशुपुरोडाशार्थानामसाधकत्वात् पञ्चधानीति विना
बलान्नं स्विष्टकृतश्च संस्पर्शित्वात् क्रता विज्ञवः पुरोडाशाः स्विष्टकृत्समवाप्यपीति वसिद्धिरवार्थाप
पुरोडाशस्यान्यायान्यानां वांगा चपि विरोधस्थानापत्तेः पशुपुरोडाशांतं त्रेन्यायाद् इदन्नातुर्मास्या
नंप्राधान्याद्विराजः स्यात्। आध्वर्यवस्य यज्ञप्रेवं कुर्वीतानतां स्विष्टकृद्भूयस्त्वात् इतिद्धिकायायनस्य।
तस्मादारंतः। ननु विवमन्यायः स्यात्। नैतन्मुख्यातनियमपरत्वात्। पूर्वकार्यानुविधानात्प्रेषाजावः।
सहस्रर्चीयोचारंतः। ननु चैवं पाशात्याज्यभागायाः कृतचान्यायविरोधः। द्रव्यसामान्याद्य प
नार्दृचचौतोक्तातोद्दिवातुर्मास्यपशुसामान्यान्न्यायतः श्रुतबद्बलवत्त्वात् पूर्वकार्यानुविधा
नात्प्रेषाजावः। न वान्यायानियमपरत्वाद्भूयसां वंगानां कारणादेकादशाङ्गयाजोदिविका
रः। अयमग्निस्वामित्रेधवः पूर्वकारिविशात्प्रेषाजावादृश्यन्यायः। वचनपूर्वकत्वात्पाशुकात्स्विष्ट
कृदियस्यस्रग्वस्य सद्यदाज्यभागायाश्च पूर्वकार्यानुविधानात्प्रेषाजावश्यतदप्युक्तमुक्तऊनतः।
याधाक्रमविरुद्धमिति कात्यायनवचनाद्यच्चवपास्रूनं बर्हिःप्रस्तारावाप्रयमजस्थगारिच्यवपा
दिकंधर्मजातं पशुधर्मानाविरुद्धमिति। एवं संदाज्यभागावद्याविरुद्धा। तस्मात्साप्रेषावत्। ।निगम
स्नानवर्त्मनि पशुतंत्रद्वीविवाधमानानि निगमांतसंतेतद्दायनतुकृते तत्र प्रधानः पशुः। तेन निगर्त्सा मर
नानांनाचनिकं प्रतिषेधः। ।वथास्नानं वाजिनं। पशुपुरोडाशप्रास्यायं प्रतिप्रसवः। द्वितीयस्नातोते
प्राधान्यात् सतिष्ठतो। इह दृश्य स्थालीपलानीतं कमपरिस्थमास्थिता। ।वर्णानारविनांसरुद्धृतप्रायित्रशुसाकमिथ्या। तो
पशुर्नीर ×इहकुगुणोभूतः पिपशौ तंत्रबाहुल्यात्स्यात्। चातुर्मास्यरूपविशेषप्रधानानामपि तद्भावनुविशेषः। निगमस्नानवर्ते। ३

मनुर २ यः १

ष्टां मेत्रश्च रूरदिलायवति त्र यादृदय श्रालापस्थानं । यथा प्रतीष्टिविस्तारस्तोषां वाखिनां मसाद
विज्ञाउंता । वारुणमारुतौ वरुणप्रघासेषु वारुणमारुतौ पश्वबन्धप्रघासेषु भवतः ।
उत्तरयूपमुक्तं सुयंति । उत्तरविस्तारवारुणः पश्वर्दक्षिणमारुतस्तात्रात्तारयूपमुक्त्वे यतीषु पूर्वका
रिणस्थाणे वानु विधियां समानत्वाणो वा विवाप्रापादन्यादिति काठकं । माहेन्द्रस्तु नासीरीया
उत्तरायाः उत्तरायाद्यायाः पर्वणः साकमेधस्तु नासीरीयायां यथा सोरथन माहेन्द्रस्तु नासीरी
यायां पश्वव्रतः ऐंद्रयनस्तु नासीरा विति भाक्षा ऽन्यस्यानावात । यथास्थानाइष्टयः । पूर्वकारि
षु कालविप्राप्रषुस्थाने राष्ट्रः । चातुर्मास्येषु यदिष्टीनां स्थानेन तत्रादवात्रापि । विवास्येव यथा
स्थाने वा दृष्टि यात्पूर्वत्वं प्राप्नुयात् प्राचार्थं वचनात्तेन मस्तायश्वासो ऽत्निकादिषु चपिश्या यथास्थानेन
यथादेवतेयापशावधवा शाखाविकल्पार्थः । यथादेवमा चातुर्मास्येषु तास्यनास्येपशावान वीतुः
तद्यास्थानानकादशिन्या तस्य मासस्थानानकादशिन्यां तपाशुल्यमित्यर्थः । तेनव्रतिपश्वस्तु
पात्रवंति । अनीकवतः सांतपनाग्रेहामधीयः क्रिलिनामित्रश्च मरुत्त्वविधि आनीकवता
२४ दयश्चपराविमरुत्वविधि भवंति । आग्नेयादयश्च याघ्यादेवताः । पर्वणिपर्वणि वासंस्थि वा
ऐंद्राग्नः । अयमपरः पाशुकचातुर्मास्यप्रकारः । समानमन्यत् । ऐष्टिकचातुर्मास्ये स्तुत्य
मन्यत्तात् नप शुनासीरालाशान्ते शुचातुर्मास्यादेवतान भवंति । अथवा पाशुकपर्वाण्येकपाशोवि
द्राग्नपशो । वीधि । अथ राष्ट्रः सोऽन सदिकचातुर्मास्याधिपसंयन्नाथः । वाशाखाविकल्पार्थः । अ
पिनाद्यायदिसांवत्सरिकाणि नशानुंबीतियात तएतमर्थं प्रतिपादयति । एकराष्ट्रः संख्या ना वा पर्वरो २४०
ष्टाविस्रादवादिकर्मवचनः । मुख्या कल्पाशाकोनियाअवश्यकतीया एतमपि पन्दं क्रियति । एक २४
स्मिन्पर्वत्नि तं त्राधिक अनाद्यन्तानि दर्वीविसमानतंत्रतया क्रियति । ऐंद्राग्नवापशावकस्मिं
शुनासीरालायाल चौरि स वाति चातुर्मास्य दर्वीविकुर्यादियं पक्षः । उपक्रायत्नां त्रिच्रा । किं समानतंत्रे

दालापकानादं नूरं स्वतंत्रिवपिचाप्नवति। ।त्र्यंबकादूर्द्धमनुयाजप्रभृति मानाता दिपकृता नामा।
त्र्यंबकाकर्मण ऊर्द्धमनुयाजप्रभृति कर्मनिवृत्तिपर्यंतिका। पशुनाबासमानतंत्रावा च किं यमा
तंत्रमामाता दिकर्मसु भवति। ।सौमिकस्समानं दक्षिणा समवयस्तुतिर्यथा देवतं वा पशवस्तुतिस
वैपसू नियाज्ञमासियान्यूक्तानि नितष्ठयैं दक्षिणा कल्प्यः। सौमिके चातुर्मास्ये स्तुल्यदक्षिणानि
दक्षिणेः पाशुकानि। याश्चातुर्मास्ये दक्षिणा यश्च पशुदक्षिणास्तानिःस
वंति। ।चातुर्मास्यपशुदक्षिणेः पाशुकानि चातुर्मास्यानि भवंति। ।१० अथ वाराहलीयः प्रतिष्ठाकामस्य। अथ
मानदक्षिणानि पाशुकानि। प्रतिष्ठाकामस्य यजमानस्य भवति। ।संकल्पविज्ञानाज्ज्योतिष्टोमस्य
वाराहलीया नामैकाहः प्रतिष्ठाकामस्य। ज्योतिष्टोम एव। ।कस्मिं देनं चातुर्मा
संकल्पौ विज्ञातः संकल्पविज्ञातः। ज्योतिष्टोमधर्मा प्रातिज्योतिष्टोम एव। पशुबंधनामैकाहः पशुकामस्य यजमा
नस्य भवति। ।पशुबंधः पशुकामस्य पशुबंधनामैकाहः। एकादशस्तोमः। पशुबंधविशिष्टानबकक्रीतदक्षिणा। ।एकादशस्तोमस्त्रिष्टुप् यजमा
नस्य भवति। ।एकादशस्तोमः। पशुबंधविशिष्टानि। त्रिष्टुभाः पशवः। उक्तदक्षिणा गौरुकर्षास्ते सर्वे त्रिष्टुप्
कादशसंख्याकस्तोमस्यार्थवादो यो। ।त्रिष्टुभाः पशवः। ।पशुनामयाज्ञेयो पशुप्राप्त्यर्थमेवं रूपः स्तो
त्रिष्टुभमभि वदि यादितिन तया त्रिष्टुभाः पशवः। ।यामोपगयंतइंद्रमिति निविधाना। ऐंद्रवात्रिष्टुभ
नः क्रियते। ।पिबासोममभित्रियमुग्रतर्दस्तोमुहूर्त यामोपगयंत इंद्रमिति गास
गु ४ वांछितवाचनिष्ठिवस्यमरूयतीयायाः। ।अर्वंगयंमदक्षिणा न इंद्रेनायामोपगयंत इंद्रमिति। गास
स्तायतादतस्याक्रो रूपं मुद्रितं दलनिंद्रांगसंस्तुति। तादतस्या कोर्लिं
स्तायतादतस्या क्रो रूपं पंचे दिवं दलनिंद्रां गर्भसावे। गयंतइत्रिति चिंग नामसंस्तुति। पशुकामस्य सामान्यात
गंपशुकामस्यैतदहः पशवश्च गावः। ।उक्तिं वलनिदामो ग्रावचाल्लैरेवाभिविद्यनिपशुकामस्य सामान्यातासु राज
॥२१ अथातः सौत्रामण्यः। अथ राष्ट्राविराधिकारायविद्धि विधेयर्थ संस्था सामान्याता सुरासद

यविशाषाद्यविशाषः। अतः शाष्ठाद्दचार्छो। यस्मात्किल तु च्यवनातिः पूर्वैः स हत तस्मात्पुच्यते। सो ब्राह्मण
इति वक्ष्यमाणस्य काद्दस्य नामधेयं। । इंद्रो ह यतुः कामिनपास्तापि पुरा कल्प्यार्थवादार्थः। इंद्रः कि
लायुः कामस्तापनानुज्ञवान्। । स तपसाचितं यज्ञक्रतुमपश्यत्सो ब्राह्मणं स ध्यानं हत्वा एतां सो ब्राह्मणं
यज्ञक्रतुमालार्त्विज्यवान्। । तमाहरा ह नायजत। तस्याँ ध्यानं इष्ट्या एयाद्दरतात तानिष्टवान्। । तानद्यादी
र्घायुत्वमगच्छत्। तेनयाजं ऋग्यादीर्घायुत्वं प्रज्ञवान्। । तत्पुरुष्वरद्वाजायजी स्वयिप्रावाचाउदेति लिपा
तिवाक्यपुरःरतो। तं सो ब्राह्मणमिडं चरद्वाजाय रूपायजी स्वाधिप्राकृवान्। । अनेन वाअरहनिष्टुरदीर्घायु
त्वमगच्छमानेना पिचं यजति। विशाष्ठानिपातो यस्माद्दाच्छो। अनेन सो ब्राह्मणेनाह निष्ठादीर्घायुत्वं प्रा
प्तवान्। त्वमप्यानेन यजाय नदीर्घायुत्वविसी ध्यवनुवारं ज्ञा चरद्वाजं। । तनहत्त्वरद्वाजइष्ट्वासर्वायु
त्वमगच्छत्। । दशाष्ठाविनियक्ताथीयः। तनेव सो ब्राह्मणेनेष्ट्वा भरद्वाजस्सर्वमायुः प्राप्तः प्राप्यचोन्न
रवर्षशतं पुरुषायुरिति। । सर्वमायुरतियएवं विद्यजयेतेन यजति। वर्षशतं सायुंजीवतियः सो
२५ ब्राह्मणं विद्यधाप्याक्तनपुरुषकाम्यन विदित्वाचयजति। । तस्य रथंतरं पृष्ठं। तस्या सो ब्राह्मणस्य
रथंतरं पृष्ठं भवति। । अग्निष्टोमयज्ञः। संस्था नियमार्थवचनं। । यथा प्रद्धं दक्षिणा॥ श्रद्धानुसारेण
दक्षिणा देयत्यत्रिशायः। । तस्या त्रीणि त्रिवृंतिस्त्रो त्राणि। तस्या सो ब्राह्मणस्य त्रिवृत्स्तोमकानि त्रीणि स्तो
त्राणि भवंति। । त्रीणि पंचदशानि। चतुर्थं पंचमषष्ठानि प्रथमानी शीमानान्याः। तं ततः तानि त्रिण्यस्त्रिवृत्स्तो २५१
माकेभ्यः। । त्रीणि सप्तदशानि। सप्तमाष्टमनवमानि त्रीणि सप्तदशस्तोमकानि। । त्रीण्येक विंशानि। २५
दशमैकादशद्वादशानि। । उत्तराणि हरितानि। पूर्वस्मादुक्तात्तरउत्तरः स याधिक्यानां हरीतत्तर
स्यासा वुत्तरीतचयानानां वितिस्य जावत्तमा सहरितान्तस्येउत्तराणां हरिता धर्मिणां तानां हरितायाइतितां धर्मिस

उक्तौ। ।उत्तराग्नेरावहीर्दीर्घायुत्वमस्य कामयत इति। उत्तरा उत्तरा कृष्णं दीर्घमायुः प्राप्नुयान्नित्याति
१ जिप्रत्ययः। १२ तस्याश्विनाल्लाहेरुः सारस्वतीमालभेतेति पशुरुपालंभ्यो सवनीयस्य। तस्यासौत्रामण
स्याश्विनः पशुर्विहितस्तस्यानन्तरं विधिः। सरस्वतीं चामेषीं छायान्तोपपशुरुपालंभ्यो सवनीयस्य॥ ११
इंद्राय सुत्राम्णे वृषभमनूबंध्याय उपालंभ्यं विधिः। इंद्रसुत्रामा द्वयावशावंध्या गौरनूबंध्यायाः संनि
धानात्तस्याः एवं विधमनूबंध्याय पशुः स्याः इमामाग्नालेइं उन्यां श्यामिति। आतारमिंद्रमवितारमिंद्रं। इंद्रः
सुत्रामा पास्य वीर्यं आवालिः। उग्राज्ञद्विवीर्यायस्त्वव्यावान। अवेस्यान्तर्वलितायायाद्दात्तात्तस्य वयं सु
श्री इंद्रस्य सुत्राम्णः प्र द्रूः। ।नघादवं पशावाने युक्तान्नवर्तितान्सौत्रामण्या
मनातायह्निस्यातिप्रथमार तां इंद्रस्य सुत्राम्णः प्र ढूः। निरुक्तिः सौत्रामण्या अपगातौन नकामीति। ।तस्या
मि८ यानीति। अनूबंध्या सौत्रामणीपशुर्स्तुत्यादवस्थानिरुक्तिः सौत्रामण्या तां ऽग्निमुपसमाधाय सुरा। लाभिनचरंति। तस्यासौत्रामण्यास्थायं
प्रातस्सवनीयाननुग्रहालाग्रान्बाह्यतां ऽग्निमुपसमाधाय सुरा परिविदिन आहवनीयमनपनीयापसमा घि
यप क्रियाविधायः। प्रातस्सवनीयस्य नौस्यपुरोडाशानंतरं वा स्वतः परि। ग्रहान्द्विदेवत्यानां स्विष्ट
योयतस्मिन्द्रेवाग्नौ सुरासामानप्रचरंति। सुरयाप्रचरंती यद्युर्हिः। प्रा। द्विदेवायत्यः स्विष्टकृ
दनादना। ।तृतीयसवनीयाननुपुरोडाशान्तावित्रं द्वादशकपालंपुरोडाशं निर्वपति। सावि
त्रं द्वादशकपालं पुरोडाशं गौपत्तृतीयसवनीयाननुपुरोडाशान्तु। ।ऐंद्रामिकाद्वाकपालो प्र
वैनि र्वपति। ।वारुणं दशकपालो पूर्वयारनंतरं। ।आवपनं विसवनीयाः पुरोडाशाः आवपन
एवतदावपति। रुतथ्या स्थानेषु र्वपति। ।अथ यदि द्रायसुत्राम्णे वशानू बंध्या याउपालंभ्या नव
निं। इह्वाल नार्कवादाप न्यास गां इंद्र वा अनु सुत्रामा पत्नीसौत्रामणीसेतिष्ठाता। विशाह्यानिपातः। इंद्रसु
त्रा माणं प्रतिसौत्रामणीसंतिष्ठते यतः। ।यि वा सौत्रामण्यास्संस्थिता भवति चक्षुःस्यसे स्थां कारातिदवि
भाणं प्रतिसौत्रामणीसंतिष्ठत यतः। ।यि वा सौत्रामण्यास्संस्कृता भवता घाइ स्यसे स्को कारातिदवि
त्रा माणं प्रतिसौत्रामणीसंतिष्ठते यतः।

१९५ ।७।

यद्दि संस्थाः। सो ग्राम त्नी। सा मया गं सो ग्राम त्न:। द्द वियद्दि स्सा म ग्रक र त्नो सो ग्राम त्निक स्सं स्था ग्राम
मिद्या त ता ग्राम वार्थवाद ना या जयति। ।ताद्दे कऽ ति रा त्रं कुर्वंति। पूर्वमिष्टि ग्राम उक्त सा म व सो ग्राम
तं केचिद तिरात्र संस्थं कुर्वंति। एक इति विकल्पार्थः। ।एक विंश स्तो मे द्द त्पृष्ठ मनुजय सामानो। एक
विंश तिस्तोमं तं सो ग्राम त्नं सर्वा भवति। द्द त्पृष्ठ स्यां शं स्त्रं मिति तियमा ऽर्थ उ जय सा मान मिति द्वि दो
यज्ञ त्ना विशाः। ।तस्य याद्दि ग्रु ज्ञाना द्द त्पृष्ठ स्य शास्त्रं तछ स्तो। तस्मा त ग रा रू धर्मस्य यादि स्य ग्रि तो
द्द त्पृष्ठ वि ग्राम स्य शास्त्रं तछ स्त्रं भवति। तस्य द्द ग्घे त रं पृष्ठ मिय छ:। स्वास्ति त्ना मि मी ता मिति यस्तु योन
भवति। ।ग्रत द्द वियद्दि: सोमा: संतिष्ठंते। ग्रत्रास्मि स्सो ग्राम त्न द्द वियद्दि: सामा: सम प्यंते। पशुकाम
पशुपराव: पुरा त्ना ग्रा च्यान्या यायंति द्द वियद्दि ष्ट सामि ष्टि ति न सो ग्राम त्नो न भवति॥ ।१३। दवाद्द पशुका
मा चतुरा मा सा न्धु ते चरि वि न पु द्भिदं यज्ञ क्रतु मुपययन। ।दवा पशु कामा: द शाद्दनि पाता या का द्दर
ण:। चतु रा मा सा न्धु ते चरि वा प्रकर णा द्दी शाव्रतं एत मुद्भित् ग्र यं यज्ञ क्रतुं द्द ष्ट वंत:। ।तान द्दा पस्तानु
२९ ताना द्भिदा त्नतया गा: पशु न्प्रा ज्ञा:। ।त न पशु कामा यज ते। एत द ग्र विधि का को। ।उद्भिद द्दा यद्दि
मन्ये तविरा न्मां शाव प्रागु रि ति चतुरा मा सा न्धु तं चरि वा बल ति दा याजत। उद्भिदा त्न तया गा यद्दि
मन्ये त चिर का त्न पशवा भवविष्टं ती ति मा स चतुष्टयं व्रतं चरि त्वा बल मिदा याजत। ग्राम ना र्थ वादने
त्न शा प्यु त प्रा र्वा त्ना ग्रा त्ना वश्य मिति। ।द्दि पं द्दे नं पशव ग्रायं ति। एनं यजमाने द्भिरम त्नि त्न वितः पश
96 व ग्रागद्दं ति। ।१४। गा सा व न पशु का मा याज त। गा सा व न या ग नि का द्द न पशु का मा याजत:। ।ग्र
द्भि रा क्ता म न। एवं धर्मी कि त्ना गा सा व म त त्रा र्थवा द:। ।पद्भि रा द द्द रा द्द द ती। स्वा रूपत:। ।गा द्द ना: प
द्भि रा क्ता म ना। एवं धर्मीक त्ना गा सा व म त त्रा र्थ वा द:। ।प द्द न: नि वा द्दि व्र ज्यार्थी। ।पद्भि रा स द्द स्रा दक्षि णा गा स व स्य। पद्भि रा
शा व: ग्र व चतु ष्का सा मा न्यात। ।पद्भि रा स द्द स्रा व ष्कु ग्री दक्षि णा वि शाष्टो। गो स व स्य ति पुनर्व च न। द स्ति त क्रा रवां
स द्द स्रा ति ग्रा सां ता: पद्भि रा स द्द स्रा व ष्कु
ता र द क्षि णा क स्यां नर म द्दि। ।प्र कुर्व न गाव: सं र व्या म न्याय त। ।उ क्थ्या यज्ञ:।

उक्तसंस्कारार्थः। ।१५ एतत्पायनात्तत्संस्कारमायाऽऽहुत। एतत्पायनान्तिकादर्शनात्तत्संस्का
रमायाऽऽहुत। ।द्वादशादीक्षा द्वादशोपसदः। दीक्षाणां परिमाणनियमप्राप्ते नियमः। उपस
दां च द्वादशत्वं विधीयते। ।मध्यामंगुष्ठपर्वणा उदुंबरं चमसं मितं घृतस्य व्रतायतं। अंगुष्ठमध्यम ध्यम
पर्वणेति विवक्षितं। तादाननमध्यमांगुष्ठपर्वणा प्रमितामौदुंबरं चमसं [illegible] दारवं घृतस्य व्रतायतं +
प्रमितं। ।अयुजां क्षीरोदनं दीक्षासु। अयुजासु दीक्षासु क्षीरोदनं व्रतायधायाक्रमं। ।सामचमसो
सू५ दक्षिणा त्रिषुतस्य। अत्रापि सामस्यात्रिषुतस्य च मासाद दक्षिणा इति विवक्षा उदुम्बरं [illegible] एतयोः ता च
७दानम नात्र्यां प्रसूतस्य दक्षिणां निवृत्तिः। चतुरो मासान् व्रतं चरित्वाऽवगच्छति दाक्षायणेति निवृत्तिः। ।एतं सहस्रं वदे सू७
ता अन्नाद्याय युक्तं च मसमृद्धिकामस्य दीक्षा एतं सहस्रमित्यवभृथेन अन्नाद्याययुः। ।ऊर्जं वः स्वरितिवा। ऊर्जं वः स्व
रितिवाननमंत्रणं च अन्नाद्याययुः। ।सगोत्राय वा ब्राह्मणाय दद्यात। समानगोत्राय स्यासोसगोत्रः। सप
ब्रासू८ ब्राह्मणाय न विशिष्यते। तस्मिन् सगोत्राय ब्राह्मणाय ब्राह्मणायारिक्यात् सगोत्राय ब्राह्मणाय च्यन्निप्रायः।
उनिष्ठा उपस्सदास्तु रायकथा मदाम वृधकस्यात्र इति निविधानं। निष्कृवत्या मरुत्वतीय
याः। ।मिदमान कृताद धिप्रजायास्तस्य हिस्तु कुधः संति सुर्वीरिष्यत इवतीत दतस्याः क्रारूपं। एतत्पयसस्यौ
मितदत्तलिंगत्वात सूक्ते। ।१६ प्रजापतिरिमांल्लोकमीप्सन् स तपस्तप्त्वा तं यज्ञक्रतुमपश्यदहूत निष्टुभं लोकमप्रोक्त
मितदृष्टतलिंगत्वात सूक्तं। प्रजापतिरिमंल्लोकमीप्सन्नित्यायमर्थवादः प्रजापतिरिमंल्लोकमीप्सन्नित्यायमादिकः। ।१७ प्र
नौनं दिस लोकमीप्सन्नित्यजुहोन्निति कादर्शनस्याय मर्थवादः प्रजापतिरिमंल्लोकमीप्सन्नित्यायमादिकः। ।१७ प्र
जापतिरंतरिक्षलोकमीप्सं स तपस्तप्त्वा तं यज्ञक्रतुमपश्यदहुवीतान पूतंतरिक्षलोकमाप्नोतानंतरिक्षलोक
मीप्सन्नित्याजुहोत्। जुवमंतरिक्षलोकमीप्सन्नित्याजुहोतिकाहिकेति विधिस्तस्यायमर्थवादः प्रजापतिरंतरिक्षलोक
मीप्सन्नित्यादिकः। ।१८ प्रजापतिरमुंल्लोकमीप्संस तपस्तप्त्वा तं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वाहुत्वान पूतमुंल्लोकमाप्नोत
नित्यवमादिकः। प्रजापतिरमुंल्लोकमीप्सन्नित्यायमर्थवादः। प्रजापतिरमुंल्लोकमीप्सन्नित्यायवमादिकः। ।स्वरसाम
नामुंल्लोकमीप्सन्याजुहोत्स्वनीतिकादर्शनस्यायमर्थवादः। प्रजापतिरमुंल्लोकमीप्सन्नित्यायवमादिकः। ।स्वरसाम

...त्राणि यथाम्नामं। सप्तदशस्तोमास्फूर सामान रथन्तराख्या याकृतिश्छन्दांसि यथासंख्येन शास्त्रा
णि भवंति। यथाम्नामं च यथासंख्येन नाकर्णाचिच्छाखिनी। स्तोमान्यपञ्चैत दपीशृनए वा। आनुष्टु भा
निच। आनुष्टुभानि निविद्धानानि त्रिष्टुभानि। ।१९स्। यदि तिरस्कामस्तपस्तश्चित यज्ञक्रतुमपरय
क्तुकामा नानि धाताजश्च पात्रान्तानातजस्कामा याजतात्तुक्रस्तोमो नामैकाहस्तेनातजस्कामायजे
तेनत्राकुर्विाद: स्त्रायदितिजस्कामशाच्य वमादिकाऽनुष्ठानप्रकार वनाकुः। ।एकविंशतिः स्थितम्यादक्षि
णा प्रतनदक्षिणानि वृत्तिः। सूयमाणं प्राह तं नामाध्ययमन्यस्मिन्द्वाध्यप्रतति निवर्तयति यक्रवानाम
२७ ।विषुवत मह:। प्रातरनुवाकाम तदरूर्दिवाकीर्त्यस्त्र वतीयचमादिधर्मयुक्तम दर्शयनात्। ।२०ती
व्रसवः प्रजयापशुत्रिस्तीव्रस्य कुर्वपतीती व्रसावानामैकाहः सस्नवति प्रजयापशुत्रिस्तीव्रस्यत्रवि
तुमिष्ठतः। ।अयं तीव्रस्तीव्रसुदिंद्रासामावृत्र दध्यायद रिनात्रस्य पादि वक्तुं शिरा। शान्ताउत रंपूणत्वा
नाथृष्णुं वृषर्तंतु मत्रमिंद्रमितिपुरस्तान्नारूचैय स्यनिविद्धानस्य। अयं तीव्रहायचमादिकाकस्यजाति
९७ धृष्णुपुरस्तान्नारूचं तीयस्य निधिक्षानेन्मिता। ।तीव्रस्यास्त्रिवयस इतिनिष्केवल्या तीव्रस्यास्त्रिवयासा अ
स्यपादिनिविद्धानमिन्यिता वानिष्केवल्येविकारः। ।२१ब्ज्यातिस्स्तत सवः। स्तुतसावानामैकाहस्त
त्रयज्ञात्पातिरग्निष्टोमः घ्यमेमानिद्धविकमदर्शयति। ।गोहस्त्र पतिसवः। स्तुपातः कुध्यकार
स्यायं भवति। स्तुपतिसावानामैकाहः गासेइकमानिद्धविकं भवति। ।आयुर्यमितीसवः। गा
मणी विरियस्त्रास्यत्यामतिसावानामैकाहः स आयुंसेइकमानिद्धविकमदर्शयति सं दशानुस्तो ।८।
माविष्णुवाक्रो श्यनाजिरानृचांतका कुरवचिशीर्षच्छिदोमहः। श्यनस्यान्नि चरणीयाः। संदंशोनु २५४
स्तोमन्त्र्यसंदंशानुस्तोमौ धिंधि निर्दिशति। प्रावेणीष्ठानारणावत्रयन्त्रिच्यवमादिशारवांतरीयान्
यमनिपस्यधंधनिर्दिशः। स्तुत्यवक्रुत्यद्रष्टुवाक्रो। श्यनस्याजिरस्य श्यनाजिरोनृच्य च्यांतक
मनिपस्यधंधनिर्दिशः। रस्तुत्यवज्रुत्य दृष्टुवाक्रो। श्यनस्याजिरस्य श्यनाजिरो नृचश्चांतक
द्रचांताका। कुरवपिश्चशीर्षछि...

णीयात्प्रतिचरणं कार्यमित्याह ॥ अथर्षिः ॥ एवं सामान्यविशेषधर्मा इदानीमुच्यन्ते ॥ मन्त्रस्य कानि
विधानलिंगकानि ॥ निविद्धीयंते यया सा निविद्विधानं ॥ यास्तु मन्त्रोच्चया मान्याः स्युः तन्मन्युसूक्त
कं निष्कैवल्यमरुत्वतीययासां निविद्धानं भवति ॥ लिंगकं मन्त्र इत्यर्थं जानीत ॥ यथा मान्या इति म
रुत्वतीयं यद्दर्शनं मालासाधूमिना मरुत्वइति मरुत्वलिंगात् ॥ यस्ता मान्या इति निष्कैवल्यं मन्युरि
न्द्रस्येति लिंगात् ॥ यत्र स्वाशुना प्रतिचारयुक्तं पृष्ठं [illegible] नानाप्रचर्यमाणस्य ॥ आत्मसंरक्षणार्थं प्र
तिचर्यमाणस्य प्राप्तत्वाद्विशिष्टानि भवति ॥ किंतु यादवपृष्ठं प्रतिचारयज्ञरात्रवः अर्थयुक्तादवे
तारणापिकर्तव्यो ॥ इति ब्रह्मबृहत्साम ॥ इत्युक्तं ब्रह्मसाम पृष्ठं प्रपृष्ठं भवति ॥ तत्र यान्यनुरो
सनं कार्यो ॥ अजीवरहितारस्तु ॥ इतरस्य प्रतिचारयाज्ञस्तु अजीवात्रविहितसाम भवति ॥ रिख्यारः
सदृष्टं भवति ॥ रिख्यारिदृष्टिफलानामरकर्शिकादिभिः सदृष्टं यथा भवति तथा कुर्यात् ॥ म
कार्मुकाणिकपाशारात् ॥ कार्मुकाणि धनूंषि यानि पितानि संग्रामकर्मायाग्यानि तानि शस्त्राणि अपि न
प्रवर्तनीयानि विप्रायः ॥ तत्कर्तृणामपि अनुपादानार्थं पितृव्यस्य एव ॥ बाणवर्जिता मौर्वी बाणाः श
स्त्राः संग्रामायाग्निरात्रीर्युग्मगारंभं कर्तुः ॥ धान्यनान्यकपाशारात् ॥ यन्नामानीर्दृष्टानि याः नि
शस्त्राः संग्रामायाग्यानि तानि शस्त्राणि अपि न प्रवर्तनीयानि प्रायः ॥ तत्कर्तृणा
मनूंष्यामौर्वी बाणधनूंषि पाशारात् ॥ संग्रामायाग्यानि तानि शस्त्राणि अपि न प्रवर्तनीयानि प्रायः ॥ तत्कर्तृणा
मनुपादानार्थं पितृव्यस्य एव ॥ शरमयं बर्हिः ॥ सोऽचिरमिति प्रायमन्यात् तत्र यदूतं नाच्छरत्वात् ॥ म
अनुपादानार्थं पितृव्यस्य एव ॥ [illegible] कृत्वा वर्णिता ॥ कतिया कतिया कतिया कतिया प्रसिद्धा ॥ सर्व
बालकरूपाः परिधयस्त्र ॥ स्रुवस्त्रीसफाति [illegible] ॥ बिल्वीदाकाद्यूपः ॥ बैदकः प्रसिद्ध एवोत्तदवयावाय
त्राबाधकस्तास्त्ववयवत्र्यूर्मे भवति प्रोक्षितयस्य ॥ उपनाप्यारागः सयासामन्त्रितात्उपता ॥ यस्मात्सा यदाइयंतत्क्री
पः कार्यः ॥ उपताविनीनांगवाम्नातव्यं ॥

१९८

त्वे। ।अनुस्वार एषामागमः शर्षाधिकरणं। अनुस्वारागमः कस्य चिद् द्वन्द्व क्रियायां नि पुत्रकाया
त दीयस्य शर्षाधिकरणं अनुस्वारागमः सुपूर्वो मातिपर का धारा भवति। ।शवनान्ध अधिकरण
फलाक। यस्मात् नरा बशरीरं यत्र नाम तुला अनसा तस्य नाम्ना फलं लाक यो अधिकरणफलाक
नि भवतः। ।शवयच्छामापः संस्कृतास्ता नि वसतीवरीः इत्युच्यन्ते। बहुशब्दासनावचनं द्वन्द्व
एषां समुदायं रमयताल्या आपः संस्कृताः संस्यंदिन्यः आसातं तानि रद्भिः वसतीवरीनानिश्चये
ति। ।उपातपरुषा अधिज्यधन्वानो लोहिताः स्त्रीणाम् असितबन्धाः पारखुः। परुषात् एव वास्तव
तः अधिशाय सुपातउनपरुषाः इष्टुधयउच्यन्ते। संपूर्णश्वासः। उपसर्गपश्चाद् बन्धाय पाण्डुरूपाणां तउ मा
पात परुषाः कर्तारः। अधिज्यधन्वानः आरोपितधनुष्काः। लोहिता स्त्रीषाः कुसुमादिरक्ताः स्त्रीषाः।
असिबन्धा असितबन्धाः असबोबन्धाः तेउच्यन्ते एवं रूपाः प्रयच्छुः। ।नाहृते कस्यानशीतयोसा दाह
याद्दीवितानि निविधः। इति निपातितो। विनियच्छोस्तुः। यः। एतमित्युनिवर्यमास्थलनिर्देशः
७ कस्यानतिपातसमुदायः। कश्चिदपीयस्य वाचकः। इत्युक्तानि प्रार्थनायां लिङ्। इदमियत्परिमाण
निप्रायं। सदृश्यनिवर्यमाला निर्देशः। एकाद निपातनादौ। एतदुक्तं भवति नावत मनियर्यमाणं
कृत्यनाशः सबृ पिदृश्यपरिमाण मध्यका लेङ्न्याद्दशादृष्ट्वा वापि तन्न कश्चित् पारयति। ।नहु वितकस्य
नस्युत्पुनत्य एतेः प्रत्यभिचरति। नति प्रतिषिद्धो। इत्याह तिवा कोपराणां नैविवर्तो कस्य नस्युत्पुनदि
नवि यएते संदर्शनादिभिः प्रत्यभिचरति। प्रत्यभिचारउच्यते। यासाकं नार्थयविहितं चिदर्था लिनगस्येव
नवयान नकामसंयोगना। ।सदः पाक्या नेहिषतस्यापाउव्वां समानस्य। सादनानि कादः प्रत्यभिचरतः
सवभवति। पापस्य दीतस्य चन्दपनुत्राय। ।उपानमाप्लशास्त्रा णोनु वृज्यते। उपाधमाः समीपवर्ति न्यधुपा शमाह

२९५ २९६
२९७
२९८

यन्नाम्न्यद्भुतयश्चत्वारो वाचा ह्यादुनयकामः सांयागा गायि। ।उपसदः प्रजाकामस्य पशुकामस्य
तिग्मास्तम्बजरुद्धा यद्रुद्ध्यचर्नो। वराह्यादुनयकाम सांयगाय ... पशुकामस्य प्रायागांतारण्युक्तः
वा उपसदा नामिकाहः स प्रजाकामस्य यजमानस्य भवति। इध्मयजमानस्य गिरिजाकावर्मी। शस्त्राणां यानुपा
।उपशामास्यशस्त्राणामनुप्रजायेते। उपजायंते इध्ययजमानस्य उपजायंते। ।२२ देवासुराः समयतंत। ।
तमास्तासामनंतरमन्यधिकास्ताहजय्यास्ताकं दस्यौस्का उपजायंता। तस्मादर्थवादद्वयनात्रि[illegible] यातदेवासुराः
अबतानामवद्यमाण ऋष्येकादशस्तास्याये पुरस्तात्पुरा ये कर्ता जार्थवादद्वयनात्र संग्रामे प्रतियन्नं ह[illegible]वः। ।तादेवा
समयतंतंति। देवाश्च असुराश्च तादेवासुरास्तापरस्यापं संग्रामे प्रतियन्नवमहीति। तादेवाय यशाः
बृहस्पतिं ब्राह्मणद्वितनुपाधावन्नुपतं यज्ञऋतुं जानीहि यानस्पामसुराननित्रिनावमहीति। तादेवा यश्या
बृहस्पतिं ब्राह्मणद्वितनुपाधावतवशः कयेपुरस्तादृश्य उपजानीहि तयज्ञकृतुं तं उपजाप्रधमनतउपल
बृहस्पतिं ब्राह्मणद्वितनुपाधावतवशः कयेपुरस्तादृश्य उपजानीहि यज्ञकृतुं यानस्पावयमसुराननि
त्रिरविनीयततदेर्होदेवाबृहस्पतिमुक्तचैतस्तमुपजानीहि यज्ञकृतुं यानस्पामसुरानयहीतेदृष्टवा स ह ऋ
नावमहीति। ।स एतमृपञ्चं यज्ञकृतुमपश्यत। सर्हतिर्वध्यमाणा कनृपजानास्यां यज्ञैतं दृष्ट्वा
नावमहीति। ।स एतमृपजं यज्ञक्रतुमपश्यत। सह हतिर्वध्यमाण कनृपजनास्थाय
नुपलभ्रवाचिव्यर्थः। ।तेने ह्यासुरानत्याभवत। ।तनऋषभ लाकग्ह्या देवा असुरानत्यभवन
नुपलब्धवा निय्यर्थः। ।तेनेत्थासुरानत्यजायत। ।तनऋषभनारयनयाग्ननघिजाताग्राह्या
त्रिनवंनः। ।तनद्विषाता नाहस्यानत्रिकुरूपन्याजत। ।पंचदशाग्ना मस्यस शद रामाधंमिदिनः पवमानस्तादस्य
नशाभूनत्रिनवित्रुमिच्छन्याजत। पवमानोभवति। तदस्याकृरूषनरूपंककुद
ऋजत्रसूपो। पंचदशस्तोमस्याऽकः सप्तदशामाध्यंदिनः पवमानोऽत्यान्निकचेनोवि विनासाममनियमयतदस्ते मधुद्वियाऽग्नि
निवसप्तदशामाध्यंदिनः पवमानान्यान्निकचेनोवि विनासाममनियमयतदस्ते मधुद्वियाग्नि
त्रियाशाहतिनिचिद्यानानिष्कवरुणप्रकृतचत्तीयायायायाषसंख्यानानिविदुनिलवतः ।यः। ।शि
प्रधान्यजना।[illegible]नीनांगीर्तिर्वर्द्धवृषभोऽथर्वणीनामिच्छस नवनीतादनस्याक्रोरूपो। ऋजनवषर

॥ ब्रा॰ १

नि त्रि॥ तिान ह्ना त ड क्ना ग्ना ति न त डस्का मा याडना। तनाद्या मारख्या नि का द न
श ह्ना या र का सं ता। तिान ह्वा तडक्त्रा। ग्ना ति न त डस्का मा याडना। व्याम नामि का द स्तस्यायं पु
। ष्टी ॥ २२ इत्यादि। तडस्का मस्त्राप स्वाक्षितं यद्व क्रतु मपश्याद्यामान। व्याम नाम्ति का दि
श का त्यस्य कवादः॥ ॥ तान ह्वा त डक्त्रा ग्ना तन्न त डस्का मा याडन। तनाद्या मारख्यानि का दि
न ह्वा स्त्रर्यस्य ड क्रा ग्ना ज्ञवानुं पु रा कल्प्यसां प्रत मपि त डस्का मास्ना न याडना तया त्रिप्रायः॥ स
न ह्वा सूर्यस्य उक्त्रा ग्ना ज्ञवा नुं पु रा कल्प्यसां प्रत मपि त डस्का मास्ना न याडना तया त्रिप्रायः॥ स
न शदशास्त्रा मस्यैक विंश क्रा नं विः पवमानः २ सप्तदशास्त्रा मस्याक्षेरेक विंशक्रान्तं विः पवमा
नादशास्त्रा मस्यैक विंशक्रा नं विः पवमा नः २ सप्तदशास्त्रा मस्याक्षरएक विंशक्रान्तविः पवमा
न दशास्त्रा मस्यैक विंशक्रान्त॥ एकविंशा वा एष यएष तपति शदनं स्यच न रूपेण समर्द्धयति। का दु
नानवति। तत्रार्थवादः॥ ॥ एकविंशा वा एष य एष तपति शदनं स्य च न रूपेण समर्द्धयति। वाद
नानवति। तत्रार्थवादः॥ एकविंशा वा एष यएष तपति इदनं स्यच न रूपेण समर्द्धयति। वादु
नानवति। तत्रार्थवादः॥ ॥ एकविंशा वा एष यएष तपतीत्यादि। एकविंशा यएष तपती त्यवमकानि
द्वादशमासाः संवत्सरस्य पंचर्तव स्त्रयो लोका एष एक विंशा यएष तपतीत्यवमकानि
द्वादश मासाः संवत्सरस्य पंचर्तवस्त्रयो लोका एष एकविंशो यएष तपती त्यवमकानि
द्वादशमासाः संवत्सरस्यपंचर्तवस्त्रयो लोका एष एकविंशा यएष तपती त्यवमकानि निविद
शास्त्रादन मादित्यं स्यच निकविंशान रूपेण समर्द्धयति। इमा उ चा पु रूतमस्यें दं स्तवेति निविद
नाइमाउ वा पुरूत मस्य कारोः। इंद्र स्तावान्नतमं यस्य मा ह्ना ति निाक्ष वस्यम रूवती यायां निविद्याने
नवतान॥ स्तायतावयुन वस्त्रकार ससूर्यः पर्युरूव रांसीति स्त्रयांत्रिया त्यार नाद त्तस्याक्षरोरू पो
निरूढं कि न सूर्यात्रिया त्यार णतिं गानिवा ज्ञो रूपसंप त्तिः। स सूर्यः पर्युरू व रांसीति ईकारां तं
निरूढं दुाकिन सूर्यात्रिया त्यार णतिं गानिवा ज्ञा रूप संपत्तिः। विराएक्रा मिका त्संन्नाद्य काम
पदं॥ २४ वसिष्ठ स्यान्नाद्य कामोस्त्राप श्यत्तं यद्व क्रतु मपश्यद्धिरानं। विराएक्रामिका त्सं न्नाद्य काम
पदं॥ २४ वसिष्ठ स्यान्नाद्य कामो स्त्राप श्यत्तं यद्व क्रतु मपश्य द्विराजं। विराएक्रामिका त्संन्नाद्यकाम
स्यं तस्यायं पुरा कल्पे सरूपार्थवादः॥ ॥ तान ह्वा न्नाद्यमा ग्नात। प्राग्वान्ना द्यं वसिष्ठः॥ ॥ तेना
स्यं तस्यायं पुरा कल्पे सरूपार्थवादः॥ ॥ तान ह्वा न्नाद्य मा ग्नात। प्राग्वान्नाद्यं वसिष्ठः॥ ॥ तेना
स्यंतस्यायं पुराकल्पे सरूपार्थवादः॥ ॥ तान ह्वा न्नाद्य मा ग्नात। प्राग्वान्नाद्यं वसिष्ठः॥ ॥ तेना
न्नाद्य कामा यजेतावसिष्ठानुष्ठानात्प्रशंसन। पंचदशो वा एव विपवमानो त्रिवृंतीतराणि। बहि
न्नाद्यकामा यजेता वसिष्ठानुष्ठानात्प्रशंसन। पंचदशो वा एव विपवमानो त्रिवृंतीतराणि। त्रिवृस्तो
न्नाद्यकामा यजेता वसिष्ठानुष्ठानात्प्रशंसन। पंचदशो वा एव विपवमानो त्रिवृंतीतराणि। बहिः
ष्पवमानान्माध्यंदिनस्य पंचदशास्त्रिः। पंचदशास्त्रिः स्तोत्रियास्त्रिः इतराणि दशास्त्रात्राणि त्रिवृस्तो
म्कत्रिनानि एताः स्तोत्रियाः संख्यया विंशति शतं॥ सविराजमत्रि संपद्यात्तासएका स्तोविराजाख्या
म्कत्रिनानि एताः स्तोत्रियाः संख्यया विंशतिशतं॥ सविराजमत्रि संपद्यात्तासएकास्तोविराजाख्या
न्कत्रिनानि। एताः स्तोत्रियाः संख्यया विंशतिशतं। सविराजमत्रि संपद्यात्। कार्विराजं न्नाद्यं श्रियायाविशाता न्नाद्यस्यापाद्यौ। फलावुर्य
मकत्रिनानि एताः स्तोत्रियाः संख्यया विंशतिशतं॥ सविराजमत्रि संपद्यात॥ ॥ कार्विराजं न्नाद्यं श्रिया या विशाता न्नाद्यस्या पाद्यौ। फलाप्र्य
दशाच्य न सामान्यन विराजमत्रि संपद्यात॥ ॥ मद्दक्षिणा मिश्रयत एतां स्त्रे राडेड य चाद्या इत्यर्थाविरा
वाद्यर्यंन फलविधिक था यां तफलं नरस्या॥ ॥ मद्दक्षिणामि श्रयतएतां स्त्रे राडेडाय चाद्याइत्यर्थाविरा
वादयर्यं न फलविधिक्त्र यातफलं

जनिविधानेन दतस्याक्षरास्वरूपं। अ दार विराडिति संज्ञाकरणं शास्त्रसंव्यवहारार्थं। ।२५। ईजे ।
दस्वाराज्यकामस्तम् पुरस्ताद्विहितं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वराडेनं। अत्रिरात्रस्वराडेनामैकाह। स्वाराज्य
कामस्य तस्यायं पुराकल्पस्वरूपार्थवादः ॥ ।तेनेष्ट्वा स्वाराज्यमाश्नुत। स्वाराज्यं प्राप्तवानित्यर्थः
। ।तेन स्वाराज्यकामा याजयेत। फलविधिरयं स्वाराज्यमुप्यात स्मादेवेष्टवान्। ।सप्तदशशोप्र(?)वेपिव
मानात्रिवृत्तीतरा णि। एवमेतद्यतुर्विंशति शतानि स्तोत्रियाणां। ।तासु तस्त्रा स्तात्रियाविराजमति
यंति। प्रावक्ष्यंविराजं चतासृष्वतियंत्यतिरेचयंति। ।ताभिः स्वाराज्यमाप्नोति। चतस्र त्रिरतिरि
क्ताभिः। ।अक्षरविराडच। पूर्वविदत्राप्यक्षरविराजमिविधानेन भवतः। ।२६। उशनाकाव्यो
सुराणां पुरोहित आसउशनः स्तोमानामैकाहस्तस्यायं पुराकल्पनस्वरूपार्थवादः। उश
नाः शुक्रः कवेः पुत्रः काव्यः। सकिलासुराणां पुरोहितो बभूव। ।सहदेवानामन्नम पचिकीष
रिष्यद्सह्वि हतकथं न्वतेन यज्ञक्रतुनाऽयाजयं याननेष्टापाप्मानमपहन्यामिति। ईदृदत्तेनैक
नायाऽरवंपदालिताचितवान्कथमनाक्तेन यज्ञक्रतुमपश्यत्। साध्यसाधनसंपत्तिं दृष्टवान्।
तेनेष्ट्वा पाप्मानमपाहत। ।तेनया मनेष्टापाप्मानमपहतवान्। ।तेन पाप्मानमपहिंवांस डानेनैव ५
मानो याजेत। ।अस्य विधिः उशना दकाऽहस्यावमादिकः सर्वस्वितराष्ट्र॥ ।उदरव्यावितस्वार्थ
जातति वाक्यशेषः। उदरं जलादरमिति प्रसिद्धं। इति कर्तव्यतामिदानीमाह। ।त्रिवृत्प्रातः
सवनं। अस्य त्रिवृत्स्तोमकं प्रातःसवनं भवति। ।ब्रह्म वै त्रिवृद्वृत्तिवन्तब्रह्मणा पुरस्तात्पा
प्मानमपाहत। ब्रह्मत्रिवृत्तत्त्वं त्रिसाह यदि विप्रस्य ह। ।सदाराभाय्यंदिनः। सदशभिः सप्तदशः। दशा
काः स्तोमाइत्यर्थः। माध्यंदिनं सवनाभिधानं। ।सा विराड्विराजैवतैन मध्यतः पाप्मानमपाहत। द

×यज्ञक्रतुनेष्ट्वापाप्मानमपहन्यामित्यनोक्तेनेतवान्॥ ॥सएतमुशनस्तोमं ×७

यसामान्यत्वविराड्ढ्रुपादाऽर्थवादः ॥ त्रिवृत्तृतीयसवनं त्रिवृत्स्तोमकं तृतीयसवनं ॥ ब्रह्म वै त्रिवृद्
इति त्रिवृतिवत्तद्ब्रह्मणा परिगृहीत्पाप्मानमपादत्त अपहतवान् ॥ अर्यमाघार्नयङ्इति निविधानं
एतन्निष्केवल्यमरुत्वतीयायार्थयासंख्यं निविद्धानमयतः ॥ उग्रानायस्तदस्थिरयातं वरिवस्यन्तु
यानकायायरुग्रानवतीतादृतस्याक्रोरूपं उग्रानवती स्तोके छिन्द्यस्थ ऋग्भ्यां लिंगाभ्यां ॥ एतस्
त्दृतपाप्मानमपदृश्यकयन्तु तनयङ्ग ऋतुनायज्यं यानङ्गान्याघमानुया मितिस एतत्सुता
सुग्रानास्तामं यज्ञ ऋतुमपश्यत ॥ उग्रारायसुग्रानः स्तोमावरूध्यस्तस्यायमर्थवादः ॥ पूर्वाण
स्पृहारणायस्थमिति नियमादुग्रेर सुग्रर सुग्रानः स्तोमं यज्ञ ऋतुं सुग्रानायश्यत ॥ तनेष्टान्याघ
माप्नोत् ॥ प्राशवानिष्यर्थः ॥ तनान्त्र्यघकामायाजत विधिवाक्यमेतत् ॥ त्रिवृत्प्रातःसवनं त्रि
वृत्स्तोमकं प्रातःसवनमित्यर्थवादः ॥ ब्रह्म वै त्रिवृत्तां जक्षिसादृत्वयति ॥ सप्तदशो माध्यंदिनः ॥
१०० सप्तदशाकामाध्यंदिनः स्तोमः सप्तदशाकामाध्यंदिनसवनस्तोम इत्यर्थः ॥ सा विराट्तं त्राघंदश
यसामान्यत्वविराड् ॥ विराड्ढ्रुसामान्यमान्याघं विविधदीप्तिहेतुवातां प्रन्याघस्य ॥ त्रिवृत्तृतीयस
नं त्रिवृत्स्तोमकं तृतीयसवनं ॥ ब्रह्म वै त्रिवृत् उक्तार्थमेतत् ॥ त्रिवृतिवतद्ब्रह्मणा नयतां नाघेप २०६
रिगृह्य प्रातःमनदयत माध्यंदिनसवनं विराड्ढ्रुबद्धमन्याघं तदुनयत त्रिवृता ब्रह्मणा सप्तदशावच्छे १००
त्परिगृह्य प्रातरनिस्तापितवान् ॥ ताघ्रा एवैत घजमानस्त्रिवृतिवतद्ब्रह्मणा नयातान्याघं परिगृह्य प्रा
तरन्वाह माध्यंदिनसवने विराड्सम्बद्धं सन्याघं तद्ब्रह्मनयत त्रिवृता ब्रह्मणा सप्तदशापरिच्छेदवत्परिगृह्य प्रा
तरनिस्तापयति ॥ उग्रानवतीयाङ्द्रस्तत्र निष्केवल्यमरुत्वतीयं च नवतः ॥ उग्रानायस्तदस्थिरयातं वरि

वस्य न्युशान काक्षायति। ।विविधा स्तुवैस्तोमा नानाप्रकामस्य। विविधानामिकाह्लाप्यवंस्तो
म एवा एवं शाहुर्नानाशानः स्तोमनिर्देशः। आनाप्रकामस्यतिफलसंबंधनिर्देशः। ।अस्य हर
विराजवंति विद्वान विविधस्य। ।सप्तत्रिंशतानां दक्षिणा। विविधस्यायं दक्षिणा विरा
जः। सहस्रं गवां अश्वशतं च दक्षिणा भवति। ।२८ इंद्राग्नी विदावस्थ हेस्प्रयासविवादयंतो। कुला
पः। सहस्रं गवां अश्वशतं च दक्षिणा भवति। ।देवेंद्रवां मामाध्ये इंद्राग्नी अहं श्रेयास विवदेयातां अ
या नामिकाहस्तास्यायं पुरस्ताद्धवादः। देवैर्दवानां मध्ये इंद्राग्नी अहं श्रेयास विवदेयातां श्र
हश्रेयानहं श्रेयानित्यहं श्रेयसं तस्मिन्न हं श्रेयास। ।तादवाउस्त्वुर्याद मोहमावेवं विवदिष्ठे
तमेत्रिनाऽस्तुरानविष्णुंति। तादवा एवमुक्ववंता याप्यनाविंद्राग्नी एवं विवदिष्ठात स्तनवादा
जंहष्ट्वाऽत्रिनविष्णुंतिनेऽस्तुराः। उपतंयज्ञक्रतुं आनीमायानामोसंग्रामं मासमहीति। उपजानी
मउपलनामाहतं यज्ञक्रतुं। यनक्रतातिनाविंद्राग्नी संग्राममयमदि संग्रामं सांग्रामं युच्यातां। परं
स्वरसंविता। ।तएतं यज्ञक्रतुमपश्यन्निंद्राग्न्योः कुलायं। ।तादेवा एतं यज्ञक्रतुमुपलब्धवैतांइंद्राग्न्योः
कुलायारव्यं। ।तानिनोसंग्राममयन। ।तनिंद्राग्न्योः कुलायाख्यनिकाहनसंग्रामनं संचिदेस्त
वैतः। ।तनब्राह्मणाक्षत्रियस्य संयजयातां यं पुरोधास्यमानं स्यात। ।यं वाक्षत्रियं पुरोधा
स्यमानानाब्राह्मणाः स्यातायं वा ब्राह्मणं क्षत्रियः पुरोधास्यमानं स्यात। सेवब्राह्मणस्यकुलाये
न संयजयातां। ।ब्रह्मक्षत्रिएवतन्मौ तान्बोसंसृजत। सहयजमानावाकेन कृत्वा। ।त्रिवृत्पंचद
शो स्तोमो। त्रियासनन्नवतः। ।अग्निर्वैत्रिवृद्दिंद्रः पंचदशः। तत्त्विवादनिवत्तुयाता। ।इंद्राग्नी एव
तत्रान्योसंसृजतां। तस्मात्रिवृत्पंचदशोकुलायो। ।तिष्ठाद्धरीनप्रुह्णुहीतिनिविद्वानातिष्ठाद्धरीर
थ आयुष्यमाननिमरूचतीयं। तमुद्दुहीतिनिषाद्वत्यौ। ।आग्नपविबा। ऊर्ध्व यासामनिंद्राग्निन
थ आयुष्यमाननिमरुचतीयं

मर मग

२०२ १०१

कं वनस्पिं इदिति तिरश्चीं इन्द्र अग्निमतीतादतस्या ज्ञो रूपं। एंद्र स्वारज्य प्राग्नः पिबातीति अग्निर्नक्ष
मित्रा अग्निमती। २१ मित्रावरुणायां विविराज्यमन्यतराएक स्वाराज्यमन्यतरः। विराड्राजं व
दन्युराक मित्रावरुणायां राकां विराज्यत्विच्छदन्यः स्वाराज्यं। तावितं यज्ञक्रतुमपश्य
तां विराड्राजं। मित्रावरुणाविन्द्रेवां। तान दृष्ट्वा विराज्यमन्यतरः प्राप्नोत्स्वाराज्यमन्यतरस्त्रिन
कामयोरकएव क्रतुर्वचसामप्ययाता। अदरा विराज्या निविज्ञान नवतादिति वाक्याराष्ट्रा म
२२ अपघ्नः स्तोमः कलिष्ठाकूली नस्य उपघ्नो कामयमानस्य। अपघ्नः स्तोमो नामिकादो नयति
निष्ठकूली नस्य कनिष्ठकालजा तस्य उपघ्नमिच्छन्तइयन्तिप्रायः। सप्तदशो बहिष्पवमानः
निष्ठकूलीनस्य कनिष्ठ कालजा तस्य उपघ्नमिच्छन्तइयत्निप्रायः। सप्तदशो बहिष्पवमानः।
सप्तदशस्तोत्रियानिर्दिष्टिपवमानः कार्यः। एतावित्स्तोमानोऽपघ्नः। एवएकप्रन्तनीनोस्तो
मानांसप्तदशस्याधिकयाउपघ्नः। तानिवत घ्नइत्युवखुनक्ति। यइत्युरवबहिष्पवमानः। उनि
१०२ ग्रामउग्रसप्तदशस्त्ररायप्रवस्ततोऽपघ्नतमायसुष्टुतिमितिउपघ्नानिखादिरेनिविज्ञाननताद
तस्या ज्ञो रूपं। एतारिउपघ्नानियाकासुजनिष्ठात्यइयच्छुरसामान्यानवस्तनामितिलिष्ठराह्रान्नि
विज्ञाननवतस्मादतस्याज्ञो रूपं। २३ देवासुराः समयतं तातदिवाबृहस्पतिं पुरोहितम
वना दुर्गानामिकादः शाखांतारद्धिनामावकुद्दिरण्याद्दूतग्रासैनि। आतत्वा नेरातुप
रात्तवांवच्छतानवती यर्धंचादाद्धिधिपुत्रीयमानांयाख्याकर्तव्यां। समयंतं तति संप्रावर्यन्ति
संग्रामाकुंयन्त्रिवर्तातन स्मिन्स्तितानदेवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपाधावन्निति बृहस्पतिरूपाधा २०२ १०१
वनक्रियायाः कर्मा बृहस्पतिशरणमुपागतात्यन्तिप्रायः। उपहतं यज्ञक्रतुंजानीदिवानष्ट
अन्यानाच्चावसुरिति। उपजानीहितं यज्ञक्रतुं यज्ञकर्मायन्निष्टासुरानान्यावयुनीतिन्त्रवयुरियो
वदनत्रपाधावन्नासिएतंउरागयज्ञक्रतुमपश्यत। सबृहस्पतिर्देवानुपयत्नयजुराग्रानामानीशाखीन

४ठा॥ स्प३ थ॥अ५ प१

रवडुःदक्षिणयमानमानंङमाशनाम। नोरतं यद्गुकतुमपश्यन्। ।तानद्दष्ट्वासुरानाच्चवायनपुरास्सराया
णायतिर्नावयायः। ।तानाद्दवाप्युरेवन्यारासुराः। तानाविद वाच्छान यन्यरासुराः नेवयातन
नापरास्याद्धाष्णायएवंवेद। अतिनयजमानः स्वःङ्गा त्मनापरास्याद्दाष्णा नवति। नयनेनावःप्रा
धान्यमुद्यातानसङ्गामायेपरान्नवंतिरान्नवःपरान्नवंनायजमानशत्रावायएवंवेद। अपाह्नसोपरः ४
शष्टिःपूर्वाह्न। तलूपाहस्सूर्यादिवाध्यैष्टिःपूर्वाह्नकायष्ट्रास्स्यानुवादतस्नगार्थः। अग्नीहोलीयावाइ
यनिष्टिःसाग्नि कद्माग्निष्टकापाशाः समुदायांग्याहस्याअञ्चिर्यस्तां केवेगयान्। ।चौङमसीसायं।
इष्टिस्योङसौतास्मिन्नियाह लिराता। ।विधुंदङाणेन विनयः। याड्यानुवाकाप्रधानस्यचेङमासाविधु
दष्टाणंसमानवङ्कुनामितिसुरामु। नावानवान्नयतिजायमानेयाऽया। चेङ्मसस्समागहू। स्वाहा चेङमसे इति ५
उयाङ्कड्मसः चेङमाहविरजुषानानि। ।सोवसः शतचत्वाद। द्वैणापूर्वस्यां। सोवसः सूर्यकारोद
हिणापूर्वस्यामिष्टासौ यंशतवद्विरिति ज्ञाप्रियच्छतवजइतियचनेतन्नाकवच्च माह। तिमात्रं शारवोतराम्मा
नसंख्याविज्ञानया। ।शङतनुन्नरस्कां। उत्तरस्यां चोङ्मस्यामिष्टौ चेङ्काकाराराजतःज्ञानवसोदक्षिणा॥ ॥
जारकाङ्कं पृष्ठोएव स्पृष्टं नवति। नारद्वाङमितिसुत्यर्थवचनं। ।तयास्स्कः। नारद्वाजएव। पिबास्सामं
मतिनमुष्टुहीतिपूर्वस्यान्नमान्नुस्तङे नु। ।स्तानक्तोन्नस्तुतात्रिंशानं त्रिंशतं शनवजौदृताति। पूर्वेक्षानंश
नवसानांत्रिंशतंत्रिंशातंप्रतिस्तोत्रंदधातो ।यावदाग्यजमानाहिरण्यस्यालिंतां। अयं विकल्पस्ताव छतवत्री
सुक्तोस्तोत्रमा। त्रस्तुताविंशतं। त्रिंशातंदधादित्यानानिवदक्षिणाका स्येकुडाः दर्शीशनांदयामव। यावदा
यजमानाहिरण्यस्थाहिदितियजमानयचनान्नपतियदीनाहिरण्यवचनमविकार्यौ। ।३र६ङ्गाता
पवितिकामस्तपस्ताद्धेनेयज्ञकतुमपश्यदपविनिमितानद्दष्ट्वापविनिमात्राह्नानापवितिनीकामायजेता।

अपचितिः इज्जातेनाऽपचितिकामो आकृतत इति विधिः शाखाद्यर्थवादः । चतुर्विंशोऽत्रापि पवमानौ ।
बहिष्पवमानो माध्यंदिनश्च । त्रिवृत्पंचदशान्याज्यानि । व्यत्यासं स्तुवंति । सप्तदशै
कविंशा निष्केवल्यानि । व्यत्यासमेव । त्रिणवश्चार्भवः पवमानः । त्रिणवस्तोमकश्चार्भवः प
वमानो भवति । एकविंशमग्निष्टोमसाम । अग्निमारुतं स्तोत्रं । तस्य गायत्रीमग्नि प्रातः
सवने संतिष्ठते । तस्यापचितिगायत्रीमग्नि त्रिस्तोत्रिया संख्या त्रिः प्रातस्सवने संतिष्ठते । अप
चितिकामस्य । अपचितीराज्यहृहृदयाकृ इति । अपचितेरेवं स्तोमविधिः । बहिष्पवमानं चतुर्विंशमा ६
ति स्तोमसंख्या गायत्री घ्योराज्याभ्यां त्रिवृत्पंचदशाभ्यां चतुर्विंशतिसापि संपद्यते । अप
स्योरपि द्वाभ्यां त्र्यामेव । गायत्रछंदसो वसवः । प्रातस्सवनं ताभ्यः सामान्यानि । तानेवाव
सुष्वपचितिमाप्नुतां । तेन गायत्री संपद्धिराभिलवसुष्वपचितिं कुर्वन्स्वान्पाद्मानपचितिं । गाय
त्रछंदसां ब्राह्मणो । नक्रिसाद्वयर्थाद्ब्राह्मणो अपचितिगायत्रछंदसः । तेनायं ब्राह्मणेष्वपचि
१०२ मश्नुते । तेनायमिति निश्चयः इत्यभिप्रायः इन्द्र इन्द्रमानं ब्राह्मणो दर्शयति । तथाचायं स्मर्यत एव । त्रिष्टु
वं माध्यंदिनं सवनं चतुर्विंशमाध्यंदिनः पवमानः सप्तदशैकविंशा निष्केवल्यानि तत्र त्रिष्टुप्सं
ख्यापरिकल्प्या । एकादितिरथ तानन्यच्छंदांसि त्रिष्टुबेव । त्रिष्टुछंदसो रुद्राः २१८
सवनं ताभ्यः इति लक्षा । तेनेन्द्रारुद्रस्यापचितिमाप्नुतां । कुंडिलपिङ्गलो प्राप्तवानितिः । त्रिष्टुछंद १०२
सः क्षत्रियाः । यथाइवैसा । किंसाद्वयर्थाद्ब्राह्मणो गायत्रछंदसः एवं क्षत्रियाः त्रैष्टुभछंदसः शती
त्यपि नक्रिवारनइष्टव्यं । तेनायं क्षत्रियेष्वपचितिमश्नुते । तज्जायमिन्द्रो नक्रिसंपत्तिं विराजेति
क्षत्रियश्चाविरजां जगतां । जगती तृतीयसवनं । त्रिणवश्चार्भवः पवमानः ९ —

कविंशतिमितासु सप्तसु जगती संख्या परिकल्प्या । जगती छंदस आदित्याः सवनमानाः ।
।तान् इंद्र आदित्य अपचितिमा भुंते ।तेन जगतीसंपद्विराजा ब्राह्मणं प्रादित्यापचितिं कुर्वंत्वा इत्य दि२
अपीडा अपचितिं प्राप्नुवान् । जगच्छंदसा विशः क्षत्रियवादना । तेनायंवि ... पचितिमनुल ।
तेन क्षत्रियस्यादः वायराणां द्वाविंशतिपिप्रजां लभते । वा वान्याद् वा वाराः सत्रिवा वा यजति वा
गनुष्टुप् इति ब्राह्मणं । अनुष्टुप् छंदसा विश्वादेवाः संपद्या । तान् इंद्रा विश्वेदेवा अपचि
तिमनुत ।तेन संपद्विराजा ब्राह्मणं विश्वेषु वादावषट्कृतः प्रजामाप्नुवान् । अनुष्टुप् छंदसः
... सामान्यात् । तेनायं ... अपचितिमनुत । तेन सामान्यनायमिंद्रः सृष्टम
अपचितिं लभात् । अग्रस्य रथः खाड्गु कवचो विया अपरिछिद आशापासं गाण्डीप धन्व धिः
श्यावाश्वा दक्षिणा । ... अग्रस्य रथः । खड्गस्य विकारः खाड्गः सा ... क वचस्य खाड्गु
कवचः एवं विया अपरिछिद आशापासं गाण्डीप धन्वधिः श्यावाश्वए वा दक्षिणा भवति । म
अपचितिमनारूपेण अपचितिमाप्नुवानीति इति यजमानस्य कामः । अपचितिमनाप्नुवा
नारूपेण अपचितिं प्रजां चाप्नुवानि प्रजाकामस्यायमपचिति नामा यज्ञः । इंद्रासोमासा
मपनईइंद्रस्यावतिनि विद्धानईइंद्रा ... तस्याको रूपाए तईइंद्र ... जियाना रनि
विद्धान् जवतस्याद तस्याको रूपो । २२ सार्यादि चिजिकामस्य अपस्याचित्रं यज्ञ कतुमपचय चि
विंतान् लष्टा । चिचिमाप्रा निन चिचिकामा यजेत । ... चिचिकामा ... निविधिः ...
अग्रस्य रथः ... स्यकवचः । ... दक्षिणा ... एकादो । चिचिम

तारूपमेतच्छ्रियमाप्नुवानीति। श्रियं प्राप्तुमाप्नुवानीति कामः स्विच्छ्रिनायागनयजत इत्यर्थः।
सूर्याग्नियाधारनिविद्धाना। इमा उ या पुरुतमस्येंद्रस्तवान्तरतं यस्य मङ्क्षियात निदधे। कमनाग्ना
सूर्याग्नियाधारनिविद्धानं भवतः। तादतस्याज्ञारूपं। तस्य सूर्याग्नियाधाररूपमितदद रित्य
ग्रेः। २४ चरुणा वृष्टिकामस्तत्पात्रे तं यज्ञक्रतुमपश्यद्वृष्टिं ता न स्वा वृष्टिमाप्नोत्स न वृष्टि
कामो याजनात् वृष्टिनामेकाहास्तेन वृष्टिकामो याजनानीति विधिः। श्राप्यर्थवादः। २५ उर्वा च
उर्वरूपेण सु प्रतीकमिंद्रा वरुणा युवमनन्धराय नइ। यो इंद्रावरुणा। त्रियाधारनिविद्धानत
दतस्याज्ञारूपं। अ यगताथी। २५ नानुमतीदतेजस्कामस्तत्पात्रे तं यज्ञक्रतुमपश्यत
दित्यं तानस्वातेजआप्नोत्तेनतेजस्कामो याजना। आदित्यनामेकाहस्तेन तेजस्कामो य
जनान्निर्विधिविधि ... रोपाचना त्या विधिता वकए वाथ्यवादः। यं वेसूर्यं स्य चक्षुः
१०२ स्व गा नार ध्ययादित्यास्पितादित्या दित्याधारनिविद्धानतादतस्याज्ञारूपं। एत आदित्याग्नियाधार
निविद्धानं भवतएतादवास्याज्ञोरूपं। २६ इंद्राविष्णू स्वर्गकामस्तत्पात्रे तं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वर्गं
ता न स्वा स्वर्गमाप्नोत्तेन स्वर्गकामो याजता। स्वर्गनामेकाहस्तेन स्वर्गकामो याजनानीति वादनारो
श्वाऽर्थवादः। इंद्राग्नियाधारनिविद्धानतादतस्याज्ञारूपं। इंद्रसामंसामपतइंद्रस्तावाद्यात निवि
द्धानं भवतः। तादतमिंद्राग्नियाधारं त्वं दक्षणामतस्याज्ञारूपं। २७ देवासुरास्संयत्ता आसन्। देवा असु २५८
रास्सुरदेवासुराः ति संग्रामार्थं यत्तं सृतवेतः। ततः ... देवाः प्रदस्यविंपुरादितमुपाधावन्। तादेवा असु १०२
राणां जयसाधनमिच्छन्ता वृदस्यतिं पुरादितमुपगनवंतः। उपगम्यैतदुक्तवंतः। उपाकोयज्ञक्रतुमजा
नीदित्या न्यामिष्टा असुरांश्चिनुयामेति तावमदीति। भगवान्बृहस्पतिर्तोयज्ञक्रतुमुपजानीदि प्रकाराय।

दिं ८

याव्यां सा यनाच्याम सुराचिनुयात्रिनायमद्ग्निरायमञ्यर्थः। स एतो यज्ञक्रतू अपश्यद्विनुत्याग्नि
ष्टुतीं स एव द्वतिरात्रौ विनुत्यग्निष्टोमानाम् संवतै याज्ञा अपश्यत। तौ चिनुत्रिनाविनुत्याग्निष्टु
तिनाच्यतवता नासुरा चिनुत्रिना याग न विनुत्य अग्निष्टुति नादेवा अभ्यभवन्। तस्यां विनु
त्रः पञ्चदशः पृष्ठ्यस्तोमाः बलाद्वृत्ता विषुवं यस्तोमा विषुवा वेत्तवा विनुदंतीति तद्विनुत्रिरूपं।
तस्य चिनुत्रिनाम्नो यागस्य षड् संख्याकर्णदर्शः त्रिवृत्पंचदश। त्रिवृत्सप्तदश चैकविंश त्रिणव त्रयस्त्रिं
पृष्ठ ६ शः स्तोमाः षट्संख्याका आवृत्तास्त्रयस्त्रिंश त्रिणव एकविंश सप्तदश पंचदश त्रिवृता। विषोवायस्तानवंति
यतो विषुवान्नूवा विनुदंतीति तदस्य विनुत्रिरूपं। अथाग्निष्टुतिः पञ्चदशः पृष्ठ्यस्तोमाष्टलावृत्ताः
सप्तदशस्तोमाः सप्तवा वाचि नूवा त्रिनवंतीति तदग्निष्टुतरूपं। अस्यापि शास्त्रा पादशान्तू वर्षिदेवा
वादार्थस्तोमवचनं। यद्विस्यात्तताद्वृदलृष्यस्य तादनायांशस्तुंद्वदलृष्ठ स्य विषज्ञिलायच्छस्तेतद
नायां विनुत्य त्रिरूत्यां शस्तेत्तत्रार्द्धत्रकाणां वचनवति। अपि चितिनामानमेकादशारन्यरात्रिमरा
यं यावत साश्रंप तिपुरलाफतद्दृष्टं तत्र मूलस्य अमात्रं पाठस्य छर्दर्य मत्तादावनलिखितं याज्ञिकैर्द
ष्टं संप्रदायविच्छिन्नमिति। ११२ स्वर्द॥ रात्रिमरायावत्रायकामस्य। रात्रिर्यमरायज्ञक्रतु विकाले संघात
यज्ञो नादीमनयाज्ञाय सूर्यीनः। अन्नाद्यकामस्यान्नाद्यकामनया। यावर्जवतः॥ ३ रात्रो तद्दा मास इष्टौ।
सप्ताह यावलमा रामानाविन्दवतः॥ स्त्रीलांगवां सदस्येदद्विणा ददाति। दक्षिणा देवयजनस्त्रीणां
गवां सदस्ये दद्यात्। पुंसां मुत्तराउत्तरादेवयजना पुंसां गवां सदस्येददाति। तत्रैदीक्षा पसदः प्राणी
याकयस्यार्थितुः अदीक्षितानष्टि यविजवातुः इष्टकापरा वस्थादिगण स्यय नदिक्षता। तायादयनी याः एव
मिव तथाप्रदत्ता। यमावनूरीन गर्विता संयाज्यानां विमात्रज्यारस्त्री नग नता नसंभवति॥ मा
विघनः पाप्मानं द्विषतस्थापजिघांसमानस्य। विघनो नामिकादः स पाप्मानमपजिघांसमानस्य द्विषतस्य

म२

वस्तां शापजिघांसमानस्यां भवति। ।कयाश्रुतीयतदिदासीयवानि विज्ञानावाशाक्षाविकल्पार्थः। प्रकृतान्यांस
हविकाल्पा भवति। ।त्राह यं द्विषतस्यापजिघांसमानस्या अयानिविकाले व्यावृत्य संपदं तु मिछन्तु॥ म२९
आदित्याश्च हवाऽङ्गिरसश्चास्पर्द्धंत। साद्यस्क्रस्यार्थवादाय। आदित्याश्चांगिरसश्च विकिलस्पर्द्धं इति तवंतः।
॥वयं पूर्वं स्वर्गं लोकामेष्याम इत्यादित्या वयमित्यङ्गिरसः। स्वर्गमिमानः एवं आङ्गिरस विकाः सृजामि ।तेऽङ्गि
रस आदित्येभ्यः प्राहुः श्वः सुत्यां नो याजयत न इति तान्तेऽप्रामिईत आसातेऽङ्गिरसः स्वर्द्द माना आद
त्या ऽरूपा के वंतः श्व सुत्या कथं नोऽस्मान् याजयत न इति तेषामङ्गिरसः सौग्रद्भ्रीता भवत। ।त आदित्या
ऋत्विजं दिनाए तपूर्वयुक्ष्यं ज्ञात पूर्वस्वर्गंलोकं गमिष्यंति। ।त आदित्या एयमुक्तवेलायथानि अङ्गिरसः
पूर्वमिक्ष्यंतित तएतपूर्वं स्वर्गं लोकं गमिष्यंति किमतह यतन्त्याहा। ।अतिलासुरान विष्णुंति। ततोऽ
१०४ स्मान सुरांअत्रि नविष्णुंतिऽ इति हर्वं स्वर्गमिमानापायां काहिणा त्व त्वृतु। ।उपनयंयज्ञक्रतुं जानीमाय
नवयं पूर्वयाजमहीति॥ तेयज्ञक्रतुमुपलत्रामादायनांङ्गिरान्यः प्रक्रांतयज्ञेत्यापिवयं पूर्वयाजमहो
त्य वमादित्याउचुः॥ ।त एतं साद्यस्क्र यज्ञक्रतुमपश्यन्। त आदित्या एतं साद्यः क्र संज्ञमिक्राहंयज्ञक्रतुमे
प्रश्यन्नूकृष्टवंतः। ।तेन ह्याशु पूर्वस्वर्गलोकमायन। तेन साद्यः क्रणस्तेन यागा आदित्या अङ्गिरसः पूर्वं स्व
र्गलोकं गतवंतः। ।तत स्वर्गकामाय डजेऽएव एवप्रायाणाचिधिः। शाखाऽर्थवादा। ।त्रिवृत्सोमः। प्रस्याडः।
॥रथंतरं पृष्ठं। नियमार्थं वचनं। ।स्य क्रतुपृष्ठशस्त्रोऽउक्थ्यवर्जा। ।अग्निष्टोमोयज्ञ॥ संस्था नियमार्थं वचनं। २
।यावार्वशा विदिग्म यवभूमिकायाँत सस्यायावदिः कर्त्तव्या। प्राप्रातनिवप्रमाणं नित्यास कात्यायनः। ब्रीहि १०४
न्यकाश्च पवनस्थलीति। ।यवखलउत्तरावदिः। यत्रयवान्हिंगति सा उत्तरावदिः कार्याभित्यावान्तरावदिसात्र
यवमदनं यावदिह मनित स्त्वानुग्र राधोदादं तृदंती तितं ज्ञोतरातु। ।लांगलपाद्यूपः। लांगलयाष्टि यूपः काथोभ

सस्यसंपन्ना भूमिरुर्वरे त्युच्यते॥२

मो१ म२

वनि॥छ॥यववकलापिश्चषालं॥यववकलापिसस्यघृतनघश्चषालचेनकार्यः॥१

।इज्ञानस्यकलादसनीवर्यः।तास्यवयज्ञमानस्यहृलादसनीवार्याया स्त्राः। ।इतिश्रुदधिवनीकास्थांतासी
ष्यामप्रवाकरत्वशुद्दतायादधिपूर्णस्मिज्ञाराघ्रांत।तंश्चासापिनिशुरघावनीकास्थोत। ।नातायसर्पिकादतिते
नप्रचरंति।वनीयादितत्वश्रुइतिश्रुयदुत्पद्यातनवनीतंतत्पारिपक्वंसर्पिर्नृतंश्चाज्यंकार्यांत।नप्रचरंतीतिसत्र
र्कइतीया।श्राग्नवुवादस्वायां ।अस्त्ररथः।सामप्रवाकः।अस्त्रयुक्तारथाऽस्त्ररथः।सामंप्रयच्छतीतिसाम
र्कइतीया।श्रागन्वादस्वायाः ।याऊनंततः।सर्वविप्रतृष्ठान्याऊनावराद्दृत्तयाऊनात। ।अथो
सू५ प्रवाकः।तद्दष्टृताः प्रासर्पकानूर्मिजायसुः। ।पूर्वाह्णदीदृतीया।अपराह्णपर्णाद्यापकाद्यः। ।अच्छाबं कनोतिव
दहिणाप्राशलायानिदतिर्दहिणीयाः। ।अथनिर्मुक्तः प्रवर्ग्यस्थान समवायासान
र्तति।स्वस्याः स्वस्याःप्रलरीवदन्यथतालभ्यास्वघः कस्याकर्तव्या। ।अथविलुप्तः प्रवर्ग्यश्च संमवायासान
चात्प्रवर्ग्यस्यमावः। ।तिस्रः परा वीरुपसदः।तिस्रउपसादाऽत्रपरावीरनावृत्ताः कर्तव्याऽइत्यत्रिप्रायः।छ॥
प्रुतरालाग्नीध्रीयामीयः। ।अग्नीषोमीयस्यपशोः स्थानेऽग्नीषोमीयादवताकःपुरोडाशःकार्यः।
सवनीयकालसमानतंत्राःपशवः।सवनीयस्यपशोःकालस्थानेत्रयोपिपशवाऽग्नीषोमीयसव
याठ नीयानूबंध्यसवनतंत्राःपशवः। ।आग्नेयीवशानूबंध्यायाःस्थाने आग्नेयीनादेवताकायशाप्राश
तायाअनूबंध्यायाःस्थानकार्या। ।मित्रावरुणयावापयस्यायायुक्ता॥वाशामैत्रावरुणीस्यार्थः।मित्रावरु
एवाः पयस्यायाः प्रकृतिवच्चात्रयायजेत। ।अथाश्वमेधोक्तांतमैर्ष्टिकान्।आयात्रपिस्वपूर्वपक्षामतन
नुत्राशएवंकुर्यात। ।४०एभिर्वाग्नरस्याविधयाएभिर्वान्तरस्यापिसंहितः कस्यपूर्वालिकाएवविधाविधिन्न
कारइत्यर्थः। ।स्तोमाएवान्यथा।अपवादात्कैवरनीतनत्रिवृत्स्तोमानभवंति।सर्वस्मिन्नहनि। ।अष्टा
दशाः पवमानाः।वहिष्पवमानमाध्यंदिनार्भवाः। ।त्रिवृतीनरात्रिः।यान्यन्यानिस्तोत्राणितानित्रिवृ
त्तिमकानिभवंति। ।स्वरुगउक्थ्यः प्रयाहृतः।संस्थाविशेषमाह। ।याग्निष्टोमिकाप्रायउक्थतायाकृतवेध

शस्याकामार्थं वचनं। ।गोष्टोमौ वैश्या। वदिर्भवतीति वाक्यशेषः। ।गाष्टमस्वलः। उ स शवदिर्भवतीति वाक्यशेषः।
गोष्टमकल्पापि शरवा वो यवकल्पापि च न्। ।ॐ न्या ञ्यापावसतीवयशः इज्जा न ॐ रीनाएव। ।अस्य रैथः सामप्रवा
कः। नाम्न शाखा विशेषवचनात्। ।त्रिपादं ततः। पदशाह्लाविनागवचनः प्रावृत्तिः स्याद्धानायाजनस्य नागत्रयं सोम
स्य घवाकाशाकृत। ।वडवा दक्षिणा। वडवास्थ्याया कि ॐः प्राह्नाया दक्षिणया निवृत्तिः। ।४। एषिवा शरस्य
विधा एषिवा शरस्यापि साधः क्रस्य प्रथमस्य साधः क्रस्य यद्विधानेन दिष्टान्। ।स्तामाए वान्यथा या वा वा
शावदिरित्येव मादिकं द्वितीयायां यद्रुक्तं तद्विकल्प्यान्तां चतुर्विंशाः पवमानाः। ।आयापि प्रचमानाश्चतुर्विंशाः।
।त्रिवृंतीन राणि। इतराणि स्तोत्राणि त्रिवृत्स्तोमकानि। ।सए त वाजपेयः प्रख्या कृतः। सं ... विशेषः। ।यः
बोत त्रिनिका मायावाङापायताया रूत्त यायशाखि। बोलशं शस्त्रं भवतीत्यतिशायः। ।यघस्य द्विषत्त्रा रथ्यो
नुक्रियाय ज्ञतपरिक्रियाय जनस्य दपरिक्रिया क्रिया। प्रथमा नु क्रीष्ठी द्वितीयः परिक्रीयः। तृतीय उत्क्रीष्ठ एव
१०५ मातत्रयः साधः क्रास्ताघद्विकस्य विघजमानस्य द्विषत्त्रा रथ्यः शाक्रा नु क्रियमाणयाजतनत इतरः परिक्रिया
याजतपरिक्रिया चत्रष्ठु स्तत इतर उत्क्रियाया जत। ।एकत्रिकत्रिकिका न्यां ब्रह्मवर्चसकामा याजत। एकत्रि
कस्य त्रिकिकस्य एकत्रिकत्रिकिकोता न्यां ब्रह्मवर्चसकामाय जत। ... द्वयज्ञा वादनिकयातां। ।एकस्यां तिस्र ष्ठि
ति प्रथमस्यास्तोत्राणि भवंति। एकस्या मृ चि स्तोत्रं गीयत। न तस्मि स्तत्र न्यत्। एवं द्वादशा सा प्रथमस्य स्तो
त्राणि भवंति। ।तिस्र ष्ठेकस्यामितरस्य। तिसृषु स्तोत्रं न तएकस्यामवं द्वादश विपर्यास्य लस्तोत्र वि न्या
सः। ।ताश्चतुर्विंशतिः स्तोत्रियाः। षड्ढु स्तोत्रिष्वष्टादश इतं षु षड्ढु षाड एवं चतुर्विंशतिं स्तोत्रियास्त्वार्थवादः॥ ॥
चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री। अष्टाक्षरैस्त्रिभिः पादैः। ।तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री। उपात्फल्पाकाशिदर्शनात्॥ ॥
तरान्यां ताजा ब्रह्मवर्चसमाप्नोति। तदन्यामेकत्रिकत्रिकिका न्यां सा वना न्यां ताजा ब्रह्मवर्चसमाप्नोति॥ ॥ २०१
टच क्लृप्त शास्त्रो। वा बाध्यातो। टच क्लृप्त शास्त्रो नव नः। टच क्लृप्त मिच्छ न स्यां वादनायाम नक्क स्त्र ज्ञता। यातिका १०५

हिकं धारं च न्द्र श्र भिाचत दुक्तं । ।शुनिजिदाग्निजिगीषतः । अग्निजिदकाहः । प्रातिभुरथ्यस्थं ऊतुभि
कान्तानवत । ।विश्वजिद्विश्वंजिगीषतः । विश्वजिदकाहो विश्वोऽड उभिष्ठ लान्नवति । ।त्रिसंस्थोचतोऽग्नि
तिरात्रसंस्थावि श्वजित्प्रायः । द्वंद्वयाज्ञा द्विवचननिर्देशात् । ।अग्निष्टोमानूचाऽन्योन्यस्मिन्प्रयतिष्ठतो
अवयुतवा दंशुयर्जैः । उक्थ्यानूचान्योन्यस्मिन् । उक्थ्यः । स्तोत्रशस्त्रसंपान्नात् । चिद्वाउक्थसंस्तुत्युनि
रवयवधारणा । ।अतिरात्रानूचाऽन्योन्यस्मिन्प्रयतिष्ठ नामि चन्द्रसंगः । ।४२ इदमाविन्द्रजिगीषंस्ता
पस्तात्प्रिं तं यज्ञक्रतुमपश्यन्न्द्रजितेन्द्रजिन्नामिकाहः । ।तानष्टाहूनडयत ।ततयागसन्द्र [illegible] जितवान्
।तानन्द्रजिगीषन्याडतातन इन्द्रजितु मिछन्याउ ज ततिप्रायोगवाक्यं विधिः शाखाऽर्थवादः । ।४३ इदमावि
स्तपस्ततन्नाडं जिगीषं स्तपूर्वं तं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्तुतनाडितंतानिष्ठाप्तनाडमयत तनष्टतनाडं जिगीषन्यडत । ज
स्तनाडिन्नामिकाहः । ष्टतानतिसंयामतउचाताततमाक्षिपतियः स्तष्टतनाडः । अरजगतित्रिरूपणा यारिनिसम
ष्टतनाडिन्नामिकाहः । ष्टतानतिसंयामतउचाततमाक्षिपतियः ष्टतनाडः । अरजगतिद्विरूपणायारिनिसम
रत्नात्स्तुतनाडः सूरः । ।४४ इदमाविसत्राडं जिगीषंस्तपस्तात्प्रिं तं यज्ञक्रतुमपश्यत्सत्राजितं तानष्टासत्राप
नडयत्तिन सत्राडं जिगीषन्याउ ज तास त्राजिन्नामिकाहः । ततनसत्राडं जतु मिछन्याउ ज ततितायादनाशेषा
र्थवादः । सत्राडत्साद्राजता । सत्राचेषु कृष्णुततितिलिंगात् । साध्यन्नवाडतासत्रा सराहस्य सत्यनामस्तुणाठता
प्रथमाद्यहान्यष्टौदिनिष्ठुनिविधानानि । प्रथमान्याष्टिकाद्यहान्यष्टौदिनिष्ठु सवानष्टुयथासेसर्वरूपेण
त्रिष्ठपिन्द्रजिल्ष्टतनाडिसत्राजित्सु निविद्धानानि कार्याणि । निविद्धानानीतिवचनान्नाद्वन्द्वं तत्र निविदोऽभावात् ॥
॥ ४५ इदमोविषनं जिगीषंस्तपस्तात्प्रिं तं यज्ञक्रतुमपश्यद्धनजितं तानष्टाधनमडयत्तनधनं जिगीषन्याडजनाधनजि
न्नामिकाहः । ततनधनं जतुमिछन्याडजततिचोदनावाक्यं शाखाऽर्थवादः । ।चतुर्विंशामहः । अहर्वचनं सांघातिक
यमसोका निष्ठत्यर्थे । ।४६ इदमाविश्व जिगीषं स्तपस्तात्प्रिं तं यज्ञक्रतुमपश्यद्विश्वजितं तानष्टास्पर जयत्तेनस्थाजिगीषन्न

ऽऽजितास्वर्जिन्नामिकाहः। तेन स्वार्जन्तुमिच्छन्याजेत स्वरितिस्वर्गं तिष्ठन्यात। तत्रा त्रिर्जयः। ।३ सन्वयइइववा
एष यस्वर्जितु। ३ सन्नः सउ च्यातायानापरिसृनाषाघ्यातराज्यं श्रैष्ठ्यं वाम्त्रष्ठ यइः स्वर्जिदित्यभिघायः ३
त्तनिमसीदं सिनइति प्राधान्यनदर्शनात्। ३ संनयइवैं इववाएषयदस्वामधइतिमदत्य स्वामाभदर्शनात्।
।४७ इंद्राविसर्वजिगीषंस्तापस्त्यास्त्वंतंयइक्रतुमपश्यत् सर्वजितं तानाहृत्य सर्वमजयत्तेनसर्वंजिगीषं
न्याजेतमहाव्रतीयमहः महाव्रतीयमहः सर्वजिन्नामिकाहः तेन सर्वंजिगीषन्याजेतेति विधिः शे
षाऽर्थवादाविधेयाहः शस्य स्तावकः ॥ ।४८ इंद्राविसर्वमृजिगीषंस्तापस्त्यास्त्वंतेयइक्रतुमपश्यद्दुजितं
तेनानिष्ठासर्वमृद्दजयत्तेन सर्वमुजिगीषंन्याजेत। उजिन्नामिकाहः तेनसर्वमुजिगीषन्याजेतेति
विधेयाहः शेषाराजाप्रवादास्यैवस्तावकः। उनिश्चउग्रस्सदासनुरायतमुष्टुलियाम्र नृचिन्नाया
१०६ जाइतिनिविवानाए कंमहऋचनीयमपरंनिष्कैवल्यं। ।धीतात्वपिचाद्दुरंनग नोउत्वर्वयालंदृषिता
निनायच्यदतीनादतस्याक्रारूपं उद्दत्तैतउत्वर्वयालमितिएतास्यामुद्दतीस्रकेतादतस्याक्रोरूपी ॥
।५५ ध्वनावात्रिशीर्षाणं वार्ध्नमहनत्। ३ पशाख्या नामिकाहस्तस्यायंप्रशकस्यसरूपाऽर्कवाहः कर्तव्यता
१०८ विधेयाहः शस्य स्तावकः। ।अरुन्मरवा न्यतीन्सालाहकान्या प्रायच्छता अरावाऽसुराए वेनामा
नोऽसुरामखसंज्ञकायतिसंज्ञकास्तेता न्सालाहकाच्याम कीटन्वः प्रायच्छदर्पितवान्। नाकवलंत्रिशी
न४ र्षाणं वार्ध्नमहनत्। ।तं सवीलिनृतान्यन्याक्रोशानु। तमिंद्रं बृलाहतिं रुचासुर्वाणिनृतान्यां च्या क्रोशनातदाक्रो २:२
शपराति बन्नृघुरिंद्रः पुनः। ।सादावन्यः पार्श्वइवचचारासइंद्रादावन्यः पार्श्वतोबहिर्भूतइवचचारम ।तादवा १:१
ऋचुर्यदिवाऽयमर्वचरिष्ठत्यजितानासुरान्विघ्नीति। तादवाएव वृत्रचुर्यघाय मिंद्र एवं पार्श्वतषुरिष्ठत्यजितानवि
यंतितानाऽसुराः। ।उपतंयइक्रतुंजानीमयं निनमपाकयमदीति। ३ पजानीमतंयइक्रतुंयानिनमिंद्रमपाकयमदि

नी

उपाकर्तुं समसर्गसंस्काराजमदीयाधिः। ।तएतमुपदृश्यं यज्ञक्रतुमपश्यंस्तानिनमुपाकुर्यंत। ।तादवाएतमुप
द्रयारथ्यामकायज्ञक्रतुं यज्ञकमधिरयन्दृष्ट्वंतास्तानिनमुपाकुर्यंतसमभ्रूञंत॥ ।तेनावरुद्धारा
ज्याज्जतराष्ट्रमपौजिगीषन्नात्तेनयज्ञक्रतुनापद्रायनावरुद्धाराज्यचाष्टाराजाराष्ट्रमवजिगीषन्त्राज्ञे
कौत्सुमिच्छन्त्याजना। ।अहविवगच्छति॥ अवगच्छतिदिवप्राप्नातीत्यवद्यप्रिप्रायः। ।इमाउचाप्युक्तमस्य
कारार्द्धयेवीरदद्यादद्यांतयएकद्वद्यश्चर्षलीनामितिकृतवतीनिविद्यानां। याप्याक्कुलिंगान्यांक्ततराष्ट्र
चोतुदतीस्वास्कनिष्ठुवत्यामरुचनीयायानिर्विद्यानां। ।तादतस्याक्रारूपोऽउपदृश्यसंज्ञस्यतद्भूतवद्रूपे॥
मध्येतमन्यवाक्रारानां।तातऽधकपदाच्यरूतानितमिदमन्याक्राज्ञान्नवा। ।अनदर्जातनयावितल्पा
च्यापञ्चावालदृश्या।अग्निष्टुत्तोऽयमुपक्रमः।अनदर्जातितामूलनदात्रजन्मातनवापापरूपाअलक्ष्मीतया
वाऽसाधुवादः।एनाच्यान्निमित्ताच्यामग्निष्टुत्कार्यः।अनिरास्यमानं याऽजायदितिवक्ष्यंतरात।अनिष्ठु
तैंतावनिमित्तौ। ।सोऽन्नायसर्वाणिसवनानिप्रायच्छत्।सईजोऽन्नायसर्वाणिसवनानिप्रदत्तवान्॥ ।तस्या
ग्निस्सर्वमिनदर्जातितांसर्वांपापीमलक्ष्मीनिरदहत्।तास्यांदस्याग्निःसर्वमिनदर्जातितोमूलनदहज्जाततांसर्वां
यपापीमलक्ष्मीमसाधुवादादहं दग्धवान्। ।सयानदर्जातिस्याद्यंवापापीवागत्तिवादास्याऽग्निष्टुतायजनन
स्याग्निःसर्वमिनदर्जातितांसर्वांपापीमलक्ष्मीनिर्दहतियएवंवद॥ ।सोऽग्निष्टुतायजतितिविधिःशेषाऽर्कवा
दः।आस्तांतावद्यजनं।यएवंवदस्याप्रिशद्धावाताग्निःपापीमलक्ष्मीमनदर्जातितांचनिर्दहति। ।यजवानन
यज्ञात।यज्ञेनिनवित्स्त्रामनत्रिष्टामनवाब्रह्मवर्चसकामस्य उष्ट्रामनप्रतिष्ठाकामः।प्रातरनुवाकप्रन्तुतित
शियाजनीनं सर्वमाग्नेयंयथाऽर्कम्राहावचनात्वयाम्नायाऽग्निमान्यपितरमितिप्रतिपत्प्रातरनुवाकस्यलिंगे
प्रुकरयाः।आयारग्निवाहं कर्वीतप्रादवाचयरुदृच्यासामस्यमितिच्छदशानुसाणयीरियवद्वीयमानास्योर्ज
दृकुवादनिनिस्वाऽंजेंडुसुचायाप्रयंतस्त्रीणिनातितिप्रथमउत्तमौवाग्निमंच्चैयानामान्नउपनीाद्विरितिप्रथ
प्रायत्रयोऽपिचमीचसवनीयानां इतं व्याविध्यावदसमितिद्विदयच्चानां। ।१४। अग्निमीळेपुरोहितमित्यन्त्रीयमा

नन्योऽग्निर्हितामिति सप्तप्रास्थितानामनुब्राह्मताम्त्राऽछावाकमृक्कस्यस्थाने। विनियुक्तानीतरा उत्तराश्च तास्त्रा
ऽछावाकस्तरूस्यस्थाने भवंति। ॥ अग्नेदिवइति याज्यस्या अग्निदिवः सनुरसिप्राचेताइति याज्याऽय स्यप्रा
स्त तायानिष्टसिःपरिभाषितत्वात्। तुपयाजाम्याए त्रिरामकस्त्तजामिनीयाकपद्धिरग्निर्दत्राएष्यामसुत
स्यास्नधृतव्रतायातिप्रउगस्याति। उपयाजा मायागिरइतिवायव्यस्य स्थाने स्तुः। एत्रिरागन्ड याजिश्ड्यें
द्रवाय वस्य आग्नसुतस्यपीतयइनिकस्त्तजामिर्जाना। नितिमित्रावरुणस्य नायारूपद्धिरस्याइ याश्विनस्य।
अग्निर्द्वत्रालिङ्कं धनादियेन्द्रस्यं आग्नसुतस्य पीतयइतिवैश्वादेवस्या। आग्निधृतव्रताय इति सारस्वतस्येइत्येता
निप्रउगस्याति। आग्नेविग्मिनिरस्मितिरितियजति। आग्नेविश्वेभिरग्निभिरिति याज्याया प्रउगशस्त्रा नय
जति। प्राकृतायानिष्टासिःपरिभाषितत्वात्। कस्त्तजामिकयातस्याग्नेअङ्गिरइतिस्तोत्रियानुरूपो मित्रा
वरुणस्य। कास्त्तजामिर्जानामितिस्तोत्रियः। कयातअग्नेअङ्गिरइत्यनुरूपः। विपर्यासो तु माध्यंदिनो
१०७ मित्रावरुणस्येव माध्यंदिनसवानएतावेवास्तोत्रियानुरूपौ विपर्यस्तौ भवतः। अग्निर्दत्राणीति ब्राह्म
णाछंसिनः। अग्निर्दत्राणिजङ्घनदितितास्तोत्रियानुरूपो ब्राह्मणाछंसिना भवतः। अग्निर्दिद्यछावा
कस्य। अग्नि मूर्द्धादिवः ककुदित्येतौ स्तोत्रियानुरूपौ अछावाकस्य भवतः। अर्चंतिस्वति मित्रावरुणस्य।
अर्चंतस्त्वाहवामहइत्येतस्मृक्तमित्रावरुणस्य भवति। उत्तरं ब्राह्मणाछंसिनः। अर्चंतास्त्वा यतस्योत्तरं ब्रा
ह्मणाछंसिना भवति। आग्नेधृतव्रतायति षलछावाकस्य। आग्नधृतव्रतायेतइत्येताः षलछावाकस्य
भवंति। उत्तमाति यजंति। स्वातिः स्वाभिर्मित्रावरुणादयाज्याभियजंति। ।५। अग्निंदेवमिथ्यवीयमाने
त्वाः वा अग्निं वा द च मन्त्रिःस्त्रजाबाइत्येतादाशांत्रीयमानन्योऽनुब्रूयात्। प्रवंउक्तायति सं प्रप्रस्थितानां प्रयः ३२
सुकायमानानवनरधेमित्येताः सप्तप्रस्थितानां याज्या भवंति। उत्तारमरूत्वतीयग्रहस्या उत्तारमरुत्वतीयस्य
याज्यानुवाक्याभवतः। विरावित्रावेत्वारो मरुत्वतीयस्या विरावितावा

अतिथिमिति प्रातिपदस्तृचः। यमाग्ने यज्ञा नामि त्यनुरूपः। एतो मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ। ।अग्न आयाहि
त्रिभिः श्वाव्यकमिति प्रगाथौ। इंद्रानदीय ब्राह्मणस्यच्छावाकस्थाने। ।अग्निंनमा मधितं चमनेप्रथमात्
ङ्गिरसः ऋषिरात्र्येकपातिनीनां। अग्निंनमा मधितं संदिदीपः च मास्मप्रथमा आङ्गिरस ऋषिः प्रत्येव स्ववशि अय
ताएकपातिनीनां स्थाने। ।आग्नेस हिष्पदितिनि विधानं। आग्नेसदे ष दत्तपात्र तज्जाशायत्तं निविधानं भवति
मरुत्वतीयशास्त्रे॥ ।उत्तमा याज्या। पूर्वोक्तस्यैवोत्तमा याज्या भवति। ।पंडुपाहिना अग्नएकया पाहिना आग्ने र
दसइति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ नैष्कवल्यस्य। पाहिना अग्न एकयेति स्तोत्रियः प्रगाथः। पाहिना अग्ने
रक्षस इत्यनुरूपः प्रगाथः। एवं नैष्कवल्यस्यातो भवतः। ।प्रात आग्नेरु विष्मतीमिति धाय्या। प्रातरग्नेरुवि
ष्मतीमितियमीतिधाय्या कर्तव्या। ।एनावा अग्निमिति प्रगाथः। एनावा अग्निंनमा सेति धाय्यानंतरः प्रगाथो
भवति। ।यथाहोतरिति निविद्धानं। यथाहोतर्मनुषो देव। तान निविधानं कार्यं। ।अग्निंनरैर्याज्या। अ ग्नि
5 ग्निंनरो दीधितिभिररण्यो हस्तच्युती जनयंत प्रशस्तमिति याज्या भवति॥ ।पं अग्निमग्निं वा अधिगुं मा मेजरितरिति
स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ब्राह्मणाच्छंसिनः। अग्निमग्निंवा अधिगुमिति स्तोत्रियः प्रगाथः। आग्नेजरितर्विश्प
तिरित्यनुरूपः प्रगाथः। एतौ ब्राह्मणाच्छंसिनो भवतः। ।अच्छा नः शीरशोचिषमिति अच्छावाकस्य। स्तोत्रि
यानुरूपौ प्रगाथौ कामेण अच्छावाकस्य भवतः। ।अग्निं विवस्वत् च मामग्ने ग्निपतिस्त्वामिसप्रथा इत्यनु ६४
पूर्वं प्रगाथः। एतामिमा वरुणे ब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाकानां क्रमेण प्रगाथा भवंति। ।यज्ञस्य होत
रिति चमसस्थानि। तथा मयरू क्रमेण यजुस्याद्वा तरिच्यादीनि भवंति। ।उत्तमा निर्यजंति। तएव नि
त्रावरुणाद् यमतेषा मित्र स्थानां मुख्योत्तमा निरुत्तमानि क्रमेण यजंति। याज्यास्तु उत्तमाः कर्तव्या
कः। ।पं अगन्म माहस्या दित्य ग्रहस्य पुरानुवाक्या भवति। एतत्रा आदित्य ग्रहस्य पुरानुवा

अबोधि जार इति वायव्यायाः ॥ स्थाने भवतीति वाक्यशेषः ॥ ८

यायाज्ये भवतः ॥ अर्द्धमृत्वा च ध्वरस्याहुतारिति नवाग्नेयमानिच्याः ॥ एता उग्नेयमाना न्या उक्त
या तु ॥ उत्तरा रत्नारिया उक्तस्यानवाच्याः द्वितारत्नारियाउक्तस्य स्थाने भवतः ॥ यामस्स ताय व
इति सप्तप्रशस्तिना नां ॥ यामस्सताय वइत्याद्याः सप्त प्रशस्तिना नां याज्या भवंति ॥ एति प्रहोलति साचि
त्र यद्दस्य पुरानुवाक्यास्त्रयाज्यायै इति प्रहोलातिउतानुवाक्या अस्याए वोस्त्रयाज्या सा वित्र
यद्दस्य ॥ इयं तेनस्यस्य स्वनां च ति प्रतिपदनुचरो विश्वादेवस्य ॥ भवतइति वाक्यशेषः ॥ चमायद्द
विलादाइति तिस्रः सावित्रस्य ॥ स्थाने भवंतीति वाक्यशेषः ॥ आर्भवा स्या तरास्तिस्रः ॥ द्यावावि
त्राव्यएवतुरारास्तिस्र आर्भवस्य ॥ चताता द्यावापृथिवीयस्य ॥ आभवीप्यास्तिस्र च उत्तरा ध्यतस्र
श्री द्यावापृथिवीयस्यान्नायत्रात्तला ॥ खजादितालेश्चादेवस्य ॥ चमायद्दविलादाइत्यस्याः स्व
र्धः पाठुर्द्वादेवस्य भवंति ॥ कुमस्त्वस प्रथस्तमसितिसुरूपकृत्नोः ॥ स्थाने भवंतीति वाक्यशेषः ॥
१०८ ॥ समिद्धा अग्निर्दिवीतितिस्र एकपातिनीनां ॥ समिद्धा अग्निर्दिवि विरा चिरस्रदितितिस्रा भवंती
कपातिनीनां स्थाने ॥ तदस्य या यइति पंचजनीयायाः ॥ पंचजनीयायाः स्थाने तदस्य यइति भव
ति ॥ याइन्द्रवइतितियाज्या ॥ याइन्द्रवइतिजातावदसमितितियाज्या अनयायजति ॥ तापरिशाव
ति ॥ याइन्द्रवइतितियाज्या ॥ ध्रुवं निवर्तातलिघृतस्य ॥ स्थाने भवतीति वाक्यशेषः ॥ उत्तरास्तिस्र स्य ॥ पात्रकाम
वितयात् ॥ ध्रुवं निवर्तातलिघृतस्य ॥ स्थाने भवतीति ॥ आवोराजानमितितिस्रेद्वाः ॥ एवा रिद्वाः ॥ स्थाने भवति ॥ म
एवोत्तरासत्यस्स स्थाने भवति ॥ आ मारुतस्य ॥ एतन्मारुतस्य स्थाने ॥ आनायइं दिविस्पृशमानावायविय ग्नि २४
वसं नसिन्नमदस मितिमारुतस्य ॥ एतन्मारुतस्य स्थाने ॥ आनायइंदिविस्पृशमितितिस्रोस्त्रियः ॥ आनावायो मद्दत्तानइयनु १०८
ष्ट्रामसाम्नः स्तोत्रिनु यानुरूपो द्वप्रगाथो ॥ आनायइं दिविस्पृश मितितिस्रोस्त्रियः ॥ निद्यो वा ॥ वारा ह्विविकल्पार्थः ॥ निद्यो वास्तोत्रियानुरूपौ
रूपः प्रगाथः ॥ एतोग्निष्टोमसाम्नः स्थाने भवतः ॥ निद्यो प्रास्तनावुच्यते ॥ ॥

अपश्यत्त इडयाप्पादितिश्रीयाणां । अश्वाग्निसमिष्टवाच्यनाक्ति स्त्राप्यादितिश्रीयास्थाने नत्र वंति । तां देव
शुभ्र इति चैषा देवयाः । तां देवबुधमग्न सः सुदं ससमिति वेश्वादेव्याः स्थाने । ता नाहि बुध्य इडायत
स्याः । द्विनम्रश्रुवाश्चाति धिमुष्यबुध्य मिति चतस्रो देवानां पत्नीनां राकायाश्चाऽऽरे ना सांचनस्पृशां
प्रथमाद्ध देवानां पत्नीनां स्थाने उत्तरा द्वे राकायाः स्थाने । ज्ञावयः सुधात्मानमिति तिस्रो सिनी
वाल्याः रूपकृतीनां । ज्ञावयः सुधात्मानमित्यताक्ति स्त्रो रूपकृतीनां स्थाने । चित्रवर्हिनिमिति तिस्रः पे
श्रीणां । चित्रवर्हिनं समशरशिंसूतीषड्द्वाना ति स्त्रः पेश्रीणं स्थाने । कयातच्यामनुवयंतच्यायाशिं
तिस्त्रायामीनां । कयातच्यामनुवयंतच्यायाशियाधाक्ति स्त्रायामीनां स्थानेन त्र वंति । मयीघदीमिति
तिस्त्रः स्वदुःष्किलीयानां । मयीघदीविष्टामातरिश्वयेनाक्ति स्त्रः स्वदुःष्किलीयानां स्थाने ॥ उत्तर
याम्नत्तार । मयीघदीमिति तिस्त्रश्चउत्तार उत्तरायाः स्थाने । एवादिनिमंत्रितामंत्रितिरति परिवानीयाः
वस्त्रिगणि नामात्रिरूनाचतिपरिवानीयाकार्यां । यादृश्यविरुतास्तुतिष्ठादूरीतमुष्टुद्धातिनिविद्धानासूनां
विकारपदेउत्क्राधर्मस्तस्याग्न यायदानवं ति । आग्नेय्यः प्रायाकत्वः सर्वमासस्य मसादित्यनस्मिन दैत्रावि
रत्विमुच्छादेष्विय प्रतानविकारः सउच्यते । तिष्ठा त्वेरिरच आठुउपमानति मरुत्वतीयं । तत्पुष्टुहियाऽक्ति स्तूयो
ज्ञाइति निष्कुवत्यां नियमानांतनिविद्धानन्तवंतः । अनज्ञाद्धिरुण्येवादहिणा । वाराह्या विकल्पार्थः अनज्ञ
न्द्रहिणादिरुण्येवादहिणा । एतद्याग्नयंकूपाऽनज्ञानाम्ररेतासावादिरण्यमित्यर्थवादतः । उक्थ्यवा
त्रिष्टामतः पारिसमाध्याश्रितं नानाऽग्निष्टामः कर्तव्यः । आहवाए जसवत्यादिवतानाद्याः स्तुतियाऽतिष्टुता
यज्ञातमउक्थ्यवाग्निष्टामस्तृच्यस्यावस्य कर्तव्यता । लौर्णिवादः उत्तवा स्तुक्वदानश्य स्यासूर्वस्यलिङ्गरूपा
स्स्यात्सर्वत्वात्यादिवता यवछिघतइ य्यसिधायाऽग्निष्टुता याज्ञजनसवग्नियन । तस्मादत्रवंति नाग्निष्टामः

कार्यः ॥१७॥ इंद्रो ह बलकाम स्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदिंद्रस्तुतं तेनेष्ट्वा बलमाप्नोत्तेन बलकामो यजेत॥
इंद्रस्तुन्नाम्निकाद्ब्राह्मणेन बलकामो यजेतेति विधिः शाखाऽर्थवादोऽस्यैव स्तुत्यर्थः। इंद्रानियाद्व
रनिविद्धानतादेतस्याक्लोरूपं॥ इंद्रसामसंसामपतइंद्रस्तावाद्यातयसुविकारपिवचनादेवमेवविका
रान्नावान्नु ॥१८॥ सूर्यादित्यजस्काम स्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदिंद्रस्तुतं तेनेष्ट्वा तेजसमाप्नोत्तेन तेज
स्कामो यजेत। सूर्यस्तुन्नाम्निकाद्ब्राह्मणेन तेजस्कामो यजेतेति विधिः। शाखान्तरीयार्थवादः। सूर्यस्तुति
दाविधिशाखान्तरीयार्थवान्नु। सूर्यस्तुत्याद्वार निविद्धानतादेतस्याक्लोरूपं॥ इमाउत्वापुरूतमस्येत्यं
स्तावृत्यातानस्या यास्योऽर्थ्य व्यवंति। सो यः पुरोरुचः। सर्वेस्तोऽर्थमदशितिज्ञातपदवचनात्सर्वान्मे
वायं विकारान्नास्माकं शाखान्तु वचनान्नावान्नु ॥१९॥ विश्वेदेवप्रजातिकामास्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतु दिवा: ८
मपश्यन् ते विश्वेदेवस्तुतं तेनेष्ट्वा प्राजायंत तेन प्रजातिकामो यजेत। विश्वदेवस्तुन्नाम्निका
१०६ द्ब्राह्मणेन प्रजातिकामो यजेतेति विधिः। शाखान्तरीयार्थवादः। इमाउवोपुरूतमस्यद्वृषाम ८
दइंद्रद्रुनिनिविद्धानाप्रातायवरूणंत्विन्नमिंद्रं मित्रानात्रवरुणाय इत्यादि विश्वदेवाग्नियात
दवादेतस्याक्लोरूपं। अग्रदेवविकारपिन रास्त्रउत्तरकल्पेनावचनान्नावान्नु ॥२०॥ गायत्रासो देवब्रह्म
वर्चसकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदग्निर्न्यूनस्य वस्तुकृतरास्तामेतेनेष्ट्वा ब्रह्मवर्चसमाप्नोत्ते ३०५
नब्रह्मवर्चसकामो यजेत॥ ब्रह्मवर्चसकामो यजेतेति विधिः शाखान्तरीयार्थवादः। चतस्रः बहिष्पवमा १०५
नः। चतस्रः बहिष्पवमानाद्व्रवति। अष्टास्वष्टास्याज्यानि। द्वादशाहत्रिकाणां चाष्टा
स्वष्टासु स्तोत्रियासु बहिष्पवमानान्नवति। द्वादशासु माध्यंदिनः पवमानः। द्वादशस्तोत्रियासु माध्यंदि
नः पवमानो भवति। सप्तदशासु सप्तदशस्तोत्रियास्वाज्यानि भवंति। द्वादशासु माध्यंदिनः पवमानः। द्वादशस्तोत्रियासु
नः पवमानो भवति। पंचदशासु पंचदशासुपृष्ठानि। द्वादशाहत्रिकाणां पृष्ठानि। पंचदशासु पंचदशरा

त्रि१

सुत्रवंति। ।विंशत्यामार्त्रवः पवमानः। विंशतिसंख्यासुक्तात्रियास्त्वार्त्रवः पवमाना भवंति। ।च
तुर्विंशमग्निष्टोमाः। चतुर्विंशस्तोत्रियाकमग्निष्टोमसाम भवति। ।सामांतरूक्रपः। सामांतरूक्रो
त्याविकारः स्वभावक्रिया। ।१२ पंचशारदीयः इदानीं वक्ष्यत इति वाक्यशेषः। ।मरूतां सौअनपिसा
मपीर्घ्यामुसुः तयात्रेंद्रं मरूतः पुपुवुस्ताद् नानिंद्राः सामपीघ्यः चामेडा। मरूतः पुराअनपिसाम
पीथाघ्यास्तासामपानाइत्यर्थः। एवैरूपाश्वासुः। तयात्रेंद्रं मरूतः पुपुवुस्ताद् नानिंद्रः। सामपी
थ्यश्रन्धानरूवानुपुपुवुरितिपवमानमिंद्रस्य रुतवंतोनिमित्तो। ।सायार्ननपिसामपीथस्याघा
वामरूतांसत्याकृतौ सायुज्यमीप्सतां सानेनयजेत। यदइति वाक्यशेषः गोबुद्धशब्दिनिदीशेअन
पिसामपीथः पिताविलामारूत्वायस्य सामेनपिबतु। यस्यमरूतांसालोकतां सायुज्यं स्वकुःसान
नयाजेत। ।पंचाव्हालः पंचशारादतमरूद्भ्यः प्रोक्षिताश्वरंति। नसवनीयास्यापालेस्याः। पञ्चशार
दीयाधर्मविशेषः। पंचाव्हालः प्रजननसमर्था अनड्वाहः पंचशारदः पंचवर्षाणि मरूद्भ्यः प्रोक्षि
ताश्चरंति नचकपवमानान्यत्रानिषुज्ञातपाषुरारदि सवनीयस्यापार्वेन्याः कर्तव्याः। ।१३ सामाला
मः। वस्यमाणउत्थं तद्इति वाक्यशेषः। ।गोतमस्तोद्ब्रह्मवर्चसकामस्तपस्तप्त्वेतं यज्ञक्रतुमपश्यत्।
अधिसामसंज्ञं ऋषिणानुष्ठितं चातुर्वात्तनौस्तेनात्। ।तानष्ठाब्रह्मवर्चसमाप्नोत्। ।तेनरूतयोगा
गोतमऋषिर्ब्रह्मवर्चसमाप्तवान्। ।तनब्रह्मवर्चसकामायाजेत। उपेतानेः पंचभिः संबंधप्युंफलस्य प्लेक४
वणिश्चिति। ।१४ भरद्वाजोद्बलकामस्तापस्तप्त्वेतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तु भरद्वाजऋषिः किलबलार्थी तप
उपसततोद्विकंरूचाएतं यज्ञक्रतुं दृष्टवान्। ।तानष्ठाबलमाप्नोत् प्राप्तवान्। ।तनबलकामायाजेत॥
विधिरयं तत्रापाफलश्रुतिः। ।१५ अपचिदःप्रजातिकामस्तपस्तप्त्वेतं यज्ञक्रतुमपश्यत् दृष्टवान् सायस्मा

टि४

धनसंबोधनज्ञातवानित्यर्थः ॥ तेनेष्ट्वा प्राजायत । अत्रिः प्रजातवान् किल । ततः प्रजातिकामो यजेत ।
प्रजातिकामोऽत्राधिकारी । ६५ वसिष्ठ अन्नाद्यकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् । कृत्विति जुपलब्धवा-
न् । तेनेष्ट्वान्नाद्यमाप्नोत् । प्राप्तवान् वसिष्ठः । तेनान्नाद्यकामो यजेत । अन्नाद्यकामस्यायं भवतीति ।
६६ जमदग्निः पुष्टिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् । जमदग्निर्नाम ऋषिः स किल विशिष्टेन तपसा पुष्टि-
कामः सन्नेतं यज्ञक्रतुं दृष्टवान् । साध्यसाधनसंबन्धं ज्ञातवानित्यभिप्रायः । तेनेष्ट्वा पशूनाप्नोत् । तेन
पशुकामो यजेत । अन्योऽपि यः कश्चित् पुष्टिकामः स एतं यज्ञं यजेतेति वेदना । ६७ प्रजापतिः [illegible]
ज्ञातिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् । प्रजापतिर्देवताविशेषः स किल प्रजाकामः सन् स्वसंस्थापालुष्ठान
ना ब्रह्मवादं तं यज्ञक्रतुमुपलब्धवान् । तेनेष्ट्वा प्राजायत । प्रजावान् जायते । तेन प्रजातिकामो यजेत ।
अन्योऽपि यः कश्चिदधिकारी ॥ पृष्ठ्यादीन्यनुपूर्वाणि । य एते त्रिवित्स्तोमाः ऋतवः षडेते पृष्ठ्यानुपूर्वं पृ-
११० ष्ठ्यान्यानि भवन्ति । ६८ व्रात्यस्तोमाः । गरवस्य तद् इति वाक्यशेषः । वसावादः स्वर्गकामास्तपस्तप्त्वै-
तान् यज्ञक्रतूनपश्यन् व्रात्यस्तोमानेव सावादवाः निरतिशयप्रीतिः स्वर्गो ... विशेषतपस्तप्त्वा व्रात्य-
स्तोमानपश्यन् । तैरिष्ट्वा स्वर्गमाप्नुः । तद्व्रात्यस्तोमैः एतेन यागा वसवः स्वर्गं प्राप्ताः । तेन स्वर्गकामो यजे-
त । यः कश्चिद्वसिष्ठोऽधिकारी । ६९ मित्रावरुणयोरश्विनोर्वसूनां मरुतां विश्वेषां देवानाम् । मित्रावरुण-
योर्व्रात्यस्तोम एवंसंज्ञकः क्रतुः । तेनासमानस्तोमं च पद्धाय न संज्ञा व्याप्ता ... भवन्ति त्रिष्टु ... अश्वि-
नोर्व्रात्यस्तोमः एवंसंज्ञकः क्रतुः । वसूनां व्रात्यस्तोमः एवंसंज्ञकः क्रतुः । मरुतां व्रात्यस्तोमः एवंसंज्ञकः क्रतुः । वि- ३०१
श्वेषां व्रात्यस्तोमः एवंसंज्ञकः क्रतुः । देवानां व्रात्यस्तोमः एवंसंज्ञकः क्रतुः । एतानु षट् व्रात्यस्तोमास्तेषां शास्त्रं ११०
वक्तव्यं न द्रष्टव्यानि । समूल्हाः स्युः ... यथासंख्येन पूर्वविंश्याय ना । ७० उत्क्रान्तिरतिरात्रः । वक्ष्यमाण-
उत्क्रान्तिनामक्रतुः सोऽतिरात्रसंस्थो भवति । न लोपादि नायं वक्ष्यमाणश्च वादः ॥ ७१ इन्द्रादिः स्वर्गकामास्तपस्त-

...ह्मरस्य व२

म । मा॥

ष्टोमयज्ञक्रतुमपश्यतां उत्क्रान्तिं इंद्राविष्णू देवानामपसा एतं यज्ञक्रतुमुत्क्रान्तिसंज्ञकमपश्यतां । तेन ह्यास्वर्गलोकं
मुदक्रामतां । तेनोत्क्रान्तिनेष्टा ताविंद्राविष्णू स्वर्गलोकमुत्तस्थतुः यो यजमानः । तेन स्वर्गकामो यजेत । अयं फलसं
बंधनकारी । उक्तस्वर्गस्य वा ताइतरेणु फलाक्रान्तरविताः सुष्टाय । इमा उ वा पुरुतमस्य ज्योतिर्यदिंद्रानिविष्णा ।
इमा उ वां पुरुतमस्य कारोरितिमरुत्वतीये । ज्योतिर्यदिंद्रा त्रिष्टुप् यदिति निष्केवल्ये । एतन्निविद्धानं भवतः । विष्णुल
इमा उ वां पुरुतमस्य कारोरिति मरुत्वतीयौ । विष्णुर्योगविष्णुलिंगे इ
गं विष्णुमग्निं पुरुं धिदन्द्रजीचिविष्णु नासवानइति विष्णुर्यामुनादलस्याक्ष्णो रूपं । विष्णुर्योगविष्णुलिंगे इ
द्रविष्णू विस्वर्गकामो विचयकादशतिं निलामतस्याक्ष्णरूपं । ६ मित्रावरुणायारश्चिनावसुनामरुतां साध्यानां
मा ध्यानो विश्वसृजां रतनतोऽ अष्टानां मध्यमानां कनिष्ठानां वा मित्रावरुणयारश्चिना वयोः स्तोमः । वसूनां अंशः
बायस्तोमः । मरुतां वायव्यस्तोमः । साध्यानां वा । आद्यानां वा । विश्वसृजां वा । रतनतोऽ वा । ज्येष्ठानां वा । मध्य
मानां वा । कनिष्ठानां वा । एवामेतद् शाखाद्य स्तोमाः । प्रायश्चित्तार्थं वाद्यकं के तेषां । चतुर्विंशस्तोमः । चतुर्द
शा । स्तात्रियाकः स्तोमएतजां भवति । विधृतस्य पालादः सप्तदशविधृतिरिति विधियत्र सप्तदशमा
ऽज्ञोर्वाह्मणः सप्तदशः पालादनस्तपालादद्ध्यात । वशा तान्केनिनायवताविशिष्टार्थः । अन्यदपादि केनमव
ति । सप्तदशवासः दशुतावपत्यज्ञि चाक्ष्णोस प्तदश यवत्नामाः तत्नाकांसतावधनुः पर्याः । ७ । एतत्पांदेवगणानां
सप्तदशद्वारा ज्ञाकृतो । एतत्पांदेवगणानां पूर्वपिदनाबाध्यस्तोमानां समूह्याद्द्वारा श्रोतु स्तोतवतिः समूह्य एत
चनुः निरस्यार्था । ८ ब्रात्यास्तोमानां । एवामेवस्तोमदक्षिणा शास्त्रोंयतदूर्धमुनंनवतिः । नवानां मासस्तवासु
र्विके मवास्तावदक्षिणास्त्रोंवनाकसादपार नवयज्ञानतपुत्रा च्यः स्तोमप्रशंसा । तत्राम पौदामवस्तोत्रदक्षि
णा शास्त्रोंतिवाकैसोरेशारखांतरीयाः । वषालचमुस्वलतरः सप्तपालाजोवनिष्कुसवब्रह्मसवदत्तसवमूर्भिसवोवाजि
सविपुनिसवलनस्यतिसवानो राचवषाः लचमुस्वएकः प्रथमः । ब्रह्मिसवः सप्तमः । ६ दनिसाबाह्यः । वनस्पतिसावानव
मः । कनवाद्यागेनशारखां नरीयाः एवताति एतपाम पिक्रतलांइयंवतस्तोमदक्षिणा शस्त्रों । १० प्रजापतिर्दपरमेष्ठीप्राणि
५२ ष्ठाकामस्तपस्ताचूर्तनयइकतुमश्वइद्द्राममदः । षड्तिरूणाय मर्थवादः । प्रजापतिः किस्वपरातदशौ प्रत्युतिकामस्त
पस्तः क्रियानंतरं एतं यज्ञकतुमपश्यद्द्राममदः । तानिर्वृत्यप्रत्ययनिष्टा प्रजापतिः प्रतिष्ठां प्राप्तवान् । तेन प्रतिष्ठा
कामा यजेत । यः कश्चिदधिकारी । ११ ॥ © Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri स्वर्गकामा तपस्तानिताव्यद्वादशय
न्द । ज्योतिष्टोमाचारमानाद्यानिवलनाचारलम्बुयाझ्पंवर्षाः पड्तलवतीतित्रस्तेनार्थंवा । तेनरिष्ठास्वर्गमाप्नु । विश्व
अनंतरसकरोत्नाशोपितीय । बविष्णुसवस्लनीय । अनिसवयुक्तकुथः । सेनसवकः इमानः मितसवषषष्ठः ॥ ८

सुवर्णार्थिवादः । १४

र्थिवादः ॥ तिःस्वर्गकामो यजेत । प्राच्या कर्मदेशाः श च वचनात् । एवमुत्तरत्र प्रतिदिशं च । ॥ १५ द्वादशं मासस्तोमाः । तद्य मास ११
त्राद्यकामस्य । तत्रायमर्थवादः । ॥ मासाहं त्राद्यकामा स्तापस्तान्निनान्यद् कदनप रयन्त्रादशा । तिरिद्दृशासमा
ज्ञः उक्तार्थवादः । ॥ तिरन्नाद्यकामो यजेत । फलार्थिनः पुरुषं कोचयामिति । १६ त्रयोदशमासाश्च मासाः । उक्तमः
॥ त्रयोदशमासा हो त्राद्यकामा स्तापस्तान्निनान्यद् कदनप रयात् चतुर्विंशतिः । एवं संख्या काव्य द्वमासस्तोमाः
॥ तिरिद्दृशाद्यमाञ्चः । उक्तं तदितिवाक्ये शेषः । अर्थवादायेसु पर्यः । ॥ तिरन्नाद्यकामो यजेत । फलार्थिनः प्र
शतिवाधत्वां । १७ नन्दत्वारिंशमाः । उक्तं तदितिवाक्यशेषः । ॥ नन्दत्वारिंशत्स्कामानितपस्तान्निनान्यद् कदं
नपश्यन्त्समवित्रित्वं तिरिद्दृशानडन्मासु तत्स्कामो यजेत । तिर्नदिवसो नामकाऊस्कामो यजेत तिर्विधिः ।
त्वाषार्थवादः । १८ अष्टाराश्र स्तोमाः । उक्तं तदितिवाक्यशेषः । ॥ अष्टाराश्र हो त्राद्यकामा स्तापस्तान्निनान्यदक
नूनपश्यन्नाप्नविंशति वानानि तिरिद्दृशाद्यमाञ्चः । अर्थवादायं विधिस्तावकः । ॥ तिरन्नाद्यकामो यजेत । विधिर
यो । १९ पृष्ठस्तस्तोमाः । वक्तव्या इतिवाक्यशेषः । ॥ पृष्ठस्तोहान्नाद्यकामास्तापस्तान्निनान्यद् कदनपश्यन्त्रास
हस्राण्येकविंशतानि । एतावंतः संवत्सरमुहूर्ताश्च भवंति । तावत्संख्याकाः सौत्रस्तोमाः । ॥ तिरिद्दृशाद्यमाञ्चः । विधिप्र
१११ शंसार्थवादः । २० त्रिंशत्तिमासस्तोमाः । उक्तेनरएव
रात्रानां प्रफिलक्रतिः । ॥ तिरन्नाद्यकामो यजेत । एतावान्विधिः शेषार्थवादः । ॥ पुना न्याहु वसदस्त्वाति तिरिद्दृ
वद्यमानाः उक्तं तत् । ॥ तिमषाहं हितिकामास्तापस्तान्निनान्यद् कदनपश्यन्दशायुनान्यहुवसदस्त्वाति । संवत्सरे तावंतानि
स्विनिमाधुतिरहिं तिकामो यजेत । तेरह्निकामो यजेत तिविधिस्तावकः । तिमषार्थवादः । संवत्सरे तावंतानि ११
मासान्वतिः । पृष्ठ्य षडहान्तिगरणं तत् । ॥ २१ पृष्ठ्यसिस्तोमाः । उक्तं तदितिवाक्यशेषः । ॥ पृसायाहं हा त्राद्यकामास्तापस्तान्निना
न्यदकदनपश्यन्दश प्रभुतान्यष्टौ वायुतानि तिमषाय वदशातिगरणं तत्र एजांसंवत्सरपृसीनां संख्यानवनि । ॥ तिरिद्दृ
न्यदकदनपश्यन्दश प्रभुतान्यष्टौ वायुतानि । विधिरयं प्रार्थवादः स्तावकोऽस्य । २२ दशोदशोस्तोमाः । उक्तं तत् । ॥ दशो हान्न
नतमाद्यः । अर्थवादायं । ॥ तिरन्नाद्यकामो यजेत । चतुर्मासोदिशोवचारः स्तोमाः । तैरनोस्तोमा
कामस्तापस्तान्निनान्यद् कदनपश्यञ्चतुरस्तोरिद्दृनेनमाञ्चः तेरनेनकामो यजेत । चतुरस्तोरिद्दृनेनमा
यजेत तिविधिरन्योऽर्थवादः । २३ अवांतरदिशांस्तोमाः । अवांतरदिशोहाताम्नेतकामास्तापस्तान्निनान्यदकदनपश्यंश्चतुरस्तोरिद्दृनेनमा
पुरस्तोर्मा कामो यजेत । दिक्स्तोमाख्याताः । ॥ नएतद्व सहस्रपृष्ठास्थु । तसाविहसहस्रांतरपृष्ठान्भवंति । ॥ एकाह्निकशस्त्राः । एकाह्निकं
रूपं यथाहृति तथा कार्यं । ॥ कथमुप्त्रीयतरदिशासीय वा भिविष्ठानि । एतवानिविधानानि त्रिराषस्तापस्यचतः । ॥ दिक्षु दिशां स्तोमाः अवांतरदिशां नरदि
सामवांतरदिशोदिशानिमाया । दिव्यानासोहदसनावरस्तर्हु पुष्पा नमपुष्पां भवतीति । इति शांखायनसूत्रे गाञ्चतुरदशोध्यायः
स्थिः । गस्तत्तेमिविरत्रं डस्तोंडतंतस्यमनीतिकपार्श्वरतमहितसरस्य ॥ रणीयीइति । श्रीगणेशमलार्पणा । श्रीहा श्रीमा

८४१२

दुशरदि वाजपेया यो न्नाधी कामस्य वाजनस्य दशमा लः पुरस्तात्संवत्सरं पायेर्यज्ञ ऋतुत्रियजाता पानां वापया आ
वै वाजः पानं सुवर्ण मिषा न्नं नाया कृ न्नाया राज्ञो द्वादशा त्रिष्टुभा गानमस्य चतुष्कत्वरः स्तोमो यत्यासंप्राह
त न्नापरियज्ञाम करोति इन्द्रादि त नयज्ञ ऋतुनां द्वादश स्पतिश्चान्ना घमा पशु स्तोमा न्ना घकामा याडस्ता
यो दितान यज्ञं यंशु निहुवा वाजातो कार्द्र सर्व कामान पतस्मा द्वाजपेयस्त्रायादशादीक्षा तिस्र
उपसदस्सु यं सप्तदशम दस्सप्तदशा वा विप्रजापतिर्वाजपेयस्ताद नं स्वेन रूपेण समर्धयति चतुरास्यो
धूम च मासो बिल्वो यूपः सप्तदशारत्निः सप्तदशो वै प्रजापतिर्वाजपेयस्ताद नोस्वन रूपेण समर्धयति
सप्तदश श्रीवा मीयास्ति वासमानं चरणमाग्नेयाः ऐन्द्राग्नं द्विः पृष्ठि: सारस्वतीमेषीम रू उाङ्गाज्यो
वशाः पृष्ठि: पंचमी ऋतुपशूनां सप्तदश प्राजापत्याः श्यामाः तूपरा लम्पुदिन उपालंभ्याः सवनीयानां
तं त्रिं पर्यग्निकरणां तं ब्रह्म साम्नार्ल न्यांत धियुराव न्नैतु स्तोकाश्च प्रास्या अग्निं न रात्राव यामा रू मिति
तं त्रेधा त्रमः प्रयाजः परि साम्यो द्वि प्रदानं रुरियो जैत्र न स्पति ... तीन्य गान्यु रूपा रन्त्रा पृश्वा
तं त्रेधा त्रमः प्रयाजः परि सामा वि राजमा उपं पूर्वा स्तोमीयं वामा धुच्छं दसः प्रउगो न्नं विविरस्तम
नुयाजस्सु स्वकाला यो सप्तदशा स्तोमा विराजमाउपं पूर्वा स्तोमीयं वामा धुच्छं दसः प्रउगो न्न विविरस्तम ११
नं रासामा धु छं दसः प्रउगा न्नो न नइ संदधाति कादि कं वा प्रतिष्ठा वाए का रूः प्रतिष्ठि त्याए यो
त्रिकद्रुक पुमहि साया वा शिरंत्र नि सुष्माद्व्या ति छं दसाम रू चतीयं प्रतिपद्यत प्राजापत्यां वि लं दाऽति छं दाः
प्रजापति र्वै वाजपेयस्ता द्वि देनां स्वन रूपेण समर्धयति ॥ चारणं यात यज्ञायज्ञ प्रतिपाद्यत प्राजाप
त्यं विलं दा वै नुष्टुप् प्रजापतिर्वाजपेयस्ताद नोस्वन रूपेण समर्धयति कया सुतास वयस स्सनीला इ
ति मरुत्वतीयं कद्र कया सुतीयं का वि प्रजापतिर्वाजपेयस्ताद नोस्वन रूपेण समर्धयति बार्हस्पत्या
निवारः सप्तदशाः श्रावा सप्तदशा। विप्रजापतिर्वाजपेयस्ताद नो स्वन रूपेण समर्धयति सांत्ररण निष्ठ व

...मरुत्वतीयबृहस्पतिसावचनत्वात्तिष्ठियात्प्राकृस्विष्टकृतस्तस्य प्रस्तनं स्विष्टकृदिति च तदिदं सक्तु
वानष्टुप्तस्य प्राग्निमिति निष्कवल्यं याज्या विनुवानष्टाज्याष्टौ यद्युत्ताविप्रजापतिवजिापयस्वादनं स्वेन रूपे
णसमर्द्धयत्यनुस्वरपश्चतिष्ठान्तृतीयसवने प्राजापत्यं विष्णुमहः प्रजापतिवजिापयस्वादनं स्वेन रूपे
णसमर्द्धयतीति विष्णुवातावारोहावविष्णुवान्त्राहोवाजपयस्तामदनं स्वेन रूपेण समर्द्धयति कृत्वा
प्रतिष्ठावाएकाहः प्रतिष्ठियाएवा ।२ तत्र पुरस्तादाना तृतीयस्य मधुनाच्छाविहार दितिपंक्त्यनिमंमह
विद्यायायाबसः प्रवहिंकृत्य रूपस्तयदिवि त्रवतीष्ठनिष्ठामसाम ऊर्ध्वस्तं गोश्वियज्याम्त्र विवर्धदि
तिस्तो त्रियानुरूपोपगाथा ऊर्ध्वं बालखिल्यातिरिक्ता ऊर्ध्वं प्रातःप्रत्रिंपिविष्टप्रता दिक्सुरितिसोवि
यानुरूपो ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति धीनीवायस्वनयं कावाप्रयंमनसावायवदन्तानि
तीयनवस्तानासंविदानास्तुरीयगमचतनामाश्नौ ।वनस्पत्यस्य दितिपंतायांवनस्पतिपातं प्रन्नपे
तित्रयोदशानामुत्तमानां परिदिष्ठ्यन्नप्य हाराहशं यथाविष्णुवयस्य गमानुपर्वासस्ययाज्याबन्नायनिप
रिक्ष्य प्रजापतदृ तियजति सप्तदशानामेकांशतानिद्दातिदक्षीतीतिगोत्रदणात एवं यन्नदृयस्य तानन्नगोत
मानिरूपरिष्टस्वात ।गाथ्यदणात्तु नात्रपीत वर्षचियाव वास्तु भुगाकू पश्चु प्रतिविच्यसंसप्तदशाएव मितपंचसप्त
दशाद्याः ज्ञानमविन्नाविलायंक्रूरूयाजापयद्दृयस्याता ।३ वाजापायानष्ठाद्व दस्पति सवः ।वाजापायानस्त्रो
गोर्जिस्हणः क्नापचयः ।तज स्कामस्य ब्रह्मवर्चसिकामस्य वा तादनानुष्ठानफलस्रवणात ।राहो ३०८
विवाजापयस्तो जाब्रह्मवर्चसं बृहस्पतिसवः ।राज्यात्प्रयवाराहः सर्वत्रा तृष्टः ।तात्रजासिब्रह्मवर्चसप्रति २२२
तिष्ठति ।यद्बृहस्पतिसावमिनयजति ।त्रिवृत्स्तोमः अस्मिन्नहनि ।रथंतरं पृष्ठं विकल्प्यप्रातर्नियमः ।
इव कूर्द्ध शास्त्रे ।तत्रस्यकूपं तत ।अग्निष्टोमायज्ञः सं स्थानियमार्थं वचनं ।यतस्तं नातिचनस्तोनुष्टुर्वे

स्य

उरस्तात्स्कानाम्नाकेकान्निष्क्रम्य प्रतिष्ठा। यस्तस्तं न सद सा विज्ञाय यं तानि यता सांवतस्
णां निष्क्रम्य प्रतिष्ठा यास्त्र पुपुरस्तात्स्कानाम नु पूर्वज्ञाए के कांशास बुः। त्रयस्त्रिंशद्धके
त्पादक्षिणायदणं प्राकृतानि दृष्टार्थी। अनुसव नाम कादशे कादश। प्रतिवि तज्यादयात्रयस्त्रिं
शः। अनुबंध्यं वपायां संस्थितायां वडवां ब्राह्मण नुदिशं। अनुबंध्यस्य पाशार्वपायां संस्थितायां
मा ५ परि संज्ञायां वडवां ब्राह्मण दद्यात्। अनुदिशं सकिरायत्रियर्थः। ॥४ प्रजापतिर्देवान्सृष्ट्वा तेभ्य प५
एतदन्नपानं समसृजत एतान्यज्ञान्। आप्तोर्याम संज्ञकः क्रतुर्वक्ष्यमाणस्तस्य माहात्म्यमा
ख्यायिकया प्राह। प्रजापतिः किल देवान्सृष्ट्वा तेभ्य एतदन्नपानं समसृजत
तदर्थमन्नपानं सृष्टवानित्यभिप्रायः। किंपुनस्तादेवान्वक्ष्यमाणान्यज्ञान्स्तान्नाह। अग्निष्टो
मं प्रथमं। तेषामग्निष्टोमं प्रथमं सृष्टवानित्यभिप्रायः। स एनान्नाभ्यनवत। साग्निष्टोमो
बर देवाननुपालनाय न समर्थः। कन्नतिर्थं नीयाप्युक्थानीत्यर्थः। अथाग्निष्टोमोऽसृजत
सप वर्तत। स एनान्नाभ्यनवत्। साप्युक्थाग्निष्टोम एतान्परिपालयितुं न समः। अथाष्टाक्षं। अस
ग्निष्टोमादनन्तरमुक्थं सृष्टवान्। स एनान्नाभ्यनवत्। साप्युक्था देवाननुपालनाय न
समर्थः। अथाजातशीर्न। प्रजापतिः सप्तदश नन्तरमुक्थान्। स एनान्नाभ्यनवत्। सा वि
[illegible] एता देवाननुपालनाय न समः। अथवाजपेयं। प्राक्तस्यानन्तरं प्रजापतिर्वाजपे
यं समसृजत। स एनान्नाभ्यनवत्। सा विवाजपेय एता देवान्नाभ्यनवत्। अथातिरात्रं। वाजपे
यादनन्तरं सुतिरात्रं प्रजापतिः समसृजत। स एनान्नाभ्यनवत्। सा प्यतिरात्र एतान्देवान्प
रिपालयितुं न समः। अथाप्तोर्यामाणं। अतिरात्रादनन्तरमाप्तोर्यामाणं सृष्टवान्॥ स
स एनान्नाभ्यनवत्। स एतान्देवाननुपालनाय प्राप्तवस समर्थोऽभवत्। तस्य वृत्तिरा
नौ

स्तोत्राणि। तस्याम्नायमिस्य त्रयस्त्रिंशास्तोत्राणि भवंति। ।त्रयस्त्रिंशद्भक्ताणि तस्याम्नायमिस्य
शस्त्राण्यपि त्रयस्त्रिंशत्संख्याकानि भवंति। ।त्रयस्त्रिंशदुक्थ्याकृतयः। उक्थाकृतायामपि त्रयस्त्रिंशद्भ
वंति। ।त्रयस्त्रिंशदादित्यादिदेवाः संख्यासामान्यात् स्तोत्रादिभिर्देवानां। ।तादनात्स्तोत्रशस्त्रकृक्था
कृतिभिरिति प्रायकं सर्वमाप्नोति। तस्मात्संख्यासामान्यात्स्तोत्रशस्त्रकृक्थाकृतिभिः सर्वान्दे
वानाप्नोतीति सत्राम्नायमिः। एकैकं प्रति प्रायकं। ।नस्य नवस्तोमाः। तस्याम्नायमिस्यास्तोमा नव
भवंति। ।नवपृष्ठानि। पृष्ठानि चाम्नायमिस्य नव भवंति। ।षड्भं स्तोमाः संस्तोमाग्निष्टोमादिकाः षड्भेनि
।परियाद्भलतानि चतुर्विंशतिः। एतानि स्तोमादीनि सामस्थ्येन कभवेत्स्वमाणानि चतुर्विंश
तिसंख्याकानि भवंति। ।चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्द्धमासाः संवत्सरस्थिकाप्त्यै। संवत्सरार्द्धमास
संख्यासामान्यात् संपत्त्या सत्राम्नायमिः संवत्सरास्थिकाप्त्यै प्राप्नाय भवतीति। ।आम्नावबलोयैया मा
संख्यासामान्यात् संपत्त्या सत्राम्नायमिः संवत्सरास्थिकाप्त्यै विशाष्टोयस्मादर्धियातयेबलं प्राम्नायामोसा
याद्देवांश्च संवत्सरं चाप्नुवन्ति तस्मादाम्नायमिः। विशष्टोयस्मादर्धियातयेबलं ततिसेप्रति
राया आद्देवांस्त्रयस्त्रिंशत्समान्यन संवत्सरं च चतुर्विंशत्यर्द्धमाससामान्येनाच भवत्प्रीणातिसेप्रति
तस्मात्त्रिर्वचमादाम्नायमिस्य एवादाविधिस्तुत्यर्थः। ।पञ्चदशोमाः पवमानाः। ब्रदिष्पवमानेन मा
षंदिनात्रिवाः पवमानाः पञ्चदशोमा भवंति। ।त्रिरत्यं चदशसप्तदशैकविंशाचान्यानि। एतान्यप्याजि
भवंति। ।त्रिणवा निवृष्ठानि। भवतीति वाक्यशेषः। ।त्रयस्त्रिंशत्त्रिष्टोमसामा। अष्टित्रिष्टोमसामत्रय
स्त्रिंशं भवति। ।एकाडशानोस्तोमास्यातिरिक्तोक्थानां आडशानांयस्तोमातस्काराए वातिरिक्तोक्था
नां स्तोमा भवेति। ।एतावै प्रजापतिरूत्तयाताविष्टोमस्तोमिसर्वान्कामानाप्नुयात। परिष्टलातेनदधुत।
प्रजापतिरानेरग्निष्टोमस्तोमैस्त्रिर्वृत्दादिभिरुक्तयतः सर्वान्कामान्याद्धी वा आत्मनिनिहितवानथ
वाशयं वा वदनाशचनार्थः। ।ताया [illegible] भवति यतोऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानु

वाशयं वादनाशचनार्थः। ।तायाः

उपा १
२०९
११२

नयतः परिशिष्टत्वात्तस्य घ्नो। यथा पुराकाले प्रजापतिः सर्वान्कामान् दधत तथा पुनायः कश्चिद्यजमानः कामो
यस्मिंस्स सर्वान्कामान्नयतः कौडीलयात्मानं निर्दिशति। ।विश्वजितः सर्वपृष्ठस्य सादिर्यजमानः सर्वान्
कामान्यस्मिन्कर्तव्यमिति वाक्यशेषः। ।एकया स्तुवीयं वा उक्थ्याग्निके चैकाहिकात्स्तृवलीति मरु
त्वतीये कयास्तु नास वयसः सनीलाइति सूक्तं वा उक्थ्याग्निके बाहतेनाए एकाहिकात्सूत्रवलीति मरुत्व
तीयं भवति। ।रथन्तरं विराजगानं दितः पृष्ठं भवति रथन्तरं वा। वृहत्पृष्ठं वैराजं पृष्ठगानं दितः पृष्ठं भ
वति रथंतरं वाधिराजगानं। ।वामदेव्यं शाक्वरगानं निर्मितवाचकं गणस्य वामदेव्यं पृष्ठं शाक्वरपृष्ठगानं
निगावकं तस्य पृष्ठं भवति। ।श्यैतं विरूपगानं ब्राह्मणाच्छंसिनो नौधसं वा। श्यैतं पृष्ठं वा विरूपपृ
ष्ठगानं ब्राह्मणाच्छंसिनः पृष्ठं भवति। नौधसं वा विरूपगानं। ।कालेयं रैवतगानं मैत्रावरुणस्य। का
लेयं पृष्ठं रैवतपृष्ठगानं मैत्रावरुणस्य पृष्ठं भवति। ।गर्भेस्व वैशोऽसदिति दीक्षा आज्याख्यानमिति
आज्यगर्भे पूर्वे शोऽसदिति कश्चित्प्रतिपद्या स्तान्त आत्मानं मध्ये स्तोत्रियं। ।आत्मानं त्रिवर्षवैशि
सेत ब्रह्माहुत्वा वषट्कारेण हुत्वा आत्मानं नाम वपूर्वे शोऽसतु। ।आत्मानं वा अनुगानेः त्रिया आत्म
सेत्। ।एकाहिकान्स्तोत्रियान्कृत्वा विश्वजितः सर्वपृष्ठस्य कृत्वा त्रियानूर्ध्वं संति। ।दन्व
तमनुगालं निचति। ।एकाहिकान्स्तोत्रियान्कृत्वा पूर्वं शनाविश्वजितः सर्वपृष्ठस्य स्तोत्रियानूर्ध्वं संति। ।तथानुरूपान्
कादयाए काहिकान्स्तोत्रियान्कृत्वा पूर्वं शनाविश्वजितः सर्वपृष्ठस्यानुरूपानूर्ध्वं संति। ।सामप्रगाथा ह्यविश्व
तायि विकाहिकाननुरूपानूर्ध्वं ह्यविश्वजितः सर्वपृष्ठस्यानुरूपानूर्ध्वं संति। ।सामप्रगाथां ह्यविश्व
जितः सर्वपृष्ठस्य सामप्रगाथां पूर्वशः संति॥ ७तदिदासीयं वा उक्थ्याग्निके चि काहिकात्सूत्रवलीति निष्क
जितः सर्वपृष्ठस्य सामप्रगाथां पूर्वशः संति। ।वा उक्थ्याग्निके बाहतेनाए काहिकात्सूत्रवलीति निष्कैवल्यं भवति
च्यं नदिदासस्तुवानस्तु ज्यष्ठमिति सूक्तं वा उक्थ्याग्निके बाहतेनाए काहिकात्सूत्रवलीति निष्कैवल्यं भवति
च्यं नदिदासस्तुवानस्तु ज्यष्ठमिति सूक्तं वा उक्थ्याग्निके बाहतेनाए काहिकात्सूत्रवलीति मध्यतइति दे
लातुरन्तमिति नाना। ।यानि पौर्णमासिकानि मध्यतस्त्रीत्रिणि याल करणस्ये काहिकान्यं प्रवलीति मध्यतइति दे
तुरन्तियानं पर्वं हनि पाक्षिकयानि निष्कलानि [...] द्वादशमदयां प्रदं ब्रह्मस्तूरकस्तानि रेचा
तुरन्तियानं पर्वं हनि पाक्षिकयानि ॥
मे ३१

वरुणस्य नवं त्र्यृचं काद्विकास्त्र्यृचौ परस्तात्। ।तार्तीयाह्निकं ब्राह्मणाच्छंसिनः तार्तीयाह्निकायाः सूक्तमध्य २१° १२८
तायाः काद्विकास्त्र्यृचौ शर्वात ब्राह्मणाच्छंसिनावचन्तः। ।अच्छावाकस्य षष्ठाह्निकामध्यात्याय निष्केवल्य
सूक्तषष्ठाह्निकान्तयागे काद्विकात्र्यृचामच्छावाकस्यानवन्तः। ।अनुचरप्रभृति षष्ठाहस्तृतीयसवनेऽग्न
आर्त्विक्कालोऽत्र यथायथं। ।आश्विनाद्वेदमन्तरिक्षाकालानि तथैव कृतत्वात्। ।उराबाधउरमा
ण इति स्तोत्रियानुरूपौ होतुः उराबाध इत्यृचि विदुः इति स्तोत्रियः उरमाणः सत्यिसइ अनुरूपः सो
त्रयदणमसंमोदार्थौ। ।यमुवस्सत्रासाद्मिति मित्रावरुणस्य स्तोत्रियानुरूपौ क्रमणे। ।कं तद
नात्र सदत्यदक्षकश्चवृत्रदन्निति ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोत्रियानुरूपाविल्युनुषड्यान्। ।तद्धो
नायतोत्रमिन्द्रायगायतेति वा एतौ वा स्तोत्रियानुरूपौ। ।इदं विष्णुरित्यच्छावाकस्य इदं विष्णु
र्विचक्रम इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियः। ।उत्सारचस्त्रवीयानुरूपः एतस्यैव स्तोत्रियस्यायं उत्सारया
वश्रवक्षित्यनुरूपः। ।एषा उषा गोभवइ ब्रिरिति इत्यादि द्वा वाद्धीरार्थामाम्रस्य मित्यनुस्त्वनेन वर्त्ति
एषा उषा अर्ध्यौतीत्यादिनुर्न वर्चौ इत्यादि द्विवचसतीति मित्रावरुणस्योन वर्चौ उदीरार्थाद्भूतायत इ
ति ब्राह्मणाच्छंसिनावै न वर्चौ आमन्द्रैर्नासत्यौ यच्छावाकस्यन वर्चौ। ।आ नार्तीति होतुः आ नायाति
रूपसामनीकमित्यतस्तूक्तं नवर्वान्तरं होतुर्भवति। ।उत्तरां मित्रावरुणस्य प्रातर्यावाणाध्वततः। स छं५
रूपसामनीकमित्यतः सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनो भवति। ।उत्त
आगामतति ब्राह्मणाच्छंसिनः आगामतानासत्यारथ्यानायतं सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनो भवति। ।उत्त
रमच्छावाकस्य अनारिष्ठतममस्यारमस्याद्यनतत्। ।क्षत्रस्य पतिमतिचयाणां भिस्वः परिधानीयाः २१°
क्षत्रस्य पतिनावचंभित्यतः तिस्वस्त्रयाणां होत्रादीनां परिधानीया भवन्ति। ।शं नादयस्सविनात्र १२८
यमाणः इत्यच्छावाकस्य शं नोदेवस्यवमार्दिकाच्छावाकस्य परिधानीया भवति। ।होत्रकयाः परिधा
नीयाः कुर्वन्ति इतीयं स्तुतिर्वक्तिव्या। ।[illegible] सा सहिता साक्षाच्छाद्यासा याया तेनिवतत्यानानां
इमर्तदा

कृतंद्रव्यान्नित्याज्याः। श्यामासामास्तिरात्रः अक्न्या सह ति। प्रोष्ठपदे पठिता। शुनमं॥ सोऽग्निर्ज्योतिर्ज्योति
रोपदर्शी। अप्यायातं निबलजुहुनाश्च तिसो पार्श्वेचि। आनागच्छ तं पूर्वनापयद्गुणितिसो
पार्श्वेचि। एतान्नतास्त्राय त्याहि कुंडोन्नादीनां याज्यापानवंति। पुनरालभ्याकः सर्वांशि वंवानिति
वानुपूर्वं चिनत्यः। पुनरालभ्याकश्च्यवनादिकावाऽनुपूर्वं चितास्त्रा वेदनादीनां याज्यापानवंति। अथ
यतियो अग्न्याऽक्न्यव यत्त्रिष्टुप्तायाज्यापानवंतीत्यन्यत्रापेन्द्यायनलिंगं विधतएव। अथमस्तोमः
यतियो अक्न्याऽक्न्यव यत्त्रिष्टुप्तायाज्यापानवंतीत्यन्यत्रापेन्द्यायनलिंगंविधत एव। यमस्तोमः
।७। अनंतरउच्यते। यामाद्दस्वर्गकामस्तपसामे तंयज्ञक्रतुमपश्यद्यमस्तो। मं। यमात्मामित्यात्मिकाद्दः
स्वर्गकामस्य नवनिता तस्याग्रं प्रहतस्त्रूपार्थवाः। यमकिंचस्वर्ग। कामः सूर्वत वस्त्रद्याएतं यज्ञक्रतुं यम
स्तोमायवंदृष्टवान्। तमाहरान्नायजत। तमाद्दरसंजार द्वारेणाहूयद्वाते निष्टुवान्। तानस्त्र
स्वर्गमाप्तात्। प्राप्नवान्। तन स्वर्गकामायजेत। प्रायागावादनावाकवामनत। स्तोत्रियानुरूपान्स्तं
स्वाणं मुहूयसामातानां स्वा। एकादिकानां त्रास्त्राणां स्तात्रियानुरूपान्मुहूर्यसोमातानां स्वसामातानां
इतिसामप्रगाथाउच्यंते। यावत्यस्तानवंतितावत्यलाहुवताख्यदृंदसउपजायंते। यावत्यस्तादवना
नवंतितावच्चएवताहुवताख्यदृंदसउपजायंतेत्याक्रियं तद्व्यर्थः। प्रगाथस्तापितषिवकुंदानुसर्त
यों। परिधिवां सन्निनिर्पंवानां पुरस्ता स्तरणा नामकिकां मध्यंदिनावारण्वि वां संप्रवातामन्नीरन्वाय
तासांपंवानां मरुचनीयनिष्कवल्यरल्ते ग्रक शाल्युश्रुया। निस्तरणानि तषांपुरस्तादेकिकां त्रांसयुमर्थे
दिना। एगाय त्रसर्वस्वागामरणकामस्य स्वर्गकामस्य वा सर्वस्वाराना मेकाहः ससर्वत्रिगायात्रानर
णकामस्य यजमानस्य नवति। प्रायागांतान्यस्वर्गकामस्या। त्रिष्टुनस्सर्वनिधनः प्रतिष्ठाकामस्यासर्व
निधनइतिगुणयोगाद्दुर्यवासयुगस्तोदाय प्रसिद्धः सर्वत्रिष्टुनामायं नवति। जागतस्य वैदः पशुका

मस्यवा सार्वभौम निरुक्तं गोसाद्युद्यात सचप्रसिद्धा सगुणग्रांपाद्यमस्य बद्धायामात्मनबवित्रिसुकाम
स्यतिफलचोदना। ।अनुकृष्टुतः सर्वकाम्यधनः कृतकामस्य। सर्वकाम्यधनदृष्टिगुणयागाद्याति
कृतकामस्य कीर्तिनिकृतः सर्वानुकूलायं नवति। ।प्रत्यहं संपत्तया। गायत्रानुष्टुभजागतानुष्टु
जिष्टुप्रयतो मविनानिष्ठं तं लिङ्गारूढतानुष्टुप्यकर्तव्यानि नानाछंदास्य पूर्वानामानि द्वितीयसंप
दायथाकृति संपादयितव्या। ।रजितयन्ति त्या निविद्यानानि नदजित्सूतना जित्सत्राजित्यः।।
१० यागकायतन सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येति कामी। तौ वा वास्ता मस्याय सर्वेषा
पक्रमः। वाक्यिको काम यत सर्वभूतग्रामस्य प्रत्यासत्यां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्याधिपत्यं युक्तो द्रुतवामी
ति। ।सितं यज्ञ कृतुम परयष्ठ वा वातानां व दूर्ग मानं विधिकं हष्टं वर्ती। ।नमा दूरस्ते नायद्धता तस्य
संज्ञानानाद रत्न आह इत्य चेष्ट वती। ।ततानष्ट्वा सार्वभौमं भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्यति।
परिगता आसीत। ।ताद्याप वित घड्माना यद्वाचस्तोमनयाज्ञि ता सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्य
माधिपत्यं पर्येति। तस्मात् श्रैष्ठ्यादिकामो वाचस्तोमेन यजेतेति। ।चातवद्विष्यवमानः। स्तोत्रियास्ववसे
स्या। सुबहिष्पवमानस्तोत्रगाने कार्यो। ।स द स्र आज्य सदा त्रस्ता। त्रियाणां आज्यस्तोत्रगाने नव
ति। ।अयुतप्रयुतनियुतअर्बुदन्यर्बुद निखर्वादसमुद्रसलिलेत्यन्तेरति स्तोत्रालि द्वादशस्तो
त्रातिवप्स कामेन स्तोत्रि त्रिणामता सुसंख्या सुगयानि। ।सर्वस्तु वा प्रयुक्तान्यावर्तस्तोमाति
शंसनाय। सर्वक्रियो न्यावर्तितावर्तनां स्तोमसंख्यां निरन्य प्रयोक्तयाः स्तोमाति शंसनाया श्रुतादि
पुरस्तात्। ।सामानियजूंषि चाप्रसवाति साम्ना निप्रयुक्तानि सर्वाणि यजूंषि वा। ।उक्थचोदिप्रो
म। ।उक्थपरिसमाप्त्या वा स्तोमं तनोतांग्निष्टोमः कार्यः। प्राकृतार्थसहिताणामवचने। ।सद्दक्षिणा वा
नं स्तोमस्याग्नेवायवा। सत्यवाद्याम [illegible] तस्मादपि सहस्रं दक्षिणा। ।विनुन्य

^न्यायात्।

२१७
११५

त्रिवृत्सामाः । स एतौ यज्ञक्रतू अपश्यद्भिनुत्य त्रिवृती इति पूर्वमुक्तौ तयोरपि सहस्रं दक्षिणा । ।सर्वजिद्य
ज्ञिनाः । सहस्रं दक्षिणा यज्ञुवर्तीति । ।विश्वजिदज्ञिनाः प्रक्रांतिवद दक्षिणासंख्या । । [illegible]
ज्ञायान सहस्रं दक्षिणा । ।आप्तोर्यामियोः सहस्रं दक्षिणा न त्वयं शादि पुंसमानीनिर्दिशा च्छाखांतरी
याअपि दक्षिणा कल्याअनुवर्तयाः । ।अनादिताप्रसक्तिर्दक्षिणानां प्राप्तानि वितदुच्यानि शाखांतरी
यैयज्ञ नादेयाय घास्याता । ।११ वरुणोकामयत सार्वभौमराज्यानां श्रैष्ठ्यं स्याराज्यमाधिपत्यंपारमेष्ठ्यमिति ता
स्यात् कयं स्तस्या विवादानापक्रमः । वरुणः किसाकामयतस र्व प्रौ राज्यानां दियो नरिष्ठ तोमानां ॥ श्रैष्ठ्य
स्याराज्यमाधिपत्यं परिपां ता च्यनात्रिर्ष्यां अनु कृत्वे स्याराज्यं आधिपत्यं जग्मिद्धौ । ।स एतं यज्ञक्रतुमप
स्याराज्यमाधिपत्यं परियां ता च्यनाश्रिर्य्यो सा च्यसाधन ताबाना पलद्दवानू । ।तमाहरत्तेनायजत तो
स्य सौ राजस्य यो सु वरुणो राजसूयाख्यं यज्ञक्रतुं सा च्यसाधन ता वामात नष्टोका नू । ।तान ष्टा सार्वभौमराज्यानां श्रेष्ठं स्याराज्यमा
तं राजसूयमनुपक्रेरणमाहरत्स अहत वामात नष्ठोकानू । ।ताना ए चित घज्ञमा ना यज्ञ राजसूयेनयजत सार्वभौमराज्यानां श्रे
चिपत्यं पार्यन्तं पारिषा ज्ञा आसी तु वरुणः । ।ताषाए चित घज्ञमा नायज्ञ राजसूयेनयजत । ।जागीवा दाता । अत्र जागविान्त्य
श्रैष्ठ्यस्याराज्यमाधिपत्यं पार्यति । तस्मादवंका मा राजसूयेनयजात । ।जागीवादाता । अत्र नागविान्त्य
समा नागात्रा दाता नवति । ।ऐंद्राग्नो पोष्णन बस्तो न ष्टुमा ध्याश्च मावास्यायैंका दउपरिष्टाद्दीक्षेत माख्या
अमावास्या या उपरिष्टादेकादश फाल्गुन प्रथम मासे ऐंद्राग्नो पोष्णन बास्तो न ष्टूदीक्षेत ॥ ।पवित्राय पवित्राना
मा न्याराद पर्णाया ( ) त्रिष्टुम नांत स्मिन्दीक्षोत तिष्ठार्वतस्मे बधः । ।स एवायं चतुष्टोमः । स एवाये वित्रः । चतुष्टोमा
मा न्याराद एनीया त्रिष्टुमः त स्मिन्दीक्षोत तिष्ठार्वतसं बधः । ।अग्निष्टोम । एवं स स्तुतः । एज एव पवित्र एतन व्रतः
नवति । ।रथंतरपृष्ठः । रथंतरं पृष्ठं यस्मिन्नतायाक्रतुः । ।अग्निष्टोम । एवं स स्तुतः । ।एज एव पवित्र एतन व्रतः
सवमन्नुतं । एषा आग्नाष्टोम एव पवित्र एतन नाग्निष्टोमेन किल्बिषकृतः पवित्रीकृतः सर्वं अन्नुतं प्राप्नोति ॥
स वमन्नुत । एषा आग्नाष्टोम एव पवित्र एतन नाग्निष्टोमेन किल्विषकृतः पवित्रीकृतः सर्वं अन्नुतं प्राप्नोति ॥
इष्टिविनिर्गताम सजे । ।अष्टम्यां सुत्यम दः । चतुर्दशी स्त्रसुत्य पसाकामष्टम्यां सुत्यमहो नवति । ।इष्टि त्रिः पञ्चमाशावे ॥

पञ्चदशाहं तन्निष्ठितिः परिसमाप्यतां इष्टयः स्यक्त पण्णोनाम्नः पूर्वकारित्वशाद्य वस्थितां इष्टयाः ॥ ।फाल्गुन्यां
प्रयुज्य चातुर्मास्यानि। प्रयुङ्क्ते इति सकलस्य प्रयोगस्य। चोदनादेव च मनुना नुवृत्ताः। तातो वैश्वानरपार्जन्या
उत्सर्गस्य सर्वतः। ।पञ्चमास्यं च पञ्चसु।। नित्यादान्यायमिति नियमात्। ।माघ्यां शुनासीरीयेऽसाकमेधविशिष्टं च दि
शुनासीरीयं माघ्यामिति विकल्पे प्राप्ते माघ्यामेवेति नियमार्थं वचनं। ।उत्तरं मासनिष्ठितिः। समापायत्-
पूर्वकारित्वात्। ।फाल्गुन्यां दीक्षा त्रिःप्रवचनीयदशापप्र्यान्यां। पूर्वफाल्गुन्यामप्रिप्रवचनीयदश
म्पयान्यां अपर्यय्यां दीक्षा। ।पदशादीक्षातिस्त्र उपसदः सुत्यो षोडशरात्रः। अर्थवादार्थं वचनं सं
स्था मात्र विध्यर्थं च। ।बालवराकल्वेवाह दे सर्वमस्यैव सर्वस्याप्येदीक्षातिः षाडशरात्रिरिदं सर्वचि षो
लवराकलमिति संपश्यां । स्यैव सर्वस्याप्येत्र बलइति प्रतिपवनीयदशापायि। ।१२सदसोमा ली
णेति। एककाले सामान्कीर्णेति। ।दशापयस्य च तत्र मातिथ्यापर्यन्तम् इवावन्तय्यात्। उन्नायारकाम वा
चमस्य वरुणप्रघासच्चमस्य वरुणाज्यायास्य यदि च तदाऽतंसन्तेनभवति। ।वरुणान्यंगं वरुणं ल्लस्य
न्यविंचंति। वरुणलिंगमन्त्रकं यस्माद्धरुणमन्त्रिविंचंति यागस्तुतिरियं पूर्वस्य विधिप्रशंसात्।। ।सत्र
विंशान्मयं दिनः। चतुर्विंशादाङ्क्षा माध्यं दिनाभवति। ।।मित्रावरुणयस्तारण निष्क्रवस्याम रुचतीयामित्रा
वरुणीपयस्या निष्क्रवस्याम रुचतीयामारंतारणा। ।पृहस्पतिसावचाशर्वात्कं सन्नुज्जीयात। ।तथानि
विध्यानप्राकृत्स्विष्टकृतः। तत्र तस्यामित्रावरुण्यापयस्यायां प्राक्स्विष्टकृतात्रिंशालयजमानः संस्का
र्यात्। ।तस्याः प्रदानेस्विष्टकृदिलं च। तस्याः पयस्यायाः एवावदेवदानं नान्यता।। ।।द्वितीयादकास्त्रली
यसवनं। पार्ष्णिकाद्वितीयादस्मस्तृतीयसवनेनेति। ।तदुक्थ्यं संतिष्ठति। न सोस्तोत्र रेमा। ।पञ्चालावाजको
निपदनामिवाप्ति। प्राज्ञपये। ।यज्ञपवन्दुष्टान्नपादायमानैयं यव न्दुष्टमितिवचनात्।। ।क्रियातव

१५५८

न्यकर्मन स्नाति। क्रियात वन्यकर्मयि कर्तव्ये न स्नातीति स्नानं निषिध्यते। ।कृष्णाजिनस्य दक्षिणं
पूर्वपादमुदकवक्षयप्रत्याहरेदिति दर्शनस्य वादः ॥ कृष्णाजिनस्य यजमानसक्तस्य पूर्वपादमुद
कवसङ्ग्रवसनस्य वादक्षां ततः प्रत्याहरेत्। ।१३ आग्नावैष्णवं दय यजमनमथ्यवस्यति। उत्तरं दक्षाय
यास्त्वं दय यजनं यजमानाजीवस्यति। अपघ्राहाद्दान्यल कर्मताः स्यावदवत्। ।तसंसृपामिष्टिं निर्यजे
त। नाह्वयजनं प्राप्नु संसृपाख्यानां दविषामिष्टिं निर्यजेत्। ।दशानिर्दशराते दशानिरिष्टिं निर्दशाराचं य
जेत ह्यकिकथिकिकामदः। ।अथ सवित्रप्रसवित्रादीनामीयाज्यानंतरं सवितृ प्रसवितृ यजेत॥
।सवितृप्रासवितृ। सवितृ आसवितृ इष्टिं निर्वपेत्। सविता देवता आसवितेति विशेषणं। ।सवि
तृ सत्यप्रसवायेति। तृतीयामिष्टिं सवितृ सत्यप्रसवाय गुणाय निर्वपेत्। ।सरस्वत्यै वाचे चतुर्थीमिष्टिं
चतुर्थ्येनि सरस्वत्यै वाचे यद्धि वा इति विशेषणं। ।पूष्णे पथ्याः। पंचमेनि पंचमीमिष्टिं निर्वपेच्चाष्टा मे
पविशिष्टाय। ।पूष्णे पशुभ्यः। षष्ठे दिनि षष्ठीमिष्टिं निर्वपेत् पूष्णे देवाय पशुभ्य इति विशेषणं। ।बृह थिर
थिर पविशिष्टाय। ।बृहस्पतये सप्तमे दिनि सप्तमीमिष्टिं निर्वपेत्। इन्द्रायाथास्मै इति गुणविशेषणं। ।रु
स्वतारसनिअस। इन्द्रायास्मै सप्तमे दिनि सप्तमीमिष्टिं निर्वपेत्। इन्द्राय वा अस्मा इति गुणविशेषणं। ।रु
द्रस्य तायातडास। अष्टमे दिनि अष्टमीमिष्टिं निर्वपेत्। रुद्रस्य तायात तडा गुणाय। ।सोमाय राज्ञे न
वमे दिनि नवमीमिष्टिं निर्वपेत्। सोमाय राज्ञे सोमो देवता तत्र गुणानां। ।विष्णवे शिपिविष्टाय
दशमे दिनि दशमीमिष्टिं निर्वपेत्। विष्णुर्वा देवता यः शिपिविष्टायेति विशेषणं। देवयजनोत्तर
ति। दशमे दिनि दशमीमिष्टिं निर्वपेत्। विष्णुर्वा देवता य शिपिविष्टायेति विशेषणं। दवयजनोत्तर
मिकिफनानः सर्पति। चरमादिकः शेरवां नदीयाधर्म इति करणाद्व्यानां। ।दशम्यां दशापर्यां द
शमी चंद्र तिथिर्गृह्यते। तस्यां दशापर्यः कार्यः। सोऽयमहरिदं दशापयारस्यो। ।अविवितानिर्दशाति
देवतानिः इसार्पपुष्टिनिदायस्य वा। आपिवति प्राजानाति विष्णवे शिपिविष्टाय सह विकल्प्यसमुच्चयः।
देवतानिः इ सार्पपुष्टिनि ... सदः इ सार्पपुष्टि ... चास्य सायपुः। ।सवितृप्रसवितृ
एतान्निर्दशान्निर्दशान्निर्देवतानिः स दे

प्रसर्पन्तीति वा। प्रायाणमेव रथप्रतीकवचनो। ।सवित्र-प्रासवितान्न ह्यायानीति वा। एवं मानोऽन्न ह्यल
मंत्रः। ।यथा नु नयतः। प्रात्रियाह ह्यशुकर्षातयाऽजाययुः। रुचिज्ञास्तन विशेषणेऽविशिष्टायाऽजाययुर्दे
वो मान्हृत्नः पिरनम्बदशादशपुरुषाः। प्रात्रियाज्ञवेति। प्रात्रियं श्रोत्रियादाचीत इति वेदपाठपारगाः॥ ।शतं
ब्राह्मणाः सोमं च ह्ययेति। शतसंख्याका ब्राह्मणाः सोमं च ह्ययेति। ।दशादशिकैकं चमसं। यद्ब्राह्मणा
न चमसमपि ब्राह्मणा एव शतसंख्या। यागात् दशदशिकैकं च मसमनुसर्पन्ति। तिस्कृतिः शाखो नरा
तू। ।तस्माद्दूरात् पयः। यस्माद्दूराद्दशिकैकं चमसमुपसर्पन्ति तस्माद्दूरात् पय इति निर्वचनान्नः स्तुतिः।
ॐ ह्याय पंचबिलस्थरूः। परिस माध्युद्दशाप्यमनेन रं पंचबिलस्थह्रुन्विति। याग यं ह्य निर्दिश्य
तू। ।समाम्रेश्यनीपृषती। त्यां गाष्ठोह्। योग सिली त्यामादित्याः पूर्वा विश्वादेवी वा मारुत्सरा। पारि
समाम्रेश्यनीपृषती। त्यां श्यनी लोहिता पृषती शुक्लासां च नादिः। योग ह्यदलणा श्यनी पृ
समाम्र पंचबिलयागाः श्यनी पृषती। त्यां श्यनी लोहिता पृषती। शुक्लां च नादियो गजं ह्यदलणा श्यनी पृ
षती त्या तिति पंचमी। नाष्ठोह्यी चतुर्वर्षा निगामनु प्रसिद्धा गासिली। त्यामन्तर्वत्नी त्यां पूर्वविदितिरव
त्या विश्वादेवी वा मारुत्सरा। ।१४-प्रचासोत्रामणी। प्रथ राक्षादि यासो त्रामणी चरकाणो राजसूयाद
हिरण्यपवित्रि। यस्या पिनवति। का म्यष्टीनां चमाध्य पाठान्तु तस्याः संस्कारमाध्य च पाठान्तु स्मृतो संस्कार
यन्निवति। कोकिल्यानुसोत्रामणी। यथा मघवन्नोपहितात्तदय्यवी नामबवाङ्गु यो। ।आश्विना लाद्देजः
आश्विनादवाच्याजाहितवासिद्धज्ञ्यासस्वत्वतः। ।सारस्वतीमपीसरस्वतीति द्वयं कोता कामवी कर्तव्याम
सैन्द्रायस्तु त्राम स्त्रुष मन्द्रायस्तु त्राम मुताय ह्यपन्नप्रसज्ञ्ययः। ।पर्यग्नि सातत्पु सुरा सोमान्नवसंति।
पर्यग्नि सातात्यात मुतुसुरा सोमान् प्रचरंति। सुरया एव सुरा सोमा त्रिधानो। ।पवित्रगत पुनीहि तास्तु कल १२३
देवदी यता। आप्यक्रया क्रन्दर नीति सुरां स्तवर्यीतीमुपतिष्ठंता। पवित्रपेण पुनीहि मा च यमादिना कल्याप १२७
ठितन मेवाच्छासुरां स्तवर्यीतीमुपतिष्ठंत। यजमानस्तु चिज्ञाय ह्य स्यमा ता विरोधात। ।पिरादव्याति वनि
विद्यानिवातिमोक्षो। कथं नामासामवंनीदेषितु त्रयीष्ठवा नागं च याउक्ता स्तास्सुरितो। ।पुवं सुराममिति पुरानुवाप्यया।

युवंसुराममश्विनानमुचावासुरेसचा। सोमानांपुरोनुवाक्याभवति। ।होतायक्षदश्विनासरस्वतीमिंद्रंसुत्रामा
णमितिप्रैषः। होतायक्षदश्विनासरस्वतीमिंद्रंसुत्रामाणंसोमानामितिप्रैषप्रैषोभवति। ।सर्वाभिके
विकृतानामनंति। सर्वान्त्रिकेषामनेकआचार्याविकृतानत्रहितानामनंति। ।तदुतयानक्रियदिसु
रंतनासहरितमाम्नातंतनयानक्रियते। आमुतत्। ।पुत्रमिवपितेयाद्या।पुत्रमिवपितरावश्विनोभे
च्यषायाड्याकतयासामस्याग्नवीह्लीयनुवषट्कारःसुरायाःसोमभक्षतो। ।यमश्विनानमुचावासु
रदधिसरस्वत्यसुनादिंद्रियाय।इमंतंशुक्रंमधुमंतमिंदुंसोमंराजानमिहभक्षयामीतिभक्षमंत्रःसुरायाः
यमश्विनेत्येवमादिकःसुरामंत्रमंत्रः। ।आप्लवनंसुरांपरिक्रीणीयादितिमंत्रउपनीयते।आप्लवनंसुरा
परिक्रीणीयादिायवेज्ञायातस्मिन्नरस्त्रपनीयाता।परिक्रीणीयादितिआप्लवनवचनंस्मृतिविरोधा
मिहत्यर्थो। ।पञ्चप्रतजद्विकित्रावपनीयः। ।सोयामएवनंतरेकशावपनीयानामिकाहः।यद्यस्मिन्नवसार
सायामनीक्रियाततातायंकामातःशाद्दादन्यत्रापिनवतीतिपक्षायात। ।त्रिषतयकदवसानीया।त्रिष
तवीनामादवसानीयाकार्या॥ ।आग्नाविष्णूचरुंऐंद्रावैष्णवावा।आराध्याशःशारवांतरात्।इंद्राविष्णूहविना
त्रांबरस्या।उत्ताजिग्यथुर्नपराजयाथइतियाज्यापुरोनुवाक्यसंवाकर्माणितिद्विनीयासप्तान्यो॥ ।यु
त्रिरात्राद्विरात्रः।येषांतयानंतरंयच्छिद्विरात्रःकार्यः। ।अग्निष्टोमातिरात्रस्य।अग्निष्टोमसंस्थस्थानकम
हाद्वितीयमतिरात्रसंस्थो। ।विकल्पतास्मिन्नाप्लवनायाहविर्याावदमनुब्रूतां।अग्निष्टोमसंस्थस्यआप्लवनस्य
त्वकः।यकश्यास्मिन्नाप्लवनायसुयत्ना।तमरुर्भवति।यावदमनुब्रूतशिष्यन्यः। ।यक्ततास्मिन्क्रियाया
छतिप्याश्रावकंजाप्रोति।अतिरात्रसंस्थस्यक्षत्रियसंस्कारः।क्षत्रियस्यापितस्यसुप्रजा।तांयाविशियातत
स्मासम्प्रज्ञायामायक्षेन्यइंद्रायसुनयामच्यावतिमंत्रवत्सविवक्षात्। ।आपितनहुत्रस्यहूतिमायजते।

कश्चिद्धिंगाद्यादनंतरं सत्यधृतिर्नामिकाहास्तनयजात। ।वत्सप्रीमिनरपेतरप्रांशुनाभिप्रीमिन। सत्यधृ ११८
तिविशेषणान्येतानि पदार्थानि प्राक्तनान्यवान्तरत। ।तानाह तिष्ठामिन वृद्धकन्न आत्रिका
रिणीइडा।इति निपाता वा कुरूपरणार्थः। तनविप्राप्मनन्तर्द्वत्थकन्ये नामानिप्रतारितवदृष्टवानुः॥ ता
मुद्दिश्य लाभान्नुव्याजहार। तं घकन्नेब्राह्मणः कश्चिदनुव्याजहार। अनुव्याजहारो नामाभिशापः
न सत्यस्य धृतिर्नाय प्रष्ट इ मामेव प्रतिसमरेंकुरवः कुरूदृगाद्याश्च्छेत इति। एवं ब्राह्मणेनुव्याजहारेन
९ ना यमयप्रष्टसत्यधृतिर्वृद्धकन्नः अतएव तस्माद्यज्ञापचाराद्धिमामेव समरेंसेयामे प्रतिकुरावा राजानः कुरूद्दे
ज्ञाद्दशाद्याश्च्छेतइति। ।नहु किल तत्थिवासयत्थिविनोप्पागायाः यत्थिवितलब्राह्मणेनाकेतत्थेव
वृत्। ।तस्मात्सुवत्सप्रीमन्निवयाजनान जिप्पामिन। प्रतिष्ठापवियज्ञानां वत्सप्रीमः प्रतिष्ठिचाएव। प्र
तिष्ठायज्ञानां वत्सप्रीमः प्राथम्यात्। ।अयुतं दक्षिणा। अयुतं दक्षसहस्राणि दक्षिणां गवामियं संख्या देया २
न्यायप्राप्तः। ।नदवाए तस्मात्प्रांशुरन्तनास्य विशालपुत्रोयायुतं ददाति। न वित तस्मात्प्रांशु घस्याधि द१०
पतिस्तस्मान्नयुवातप्रजाः। नास्येवा विशाराजा तस्यानशुवात। नष्टप्रस्तावं गच्छतीत्यर्थः। याया युतं दद
ति। ।तद्युतस्यायुतत्वं। अयुतमितिसंख्यस्य निवर्षिनी। ।यातं वासदस्राणि ...दघादित्यत्रिप्रायःउ
कलाध्यर्थविशोनः शपंचाप्रक्षतिघृतां तावत्तिततः प्रचिततमस्मे आख्यातवंतदिदसत्रकारः पक्षति।
॥...॥ इति श्रीज्ञानदेवेविधसाए इक्ष्वाकोराजपुत्रआस। हरिश्चन्द्रो नाम राजा वेधसः प्रजापतिस्त
स्यायं विधसः ऐक्ष्वाक इति वैशाख्यायनः किल राजपुत्र आस। ।तस्य शतं जाया बभूवुः। तस्य राज्ञः ११४
शतपरिमाणा जाया बभूवुः। ।तासु दत्तपुत्रं नालाभा। आनकास्यपिप त्रीष्वसं... पुत्रएव साधनसं ११८
पाश्चात्पित्रं नलब्धवानु। ।तस्य पर्वतनारादौ गृहमूषतुः। तस्य राज्ञो हरिश्चंद्रस्य गृहे कथं वित्पर्व
तनारदाद्द्वपीसाह्वाभितो। ।सहनारदं पप्रच्छ। सुराजा नारदं पप्रच्छ दृष्टवानु। ।यन्विमं पुत्रमिच्छंति

याचज्ञानंतिये च न। किंस्वित्पुत्रेण विंदाततन्मः प्रब्रूहि नारद इति। याद तद्वयं पृच्छाम स्तत्कथय नारदास्मा
कं प्रब्रूहि नु इति वितर्कः इममिय शिव तस्य प्रश्नस्य निर्दशात् सर्वे एव हि नाविद्वांसो विद्वांसश्च पुत्र
फलं पुत्रमिच्छंति किंस्वित्पुनस्तत्पुत्रफलं यत्पुत्रेण पिता विंदत इति। स एकया पृष्टो दशभिः प्रत्युवाच। स ना
रद एकया च पृष्टो दशभिर्वक्ष्यमाणाभिः प्रत्युवाच। ऋणमस्मिन्संनयत्यमृतत्वं च विंदति। पिता पुत्र
स्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखं। पुत्रेण जातेन पिता पितॄणामनृणो भवतीत्यत उच्यते।
स्य जातस्य जातस्य पश्य च्छेज्जीवतो मुखं। अमृतत्वं च विंदाततन्निवासोध्रियात यस्य पुत्रः। पिता पुत्रस्य जातस्य कर्म
ऋणमस्मिन्संनयतीति। अमृतत्वं च विंदातीति। जीवतो मुखं संप्रतिकाले। यावंतः पृथिव्यां भोगा यावंतो जातवे
दसि याग स्य निष्पन्नस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखं संप्रतिकाले। तावंतो भोगाः। भूयान्पुत्रे पितुस्ततः। सर्वेषां प्राणिनां पृथिव्यां यावंतो भोगाः कुटुंबारामाद
सि यावंतो अप्सु प्राणिनां अग्नौ यावंतो भोगाः तेभ्यः पितुस्ततः सर्वेभ्यो भूयान् पुत्रे कुटुंबारामादयस्तान्याभोगाः पितुः
यो यावंतो जातवेदसि प्रकाशरूपाप्नुयादायाः सुखयावंतः कुटुंबारामादयस्तान्याभोगाः सहराव च्यति ता
पुत्रे भूयान्भोगः। शश्वत्पुत्रेण पितरोत्यायन्बहुलं तमः। आत्मा हि जज्ञ आत्मनः सइरावत्यति ता
रिणी। पितारा नरकपातललक्षणं सोऽडुं तमः पुत्रेण यायति किं वान्या तोऽभ्यासमाद्दिस आत्मनः सकाशा
ज्जाता अपृथक्स्वरूप एव यथः। स चइरावतिः अन्नवतिः। किमाक्षेपकं दोनादौ कर्मनिः अतितारसतत्स्ये
न प्राप पिता अवरयकनाधि येन शाद्वाद स्तणी। किं नु मलं किमजिनं किमु श्मश्रूणि किं तपः। पुत्रं ब्रह्मा
णं इच्छध्वं स वै लोकोऽवदावदः। अद्भावलता आत्मनाप्यारविराश्रवान्। दह्माललणं इच्छन्तं मंत्रिनां कि
मु धार्य ब्रह्मचर्य अजिनं मुमुक्षवः सेतः। किंमु श्मश्रूणि धारय
न्तः स्वधारयघन रवावा मादिकं किमजिने धारयघस लक्ष्याजिनं मुमुक्षवः सेतः। किमु श्मश्रूणि धारय
यावरवा नसाः संतः किं नापा धारयघस्य कुबाड्डाय तमादिकं विष्णुलोकप्राप्ति धर्मः किं तदित्युमं भःपुत्र
मिच्छध्वं स वै लोकोऽवदावद इति वदरार्थ विरविष्णुलोकप्राप्तिसाधनरूपः पुत्र एव यथः। ॥ अन्नं
स्य ५ नवरे न्म

ह प्राणः शरणं ह वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहाः सखा ह जाया कृपणं ह दुहिता ज्योतिर्ह पुत्रः प-
रमे व्योमन् । अन्नं ह प्राण इत्यादि चमादीनां दृष्टांतार्थानां पादानां यथा निश्चितमन्नमेव प्राणः शरणं च
त्रं सर्वतः परित्राणे हं रक्षं वस्त्रं वरणात् रूपं हिरण्यं सर्वद्रव्यैः शोभनरूपं । पशवो विवाहा विवा-
हहेतवः सखा ह जाया इहलोकपरलोकसुखधर्मसाधनरूपत्वात् दुहिता कृपणं सर्वदानि-
निवर्तनीयशोककरी यथैतानि यथा यथार्थं निश्चितानि एवं ज्योतिः पुत्रः परमे व्योमन् रक्षातो
पतिर्जायां प्रविशति गर्भो भूत्वा स मातरं । तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते । पतिर्जायां सर्वां
जीवरेतसा प्रविशति । तत्र गर्भो भूत्वा मातरमिवाश्रित्य तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते । त्रिय
ज्ञेयाः । तज्जाया जाया भवति यदस्यां जायते पुनः । आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते । जायाशब्द-
स्य निर्वचनार्थं पुनरुक्तं । यस्मादस्यां पुनर्जायते तस्माज्जाया जाया आसं सा रामभाभूतिर्भवने य-
दस्यां निक्षिप्तं बीजं निधीयते । देवाश्चैतामृषयश्च तेजः समभरन्महत् । देवा मनुष्यानब्रुवन्नेषा
वो जननी पुनः । देवा ऋषयश्च एतां जायां महत्तेजः संभारं कृतवाद् देवा मनुष्यानब्रुवन्नेषा पुनर्युष्मा-
कं जननी जनयित्री जायास्तुतिरूपाख्यानमिति तत्तिष्ठतु । अथवा । एकः पंथा विततो देवयानो नायेनाक्रमंते
पुत्रिणो ये विशोकाः । तं पश्यंति पशवो वयांसि तस्मात्ते मातर्यपि मिथुनं चरंति । एवं इति प्रशस्तसन्नि- ३१५
हितपरमार्गकः पंथा मार्गो विततो विस्तीर्णोऽस्ति देवयानः । देवयानः पित्र्या लोके नाक्रमंते पुत्रिणः येन मा- ३१९
हेतिपुत्रिणः सविशेषनाशकाः । तं पश्यंति पशवो वयांसि च पक्षिणश्च तस्मात्ते मातर्यपि मिथुनं चरंति एवं
नामपुत्रात्पत्तिः प्रशस्यते यन्नाविरुद्धमप्यतिशीयते यथा लोके स्वच्छाचारी चरति व्यवहरति तथा किम
वीति । नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति तत्सर्वे पशवो वा विदुः । तस्मात्पुत्रो मातरं स्वसारं चाधिरोहतीति । अथवि

त्वं पुत्रान्यत्निं चिघरों साधि । गावो वा एतत्सत्रमासतेति यथा । १७ सा होवाच सवेमवृद्धिय यात्पु
त्रो जायेतेति । अर्थवादायं पुत्रोत्पत्त्यभिमुखीकरणाय हरिश्चंद्रे नारदेन वाक्यमीरितं । तमुपायं क
थयेयायेन पुत्रो जायेतेति । तं होवाच स वरुणं राजानमुपधाव पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति । स
नारदस्तं हरिश्चंद्रमुवाच वरुणं राजानमुपधाव उपधावनं प्रार्थयतेः उपधाविवानीं ददे वृद्धिपुत्रो मे जाय
तां तेन त्वा यजा इत्येवं वरुणं ब्रूहि । तथेति । हरिश्चंद्रो नारदवाक्यमभ्युपगतो । स वरुणं राजान
मुपससार । स हरिश्चंद्रो वरुणं राजानमुपससार कथं दीर्घेत्तितद्वहः । पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजमाइति ।
स हरिश्चंद्र एवं वरुणमुक्तवान्ततः । तथेति । तथ्यति वरुणोऽभ्युपगतवान् । तस्य ह पुत्रो जज्ञे । तस्य
हरिश्चंद्रस्य पुत्रो जातो वरुणप्रसादात् । रोहितो नाम । तस्य तत्पित्रा नाम दत्तं रोहित इति । तं वरुण
२उ उवाचाजनि वै पुत्रो यजस्व मानेनेति । तं हरिश्चंद्रं वरुण उवाच अजनि वै ते पुत्र इति अजनीति पुत्रुद्धि
चितिस्त्वं जातस्ते पुत्र इति यावद्धं जस्यमानानेनेति । स होवाच यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेध्यो
न्वयति निर्दशान्वस्त्वथ त्वा यजा इति । स राजा हरिश्चंद्रः पुत्रस्नेहाद्वरुणं प्रार्थ्य तदुत्तरं दत्तवान् संप्रत्यजनति क्रो
नदशाहायं पशुरस्याताऽमाशुद्धिर्विज्ञा तद्दशाहान्मेध्यो भवति दशदिनात्स्वस्त्यथ वां यजा इति । तथे
ति राज्ञा सं वरुणोऽङ्गीचकार । स ह निर्दश आस सारसारादिता निर्दशाऽकृता । तं होवाच निर्दशो वा अ
भूद्यजस्व मामनेनेति । तं हरिश्चंद्रं वरुण उवाच निर्दशोऽयमभूद्यजस्व मामनेनेति । स होवाच यदा वै पशो
र्दंता जायंतेऽथ स मेध्यो भवति दंता न्वस्य जायंतामथ त्वा यजा इति । दंतैर्विना पशुरनाधा भवति नु अहे
नवंतु दंता स्यौं चायजा इति । तथेति । हरिश्चंद्रोऽङ्गात्तमन्यत्रोपगतो राज्ञा वरुणेन । तस्य ह दंता जज्ञिरे त
स्य रोहितस्य दंता जाताः । तं होवाचाजत वा अस्य दंता यजस्व मानेनेति । तं हरिश्चंद्रं वरुण उक्तवानू
दंतास्य रोहितस्य जाता आजनलमोघं [illegible] दंताः पर्यंतस्य सामथ्यो भवति । दंता च स्य पर्यं

श्री श्रे पर

तामथ त्वा यजा इति। पतिते दंतैः पशुर्मेध्यो भवति। दंतांस्त्वस्य पतंतु अनंतरं त्वया गमनं न कर्तव्यं। ।तथेति। तथैव
वरुणागमनं निरा। ।तस्य ह दंताः पदिरा वस्य दंताः पतिताः। ।तं होवाच पश्चात वाचास्य दंता यजस्व मा नानेति। तथ
रुणाउक्तवान् दंता अस्य पतंतु। यजस्व मा नानेति। ।सा होवाच यदा वि पाशा दंताः पुनर्जायंत पशुर्मेध्यो भ
वति दंतान्यस्य पुनर्जायंतां अथ त्वा यजा इति। पुनर्दंतजन्मोत्तरं हरिश्चंद्रः। ।तथेति। अस्य वै। ।तस्य द
दंताः पुनर्जज्ञिरे पुनर्दंता अजनिषत्। ।तं होवाचाजनिषत वा अस्य पुनर्दंता यजस्व मा नानेति। वरुण उक्तवान्।
।स होवाच यदा वै क्षत्रियः सन्नाहं प्रा। प्राप्य सान थो भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ त्वा यजा इति।
सन्नाहप्राप्त्यनंतरं क्षत्रियः पशुर्मेध्यो भवति इत्येवं हरिश्चंद्र उक्तवान्। ।तथेति। तव त्विति वरुण उवा
च। ।स ह सन्नाहं प्रापत्। सारोहितं सन्नाहप्रवान्। ।तं होवाच प्रापदि सन्नाहं यजस्व मा नानेति। वरुणे
।३।। नोक्ते स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामंत्र्योवाच। ।स हरिश्चंद्रस्तात्ययमेत्य पुत्रं रोहितमामंत्र्येति न तात किं। त
तायं वै महयं त्वामदत्त्वां मदद्यादंत त्वयाहमिमं यजा इति। न तातेति पुत्र नमस्ति वा यस्ता बाचनं हत्तो। अयं त्वग
म प वान्वरुणस्तौ आननसौ यनादद्य त्वया पशुना इमं यजा इति स स नयः संप्राह्नः। हे त इति रवादपरमेव
रवदं धात्मवान् हरिश्चंद्र एवमुक्तवान्। हितः किं कृतवान्। ।सनिज्य कायं धनुरादायारण्यमुपातस्थौ। सारो
हितः पितुः रवदं वरुणस्य चेति कर्तव्यतां आत निवसमेरतं इत्ति करमाला च्यानपकानक रिष्याम्यीप
त्रि भा य वा प्येतत् ही माणिपुर ध्यविद्यायायाज्ञा वावनं गयाच्छितः। ।स संवत्सरं तत्र ण्य चचार। सारोहिता
रणुप्यौ षष्पातिः सत्प्रकं संवत्सरं यावदरण्यं निर्जनप्रदेश चचार। ।अथ दैकाश्चौकेराजानं वरुणोज १५
ग्राह। अथ यामैतायितिहितवरवगा मनानां तरमिहौकवं स्वंगाजा अहरिश्चंद्रं य फणा गृहीतवान्। ।तस्य १२०
लोदरं जज्ञे। तस्य हरिश्चंद्रस्यत दरंजलोदरनामानं व्याधिं कृतवान्। ।तत्पुत्रो रोहितः शुश्राव। तस्मिन् वरु
णाकापादि पाप्मानं तस्य रोदिताववनस्थः कृतवान्। ।।सारण्याद्ग्राममियाय। सारोहितोऽरण्याद्ग्राममाग

रवी ४

नः । तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच । तं रोहितं उपगम्य ब्राह्मणवेषपुरुषरूपं प्राप्येंद्रो वक्ष्यमा
णं । नानाश्रांताय श्रीरस्तीति रोहित शुश्रुम । पापो नृषद्वरो जन इंद्र इच्चरतः सखा । हे रोहि
त श्रुतवानस्मि । नानाश्रांताय श्रीरस्तीति वयं श्रुतवंतो यदश्रांताय नित्यसायनानाप्रकारा श्रीरस्ति तथा निषद्
तनीति निपुणानामिति चार्को वयं श्रुतवंतो । ... इंद्रादेव राज्ञामित्रं तस्मात् । चरैवेति हे रो
हित अश्रांतो जनः पापी भवति ... इति ब्राह्मण उवाच । चरैवेति विमा ब्राह्मणो वा च इति स द्वितीयं संव
त्सरं अरण्ये चचार । सोऽरण्यात् ग्राममेयाय । सा रो
हित चरैवेत्यादि ... ब्राह्मणेन स्थापितः ... दुःखां तत्कर्म ... चरैवेति ... यद यमवो
त्सरमरण्ये चचार । सो रोहितो ब्राह्मणस्य ... द्वितीयसंवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद् ग्राममेयाय । सा रो
हितः पितुर्दुःखं मनसि विमृश्य पुनर्ग्राममयाय द्वितीयसंवत्सरांते । तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्ये
त्योवाच । तं रोहितं तथैव पुनरिंद्र उवाच । पुष्पिण्यौ चरतो जंघे भूष्णुरात्मा फलग्रहिः । शेरेऽस्य सर्वे पाप्मानः श्रमेण प्रपथे हताः
नश्यचरातिचरतो जनः । ... सम्यगासीनस्यापि ... उपविशति तिन
स्य चरतो भगः । ... तिष्ठति ... स एव निपद्य
तेति । स एव ... निपद्य
मानस्य पतनात् ऊर्ध्वः पततीति ... तस्मात् । चरैव
... इति विमा ब्राह्मणो वोचदिति स तृतीयं संवत्सरमरण्ये चचार । तृतीयसं
वत्सरे ... । सोऽरण्याद् ग्राममेयाय पूर्ववद्व्याख्यानं । तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवा
च ... ग्रामं ... । कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः । उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति कृतं संपद्य
ते चरंश्चरैवेति ... व्याख्यानं । ... एव ... स्वपन्पुरुषः क
लिः ... चरैवेति ... तस्मात् चरैवेत्यादि ... उत्थितः त्रेतायां ... कृतं
लिः पापा भवति संजिहानो निद्रां परित्यज [illegible] [illegible] उत्थितः ... उत्थितः त्रिपादधर्मस्त्रेता

नयति संक्लिश्नाति निद्रां परित्यज्य चरन्नेव चरन्नूचतु पादमरिक्तं शुगं स पद्यात इति मं त्वाक्का बाधक्तं वं संबोध्यो
वा चेंद्रः। ।चरैवेत्यादि विति विप्रमा ब्राह्मणो वो चदिति स चतुर्थं संवत्सरमरण्ये चचार। गतार्थं। ।सारण्या
ग्राममायाय। चतुर्थं संवत्सरं वा नचरिवात(दिंत पुनररण्याग्राममागाज्जाहितः। ।तमिंद्रः पुरुषरूप
रूपरूपेण पार्यच्छ्यावाचाव द्यमाणं वाक्यं। ।पुष्पिण्यौ चरतो जंघे भूष्णुरात्मा फलग्रहिः। शेरते
स्य सार्वे पाप्मानः श्रमेण प्रपथे हताः। चरन्तु पाय पूर्वमुद्यमं कुर्वता जंघे पुष्पफलवत्यौ अनंतर
फलकारिण्यौ चरतः पुंसः आत्मा सुखदुःखफलभोक्ता फलग्रहिः हस्ताश्लिष्टफलो भूष्णुर्विन
चीलः अस्य पुरुषस्य चरतउद्यमवतः पाप्मानश्च फलहंतारः निष्फलदातारं विप्राह्मणत्मका
स्नात्मा मुनाणा कवाह ताउद्यमेन नाशंनीताः प्रपाथइरमार्गश्रमेण शानि नाशिरातन्नयादि वली
यंतितु श्रमवंतेन स्पृशेन लीयर्थः। तस्मात्। ।चरैवेत्यादि इति पुनः संबोध्यो शौवनेप्रहिता राहितः। ता २
।चरैवेति विना ब्राह्मणो वा चदिति स पंचमं संवत्सरमरण्ये चचार। ब्राह्मणवाक्यं तच्छुनः पुनर्मंत्र
वसरिर्षेमालादयकारिमन्यमानः पंचममपि संवत्सरमरण्ये दुःखेन निष्क्रान्तो हितश्चचार। ।सारण्याद्ग्रा
वसरिर्षेमालादयकारिमन्यमानः पंचमपि... किं मया पुत्रलब्धं वा ततिहि
साममायायामदाक्रम। पितावरुणेन मम ... घपीश्यात। किं मया पुत्रलब्धं वा तत्ति
सामयायामदाक्रम। पितावरुणेनमम लाव्याधिंधा रम्भुदर प्रत्या घपीश्यात। ।चरन्नेव मधु विंदतिसरन्य
चासाराहितः पुनर्ग्राममागतः। ।तमिंद्रः पुरुषरूपेण पार्यच्छ्यावाचाउ क्तार्थं। ।चरन्नेव मधु विंदति चरन्
स्वादुमुदुंबरं। सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तंद्रयते चरन्। ।चरन्नुद्यमं कुर्वन्निम मधुश्रमृतं मो ह्रविंदतिस
कमुर्दुम्बरं। सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तंद्रयाति चरन्। चरन्नुद्यमं कुर्वन् फलं उदुंबरफलका
निश्चयनायाक्यायाया गा। नि विरिच चेतास ति स्मरणे तौ यथा पक्कं पचाति स्म कर्मफलं उदुंबरफलका
नएव यश्च त्याग रूपं चरन्नुद्यमवानूपा प्राप्ततिप्र निर्विद्दः भियामहे मि यादं शंगामिन सांबाध्य सांघ २१७
तंप्रयकेणप्रमाणं न बाधय न्याद स्तर्या स्य नि दारादि तं परय प्रत्य क्षं सूर्यस्य श्रीम तां यान तंद्रयाति। १२१
चरन्नेकदा चनालस्यं कारानीयन्निश... ।चरैवेत्यादि इति पुनरिंद्रेण प्रहितः। ।चरैवेति वैमा ब्राह्मण

ण्णा वोचद् इति सजघ्ने संवत्सरमरण्ये चचार। पूर्ववित्त्वज्ञ मनि संवत्सरे। ।सार त्वा क्रामाम यायत निंदः पुरु
जरूप ण्णपार्थ्याया वा चा। सत्वा त्वां स्व्यानेन्निन्ते। ।यस्त्वि मधु चिंद न्यप चिन्वन्न रूपकं। उ तिष्ठ चिंदात्ती
यंन निषधिं वना वति। या ता न निचारा व न चरन्नू मधु का या वा मधु। विं दति न निष सा। अप चिन्वन्न रूप
कं विंदति यए वा वचिनाति व नसए व पकृषका रत्यं फलं। विं दति। नन्तु नि षा स्या नि रूघ मं उ तिष्ठ चिं दति
वियं उघमं कुर्वन्न् श्रियं लभाते। निष सन्तु किन पिनल नालान स्यात्। ।चरे व चारा हितानि। उन्नः। प्रशितः।
।चरेव ति। विमाभ्राक्ल। ण्णा वोचद् इति सजघ्ने संवत्सरमरण्ये चचार। चरे व ति विमाभ्राल्ल। ण्णा वोच
दिति मन्त्रान्तः सजघ्ने संवत्सरमरण्ये चचार जयन्तः। ।सोऽजीगर्त्तं सौयवसिं मृषिमशनायापरी
तं पुत्रेण स्यमौ त्य माणमरण्ये उपयाय। सा राहितः। सत्यम् मे वत्सर रत्णेवं च स्यमाणाऽजीगर्त्तं
सौयवसिं मृषिमशनायापरीतं पुत्र रूपास यता याज्ञे पुत्रं न स्य मा णं न स्यार्थमुपस्थितमरण्ये उपेया
या उपगम्य ददृशवान्। ।१५ तस्य ह त्रयः पुत्रा आसुः। तस्याऽजीगर्त्तस्य सौयवसास्त्रयः पुत्रा वस्यमाणकाः
आसुः। किं नामानः। पुनस्त इत्यत आह। ।शुनःपुच्छः। शुनःशेपः। शुनोलांगूल इति। एते त्रयः। ।तं हो वा
च रोहितः दत्ता ह मिषां ते कमात्मानं निष्क्रीणे। अहं तेन गवां शतं ददानीति। तमजीगर्त्तं सौयवसिं रोहित
उवाच हे ऋषे अहं ते हे तिच्च यं निपातः स ज्ञाण्याये वर्तते। ऋषे अमिषां च दीयानां पुत्राणां मध्ये कमात्मानं निष्क्री
णा इति केवि क्रीणा मीत्यर्थः। उन्न्यमहं गवां शतं ददामि इन्यवमुवाच रोहितः। ।सोऽयं ज्येष्ठं निगृह्णान उ
वाच। स सौयवसिरजीगर्त्तः। ज्येष्ठं पुत्रं पि गृह्णन्नमर्थं निगृह्णान उक्त वान्। ।न त्विममिति। नेति प्रति
जर्घ्यन्विति श्रिवचा रणा इमं ता वज्ज्येष्ठं नाहं विक्रीणामि। ।नाए वे ममिति कनिष्ठं माता। नो इति ... तिज
र्हुं देव तिनि षिध्या व वारणार्थो निपातः। कनिष्ठं पुत्रं माता नितरां विक्रेतुं न ह ति। ।तौ मध्यमे ... स्याद
यांचक्रतुः शुनः शेपे। तौ पितरौ म ... तस्य शतं ददानमाध्याया सार ण्णा क्रामामपाय

पितरामायावाच। तस्य क्रयार्हं चातं गवां दत्वा सारादिताम्मृद्लीयाशुनःशेपं अरण्याद्ग्रामामर्थ्य पितरं ह
रिश्चंद्रमागच्छोक्तवान्। ।तनदंताद्हस्तानेनात्मानं निष्क्रीणाइति। तनइनिषिञ्चुरत्रियानां [illegible] त्रगवं
स्ततातदंताद्ध्यानेन शुनःशेपनात्मानं निष्क्रीणाइति। ।सनाच्छ्याक्रौवरुणं राजानमामेच [illegible] यांचके।
सदरिश्चंद्रास्त्वाच्छ्वावरुणं राजानेसकारपूर्वमिमं त्रयांबभूव। ।आननन्नायज्ञाइति। आननेच्छे
सदरिश्चंद्राध्येस्त्वाच्छ्वावरुणं राजानेसकार पूर्वमामंत्रयांबभूव। ।आनन न्नायज्ञाइति।वरुणस्त्वाच्छ
वमानोपमिकं प्रतिपशुनानेनन्नायज्ञाइति। ।तच्छतिक्षत्रियाच्चिब्राह्मणः ह त्रियादिति। वरुणस्त्वाच्छ
कृत्वान्प्रशस्ततारा ब्राह्मणः ह त्रियादितिपरिताप्राणान् कृतवान्। ।तस्मात् तंराजसूययज्ञ कर्तुंप्र
याचातस्मै हरिश्चंद्राय सर्वरुणराजात् तं राजसूयाख्यं यज्ञं कर्तुं प्राकृतवान्। ।सएतंराजसूययुरु
पंपशुमालभ्या सदरिश्चंद्र तं शुनःशेपं पुरुषं वशुं राजसूयाय आलब्धवान्। यद्यपि राजसूयाय पुरुष
स्याजलानयादितः तयाशुनःस्यातकवशादवेग्रहीतवां। ।२० तस्य ह विश्वामित्राहाताता सातस्य क
तानिविश्वामित्राहोताबभूव। ।अयास्यउद्गाता। अयास्य आंगिरस उद्गातासीत्। ।जमदग्निरध्वर्युः।ज
मदग्निर्नर्मर्षिः। तस्याध्वर्युरासीत्। ।वसिष्ठाब्रह्मा। तदानीं बभूव। ।तस्मा उपाकृताय नियोक्तारं न वि
विदुः। तस्मिन्शुनःशेपायोपाकृताय नियोक्तारं नलब्धवंतः। कोहि ब्राह्मणं यूपे नियुञ्ज्यात्। ।साहा
वाचाजीगर्तः। सोयवसिमद्यिमपरं शतं ददात्वा दाम नं नियोक्ष्यामीति। एवं सोयवसिः कृतवान्। ।तस्मा
अपरंशतं ददुः। तस्मिन्नजीगर्तायसयज्ञमानस्त्विजः अपरं शतं नियोजनेन नियोजनेन यपरिकल्पितवं
तः। ।सेनं सनियुयोजाः। तं शुनःशेपं सोजीगर्तो यूपे नियुक्तवान्। ।तस्मा उपाकृताय नियुक्ताय पर्य ३१५
ग्निकृताय विशसितारं न विविदुः। विशसितारं हिंसितारं नाविंदंत। ।सहोवाचाजीगर्तः। सोयवसिर्मद्यमप २२२
रं शतं ददात्वा दाम नं विशसिष्यामीति। अपरणाद्यातेनं रत्नीयनदात्तन विशसनमहं करिष्यामीति। सोयव
सिः कृतवान्। ।तस्माअपरं शतं ददुः। सोयवसायः। ।असिं निश्यानएयाय। सगृहीत तृतीय शतात् असिं तीक्ष्णे

त१ ता:२

कृतवंस्तु मयासा। ।अदस्तु नःशुनःशेपं हास्मास। चित्त न पर्यालोच्य विद्वान्। ।अमानुषमिति वा विमा विरासि
ष्यंतीदं तादेवता उपधावानीति। अमानुषमिति वात्मत्राणासमर्थं हीनादिकं पशुं य स तथा मां विशसिष्यतीति ध्यं
त्वविज्ञाय उमा नसु दृंतदं तति निपातोतिप्रतका मप्राशी ह्याविज्ञासायां वर्तते। देवाः सप्रजापत्य
स्यादिका उपधानानि स्तुतिरूपाग ह्यानीत्य वंशुनःशेपदृष्टं बभूव। ।२१ स प्रजापतिमेव प्रथमं देव
तानामुपससार। स शुनःशेपः प्रजापतिमेव प्रथमसमर्थो देवानां मध्ये श्रेष्ठं उपससार। उपसरणं चात्र स्तु
तिमात्रेण मनसा स्तुतिकरणं। ।कस्य नूनं कतमस्यामृतानामित्यनयर्चा प्रजापतिमुपससार॥ ॥
तं प्रजापतिरुवाचाग्निर्वै देवानां नेदिष्ठस्तमेवोपधावेति। नेदिष्ठोऽत्यंतसन्निकृष्टः। ।सोऽग्निमुपससारा
ग्नेर्वयं प्रथमस्यामृतानामित्यनयर्चा पूर्वस्याद्ययुगनेनाग्नेरुपसरणाय। ।तमग्निरुवाच सवि
ता वै प्रसवानामीशे तमेवोपधावेति। अग्निरेव श्याससवितुरुपधावनमुपदिष्टवान्। ।स सवितारमुपससा
राभि त्वा देव सवितरित्येतेन तृचेन। स सवितारमुपससारानेन तृचेनाभि त्वा देव सवितरित्य
व्रमादिकेन। ।तं सविता वाच वरुणाय वै राज्ञे नियुक्तोऽसि तमेवोपधावेति। अदंतानतुष्टपरवत्य
निप्रायः। ।स वरुणं राजानमुपससारात उत्तराभिरेकत्रिंशता। स शुनःशेपो वरुणं राजानमुपससार
त उत्तराभिराशाय ऋचामेकत्रिंशता। ।तं वरुण उवाचाग्निर्वै देवानां मुखं सुहृदयतमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्स्र
क्ष्यामीति। सुहृदयतमः कारुणिकः। ।सोऽग्निं तुष्टावात उत्तराभिर्द्वाविंशत्या। स शुनःशेपोऽग्निं स्तुतवानुत्त
राभिर्द्वाविंशतिसंख्याभिर्ऋग्भिः। ।तमग्निरुवाच विश्वान्नु देवान्स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्यामीति। अग्निः परितु
ष्टो विश्वान्देवान्स्तोतुमुपदिदेश। ।स विश्वान्देवान्स्तुष्टाव नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्य इत्येतयर्चा
नमो महद्भ्य इत्येकयर्चा विश्वान्देवान्स्तुतवान्। ।तं विश्वे देवा ऊचुरिंद्रं नु स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्याम इति।

विश्वादेवांस्तुताः परिचक्षाइदं । स्तोत्राण्यानापदिष्टवंतः । सइंद्रंतुष्टाव यच्चिद्धि सत्यसोमपा इत्येतेनस्कैनो
त्तरस्याचपंचदशाभिः इंद्रस्तुनःशेपः स्तुतवान् । तस्मा इंद्रः स्तूयमानो मनसा हिरण्यरथं ददौ । तस्मि
न्नुनःशेपायेंद्रः स्तूयमानो मनसा हिरण्यरथं दत्तवान् । अनेन दत्तवानयं ज्ञायात् । तमेतं यच्चि
शुनःशेपायेंद्रः स्तूयमानो मनसा हिरण्यरथं दत्तवा ... शश्वदिंद्र इत्येतया तृतीयायप्रति
तीयायचाश्वदिंद्र इति । तं हिरण्यरथं शुनःशेपः शश्वदिंद्र इत्येतया ... तयर्चा द्वितीयायप्रति
गृहीतवान् । स्तोत्राणि वाद्देवता हृदयं ज्ञानातीति । तमिंद्र उवाचाश्विनौ स्तुहि अथत्वा मोक्ष्यामीति । अश्विन
स्याविंद्र उपदिष्टवान् । स आश्विनौ तुष्टाव आ न उत्तरयावेत । स शुनःशेपोऽश्विनौ स्तुतवान् अतरणं विन ।
। तमश्विनावूचतुः उषसं स्तुहि अथत्वा मोक्ष्याव इति । अश्विनौ द्विवचनान्ना स्तुत्यावेति उक्तरूप
। तमश्विनावूचतुः उषसंस्तुस्व अथत्वा मोक्ष्याव इति । स शुनःशेपः उषसं तुष्टाव तमश्वा
संस्तुही तिचापदिष्टवंतौ । स उषसं तुष्टाव तत्र रत्ने व ... स शुनःशेपः पाशान्मुमुचे । तस्य तिशुनःशेपस्यप्र
त्विना तृचाद् उत्तरण ... । तस्य ह स्म ऋच्युक्तायां नितरांपाशान्मुमुचे । निरो रूक्षः पाशाविरस्य
तिनिर्दिष्टः । हस्मेति निपातौ विस्मयार्थौ । ऋचि ऋचि उक्तायां पाशान्मुमुचे निरो रूक्षश्च पाशाविरस्य
तिनिर्दिशः । हस्मेतिनिपातौ विस्मयार्थौ । ... ऐक्ष्वाकस्य हरिश्चंद्रस्योदरं कनीयो बभूव । उत्तमायां
स्वाहयोर्वि । कनीयाए क्ष्वाकस्योदरं बभूव । ऐक्ष्वाकस्य हरिश्चंद्रस्योदरं कनीयो बभूव । अगदरए क्ष्वाको बभूव । अगदा
हस्मर्च्युक्तायां विपाशान्मुमुचे उत्तमायामृच्युक्तायां पाशाविमोकं गतः । अगदरए क्ष्वाको बभूव । अगद
हस्मर्च्युक्तायां विपाशान्मुमुचे उत्तमायां ... संस्ती ... अथैनं तर
रागो निवर्तित एक्ष्वाको बभूव । अथाहेनमृत्विजः शुनःशेपमागमयतस्यार्क्ः संस्थां ज्ञानीदीत्य भिप्रायः । २२ अथाहेन
मेनं शुनःशेपमृत्विजऊचुः । शुनःशेपमामयतस्यार्क्ः संस्थां ... त्वमेवनोऽनुष्ठे यावदहरस्य । अथ सिद्धिं पशः ... इति ताभिस्ताभि ३५८
मंतं सवं शुनःशेपाद्दृष्टा आख्यानमनन्वा न्वनुष्ठेयावद् अहस्यं ... अनुशिष्टं ... त्रिभिर्ऋचा । अभिष्टं चाम्ना वीर १२२
तस्य तिरतिभिऋचा । ताभिर्यच्चिद्धि ... कलशसोमं समवनिनाय । अथय स्मिन्न
तिप्राणक ... कलशे सोमसमवनिनाय उच्छिष्टं चाम्ना ... आग्नीध्रीयं वषट्कार । अथास्मिन् चाराष ... इत्यैतास्यव ... तस्य यः प्रय
चारच्चा एतास्यवम् ... तस्य हविर्निवत ...

मा ग्वतस्य कृत्स्नान्निर्जुह्वां चकार। ।अथ दिनमवभृथमन्त्यवनिनाय स वै नोऽत्रास्त्व यमेणस्य विद्धानि
।श्च ना न्याम्नृस्को॥ अथाह्ने यज्ञमानमवभृथमन्त्यवनिनाय स तो नाग्निवामान्नवाती वै नाग्र
वरुणस्य विद्धानिश्च ता न्याम्नृस्को। ।अथाह्निनमग्निमुपस्थापयामास शुनःशेपं निदितं सहस्राद चिन्
श्चनय वी॥ अथानन्तरात्ने यज्ञमानमग्निमुपस्थापयामास शुनःशेपं निदितं सहस्रादिश्चेत य
वी ॥२६॥ प्रथद्दोऽथ शुनःशेपो विश्वामित्रस्यापस्थमाससार। अथा[illegible]नन्तरं शुनःशेपो विश्वामित्रस्य
।दाउपस्थमाससाराजगाम। ।तंहोवाचाजीगर्तः सौयवसिः पुनर्मे पुत्रं ददातीति। तं विश्वामित्रं
मित्राद्याचा इमं मह्यमरासतेति। विश्वामित्रोऽजीगर्तं न याचितो
अजीगर्तमुवाच। ।नेति होवाच विश्वामित्रः। सहादेवरातो नाम विश्वामित्रस्यास। स शुनःशेपा
नेत्युवाचाविद्यतादेवा इमं शुनःशेपं मह्यं दत्तवन्तः। ।तं होवाचाजीगर्तः सौयवसिर्वै विद्ध्याम इति। तं विश्वा
देवराता नाम्ना विश्वामित्रगोत्रमासीत्। विश्वामित्रस्य वा वाऽयं शुनःशेपामन्यात ततस्याय
तिरमजीगर्तः उवाच वै च अहं च विद्ध्यामाहे विवदावहि यस्य वा वाऽयं शुनःशेपा मन्यातत्
मित्यस्मिन्नार्षप्रमाणं सएव नव चिति। ।तावति। ताश्चान्ये वै विश्वामित्रं कृवानां। ।आङ्गिरसाऽजमना
स्याऽजीगर्तः कुलः कविरीश्वापेतामहानि ते नामपिगाः पुनाराद्धि मामिति। अजीगर्तं उवाच। आङ्गिरसाऽजन्म
नासिद्ध शुनःशेप आजीगर्तेश्तु ताविख्यातः कविर्निधीयावतोऽत्रं कारणात्। शापापेतामह त्रं त्रापि
नामहा सेनानान्मापगाः पुनारद्धि मामिति ऋवाच। ।सा होवाच शुनःशेपाऽद्राक्षुस्त्वा शासहस्तेन यस्त
ङ्घुलि स्मनगवां त्रीणि शतानि च महलीयाम दं गिरइति। शुनःशेपा अजीगर्तमुवाच। अद्राक्षुस्त्वा शासहस्तेन
सार्वज्ञिनान्यच्छाद्य वलिं स्मनस्थाद्रष्ट पिबास्त लावधकर्मन् नरछ वंनः। गवां त्रीणि शतानि च महलीयाम
दयिकमलिताश्च आङ्गिरसापगानामतिना। ।तं होवाचाजीगर्तः सोऽयवसि स्वाद्धि मा तात तपति पापं कर्मम
 ... ।पापं कृत्यानि संतप्यत स्मात्यापात्तु
यासन्नं तं तरस्व इति शुनःशेप उवाच प्रतियं ...

६६ प्रा४ मा६ य६. श्र१

अनशनाताम्नावदमिहनातदुश्चरित्तिमंतिपतियत्वापंकर्मनयाकृतांतदहेनिकुविकुयंतुच्यंहमापया
मिप्रतियंतुगवोगीलितातामि। ।सादिवाचमुनःशापायःसकृत्वातंकंकुर्यीकुर्यादिनज्ञातापरंनाप
गः। योऽप्यन्यायामैसोधयंचयासतमिति। मुनःशापाःसोधयमिच्छावाचदिनदेवमवधार्याङ्गिगतें
पापमसोधनार्हमिच्यतियः। किं कारणमविश्वासनीयचातु। कथमविश्वासनीयतायः सकृत्पापकंकु
र्यात्कुर्यादनन्यातकं न तावरं तत्स्य अधिकमिच्यर्थः। त्रोऽद्यायेन्यायाद्यदपत्यविक्रयः। तत्राप्येतस्मान्न्या
यात्पापगाः सकृत्पुत्र्यहलोयः किमपत्तुंधालनेतियज्ञस्य पञ्चमायवांतन्। असंभयामितिवाप्रावस
दितिहविश्वामित्रमुपपपाद। अयं मुनःशापाअसंध्यमिच्छावाचदेवमवगत्यांगिरसेनापासेच्छावि
श्वामित्रमुपपपाद मुनःशापमुपपत्तिं तिरात्मीयं चकार॥ ॥२४ नीमत्वासोयवमिशासनविशिष्टाविश्वा
असक्तान्मितस्यपुत्रात्वृत्तिमिवापहिपुत्रनामिति। नयानकएवासोसोयवसिःशासनविशासनेके
तुमिष्टवान्। एवं भगस्त्वान्तस्मान्मारणान्मायेतस्यपुत्रामान्हमानिवापहिपुत्रनासुहृदयस्य॥
॥सादिवाचमुनःशापः सवियथानाइपयराङ्पुत्रनथावदायपेवांगिरससन्नुपयांतवपुत्रमिति। ता८
मुनःशापउवाचादिराङ्पुत्रयविश्वामित्रेनामुपयामिति। ।तंहोवाचविश्वामित्रोऽयज्येष्ठोमेचतुत्राणांस्या
श्रे६ स्तवोत्पेष्ठाप्रजास्यात्। उपयाहिदेवानदायंतनविज्ञापनंत्रयइति।विश्वामित्रःमुनःशापमुवाचज्येष्ठो
मेयंपुत्राणांस्याः किं योन्यस्तवश्रेष्ठाप्रजास्यात्। मत्प्रसादादुपयांदेवांमदायाम्रदायादोवा॥न
दायामानुषः। तालितनिवाङ्गेष्ठाचेनसुप्रजास्त्वेदिवदायापापालनमिमिलिजवान्नुपमंत्रायहमिति ३२०
विश्वामित्रउवाच। ।सहोवाचमुनःशापःसंज्ञानानवुविबृयाःसोहादयिमाक्रियिययानरतकपत्ते ९२४
पयांतवपुत्रतामिति। मुनःशापउवाचविश्वामित्रंयनुचयोमिहितेंचतसंज्ञानानघुबृयाः। संज्ञानाने
पुत्रास्सुब्रुवुधामानमुसोहादपियवनःप्रीतायाक्रियेयवविघ्राहयलहणायवयथाहंनरतवंराघ

तवपुत्रो

यान तवपुत्रतामुपयामिति। ।अथ ह विश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयांचक्रे। अथानंतरं शुनःशेपलाभका
विश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयितवान्। आमंत्रणमनुष्ठानं। स कारस्वर्वकं वयायाऽज्ञानप्रयापारस्तो। ।२५
मधुछंदाः शृणोतन ऋषभो रेणुरष्टकः। ये के च भ्रातरः स्थास्मै ज्यैष्ठ्याय तिष्ठध्वमिति। कः क
आमंत्रितान् मधुछंदःनामतया ऋषभोऽपरो रेणुः अन्योऽष्टकः एवमादयो ये च भ्रातरः
शृणोतन आस्मै शुनःशेपाय ज्यैष्ठ्याय तिष्ठध्वं ये के च भ्रातरः स्थ ते सर्वेऽपि यूयं। ।तस्य हैकशतं
पुत्रा आसुः। तस्य विश्वामित्रस्य एकाधिकं शतं पुत्रा आसन्। ।पंचाशदेव ज्यायांसो मधुछंदसः
पंचाशत्कनीयांसः। मधुछंदसः सकाशात् पंचाशद्वृद्धतमा वृद्धाः पंचाशत्कनीयांसः ते मधुछंदा
एकपंचाशत्तमः। ।तद्ये ज्यायांसो न ते कुशलं मेनिरे। तद्विश्वामित्रवाक्यमस्मै ज्यैष्ठ्याय तिष्ठध्व
मिति मधुछंदसः सकाशाद्ये वृद्धाः पंचाशत्ते कुशलं समीचीनं नामी चक्रुः। ।तान् अनुव्याजहारांतान्वः प्रजा
भक्षीष्टेति। तान् पंचाशत्संख्याकान् ज्यायसोऽनुव्याजहार विश्वामित्रः कथं शशाप अंतान्वः प्रजा भक्षी
ष्टेति। अंतादश्वावासिनी युष्माकं प्रजा भविष्यति। ।त एतेऽन्ध्राः पुंड्राः शबराः पुलिंदा मूतिबा इति। एतानि
नामानि तत्तज्जातीनां नामानीति। ।उदंत्या बहवो भवंति विश्वामित्रा दस्यूनां भूयिष्ठा इत्यतदंशं
ति। तानि वै नामानि कुत्र दर्शितानि काइति राष्ट्रनामा पर्यायान् द्वितीयायां॥ अथ ह मधुछंदाः पंचाशता सार्धं
कनीयांसः तत्कुशलं मेनिरे। मधुछंदः प्रभृतयः एकपंचाशत्संख्याकाः विश्वामित्रवाक्यं कुशलं मेनिरे एव
मुवाचेति। ।स ह उवाच मधुछंदाः पंचाशता सार्धं पिता संजानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयं पुरस्त्वा सर्वे कुर्महे त्वामन्वं
चो वयं स्मसीति। ।स मधुछंदाः पंचाशता कनीयोभिः सार्धं विश्वामित्रं जगाद यन्नोऽस्माकं पिता संजानीते

से २

तस्मिन्नादाश वर्येति ष्ठामहे पुरस्तादुदयं शुनःशेपं कृत्वा दयानन्तं वाचा वयस्यामनिशुनः शेपं प्रतिपित्रादशाक्रमर्येतः॥
॥अथ ह विश्वामित्रः प्रतीतः पुत्रांश्च शुश्राव पुत्रिरा दाशरथी सतता शुनो विश्वामित्रः प्रीतस्तु श्राव। ॥२६॥ ताविपुत्राः पर्य
तीतः प्रज्ञातं तात्राविश्यायाचेमा नामिष्टुरटं नितीवीरवेत मकर्तमा॥ यपुत्रासममानं मनुष्ट्के तः पूर्वां वदयाना मां वी
वीरवतं पुत्रवंतरुतवंतः गतयूयं प्रजायेतः पशुमंता त्वविज्ञयमन्नसादाता॥ पुरए आवीरयं ता॥ देवराता नगाथिनाः सर्वरायाः अस्तु
पुत्राए जवः साहवा वना॥ हिशुत्रा देवराता नपुरए आपुरोगामिना ड्येष्ठ नसर्ववीरवं तो गाथिना राथ्यम्पुड्यास्तुए ववः सहवड्नो॥ १
एजवकृशिनाकौवीरो॥ देवरातस्तामन्वितः॥ शुष्माः हदयेयो चापतो विघांयामुनविश्वसि॥ हृकुशिकाए वादवरं तातशुष्माकंमप्यावीराज्येष्ठ
सामनुगछन्तां॥ ऊष्मां याद्यनुगछतौ यं वदाव मुपतौ विघावामु तवेदवितुपगमसायुकाः सर्वामितन्मर्यस्मिप्रतिपादितमिथ्याजिप्रागः॥
ता तातसम्यो यो विश्वामित्रासः विश्वेके सरातयः॥ देवरातायत स्थितिराड्येष्ठ्य श्रेष्ठ्य च गाथिना॥ ते विश्वामित्रा मधुच्छंदः प्रमृतयः सम्यं च एकवि
ता तक्रियवनलहृदयाद्देवरातायनतिष्ठिरात दत्तु गाथिनः सर्वकार्येषु स्थिताः ड्येष्ठ्यं ज्यैष्ठ्यं श्रैष्ठ्यं च गाथिनाः सेद्रा॥ ॥अधीयतां देवरातारि
क्थयोक्तायाः रविषः जन्हूनां चाधितस्थिरा॥ देवा वेदस्य गाथिना॥ रिक्थं दायाद इत्येकार्थाः॥ अन्यायां रिक्थाया देवरातादाष्टोरु जिरयीयतड
कुलीच नयोगाथिनाः अचितस्थिरदेवे वेदश्यायां वेदयन्तेव इतिधनमाय्ता॥ ॥तदेतान्छौनः शेपमाख्यानं हरिश्चन्द्रो हाविपरश्ये मा दि
कौ ॥परशातगायिमपरिमितं॥ परशातमृचोगाथा नांचरयितेनु नर्येस्मिस्तात्परशातगाथिः॥ अन्योधिक शतगाथिमित्यर्थः॥ कृपत्परिभाग्यं पुनर्हो
तान्प्रपरिमितं॥ बकूट्र्यां तामित्यर्थः॥ ॥ताध्यानामितिपिकायाचाष्टे॥ तदाख्यानमभिज्ञौ तिस्मायराज्ञे होताचष्टे॥ ॥हिरण्मयकशिपावासीनआव
ष्टे हिरण्यकशिपावासीनः प्रतिगृणाति॥ कशिपुरासनं हिरण्मयस्य कशिपु हिरण्यकशिपु तस्मिन् हिरण्यकशिपावासीनउपविष्टः आ
चष्टे॥ हिरण्यकशिपावासीनः प्रतिगृणाति यशोऽधु प्रतिगरंदतारि॥ ओमित्यृचः प्रतिगरः॥ सकृत्प्रसिद्धि यथा यथा॥ दानपादयावयस्थ॥ ॥एवं नष्ट
लगमायामः सोऽमीएवमितितनाथायवो ॥ओमितिदेवनाथेति॥ रिवानुपाश्रयथाहार्थउपन्योसः॥ ॥दीवते ति ये तत्मनानुषितचसर्वसिमादल
लगमायामः सोऽलएवमितितथायचयः॥ ॥तस्माद्धाराजाविजितीस्यादष्ट्यजमानः आख्यापयति विराध्छो नः॥ शपमारख्याने॥ यस्मा
तः सप्रनुख्यातस्मिय स्मादप्रतिगारं रास्यर्थः॥ ॥तस्माद्धाराजाशुविजितीविजयासमार्थ्येष्ट्य यजमानानां राजसूयेन बहिरपि क्षतारा स्थापयते
न्नधातिगारसवस्मिादनेसः सं प्रनुख्यातस्मा॥ नास्मिन्नल्पं च मेनः परिशिष्यते॥ नास्मिन्नौज निसोऽवमच्छेनः परिशिष्यते॥ ॥सहस्र
वितान्छौनः शेपमीरख्या तं किमस्य जवनीयत्पादः॥ नास्मिन्नौजसंच मे नः परिशिष्यते॥ सहस्रेण गवामाख्याता तदधातु॥ शतंगवां प्रतिगरित्रेदयातु॥ ॥एतेचेवासनेः हिरण्मयोकशिपुरपवत्सेदाता॥ ॥पुत्रकामा
मारख्या अपतंशतिगरित्रा सहस्रेण गवामाख्याता पत्नीभ॥ ॥तन्मंत्रदपुत्राः सुजेनंतद्पुत्रानाहिरण्याद्य माधवसिमाप्ना॥ शिष्टास्सु ध्यावरणं
दत्वाएययतांपुत्रकामाः ऋहृष्यानान्ना प्रारख्यापयेत्॥ ॥इन्निर्मनिचामिद्यवैरूढ्यमिदमसमीमद्योकावत्राजसूयस्य हानाववत्यादमा
वापुष्टमिति॥ ॥२७॥ इतिशांखायनसूत्रभाष्ये देवरासाख्यायां॥ २९
त्रानासयस्यतावदद्यर्थेवादानापक्रम॥ १२९

तिर

प्रजापतिरकामयत सर्वान्कामानाप्नुयां सर्वा व्युष्टीर्व्यश्नुवीयेति। स एतं कालिवतान्नातवयाप्नाय। स
स एतं त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यद्यज्ञमथासः प्रजापतिरेतं त्रिरात्रं। त्रिस्तुत्याकं। यज्ञक्रतुमिस्तुत्यर्थविचनं।
अपश्यद्दृष्ट्वा तु संमध्यसाधनं सेवं विमविज्ञातवानुप्रेक्ष्यामस्य स्वयं। तमादरतो सत्तारादिमाङ्क्यजा
तना। तेनायजत तानिज्ञनिस्वरूपमेककालसंपशितं क्रियाक्रमं। ततो लब्ध्वा सर्वान्कामानाप्नोत्सर्वा
व्युष्टीर्व्यश्नुत। यत्समुनिसविलंघ्य शवानिरोत्रिशायः। तथा रविनयेडस्मानाय दृष्ट्वा माधनयजातस
र्वान्कामानाप्नोति सर्वा व्युष्टीर्व्यश्नुते। प्रजापतिवन्मनुष्ययज्ञमानायोमस्तशीघ्रानिर्वपतिचत्वारः २१
न् पञ्चानंजलीन्... लोकाङ्घाहस्तयद्यप्युच्यामहेच्चिरिस्य स्वतुरः पात्रान कीस्याद्दीमवर्तुर्थो
जलीनुक्तन्यवकल्पायामगोंजलिः प्रस्तुतो चतुरएव। प्रमतिरिविकदास्तांमुलिनिकारणः। द्वादशाधि
कं। द्वादशाप्रकारो।। द्वादश वावे मासाः संवत्सरः संवत्सरस्यैवाप्त्यै। पात्रांजलिं प्रस्तुतिः खलु शोधि
त्रिर्घदिरासस्विस्य यास्तीवस्वायाप्याता। अथास्मात्र घ्युनिर्मिं प्रतिमुञ्चतिं द्रप्सोदनद्दानाद
नेतरमघयुग्यजिमानाय। निष्कं प्रतिमुञ्चयाबध्नाति। सायमाहुतौ हुतायां जघानन गार्दपत्यं
छपदूवातत्या सकृत्संविशति। सायमाहुतो निश्चलेमायांहुतायां पश्चाज्जारूपचास्याद कि
छपदूवातयासकृत्संविशति। प्रातरास्यप्रमस्वस्तिसंवत्सरं समनुवा
रायजमानः से विशतिवा वातयाप्रियतमयापत्न्यासह। प्रातरास्यप्रमस्वस्तिसंवत्सरं समनु
मदोक्षति... सांवत्सरानन्ततपसाइमं स्वस्ति कल्याणं संवत्सरमाप्नवाम रहाइति प्राथीना
साविद्युत्तरम मंत्रागान परिहायध्वनासंवत्सरमहमासमासन्नेमास्यषण्मास्यानिचिके इतियथा
४ ... तारासूत्रसंवत्सरमानः शायी ना। वायामयाः ... तस्मिन्नाप्नुहुतसमानः शायीना। १२

वितौ ओंतारयस्वरूपं चक्रमाम्नातं तथा प्राश्नवाचा ता सा विशानं संवत्सरं सेचनीयस्याय्यामेव परस्तात् । तं प्रा
तराकृतिः कृतायां ददाति । तं निष्कं प्रात दीप्तिं निर्दत्तं ददाति । ।अथाग्नये यमष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वप
ति । अथ चाग्नये तस्य दक्षिणा ।। निष्कदानादनन्तरमाग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपति । ।अग्निर्वै
देवानां मुखं मुखत एव तद्देवान्प्रीणाति । मुखतात्स्यामयस्यादित्यः । ।अथ प्रक्षेपाघि रुतं चरुं निर्वपति । त
स्मिन्नवादशे निष्कश्च शस्त्रन्ता । ।इषां विपथीनाम मिपः स्वस्त्ययनमेव तद्धाय्यं करोति । यत्प्राक्प्र
पिनो तातच हं निर्वपति । ।सर्वरूपमत्यं जावन सपन्नं संवत्सरायाच्छ्रन्दति सर्वकामि नमन
न्यत्र ब्रह्मचर्यात् । शुक्लकृष्णनीलपीतादीनि सर्वाणि रूपाणि यस्मिन्स सर्वरूपं मनुष्यस
उपेत्य वाराणसं संपन्नः संवत्सरायाच्छ्रन्दति संवत्सरं ब्रह्मचर्यनियमात्यवा सर्वकामि नेत्स
ब्रह्मचर्यं ब्रह्मचर्यं ... वर्जयित्वा । ।राजपुत्राः कवचिनो राजन्या निषङ्गिणः
सूतग्रामण्यौ पुत्रा उपवीतिनः कृत्स्नि संग्रहीतृणां पुत्रा दण्डिनो न्यावर्तयन्तीत्येत ...
रातसंख्याका राजपुत्रा राजपुत्रा इत्यादि ... कवचिनः सन
द्धाः राजन्याः क्षत्रियजातयाः निषङ्गिणः बद्धखड्गाः ... शतसंख्याका एव । सूतग्रामण्योः पु ३२२ १२६
त्रा उपवीतिनः उपवीतमिति निसंनाद विशेषः । सूतः ... क्षत्रियात् ग्रामण्यौ ...
... संग्रहीतृणां पुत्रा दण्डिनः ... संग्रहीता ... दण्डिनो
... शतसंख्याका एव । ... नियामनः । ।अथ सवित्रे प्रसवित्रे
द्वादशकपालः शतसंख्याका एव । ... प्रथमेतरं सवित्रे ... एक
सवित्र ... प्रसवाय ति संवत्सरं ...
मन

हविष्काइष्टिः सवित्रआसवित्र द्वितीया एकदविष्कं वः सवित्रे सत्यप्रसवाय तिस्रती या प्रोक्ता कद
विष्कवा। एतानि द्वर्वीषि संवत्सरं नयति। ।सविता वै प्रसविता समइमं यज्ञं प्रसुवा इति। कथं ना
म सविता यतः प्रसविता मन्त्रान् सत्यमइमं यज्ञं प्रसुवे। ।सविता वा आसविता समइमं यज्ञं मा प्रसु
वा इति। आङ्पूर्वः सिस्यच्याऽऽसत्ति नुरस्य नायनुक्ता। ।सविता विसत्यप्रसवः समइमं यज्ञं सत्येन
प्रसवेन प्रसुवाइति। तस्मात् सवित्रे सत्यप्रसवाय इति। ।यइमा विश्वा जातान्या दावायातु सविता
सुरन्ता विश्वानि देवसवितः सद्या नादवस्मिता विश्वा देवं न प्रमिनाय। यइमा विश्वा जातानि आदे
वा यातु सविता सुरन्ता इत्येतया ऽऽनुवाक्य प्रथमस्य हविषः। विश्वानि देव सवितस्य द्या मोदे
वस्य सवितृसत्यावति द्वितीयस्य। आ विश्वा देवं सत्पतिं न प्रमिनाय सवितुर्देवस्य तदिति
[illegible] द्वितीयस्य। ।द्वानाव पाटि त्रयमा चाष्टौ संवत्सरामवचशङ्कात्। ।अथाचार्य इत्यामन्त्रितो
तीयस्य। ।दानावपारि त्रयमा चाष्टौ संवत्सरानवचशङ्कात्। ।अथाचार्य इत्यामन्त्रितो
दाय दित्वरितिसर्वत्र प्रतिम्लोनिति। उक्तार्थौ जुहोत स्थाद्येतरि त्याच दाराणुगणाति।
प्रत्यादेत्वरितिसर्वत्र प्रतिम्लोनिति। उक्तार्थौ जुहोतस्था दोतरि त्याचदाणां पुरुगणाति।
प्रस्याघ्कस्य एवार्थया दाददशामः हनि॥ ।अथाय पृथ्वी लागलानिनः सांप्रश्नुतिपुरालोरने
पुण्यस्य श्रीराजा त्रिस्सं गायालति। अथ चाष्टौ नेतार्थवीलानांग णार्वीला गालोगार्थंलीतिवी
णाजलागिनस्तानघधुः सांप्रश्नतिपुरारातीजानिः पुण्यसाहि सगरदिलीपादि त्रिरनंराजा
नं संगायन समानं कृचा गायालयत्ति प्रायः। ।मनुर्वैवस्वत इति प्रथमा। मनुर्वैवस्वतो राजेत्ये
वमादिकमारव्यानं पारिप्लवाख्यं प्रथमेऽहन्याचष्टे। ।तस्या मनुष्याधिवास्तइमन्नास तइ [illegible]
वमादिकमारव्यानं पारि [illegible]

वीतागत्या: ४

ति। तस्य शाखा मनुष्या विशः। ऋचा ऋच इमञ्चासत इत्यपि स्वधर्मान्तव्र्चरेत् इति। ।एषामधिगत उपादिश
ति। एवमल्पयज्ञानुष्ठानकारिणो गृहमेधिनो गृहस्थांस्तानुपदिशति। ।शाखाविदो वेदः सोऽयमि
ति स्वरूकं निगादत्। शाखाविदो वेदः ऋग्वेदः सोऽयमिति विदनस्वरूकं निगादत्। स्वरूकं किंचिदाचर्णाइत्यानुवदन्
दत्। ।याज्ञावित्वत्स इति द्वितीय। य। माधवस्त्वानाराडौत्याह इति द्वितीय एवाहनि शतपथदर्शनात्॥
।तस्य पितरो विशस्त इम आसत इति स्थविरानुपदिशति। पूर्वाह्णिक्षुवनस्थविरान्यायाधिकान्नप्रदर्शयति।
।यजुर्विदो वेदः सोऽयमिति यजुष मनुवाकं निगादत्। आख्यानेतिकान्तयप्रकरणात्। ।वरुण आ
दित्य इति तृतीय। वरुण आदित्या राडत्याह पारिक्षवं तृतीयेऽहनि। ।तस्य गन्धर्वा विशस्त इम आसत
इति द्रूनाशात नानुपदिशति। शोभना नवी गान्धूर्नंच दर्शयति। ।अथर्वविदो वेदः सोऽयमिति षडंगनि ते
गादत्। याज्ञ सधीरिच्युतस्वरूकं कचिदाङ्कस्तद्युरुं समारच्यानाङेषडंगं यस्याथर्ववतिकानी। ।
सामानि विश्वव इति सत्रुकी। सामानि विश्ववारा इति शतपथश्रुतेः। प्रतीकग्रहणान्येतानि। ।तस्याङ्गिरसावि
शासाइमाञ्चासत इति स्रुवतीः। ब्राह्मणानुपदिशति। तस्येतावन्यायामन्यासामप्रशातत्। ।आंगिरसावेदे
।वेदः सोऽयमिति घोरं निगादत्। घोरमाथर्वणायर्यः। ।अर्बुदः काद्रवेय इति पंचमः। अर्बुदः काद्
।७। वेदो राडत्याह इति श्रुतेः। तस्य सर्पा विशस्त इम आसत इति सर्पान्सर्पविदो वोपदिशति। सर्पविद्यावेदश् ३२३
यति सर्पविदो वाजनान्। ।सर्पविद्या वेदः सोऽयमिति सर्पविद्यां निगादत्। सर्पविद्यां गारुडं कंकनी १२७
येषा। ।आबाराचिश्रवण इति बाह्ये। ऊर्वारा। विश्रवा रमा राडौत्याह इति श्रुतेः। ।तस्य रक्षांसि विशः
स्थानीमान्यासत इति सलगान्पापकृतो वोपदिशति। सलगाः सलगायनाः पापकृतो बाहो

नुपदिशति ॥ रक्षोविद्यावेदः सोऽयमिति रक्षोविद्यां निगदेत् । रक्षोविद्या नर क्षोहणं सर्वा
न्यवदानाचष्ट इति वचनात् तस्मात्प्रसिद्धं व क्कुकुत्प रक्षोविद्येति ॥ असितो धान्व इति सप्तमे
तस्यासुरा विशस्त इमे आसत इति कुसीदिन उपदिशति ॥ कुसीदिनो वार्द्धुषिकप्राया गर्जीविनः ॥
॥ असुरविद्यावेदः सोऽयमिति मायां कांचित्कुर्यात् ॥ असुरविद्यां इंद्रजालादिना तन्निर्वादेशा
न्मायामल्पिकां चित्कुर्यादिंद्रजालिन्यासस्तूपां ॥ मत्स्यः साम्मद इति दशमे ॥ मत्स्यः साम्मदो राजेत्युक्तेः
प्रतीकयद्दलमेनतु ॥ तस्योदकचरा विशस्त इमे आसत इति मत्स्यान्मत्स्यविदो वोपदिशति ॥ म
त्स्यानुपदिशँति जातिसंबंधेन मत्स्यविदो यात्मिनिकान् पाठीनादिविष्णुविशेषविकस्यानिति ॥ य
ना च्या ॥ इतिहासवेदो वेदः सोऽयमिति इतिहासमाचक्षीत ॥ इतिहासवेदस्य पृथक्त्वेन दर्शनात् ॥ ता
र्क्ष्यो विपश्यत इति नवमे ॥ तार्क्ष्यो विपश्यतो राजेत्याद्युक्ति प्रतीकं कृत्वान्तः ॥ तस्य वयांसि विशस्त आभ्यमाः
न्यासत इति वयांसि ब्रह्मचारिणो वोपदिशँति ॥ वयांसि पक्षिणो ब्रह्मचारिण उपकुर्वाणकाः नैष्ठिका वा ॥
॥ पुराणवेदो वेदः सोऽयमिति पुराणमाचक्षीत ॥ पुराणं वायुप्रोक्तं मन्त्राख्येयं ॥ ननु यो याज्ञवि
ल्क्यस्तं उन्निरूत इति सप्तमस्य त्वादेकादशत्वात् ॥ धर्म इन्द्र इति दशमे ॥ धर्म इन्द्रो राजेत्यादेर्विशेता
पापप्रतीकदर्शनात् ॥ तस्य देवा विशस्त इमे आसत इति श्रोत्रियान् प्रतिग्राहकान् अश्रोत्रियानुपदिशति ॥
॥ मनुप्रवादिनस्य विधायेना ॥ सामवेदो वेदः सोऽयमिति साम गायात् ॥ यत्किंचिदनिंद्यं सामगायि
न्निधिकं वाप्रकरणात् ॥ सर्वाण्यिदानाय प्रष्टि परिप्लवाख्यानान्युक्तानि राजादिनिर्देशानुक्रमतो ॥ ॥

सर्वाणि राज्यानि। मनुर्वैवस्वतो राजा यस्मात् वैवस्वतो राजेत्येवमादीनि। ।सर्वविशः। तस्य मनु
ष्या विशस्तस्य पितरो विश इत्येवमादयः। अर्थवादरूप उपन्यासः। ।सर्वेषां च स्थानम ध स्व वर्णानां सर्व
मा प्रवानीति। सर्वेषां स्थानमय इत्येकस्यावृत्त्युत्तमस्मात्परं नास्तीति लिङ्या। ।तद्यस्तु नः पुनः परिप्ल
वात तस्मात्पारिप्लवं। याहत हृशानिरुक्तो निरात्या नजानातु रूं एतादकादशाहे पुनरावर्तते एव
मेकविंशाहेऽनन्त प्रकारेण संवत्सरमाचक्षुत तस्मात्पारिप्लवमाह तत्पारिप्लवं। तथा च काले
पश्यश्रुतिः पादद्विंशत्ते दशाहान्मात्यष्ट इति। ।२१ एकविंशति यूपा एकविंशा चारत्नयः। एकविंशति
रिति संख्यानियमः। एकविंशारत्नय इति प्रमाणनियमः। आष्टाविंशत्याद्दशरत्नादिरः। अष्टा
रपा विश्चान्वर्तते।८। दशारत्नादि रात्रवर्तते। ।पितुर्द्वा उपस्थायानो। पितुर्द्यौ। द्वयप्रार
को उपस्थायानो। अग्निष्टु पार्श्ववर्तिनी। ।शङ्कुदलो निष्कुः। शङ्कु दासः। हिरण्यमात कः। सा
न्निष्कः कार्यः। ।एकविंशतिरश्वीषामीयाः। एकविंशति संख्याकौ रूपपंक्तिं प्रसख्यतासि
न्नेकविंशति मश्वीषामीयान्पश्नालभतेतिश्रुतिः। ।तेषां समानं चरणं। समानप्रवार इत्यनि
प्रायः। ।तासां तमस्य दीर्घचतुरुत्तरस्तोमः स्तुत्यानां प्रथममहः। अथ वर्गो प्रोशै। गातमस्य चतुरुत्तरः
स्तोमो भवतीति श्रुतिः। तिस्र स्तोत्र स्तुत्यानां प्रथमं तत्र्रायिवीति। ।तानस्य लोकमाप्नोति। तन गोतामृ
स्य चतुरुत्तरस्तोमेनामं लोकमाप्नोतीत्यर्थवादः। सर्वस्य विधिरित्याषः। ।एकविंशस्तोमं द्विती ३२८ १२८
यं। एकविंशस्तोमो यस्य तादृशमेकविंशस्तोमं द्वितीयमहर्वक्ष्यमाणात्। ।एकविंशाया

एवयत्एवतपतिता । दनंवास्त्वनरूपृणा स समर्द्धयति । द्वादशावै मासाः पंचर्तवस्त्रयइमेलोकाः
असावादित्यएकविंशइतिसोऽयमादित्यएकविंशस्तादनंरिच्चनरूपणा समर्द्धयति । एकविं
शतिवरूपणा न समर्द्धयति । । एतस्मादग्न्यानिसृष्टः । एतस्मादादित्यादग्न्यानिसृष्टस्तात्र
वद्यचन्तः । । तादेतद्दयान्यकदितं स्तूयदव्यंवसावानिरताष्टेति । अन्यस्तोमीययमृगात्मालादी
वतमसमार्षी यामनद्दत्तौ । एनमन्वंचत्रिस्तोमान त्रिनएनंभुनक्तिखुस्तौवसंतंएनंइडः प्रथमो
अच्यातिष्ठुतोऽच्यितिष्ठितवान् । गांकारयतीतिजंघर्द्धः सोऽस्यरत्नानां टहीतवानूर्ध्वहिरांमस्तानामेन
वं । देवसवः स्तरास्त्यान्त्रिरतष्टपृष्ठ्येनिष्पादितवैनः फ्यर्थः । । आन्याजोमृगाडस्त्वपरास्ताभ्रा
उापद्याः । प्रजापतिर्देवयायव्योद्दिष्टान्यन्यादयः । । गोरागवयः शारन्तउष्ट्रामयुः । किंउरूपइ
न्यवनुस्तार गाः स्तृष्टहिंसायां । अनुद्दिंसमाइत्यर्थः । । पराचाच्यिकधिंतिरकविंशतिरेकविंशतये
यावनस्त्यादेवता न्यः । यावमस्त्यादेवतान्यएकविंशतायएकविंति संख्यान्यः प्राचाकर्मेक श७
विंशतिरकविंशतिः पशवो भवंति । एवामकचत्वारिंशानिचत्वारिंशतानि । एकविंशतिश्चावमर्मा
स्यादेवताः पितृच्यंवकउनरूपकवडेविन्यानरपार्जन्याणा रवन्तृष्ट । देवतायानिवस्यान्स
गदिवतायान्यवईनीं । एतावै सर्वादेवताय यावमस्त्यादेवताः सर्वासामेवादेवतानां
अीवो । अथवालर्थे इवस्याविधिः प्रावापनार्थः । । अवसंरुतमच्यमास्तावमेवप्रापयीति । अ
व्यंविविवायरजंकारिरत्नं सतमद्यर्युदिवप्राकावंवादिष्यावमानस्थानमाप्रापयंति । । रुतु
गयीनइति । रुगव्यानावाजीस्यच्यींऽसइयेवमादिवा वर्षाविधापयंति । । अनवाजिप्राति

यजमानं वाचयते । अनवजिघ्रत्या स्वावमामृसुगर्वा नइति यजमानं वाचयते । अग्रेण स्रुवं तिष्ठं
यदकं दहाय कादात्रिंप्रणवानि । दातानिष्ठा तीलिखाकव । शघः । तस्याकं दशानिहिता अग्निशेति यदकं दः प्रथम
जायमानइति शतपाथा । समिद्धौ अग्नें त्रित्या प्रियः । समिद्धाग्ने अकू दरं मनी मानिध्येव मादिषा आ
प्रियाचस्य त्रवंति । अग्निं गोरदलिपरिशिष्ट्यमानानित्र इतिसूक्तं । अग्निं गोशमी धमिध्येव निर्वमिकं
परिशिष्टमानानित्रावकलात्र्य मायुशिद्यत सूक्तं मावापत । उत्तमिका उत्तमस्या प्रभृवन्नाउपशा
गाकसमंवाज्यवंपिशागात्पर मेय स्वस्कुमिद्यानउत्तमउत्तमस्यसकं स्यांने चाप्रभुवन्नावापते
१वंक्षीत्यां वसिद्धे गृहिति पुरस्ताद्वं क्षीत्यांनिगमद्यावृयत । अध्वा वाघाय स्तूलां निवासा मौवासं धौ हिर
एयमिति । अत्राय निनादार्थं विद्युर्थ्यं । वासावस्नं अथीवासं कं बरः । हिरण्यं स्रुवसौ । नादत हत्ना
न्यकदिते यदस्याथवासउपस्तृणं यथीवासं या हिरण्यास्माइति । स्याश्च हिता मिति हृत्वीकरण्यं प्युर्दः
म्रक्षं । अथान्यं मध्यमावनं तं लानं तरमध्यामध्ये महाई मध्यम माव नांत । पर्यग्नि यानव हूना
रण्यात् । पंचदश पर्यग्नियाकृता ना चतं त्रांत अग्न रत्नाथ संताय कपिंजलानि ध्येव मादीना । शाखा वसारे
स्वादव नाविशाष स्तस्य शाखा अन्तलाद निर्योजनं पोकाथयं पाय ना । नादित हृत्वा न्यकदितमध्यार
कः प्रथामानागएतीति । अत्रान्यामध्ये स्क्रः प्रथामानागएति आक्राति । स्रेशाप स्क्रः श्यामानान्यां
अग्रस्यनान्यामिं शापा स्क्रः श्यामवस्त्रिआत्यष्ठश्यः । नादतहृत्वा न्यकदितांमिंद्राशाखाः प्रियमाध्वतेंपा ३२५
यइति । संसमावस्त्रावासावासत्रांमहिपाशान्नंनस्मिन्नन्याभाधइन्द्रास्त्रोः प्रियमद्यति । संशुभाद १२९
माहविकुपनिपात यंति । संइत्नायां श्यामासाप स्नेत्रोमहिषीनुपनिपातयंति । ताव थी वावस्नसीप्राप्सुवाता
अश्वं यमहिषीं चमहिषीयजमानस्य प्रपन्नपत्नी ताहो यमस्य मा चिन्त्वा सामहिषीतिदर्शना नं । तो

यजमानान्तिमयति । अर्च्चमदिदीच यजमानान्निमयति । उस क्रयोरयमुदायहल्वाडिः स
मंक्रिमानरयः स्त्रीलां जीवलोऽ जनइति । अन्निमयनम स्त्रीय नालालनमर्मपुक्तः परीलासम्मा
क्रोन्नाया । हन्त्र स्य क्रयोरत्नू । वेत्रिइमस्यागुदमवाध्दिउपरिस्त्वापयदि च यथा । अवंचिमनत्रिनु
पुरुषां चिन्ता अक्लिप्रऽननं आनराज्ञि रिच्चनानाया: यः कीदृशः स्त्रीलां जीव लेऽजनः । यमुपक्षुिरात्य:
त्रियोजीवंति । । तत्त्वकस्चनप्रयतिमयति । तत्त्वकस्चनप्रयतिमयतान धंजमानेप्रतिप्रतिकस्चना
वदादितिवचातपायः । उमानाचातपिताचातऽथ हृस्यक्रीलतः प्रतिलामीतितपिता [illegible] मुष्टिम
नसयदियोनां दोलान्तिमयति । एनांमदिदीति तोऽन्तिमयति । अनयान्तितयस्यादमादिविमाना
तेसयदियोनां दोलान्तिमयति । एनांमदिदीता ताऽत्रिमयति । अनयान्तितयस्याद्रमादिविमाना
चातपिताचातद्दस्यविकारस्य मंवकस्याग्रउपरिक्रीलेनाविदरतः प्रतिलामीतिलपितातिल
स्मन्दनेप्राप्तद्दयात्ज्वनातितिमन्यमानस्वदीयः पिता गात्रवर्णविपर्ययं रुचान्नगइत्यर्थः ।
किंनामपुष्टिमनंसयतुपुष्टिरंगुलिसन्निवेशास्तं नगउपरिदर्पयनीत्युत्तिप्रायः । ज ह्वामिनामु
क्रुयताक्रिताना रं हरन्निवा । अस्य धास्यमथ्यामजतिशीलवातपुनर्न्निवितिब्रह्माचावातो ब्रह्मा
कावातामन्तिमयति । जह्वामिनामुक्रुयतातु । लोलमथ्यमप्तुरूपैकवचनं उक्रुयतादिच नादिश्यपीठ्ठा
वशोवातगिरीतारं हरन्निवयद्यागिरिमारमामावयन्त्वंव मुक्रुयतिएवात्तनामुक्रुयताता । अथा
स्या एवमेव स्त्वायिम अंक्टैतै कायस्य गुल्याभजतिचवतिशीलवातपुनर्न्निवितिपु सूप्रजननमु
यात । । यदस्याऋंक्रुातघाइत्र नयाप्रदसनाया क्रातापरि
वृक्कामन्तिमयति । । यद्दरिणोयवमत्तिनपुष्टं बद्धुतन्यातामृदायदर्यजारानापाजायवनायणी
शी [illegible] पारत्राक्रियांपालागरत्नानाम [illegible] यद्दरिलऽत्यावमादिकयांपर

कीर्त्त[illegible]वं हरिणं स्त्रूणा च ह्वयति। तत्पुमात्मानं न बहुमन्यते न ह्यापि तद् ग्रामिणः एवं ब्रह्मास्त
च्चर्यजा सा अर्यंजरयतीय यर्जारा ननास्मेपापायध नायति तादव कामयते तद्यर्थः। ।अश्वपाल्की
नास मा नजातीयाः शतं शतमनुचर्यस्त्राः प्रत्यतिष्ठन्ते ति॥ अश्वपालानां राजपुत्रादीनां प्राय
कं शतसंख्या अनुचर्यस्त्राः एतास्त्विरःप्रत्यतिष्ठन्ते ति। ।य यश्वातद्वातमानाहोतृमर्चियादा
बहुः अर्ह[illegible]नं यद्द्वासा लक्ष्मीमत्तुं प्राग्य यदर्यजायापतिरिति प्रत्यतिष्ठन्त न विकारः। राजपुत्रा
नुचायाहिता ताः प्रत्यतिष्ठन्ते ति। अर्थामनामनुकुर्यता द्विरोचारं दर[illegible]वेत्यिवमादिकयाया स्व
मध्यामजाचितिच विकारः। सूत या मध्यतकृतारं प्रत्यतिष्ठन्ते ति। याद्द्वासी लक्ष्मीमत्सुमितियेवमादिकया।
क्षत्रिसंग्रहीतॄणां कृदितारानुचार्याद्ध्वर्युः प्रत्यतिष्ठन्ते ति। यद्धरिणायवमत्ती त्यवमादिकयाश्व
द्रायदर्यजायापतिरित्यस्यां विकारः। ।सदसि ब्रह्मवघोदातानाध्वर्युं पृच्छति द्वितीययाप्रत्याह तृती
ययापृच्छति चतुर्थ्या प्रत्याहा सदस्यपाविष्टा ब्राह्मणा एवं वदंतिव स्यमातत्मनयासंज्ञायाच्यता
ताध्वर्युं पृच्छति किंस्विस्सूर्यसममिति द्वितीयया प्रत्याहाध्वर्युं ब्रह्मसूर्यसममिति तृतीययापृच्छ स
ध्वर्युः कः स्विदेकाकीति चतुर्थ्या प्रत्याहाद्धा तास्सूर्यएकाकीति। ।४। किंस्वित्सूर्यसमंज्योतिः किंसमु
द्रसमं सरः। कस्विल्पृथिव्यै वर्षीयान्कस्यमात्रा न विद्यते॥ प्रश्नचतुष्टयमस्यां। ।ब्रह्मसूर्यसमंज्योति
र्द्यौस्समुद्रसमं सरः। इंद्रः पृथिव्यै वर्षीयान्गोस्तु मात्रा न विद्यते। यथा संख्यं प्रतिवचनानि। ।कः स्वि
देकाकी चरति क उस्विज्जायते पुनः। किंस्विद्धिमस्य भेषजं किंस्विदावपनं महत्॥ अस्यामपि प्रश्नचतु
ष्टयोमत्र। ।सूर्यएकाकी चरति चंद्रमा जायते पुनः। अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महदिति॥
यथासंख्यं प्रतिवचनानि। ।ब्राह्मणा ज्ञातारं पृच्छति द्वितीययाप्रत्याह तृतीययापृच्छति चतुर्थ्या
प्रत्याह। पूर्ववत्। ।५। पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वमत्र मनसा जगंथ। कस्व[illegible]स्विपुपाद्(?)

130 ३२१ १२०

ब्रिष्टुः कस्विदेकाकी चरति कस्विज्जायते पुनः। किंस्विद्धिमस्य भेषजं किंस्विदावपनं महदिति। सूर्य एकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः। अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महदिति।

छिपृः कस्विरिस्वंजुवनमाविवराात्र न्न दयंब्रलोर्द्रतारं पृच्छति। ।अपितस्त्रिपुपादेषु स्मियस्तु
विश्वंतुवममाविवरासदुःपार्यमिष्टच्छिवीसुतघामाक नोगनदिवा अस्यपृष्टोऽ इतिप्रतिवचन
दयं। आपृ्या घातावल्लातंपृच्छति। ।केष्वंतः पुरुष आविवेशाकान्यंतः पुरुषे अर्पितानि। एतद्ब्र
२१४ ल न्तुपवल्हामसि त्वा किंस्विन्नः प्रतिवावास्यत्राब्रल्लाष्टउजाञ्चाग्नरयाप्रयादु। ।पंचस्वंतः
पुरुष आविवेशातान्यंतः पुरुषे अर्पितानि। एतत्त्वात्र प्रतिमन्वानो अस्मिन्नमायया भवस्युत्तरो
म इति। प्रतिवचनं। ।पृच्छामि त्वापरमंतं पृथिव्या इति यजमानं पृच्छति। पृच्छामि त्वापरमंतं पृथिव्या इ
त्येवमादिकयायजमानमृत्विजः पृच्छंति। उत्तरया प्रत्याहा इयं वेदिरित्येवमादिकया। ।हस्तुत्रं
त्वयं त्वः प्रथमसंबृत्त मदिव्यस्रिविदाथहगर्भमृत्त्रियं यानाजातः प्रजापतिर्निमदिम्नःपुरोनुवाक्या। सुत्नृ
स्वयं स्वहरिरित्येवमादिका महिम्नः पुरोनुवाक्या। ।हिताय स्वत्प्रजापतिमितिप्रैषः। हान्नाक स्वस्ति दित्येवमा
दिकः प्रैषो भवति। ।प्रजापतेन त्वदेतान्यन्यो इत्यादिप्रजापतेन त्वदेतान्यन्य इति याज्या भवति। ।प्राजापत्यं वप स्य
यावरियातदन्न्या वपाजुहुयुरितिकेचिदाहुः प्रजापतिं वाचमन्यादिवतास्मादनायया यत्पीणातीति। अ
ग्नमयं कुर्वन्प्रीणातीत्येवं मन्यमाभनाः। ।ऐंद्राग्नस्यवा। वायव्यस्य रिचातदन्यायपाजुहुयुरिति केचित्।
विश्वादेवस्यवा। वपायाचरित्यानदन्न्यावपा इति वा। ।किंसुतद्वारस्तिति दस्माहेडातां शोनकः। सेए
नमाहकिंसुतद्वारस्त्विं उनःकारलं प्रवृत्तास्त्वर्गांल्लूनत्रमाणाविपियुरुः। ।नानानर्नादेवतान्निःप्र
चारयुः। पृथक्कपृथ गिदेवतान्निर्वपानिःथकृ पृथगवप्रचारयुरित्ति निप्रायाः। ।सदसदसमानादेव
तान्निस्यव स्नानिष्ठायांसमानादेवता वपास्तानिः सहतांत्रिणप्राधाग हत्यर्थः। अयवस्तानिरयवनिनाभजि॥
नानादेवस्तानिः समानं दैवतानि कपालनिविलहारंतद। दाहनाययायथं प्रीणातीतियाययाद

ए२

इतीतो नाम शौनकः। ५

१२१

वतानेतांयथानुश्रावयति। ।उत्तरस्य माहेन्द्रस्याऽपार्गुरानुवाक्ययोर्विपर्यासस्य ता। याइदं त्रांग्रावसिद्धिमि
तादृशीचमस्यशुराः सोपि पएवासोऽत्तरस्याऽपानुवाक्याविपर्यस्यदितिएतावानविकारः। ।उत्तरेएकादिकंय
पांक्तवाज्यसंशंसत्युउत्तेइतिवचनातचराष्ट्राश्चपाङ्क्त्वयपाङ्क्तंउत्तरानिकादिको तथ्या चत्रारापच्छ्रुतिः। अग्नि
तमन्याया वसुरितिदोनापांक्तमाज्यं शस्त्रैकादिकेउपसंशंसतीतिसमानंनाहावनशंसतो। याएकादि
केवपांक्तवाज्यकामस्ता।ऽथयारूनायाराज्ञ्या।एकादिकपाङ्क्ताया।राज्ययोरन्यत्रश्रुतस्यकृत्वोक्तं
स्यात्रिवचनयाराथं। ।उत्तावेकादिकंचबार्हतंवप्रउगेसंप्रवाचयता।एकादिकामानुकृंदसाबार्ह
तः पांचमाध्यिकउत्तावितिवचनात्द्धिचकारकरणात्पाङ्क्तबार्हतः प्रउगः। तथा चत्रात्पाङ्क्तबार्हतंचप्र
उगंमाध्यंचुछंदसंचत्वचराउत्तेसंशंसतीति। ।यएकादिकेचबार्हतंचप्रउगकामात्तायाङ्गतायाः
शास्त्रा।पूर्ववदुक्तार्थमिततः। ।महानाम्न्यः पृष्ठंभवंतितातदुक्तंमहानाम्न्यः। त्तौ त्रियायथातिसंयोऽ
शास्त्रापूर्ववदुक्तार्थमिततः। ।सर्वेवितद्यम्नमहानाम्न्यः। सविविकामामहानाम्नीभिर्यथावाद
सुष्टुतस्त्वायिकोवात्यवमादिनात्रयावना। ।सर्ववितासर्वमाप्नवानीतिसानुरूपाः सप्रगाथाः शंस
तनाता। ।सर्वमेस्वाप्यः। सावर्पाफलानांसर्धनयातू। ।सार्वताससर्वमाप्नवानीतिशास्त्रेकादिके
तीतिश्रुत्यंतरात। ।यानिर्पाववमाध्यिकानिनिष्केवल्यमरुत्वतीययोः स्तानिनानिर्वृत्ताशास्त्रेकादिक
यानिविदोदधातिइन्द्रमदायाप्रदंभ्राप्लेति।ततएकादिकेतस्मिन्निविततमरुत्वतीयनिष्केवल्येऽग्नेयवमे
वा।प्रतिष्ठावाएकादहःप्रतिष्ठित्याएव। ।अर्धवादायामेकादिकयाः क्रमस्तुचयर्थः। ।सरूस्त्रंचामध्यंदिनम ३२७
वाराष्ट्रः पूर्वतासद्विकल्पाप्यमयंदिनत्राष्ट्रानिष्केवल्यमरुत्वतीयाकानविकः। ।छंदसछंदसम्बवारि १२१
शतंचवारिंशतंमरुत्वतीयागायत्र्यादछंदासागायत्र्युष्णिगनुष्टुपबृहत्यापंक्तिस्त्रिष्टुप्जगत्योइत्यानन
क्रमात्तिकिकत्रास्चवारिंशतंचवारिंशतमरुत्वतीयशंसत। ।ताद्धस्त्रीतित्रातानियाः प्रविग्लपाः स्तत्राशंसता।
शतंचवारिंशतंमरुत्वतीयाय। [illegible] इत्यायावादतिष्णतइतिपटूर्द्ध्यमुतेश्रुत
त्रियामरुत्वतीयायांवदत्रामरुत्वतीया [illegible]

ष्टुतिरिति च तस्त्रः। इमं नु मायिनं कुवइ ति षाद शैला गायत्र्यः। यइंद्र सोम पातमं तिस्रयस्त्रिंशतू। इंद्र चमवि
त दसीतिति तिस्रः। नियाजिस्तो। पुनाश्चचारिंशदुष्णिक्। एतास्त्वेव तम कुत्यतइतिद्वा। किंनइंद्रजिघांससीतितिस्रः।
आनास्तोगं नु मसरइति तृतीया बृहत्यति स्रः। मसि नइतिप्रथमा च तृपी पंचमी च। अचर्वितान आगदी
त्याष्टो। यइमा रादसी उत्तेपवैश्चुदृकेइमे द्रापि त्रिमर्मिएता द्व कुत्तची यथास्ता मदो वारणय इति द्यास्या
उषिया गौतव ज न्यया विद्यासा मइद्रः सुताअसु क्रविच्छक दितिच तस्त्रः। परनेंधावता पृथगितिति स्रः।
प्रातानुं वामिना सुतः इमां च तिद्द मीदुः प्रतानुयनानरः। आयस्मिन्त सप्तरश्मयः। यद्ध प्राची रजगंता। यनें
द्रा द्विषा रुची यादेंद्र ब्रह्मणस्पते। अहमस्मि स दूमानाँ द्वौ धृवंध्रुवण द्विषा। यानिंद्रा द्विषा
रुची एनु ष्टुप्त्र चारिं शत। तमं गप्र गांसिवः। च लो धिदितन्त्र ष्टुभः। यः सत्रा हा विचर्षणिः। युजा नाद
रितारा। वस्यां इंद्रासि मषितृरि तितस्रा विंशतिः। पिबा त्यशस्य ऋइ इयविम्रित इंद्रवीयाँतितिच तस्त्रः।
प्रवा महे मत या यंनु विष्णवइ तिच तस्त्रः। ताव दिंद्रा द्माशा सतिर्बृद्ददिंद्राय तिप्रथमा तृतीया पंचमी च।
इति च चारिंशाद्विंदुयः। इक्षा दिसा मइन्माद यदुद। वाट्वाकापङ्क्ती यस्या बृहत्या पंक्ता यस्त्र चारिं शत।
ऊनिश्चाउ ग्रइ तिनिविद्धानं। इंद्रासो मं सोमपत इति द्वाद शीपरिल्पाश्रुति ष्टादृरी रथश्रा युक्समा। तस्यिन
श्च चारिंशत्रिष्टुभः। यं त्वा म ह मह्या स्वर्विदमिति त्राया दशी वाज मांवा ह ग्र प्रमंदि न पितुमदर्चताय वइ
ति च तस्त्रः। षष्ठी सप्त म्या स्व उत स्य नइंद्रो विश्व चर्षणिः। कुच्चेहित्वा नइ त्यका आक्रुद्वास इंद्रवंतः सद्धा
षसइत्यका प्रस्तुमीततिच तस्त्रः। मत्तं च ष्टा वडूमत दुप यसो। कपृन्नरः कपृथमुद्धातना। तमस्य द्यावा
पृथिवी सा च ता सति ना वति म कृत्य नी यं। स प्र विंशति शता नि निष्क च त्वां विंशत्यधिकानि सप्तशतानि

निष्केवल्यशंसन्तु। ठंदस ष्ठंदसस्त्वधिकं त्र्यधिकं शतं घ्यधिकमनुष्टुभोसदनियाग्नि मरुत्वतीयं वतूवचद
चनुष्टुभोमहानाम्न्यः। एकाच पंक्तिमनुपरीषमतिक्रान्तु सास्त्वचएचाकवालतिच थ्यवादशाता। शाकरंप्र
मीगाथं शस्त्वा क्रयस्तुरूपरत्नुमितिस्त्राक्त। इंद्रमित्रा घिनइतित्रीणि। अथातऋतमानौतु रूतमंडरूपं
यएकाश्वव्यघ्यषणीनामित्थ हृद्य वार्च्र्दयायशवसइतिदशांइंद्र चतित्रीणिजज्ञानुनुशतक्रतुरितिन
व।शि सामणंइन्द्रघविकाबृहन्नीवदनुरूपान्यांयएकइद्धिदयातइतितिस्त्र। आयात्वंइंद्रितिरितितिस्त्रः। य
स्ययछंबरंमदइतिचैतस्त्र। इयंदिप्स्यास्तुदानवनारद्याजी अनुष्टुभ्मतिपंचविंशतिः। इमा अस्यप्र स्त
र्तयइतिपंवतम्वन्तिश्रगायतातिदशमीस्तुदृयवयस्तु चातदिदर्ध्नि। आयाहीमइंद्रवः सीदंतास्तावायायपा
स्त्राशदिंद्रातवयोया। नइदमिदंतुवाचयादत्स्विघ्नडावयंअत्राश्वा अनाचंमातअसाजुरायपास
स्वायअशिजामहीतितिस्त्रः। नातसथंनदक्षिणामितिनवचनस्वांगपुराचनेनिद्धएना। चिदिइस्ता वामसरवा
यः स्तोम्यंनरमितिसंचातदिंद्रावश्मानारतितिस्त्रः। दक्षानामामदस्यवत् सरवायः क्रतुमिच्छताकस्मि
गृहस्तामघवातोरादयः इड्यासोमितिचतुर्थी। मुइयस्तचायायारिंइइतिषट्। चतुर्थीः मुइयेयापि
त्रः गावंतिचागायत्रिणइतिद्वस्त्राः कंरतीयामुइयउत्तस्मातवनस्यातअसाविसामइंद्रतइतिपंचमीद्विती
यामुइययात्तसाधिक्षावसइतिद्वितीयामुइयउगराष्टइंद्रराधसइतिसप्तमीरतीयामुइयंइंद्रयाद्विद
रितिरितित्रायादशाटतीयापीवन्याउइयसप्रतपाकविवृधइतिद्वितेवायइत्तिरीनदइतिपष्यवत्तिद्धु ३२८ १३२
तमिषमित्याकाउघक्षध्रस्यविष्टपंअवस्यशतिगगरइतिद्वियाय्यतीरफाताय दितिनिस्त्रः। यज्ञायथाअ
पूर्व्यतिद्विश्राचागिरारथीशवतिसप्तमीमुइयचेत्याचिवानस्याचागाः चंनइंद्र स्तुस्सरिः। शासइत्वाउ

त्रिष्टुभातान्यकाः अयं त्वे अस्त्विति स्तोकः अस्माइति गायत्री वदनुरूपा या या यामिन्द्रियवा मरुद् इत्येकाः
इ त्रिधाः उत्तरं अथ अस्मा लाह्वाय त्वं यदिंद्र स्तोत्रे अर्चतिः । मा पु या वायत आनायकाः मङ्गाय सुन्विरस
रो२ ... प्रतिष्ठुतः उदिन्वस्य रिच्याते तावदिं द्राव मं वसुय दिंद्र यावत स्तोत रणिरि शिपा तिप्रशि यासूराना
उमः । प्रतीवत स्वदातर इंद्र क्रतु न आ तर मापि दन्य घितं सातायि काय यिद्धि वाजना इमपि बास्तुतस्य
रसिन इत्येकाः माउ या उरूव सा इंद्रमिद्दवतातये अस्ति या सूर्यपीतये इंद्रस्ता मनि रिति त्वाया
मिस्तु वीर्यं प्राचीन इंद्र यज्ञा उदुत्ये मधुमत्तमाः स्तु ज्ञाहिष्ट त्रदंतम निरिंद्र बृहतीभ्यः यदिंद्रशा
गपाश्च दशिनीयकाय था गो रा अपा नंत्र या क्र सद सासदः अधीरथी सरूप इत्या अध्वाय्यद्यिवयावं
रायग्धाय ... यवः । वयं घ यासुताय तशतप ... तास्मिन्द्रि संयूनयः अतिप्र वसुराव समित्येकाः प्रस्तु
तं सुराव समित्येकाः तुरण्यवस्य नइत्येकाः आदृ ... रूपा सा रा ... पुत्रा चीपातये द्योदिवर
व अविषा वाय दविधतून पापा साम नामा ... इंद्र त्यामा ... इंद्रः स्पलु ... अधाधास्व
पः वयमन मित्दास्वः वयं ... यदिंद्र तं घमि ... मस्विनः ... न किष्टं कर्मणा न शघ स्वका
र यथा व इंद्र । तत्रातं विश्व ... विष्णु ... नीषहं आ ... विश्वासु दस्यः इत्य तायाः रुम
याः इंद्र ... रामा नास ... सा मीर ता सा ... स्वर ... यामिदा ... नर शाय
तस्या ... । संमान पंचा ... इति कव ... प्रातरथं ... नमित्ये काः ... सतः
वं विघस्या जगतः । यच्चिद्धि सत्य सोमपा इति द्वितीया ... मन्दाय ... स्या ... रि ... विश्व
वत इति ... मान राचां सि मा ... इ ... । अस्माइ काण्वं वः विपि ... मायस

इन्द्राः। सर्वं न स्विहि त्र यज्ञाद स्तवद्धृष्णुया आधा सकृतान्धृ षाल व मन्युना। याम्युग्र मव स वर्षणीसदे आयम

तामनसा शत्रुमादनुः सिंधो रिव श्यामहिता व्रस्ल रुतस्नुगल सखा। मा त्रसघ तासामि नाद द्रूता मा हं म

त्रम स्वर्वं सुधितं सुपश्रासं। यं विश्वस्य धन दा असि श्रुतः। शिदु यमिन्मद यानदिवदिवा। न दुष्टुती म

र्त्यो विंदते वसु। न त्वावाँ अन्यो दिव्यो न पार्थिवः। मा नो अज्ञाता वृजना दुराध्यः। विन ईर्यं ति मघवन्नि

पश्चितः। नूयामत सुमतो वाजिना वयं। अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः। इन्द्रा मक्ता रोदसी पप्रथ

श्रवः। आसिंदिं त्रियाघ्राध्वृत्स्यां ग्रावः। य नास पुरु नस्र ज्ञामहीरपः। श्यातीना अस्य यज्ञो पीर मा विवक्ष।

कृएवाइव तृगवः स्र यद्वि वश महि। तकार वा या वज्रहिया। निरग्ने या क्रुकतु र्नि कृत्स्य वः। यदा कृत्र

कृशामि र्या वाक लाप। संदृं त्वा मघवन्निन्द्र दधः। सदा स्त्रा णाव सचान यवीणुवा। सयामनुस्पित्यां

श्वोप वावासेद्वषा। स्राष्या न ह्रष्य न्नवपा न मागहि। स्वयं चित्सम न्यातिदा सु रिऊनः। उपब्रह्मं वावा नाध

णा द्दरी। इन्द्रक्रा सानुयीक्राला गाव ष्ठणः। उप द्यां कर्मन्नूतय सानां स्तुका। अन्नाच विना न मसा व दाम

सि। विश्वा सखित्व श्रुतस्न स्तोऽध्यं। द यन्नं स त्वतिं चर्षणी सहं। ऊ यमकारपुरु हूत कारिणः। नकीर

वंतं सख्या वविंदास। मातागा द त्रनिर रामराधसः। यत्र स्क्राय य स्रख्या। तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे। २२९

अप्रामिसच्छमघवन्न यदस तु। पोमा अश्वस्य पुरु तङ्कु वामसि। अश्राना कृ र्महि सत्या मुरंदरः। उग्रं युयुज्म १२२

ष्टतना सुसासहिं। यं हि राय स्पात राधसो नहः। प्रतेगी हारा मवयातुवीमघः। अभुजा अ सामान्ह तिरि

त्रिपं चा उक्रा नमिन्द्र तत्रा वइति तिस्वः। निरकातं विधः पुरुसे दृतं वसु। सखा सा मित्र पुरु हूत वज्रिवः। व्रकमि

दस्य वारता उराम धिः। इन्द्रा श्चिद्धि त्व विक वि जिन्ना गमः। यं ला अस्या अमतत्कृत द्वधः। आ स्तु श्रित्वे रूपने।

इद्वंतंस्तुशप्तुरूढन्तान्नयास। अथाङ्गमुर्ग्ंपृनला सुसास दिँ आपप्राप्यंतावादस्तम मृनीषदे। आनावि
चासुरूल्यइद्यनाथाद्युग्मा। कन्यारवारवायनीतिाह्। मान्य वायद्वियं यद्विया नो। इंद्रासा ममिमे
पिवा। एवानदिंद्वइतुना। मान्य आयद्वि यं यद्विया नो इंद्रस्य नुवीर्याणि प्रावोच मितितिस्त्रिवानी
एता यामितित्रायादश्चात न्नई द्रियं परमं परा विरिस्यान्हो। याज्ञातएच प्रथमामनस्वानितिपंचमी
मुद्दयनवमीचा। अद्यर्यवास्तरतंत्रायतिपंच उन्नमानुष्टुप्। प्रग्नाच स्य मन्दालामदानिश्रासद्यो
याचुमयद्यं संजीषी। इंद्रं कामावसूय्यंता। अग्मन्निर्वेद्यन्। आनन्दंद्रोदरितितिस्त्रियास्त्रि। अगिन्यंाम
बमितित्रायादश्चा। नासीवर्द्वद्वतिसप्त। मानानाअस्मिन्नद्युवन्तितिपंच। अवास्यदाइनि त्रीणि। अम्वावैलीपं
चाइमांनद्धियंतितिदश्चा। प्रवःसतो। अपश्यतमात्ववा प्रो। तदस्मिनय्यमितिषट्। विश्वाजि तइतिपंच। अत्रा
नशात्रुमितिसप्त। अस्मिन्नईद्र इस्तुतो यरास्वतीति। त्रातमाप्तावि दाय्यशं सिर्व दरी इति। ।नसदसंा
वे२ सत्समन्नवनीयन। ।सर्वंतेच सत्मत्रं। परिद्भूर्लचयान्। ।सर्वमिच्छामथः। संव्रलकामनचात्। ।सर्वेति
सर्वमाप्नवानीति। सदस्स्तोमसर्वेति सर्वमिच्छामधः। ।यानि पांचमाङ्गिकानि विश्वदेवाग्निमारुतयोः
सूकानितानिछूर्वालेशस्थेकादिकछ्रनिविादश्यालि। पंचैर्द निमवानि पांचमाङ्किकानि सामसूक्तिका
निरट स्लांता। प्रायेपउगसादैर्यान्। नस्वस्तिनामिभीतीयंछूवर्णिाितिवचनात्। ।प्रतिष्ठ्याएकाद:प्रति
स्त्रियाएवा। अर्थवादायमिकादिकानांनि विद्यानानांप्रशंसार्थः। ।उक्थ्यं संतिष्ठाते। उक्थ्यसंस्थामतद
दःसमाप्यात। ।ततोन्तरिक्षं लोकमाप्नोति। अर्थवादायमुक्थ्यसंस्थस्याग्निष्टोमादूर्ध्वंचसामान्ये
ना। ।सर्वस्तामातिरात्र त्रममदः। अग्निष्टोमधस्याविरात्रस्यच नीयमदः सर्वस्तामातिरात्रो भवति। ।सर्ववे
सैः॥

उप४ छ्रि२

सर्वस्तोमोतिरात्रः॥ अर्थवादाय॥ सर्वमन्नाद्यमभ्यन्नः एवं सामान्यो॥ ॥सार्वराः सर्वमाप्नवानीति॥ प्रार्थना॥
तेनायं लोकमाप्नोति॥ अर्थवादाय॥ अतिरात्रसंस्था स्यान्नाद्यमेधस्य॥ ॥द्वितीयादात्रिंशत्रिविकाण्डस्तोमा
त्रिवृद्विकाद्वितीयादष्टः शास्त्रं कर्तव्यं॥ ॥एतेनाद्विजातः शौनकोऽजमिजयं पारिक्षितं याजयांचकार॥
पुराकाल्पार्थवादार्थः पराकृतिरूपं वाक्॥ ॥तदुक्तिमाभियज्ञगाथा गीयते॥ नादत दिंश — नांप्रतिर
पायज्ञगाथा प्रसिद्धिव शाश्वत् तदुक्तान्यापि॥ ॥८ आसंदीवति धान्यादं रुक्मिणं हरितस्रजं॥ अबध्नादश्वं
सारंगं देवेभ्यो जनमेजय इति॥ आसंदीव यद्विष्ठानं दारावाश्वान्यैः द्वमाणं निबद्धकाव्वेतदरि
सारंगं दाव त्याजनमेजय आलब्धवानिति यज्ञगाथायज्ञस्तुतिः॥ यज्ञसंबंधा
तस्त्रुजं सर्वालंकारासंस्कृतादेवेभ्यो जनमेजय आलब्धवानुः इति यज्ञगाथायज्ञस्तुतिः॥ यज्ञसंया
गाथागीस्तुतिः॥ ॥एतस्यैवपूर्वद्विरात्रस्य पञ्चनीडामतिरतिरात्रस्त्वा॥ नायासनो॥ एतए वाह्णः यथा क्रमः
दनीयचतुर्तीयं ज्योतिः संज्ञकाऽतिरात्रस्तानीयासनेन शौनको याजयांचकार॥ ॥गोस्तोमेन भीमसे
दनीयचतुर्तीयं ज्योतिः संज्ञकाऽतिरात्रस्तानीयासनेन शौनको याजयांचकार शौनकः॥ ॥आयुस्तो
सनेनाश्वत्थिकाहश्चदनीतृतीयं गोसंज्ञकं मदस्त्रस्ते मासने याजयांचकार शौनकः॥ ॥आयुस्तो
नस्कृतासनेन॥ एतएवपूर्वश्च पञ्चनीआयुः संज्ञकातिरात्रस्तृतीयं तेनश्रुतसेनं याजयांचकार॥ श्रु
नःशौनकः॥ ॥सार्वपारि॥ द्वितीयाः उग्रासनादयः॥ ॥तदुक्तिमाभियज्ञगाथा गीयते॥ वदन्माणिका॥
॥पारिक्षिता यजमाना अश्वमेधैः पारावरं अजहुः पापकं कर्म पुण्याः पुण्येन कर्मणेति॥ पारिक्षि
नाः पारावरं पुत्रपौत्रादिभिरश्वमेधयाजिभिः पुण्यापापकमतित्यजुः प्रायश्चित्तार्थं तेनाश्वमेधि ३३ :
याजिनो भवेति॥ ॥अभिजितानदरूपं तानायाइन्द्रउरईजः॥ उक्थ्यं सर्वज्योतिर्दनीअभिजिदतिरात्रस्तृतीयस्ते १२४
निश्चवानृभ्यपाला याइन्द्रउरः॥ ॥तदुक्तिमाभियज्ञगाथा गीयते॥ उत्तिष्ठाश्वान्यो॥ सपनेन्द्रनयजतिपुरा
याइन्द्रउरन्याप॥ अमायहिंदः सामिनवाल्लगोन्यो विजितवन्निवितिः॥ ॥विश्वजितेनरूपर
रअश्वमाधिनयजतिसतिरुशईद॥

कु५ ...का॥२

आङ्कारईडाविदद्धः। एतत एव शार्वअहनी हुतीया विच्छिदितिरात्रस्तानावोदकः परआङ्का
ओरईडा। ।तदुक्तं छंदोगपरिशिष्टे यङ्गाधाजीयात।आश्वआप्रश्चन्याशांखेतरात्। ।आङ्कोरस्यपरस्यादा
म३ शंमथ्यौंऽधन्नदी दिरण्यंनारनःकोरात्याहिरणः प्रसन्निमंदानति।आक्रारापनस्य प्रसन्निस्वामावदि
ग्रादत्वात्। ।मदाभवमतिराचकानदमरुत्साविहिंतईडा।गानमस्यचत्वरुतरात्मामङ्ग्यचमादि
कशार्वअहनीउक्तिएवं महाभव मतिरा चस्तुतीयंतननताहारानास्यामाधनमरुत्तोऽस्त्रामनामाविहित
ईडा। ।तदुक्तं छांपियङ्गाधागीयात।सर्वस्यार्थस्यस्तुत्यर्थः ।मरुत्तः परिविष्टारा नरुत्तस्यावस
न्गृहे।आविक्षिन्तस्याग्निः स्वधा विश्वेदेवाः सभासद इति।इयंविभूतिरस्यामधमाडिनामरुतस्या
सीत्। ।नानादास्यस्ताहवनाःसदौमासादावन्चद्धःविशिष्टस्यव्रद्धधानस्यकामपिासकस्यफलार्थं
वादोयं। ।प्राचीदिग्वा[illegible]दानलदिग्संबाधस्य क्रियातत्मिथ्यात्विजयदिग्विभागाः। ।दक्षिण
लणः।दिग्नुत्वरणामनुवर्तते। ।प्रतीच्यच्चार्यः।दिग्नवति। ।उदीच्यपक्षआषष्ठी निर्देशादन्यत्रापिद
कसंबंधः। ।यदन्यद्भूमंपुरुषस्य स्वआलक्षणानांस्यौ नूनमिपुरुषप्रडालक्षणस्वबजें दिग्दानमितितत्रांतरेस
।श्रोत्रियादीनकाणां।नादयदोऽत्रकाऽत्रन्यायका इति ज्ञातपथ्यस्फातेः। ।माध्यतुयाजनं।विडयमध्ये
पुराष्ट्रः समधिमागः। ।पंचपशुर्विशाखयूपः।विशाखोधिविधशाखायूपस्तच पंचपशावउक्ता[illegible]
ग्राधर्यविविहितादवताइरुस्वरूपादर्शनात्। ।संवत्सरप्रपुपशवः।रुद्रपशावावत्सप्तमाणांवसंनादास्य
प्रत्युत्तकर्तव्यः। ।पलाशयाग्निसायसंनानाप्रसामयाएकतंत्रं प्राप्तादाने कार्यादकत्रदानाच्चविन्नवात्।
।ऐंद्रायीणस्यावालवत्सर्वविन्। ।मारुताःपर्जन्यावाबपक्रिाअन्यत्रापिदेवताविकल्पःकालविशावत्सत्रोपात्तःयो

णेश्वर्यविद्यो स्वास्यानानू॥ ॥मित्रावरुणाः ग्नारद्धि॥अत्रापि देवतास्तत्र्य शषं समानो ॥बार्हस्पत्यारूनं त
पूर्ववद्या स्वातानाः॥ ॥ऐंद्राविष्णवाः त्रिशिरा॥प्रसेवपञावः॥एन्द्राविष्णवाः शिशिराः कालेपूर्ववल्लुक
तेत्राः॥ ॥प्रजापतिरस्यामाधानस्थानुरूपामधमपश्यत्॥उक्तस्यानय श्वत्वन्निर्वर्त्यिपुरूषामधारस्य या
गं साक्षात्कारं मनुः॥ यामुरुजामधिावरूपशः॥तस्यायं पुरस्तात्पुराकल्पः प्रार्थवादश्च यातः॥प्रजापतिः कि
तस्मान्नयया गंनिर्वर्त्यिपुरूषमिधारस्यं यागे साध्यसाधनसंबंधद्वारतावदनुपलब्धयान्॥ ॥नस्य यदना
ग्नमस्वामाधनासीत्तस्सर्वंपुरूषामाध्नाप्नात्॥ ॥मदानाम्य स्यापनार्थ इति वादः॥ ॥तया एवित घउमा
नायत्पुरूषामाधनयउन्नतयदस्यानाम्नमस्थामाधनभवति तस्सर्वंपुरूषामाधनाप्नाति॥यथा प्रजापति
स्त्राधिव्यात्मानिकापियउमानः पुरूषामाधनानिलखितं फलमाप्नाति॥ ॥सर्वमास्थामधिके ॥मसर्वि
स्थानिर्वपतीत्यवमादिकमिति कर्तव्यतारूपं पुरूषमेधधर्मास्थामधिके भवति॥ उपरुजनस्य॥उपरुजनस्य
७ मा पंचसप्तविंशति पूर्णाहुत्यवैदिक आस्थामधिकस्यानिर्वर्त्तिकाभवति किं उपरुजनए याये न भावनिविका
रायं पुरूषालंनादिष्ठानिपादाविधिरिहोपरुजन व्याहृता निप्रलः॥ ॥अथाम्नायकामायदाग्नपथिके
तद्गतिरुद्धीसिातिस्वरूपस्थ्यास्त्रीतिदवीधिए कल्पविष्का॥ ॥अग्निर्विकामादेवानामीस्त्ररससर्वमेवेद
वानां प्रीत्यै॥ अग्नायकामायचा स्यार्थवादः॥ ॥अग्निर्विद्वान्स एवास्मै यज्ञं दहाति॥अग्नाय दात्रे दवि ३२१
यत्नुकर्तव्यंतस्यायमर्थवादः॥ ॥अग्निर्वैपथिकृत्स एव नं पुनर्यज्ञपथमपिपातयति॥अग्नये पथिकृते ७२५
ता कर्तव्यामितियदुक्तं तस्यायमर्थवादः॥ ॥आलभते क्षत्रियं वासहास्त्रलाशातामननावकाय संवत्सरा
त्याम्हजतो॥ पूर्ववदर्थसमस्यास्वर्गं दीयातनापुरूपे ब्राह्मणाताजानी॥ यं क्षत्रियउानीयं वासहास्त्रलाग द्वी

राताम्चान्यधिकनावक्रीयसंवत्सरायास्टडोंति। अष्टचरूणाइवास्यापितसौरव्यारहिताः। सर्यका
मिनमन्यत्राज्ञत्यचर्यान्नियाचिवानुरहौरस्ति। अनावर्तयेताम्यत्रादृष्टादिग्दानाधाविवरोचराह्
त्रायागादयमन्यधिकाऽर्द्धलिन्याता। अथानुमतायपथ्यायैस्वस्त्यायदितयाहि इति संवत्सरं द्वौ सिया
तानित्रीलि द्वौ स्विसंवत्सरं कार्यानि। मासाचित्रेर्विपर्यासे। आत्मामधिकःसाविज्ञेरश्दरदविपर्यासमनुष्ठ
यानि। पारिल्लवीयेलोशरांसानि। पारिप्लवीयौर्विपर्यासंनाराशंसानि कार्याणि। अथ अनुमत्यानुमतानेन
याऽजयद्राइति। अनुमतय इति यदुक्तं तस्याद्यर्थवादः। वाग्विपथ्यास्वस्तिःस्वस्त्ययनान्यनघाऽयज्ञ
नायकारा ति। पथ्यायैस्वस्त्यय इति यदुक्तं तस्याय मर्थवादः। इयं वा अदितिः प्रतिष्ठा या अदिति रस्यानावे
नैतदरीनायामंततःप्रतिष्ठापयेति। अदितय इति यदुक्तं तस्यायमर्थवादः। १० शौनःशेपं प्रथमे। शौनः
शेपमाख्यानं ज्योतिष्टोमाधिकानां प्रथममाचाष्टे। यथा शुनःशेप आजीगर्तिर्यूपे नियुक्तः कामनुचाहतस्त
चाष्टे। प्रथमस्य च सूक्त निगदतः शुनःशेपस्य प्रथमेकस्य नूनमिति च बमादिक निगादयाव स्वाप्याइ
याऽनुद्रवदित्यर्थः। काक्षीवतं द्वितीये। काक्षीवतमाख्यानं द्वितीयमाचाष्टे। एकोनविंशतिम्। यथा
कक्षीवानौशिजःस्वनयनामा याय सनिं ससानः। कक्षीवानुशिजः पुत्रः स्वनयनाम्ना याय राज्ञः निस
निं ससानदहिं तां रत्नानि च प्रददौ। उत्तरमेवसूक्तं निगादतूर्णा तारत्नमितियेनता। श्यावाश्वं तृ
तीये। श्यावाश्वमाख्यानं तृतीयमाचाष्टे। यथा श्यावाश्वपार्चनानसो विदर्भ्यो सनिं ससान। तथा
तद्दूतकमिवाचाष्टे। यथा श्यावाश्व आर्चनानसो विदर्भ्यो राज्ञो निं ससानादहिं तां तद्वात्। ॥

निस ९

तद्

ष्ठा नर इति च सूक्तं । निगाद दिति प्रागुक्तमनुवर्तते । भारद्वाजं चतुर्थं चतुर्थमाख्यानं भारद्वाजं क्रम

शः प्रदन्याचष्टे । यथा भरद्वाजो बृबौ तक्ष्णि प्रस्तोके च सार्ञ्जये सनिं ससान । तथा दृष्ट्वा कस्तिवाच

ष्टे । यथा बृबौ राजनि दिविष्ठवर्णपि ससदे प्रस्तोके च राजनि सार्ञ्जये भरद्वाजः सनिं ससान । दक्षिणां लब्ध

वान् । अधिब्रुबुः प्रस्तोक इति च तत्स्त्रः । अधिब्रुबुः पणीनामिति दृष्टि तत्स्त्रः प्रस्तोक इत्युराधस इत्यादि इति

च तत्स्त्रः एताः सप्त निगाद तां ब्राह्मणवानुद्रवन् । वासिष्ठं पंचमं । पंचममाख्यानं क्रमशो म्नातनि

वासिष्ठमाख्यानमाचष्टे । यथा वसिष्ठः सुदासः पैजवनस्य पुरोहितोऽभूव । यथा दृष्टा कस्तिवाचष्टे

यथा वसिष्ठ ऋषिः सुदासो नाम राज्ञः पिजवनस्य पुत्रस्य सुदासः पैजवनस्य वसिष्ठः पुरोहितोऽभू

दिति । धनन्वुरिति च सूक्तं । धनन्वुर्दिवतः पाताग्गारि इत्यनुसूक्तं राधामिव सूक्तमित्यादि ॥ देवता सूक्त

मिति प्रसिद्धा । मेधातिथं षष्ठं । मेधातिथमाख्यानं षष्ठं क्रमेणाचष्टे । यथा संगः प्लायोगिः स्त्री सती

पुमान्बभूव । यथा दृष्टा मिवाचष्टे । यथा आसंगो नाम राजा पुमान्भूत्वा स्वीयमनुतुष्य । सुदिस्तुदी

ति च सूक्तं । सुदि सुदीदात तथा तद् इति सूक्तं तां पंचा ब्राह्मणवानुद्रवन् निगाददित्यनुवर्तते । वासंस

प्तमं । वासमाख्यानं तेन क्रमेणाचष्टे यत्र सप्तमं भवति । यथा वत्सः काण्वस्तिरिन्दिरे पारशव्ये स

निं ससान । तथा दृष्टा कस्तिवाचष्टे यथा काण्वपुत्रो वत्स ऋषिस्तिरिन्दिर राजनि पारशव्ये सनिं ससान ।

दक्षिणां लब्धवान् । शतमहं तिरिन्दिरे इति च सूक्तं । निगाद तां । वास्नमष्टमं । वास्नमाख्यानं क्रमेणाष्टममाच ३३२

ष्टे । यथा वत्सोऽश्व्यः पृथुश्रवसि कानीते सनिं ससान । तथा दृष्टा कस्तिवाचष्टे यथा वत्स ऋषिरश्वपुत्रः १२६

पृथुश्रवा नाम राजा कानीतस्तस्मिन् सनिं ससान ... । आ सत्वं यदिति च सूक्तं । आ सत्

च्यवमादिकं सूक्तं शास्त्रं च निगादतुः ।। प्रस्कण्वेन च मं । प्रस्कण्व एवमाख्यातेन न यमं यथा आंगिरस
मलनवमना चाष्ट । । यथा प्रस्कण्वः प्र षाधुमाथ्य मातरिश्वस निंससाना । तथा तद्वत्कानि चाष्ट
यथा आद्यस्कंपूर्व एव ऋषिः प्र षा ध्रुनेधि मातरिश्वानि राड् नि । मा, तरिश्वा निवासमं त्वत्तिं गातंस निंस
साना । दक्षिणां लब्धवान् । । नृशीदिंद्र स्येति च सूक्तं । नृशीदिंद्र स्य वीर्याणीति सूक्तं निगादतुः । । नाना
नादिष्ठं दशमं । नाना नदिष्ठ माख्यातं कमश्राग्ने दशाम मा चाष्ट । । यथा नाजा नादिष्टा मा न वा ङि
रस्सु सनिंससाना । तथा तत्कृतकं मिवा चाष्ट । यथा अंगिरस्सु सत्रिषु नानाना दक्ष सविद दक्षिणां प्राश
वान् । । क । । यद्यज्ञ नानि च सूक्तं । नाकव लमाख्यातकमा चाष्ट । सूक्तं चाय यज्ञानच्यव मादिकं नि
गादतुः । । नाराशंसानि च वन्ति । सर्वाण्येतानि आख्यानि यो निनराः तं पुरुषा एवं दक्षिणा प्रशंसकानी ना ८
त्यातन रूपणान्न वंति । । पुरुषाचिना राशंसाः पुरुष [illegible] पुमान् नरस्तू पणा प्रशास्यत इति नाराशं
ना ७ सः । नरे यपिरमा [illegible] दं त्रीणि । प्रद्दधाने दर्शनि संपन्नाः प्रशास्यत इति नाराशंसः । । नादनेस्यन्न रूपण
समर्द्दयति । यन्नाराशंसान्याख्यान्या चाष्ट । । २१ पंचविंशति यूपाः । पंचविंशति संख्याका यूपाः पुरुषा मय
नवंति । । पंचविंशाय रन्नयः । एकैकः पंचविंशत्यरत्निः दशाने च्याकाद शारवादिशः । दशाले स्युरानीया
दशारवादिस्य जातीयाः । । पिउदवाउपस्थावा नो । पिउदाबोदवदारु प्रसिद्धाउपस्था वानो पिउदवो । पिउस्य
रुचा दवदारु प्रासिद्धो । उपस्थावानो पार्श्व पवर्तिनाय त्रिच स्या । । राजु दा लाबासो राजा ऽ स्थि भ्रः । राज
नालःस्य ष्मा तकः । । साग्निष्ठाः न वंति । । पंचविंशतिरत्नी पामीयाः । पशावान वंति । । तदा अस्य नानीचर स्मि
समा नारद वतजै वातु । । ओं मिधिका नां सुत्यानां प्रयले वातमं चा । यान्याश्च निचिकानि सोयान् रुकानि गा
त्या

तमस्य च पुरुषः राज्ञामशत्य वमादीनितजांश्यामवादउत्तमं चेतदिशतिदिच्यतां । पंचविंशास्तोमं द्वि
तीयं अदर्शयतीतिशेषः । पंचविंशो वै पुरुषः दश हस्त्या अंगुल्यो दश पाद्या द्वावूरू द्वौ बाहू आत्मा पंचवि
शइति आत्मानमेव पंचविंशमभिपुरुषस्य स्थितं । तादृशं स्थलस्य रूपेण समर्दयति । पुरुषमात्रं पुरुषं रूपेण ।
पुरुषः ब्राह्मणो राजन्यो वा पुरस्तात् प्राजापत्यः । पुरुषः पूर्वमेव ब्राह्मणः क्षत्रियो वा परिक्रीतं अपरः पशुर्गो
मृगः स्पृशनीयो ऽस्पृश्यः एतं प्रजापतिदेवत्याः कर्तव्याः । गोऽश्वाजावयः शरभउष्ट्रो मायुः किंपुरुषश्चानु
स्तरणाः । गोशदयः पंच पुरुषस्यानुस्तरणाः कार्याः । पशवश्च पंचविंशतिं पंचविंशतिः पंचविंशतायचातुर्मा
स्यादेवतास्याः । पंचविंशतिः पशवस्तावच्चातुर्मास्यदेवताः पंचविंशतिरनुगृहीतव्याः । अग्न्यादयः पितृश्चान्ते
ये शकुनेः कवडोमिदृशुचितरास्त्र येषकादेवता शाय पंचपंचविंशतिः पुनः कानिवंडानीयानि ॥ ३
एताविसमाविदेवताय चातुर्मास्यादेवतास्यर्थायामवादेवतानां प्रीत्यै । चातुर्मास्यादेवतानां सर्वदेवता
त्वात्य एषपशवः आलभ्यन्ते इत्यर्थवादः । अथ तं लतं पुरुषमालभमेव ब्राह्मणादीरतामवरइयकादश
तिरश्चलवान्तिः । अस्ते रतं पुरुषं पुरुषं खिरसं कारेशालभमेव ब्राह्मणादीरतामवरउत्तरास इयकादश
तिः प्रणवाजलधमस्तिराश्चाति । वार्यते । अग्निर्मृत्युशिया प्रियः । अग्निर्वैश्यशिरावमादिकानां शरयोतारा
तिः प्रणवा जलधमस्तिशाश्नाति । वार्यते । अग्निर्मृश्यशिया प्रियः । अग्निर्व्यश्यशिरावमादिकां शस्वोतरा
काआप्रियोत्तरं वंति । लैनमरपुरश्चाभिगोतायेव । अभिगाइतिपरिशिष्टमिनमान्नविदसो मानिताम्वइश्य
कोआप्रियोत्तरं वंति । अथ पुरुषायापस्पृशंति । कोशं नाम मारुतमोशवमिति । कोरां ३३३
तस्तलमावापता नाथ्यवयया अन्वानाथ । अथ पुरुषायापस्पृशंति । कोशं नाप्ता मारुतमो शवमिति । कोरां ३३३ १२२
रानयंतां श्रृंघृतान्वोदेमेंट्पाणंवा आकृतंपी तां पुंकेंशौशवंपहुस्तमयो । संज्ञं यां मनसा ज्ञानपतिष्ठाना सं
शप्तं पुरुषं यामनसाऽग्ना यामारचानसाम्नाउ ज्ञाताउपतिष्ठाते । २ अर्द्धः । पुरुषमलोनारायतिनहोता । स
दस्तशीर्षा पुरुषः इत्यानन्तपुरुषमलो नाम साम वालखिल्यानां नाकनहोता वाम्लोता पुरुषमेवोप दायायायाहिशस्त्या
अनिसृष्याता । अथादेन दक्षिणउपतिष्ठंतापरयियांसमितदन्योदन्याऽतंता १ ५१

ग्यामकिक उपस्थानं कुर्यात् । अथ यजमा
रस्य चिकुरःपरपियां प्रवाला मह्दीशन्विरियवृमाधारत्यक्ता न्यां का न्यामकिकउपस्थानं कुर्यात् । अथ यजमा
नं त्रिषड्जयंति । अथानंतरं मृत्विजा यजमानं त्रिषड्जयंति अगदेरु अंगलीयर्यः दृणा न्यामुपमार्जयेन्निसर्पदक्षि
णास्पादादरतान् । उनादवाश्रवदितंमुन्यानि चादविषाजीवनायकमंदीन्यांलनासिकान्यांचातांश्चावाउत्पल
नंमियत्नुप्रवंस्स्रक्तिः । उतादवाश्रवदितमियानन दो तामुं वामित्राद विषाजीव लायकमियाने
जनमियत्नुप्रवंस्स्रक्तिः । उतादवाश्रवदितमियानन दो ता । वातश्रावाउत्पलवनंमियानना ध्वर्युः । प्रतार्यायुरितिनि
जवल्ला । अदीन्यांतनासिकान्यात्रिय्यजाता । वातश्रावाउत्पलवनंमियानना ध्वर्युः । प्रतार्यायुरितिनि
जवल्ला । अदीन्यांतनासिकान्यात्रियजाता । दीनां ताः सांनिर्ऋतीनांदनात्रादयस्य चिकुरा यजमानेएकेक
र्ऋतीनामकिकया । प्रतार्यायुः प्रतरंनवीयइत्याः तासांनिर्ऋतीनां । शंनइन्द्राग्नीनवनामावानिरिशिर्यनाः शंतातीयाएतासा
या त्रिषड्जयंति । । तिस्रस्त्रिस्तिस्रस्त्रिः शंतातीयानां । सङ्ज्ञायामहविषीमुपसिनानयंति । सङ्ज्ञायाम
मर माम्नायकमिलहोत्रादायायाधादद्भिष्टायजमानं त्रिषड्जयंति । तावधीवासनसोप्रासुवित । पुरुषमहविंबीच
पुरुषायमहविर्जीयजमानस्यप्रथमत्रिगामुपनिपातयंति । पुरुषमहविष्ट्योतायवयथ्यान्यामाध्यमहविष्ट्योउस्राक्षयारवयु
। लितायवयजमानात्रिमिथ्यति । तिपुरुषमहविष्ट्योतायवयथ्यान्यायस्यारामरानियत्रिमिथिन्यः । हानामहविर्जीपरिह
देयदीति । । परिवृक्ताप्रपाणायानाक्राहानासराियस्यारामरानियत्रिमिथिन्यः । हानामहविर्जीपरिह
देयदीति । । परिवृक्ताप्रपाणायानाक्राहानासरायस्यायानयांउजानायानाक्राहाश्व,नइयनयाश्रध्वर्युःपा
त्य६ क्राचमहविष्ठेनयावल्लावावातामप्रपाणचावक्षातयनयांउजानायानाक्राहाश्व, उग्ररानिरुग्ररात्रिः यत्रिमिथंतिउक्रा
त्याजत्यांनसिरियस्यारामराभियनयातायिविष्ट्यधिकारात । वावातावमहविर्जीसुप्रपाणच वशंता
न्याऽत्रिमिथिनीन्यायाउन्नरास्ताविरन्यामथवत्प्रत्यत्रिमिथंति । उदीर्घनायुर्दीर्घतिः पतिवतीत्यरपा
यश्राक्ताःस्वःस्वन्यारुइति । । पूर्वान्याध्वर्युः नासारायस्यरेवातइति । आविर्त्तन्नादायामथिमहविर्जीकुछापर्यंति ।
उदीर्घति । विश्वावासोऽअश्मतीरीयातसरधमियताउछापिन्यः । आविर्त्तन्नादायामहविर्जीसुलोपयंति । मालान्याउवामदर्शति
मानाचसुनीतयरायमीयघायुगमितिरावरनुमंत्रा । मी । यंतेतादात्रादयामहविर्जीसुलोपयंति । मालान्याउवामदर्शति
हरिद्रकोः६

×पतिवत्युदीर्घति । विश्वावसोऽश्मन्वतीत्युछापिन्यः । । उदीर्घनायुर्तिजीवलोकं । उदीर्घातं:×२

इत्येव होतायास्ययमोंववस्वतमितिइत्यानाज्ञानोयथाध्वर्युंवरस्यायतिइत्यनाध्वर्युः। ।ब्रह्मानुवाचयति।ब्रह्माण
द्वितीयाचयन्तिराष्ट्रान्नानुमंत्रयात। ।सदसिब्रह्मवद्योरूक्विजः सदसिब्रह्मन्विघेवदेनिावरुणमाहाके। ।गावो
यवमितिहोताध्वर्युंपृच्छति।गावायचंप्रथुनाश्चर्यास्त्रिहजिनितिहोताध्वर्युंपृच्छत्यानयचा। ।द्वितीययाप्रत्याह।सेयह
येयवसाहजनानोनामितिद्यतया। ।तृतीययापृच्छतिहोताध्वर्युंश्रावडानसंसाससयमनुरूनितिद्यतया। ।चतुर्थ्याप्रत्या
हाध्वर्युश्चतुर्थ्याप्रत्याहयस्यानहाद्युहितजायासद्यनया। ।द्विस्तुतीश्चाइत्यायेपिद्युत्मामितिब्रह्माज्ञाता
रंपृच्छतिद्वितीययाप्रत्याह।द्विस्कतीश्चयवनादिकर्यब्राह्माज्ञातारंपृच्छति।द्विसमीचीभिर्तस्यैरंनमितिद्यतयो
ज्ञाताप्रत्याह। ।एकोत्तरयापृच्छति।कयस्ययःकतिसूर्यासिद्यतया। ।उत्तरयाप्रत्याह।एकएवाग्निर्बहुध
समिद्धइद्यतया। ।१३आश्चामविकमाज्यात।आश्चामविकेंचजावादवायंमहाव्रतिकेंचविशाविश्चावेहन
उत्तशंसतु। ।याएकाहिकिचमाहाव्रतिकयाज्येकामस्तायीरुन्तायाराज्ञि।फलार्थवाहयेनफलविभिः
उक्ताविकाहिकेंचमाहाव्रतिकेंचप्रउगेसंप्रवायत।एकाहिकेंचमाधुच्छंदसंमहाव्रतिकेंचऋषिदेो
यादिकेंप्रउगेसंप्रवायत।सितितरमतिवत्। ।याएकाहिकिचमाहाव्रतिकचप्रउगकामस्तायारु
न्तायाराज्ञि।फलार्थवादायेंद्वितीयादविहिरविकल्पानःसवानाहात्रकाःमिहाव्रतान्यचंदिनः। ।अस्याङ्गे
महाव्रतान्यचंदिजानिष्कवल्यमरुत्वतीयसवनःसप्ताङ्गाङ्गोदोत्रकाः। ।राजनंपृष्ठंभवति।राजनास्व
मस्याङ्गःपृष्ठंभवति। ।एतादृपुरुषविधेसामयज्ञाउनंतादनोस्यनसाम्नासमर्दयति।पुरुषविधंपुरुषप्र ११४
कारमेतसामार्थवाददर्शनात्। ।अनुचरपृच्छतिचश्चातृतीयसवने।वैश्यादवानुचरःहारस्यपश्चाद्गच्छ ११५
तीयसवनंभवति। ।नाराशंसंविषमुमहः।आवविज्ञानतिशंसनादर्शनादयो। ।पुरू।आविनाराशंसःन
कर्मव्रत्मवधादनंतरंप्रगाथाद्भवति। ।उताएकाहिकेंचमाहाव्रतिकेंचाडपसंशंसेतु।एकाहिके
(कर्मव्रत्मवधानंतरंप्रगाथाद्भवति। ।उतएकाहिकेंचमहाव्रतिकेचाडसंशंसेत। एकाहिके) ॥१०

रेः शस्यात इति श्रुत्वा। ।तादृशं स्वतरूपेण समर्दयति। षष्ठाक्षिकं तृतीयसवनं करोति। ।महत् दिवाकीर्त्यमग्नि
ष्टोमसामभवति। अर्थवादार्थ उपन्यासः। ।एतादृक्षविधिसामयन्महत् दिवाकीर्त्यं तादृशं स्वेन सामा समर्
दयति। महत् दिवाकीर्त्यप्रशंसा। ऽर्थवादः। ।षालस्यं तत्संतिष्ठति। जोत्वश्यं तामतदहः समाप्यते। स्वशाखाति
प्रायेण। ।षालशाकला विप्रुकृषस्तादृशं स्वतरूपेण समर्दयति। उक्तोऽर्थवादः। ।पृष्ठस्य पंचमं चतुर्थमहः। पु
रुषामाघ्य चतुर्थमहः पृष्ठस्य यत् पंचमं तद्भवति। सा कल्पस्याक्रान्ति इदशाः। ।सद्गुरुषं चदीयतां स्वमंडलं पुरु
षामाघ्य सद्गुरुषं दीयात। पुरुषाः किं लब्धा स्त्रलणं चकुं सेव सरं श्रोगवृष्टिं कुर्युः। तषांच राज्ञो वा शानं दहति। ।दशाप्सु
विशारद भूपः। विविधशाखा भूपस्तस्मिन्नु दशापशव आलभ्यन्त। शाखान्तरात्। ।द्वादशाद्वादशानुपशवः। द्वादशाद्वाद
शा क्रामणमुत्पशावान्नवतिः। षयां यावत्संतश्चालनिवक्रामणाश्चामयेयत्। ।१४ब्रह्मस्वयंभुतापानप्यतास
र्वमिमाधव क्रयस्तस्या यं पुरस्तात् पुराकल्पस्वरूपाऽर्थवादत्वात्। ब्रह्म किल स्वयंभु तापानप्यत। ।तत्तपक्र
श्चिद्भूतनवित पस्यानंत्यमस्ति इदं तत्सार्वभूतानात्मानं जुहवानीति। विशाखानिपातः। आनंत्यमपवर्गस्यैं
तपसा फलमस्ति इदं तत् द्विसार्वभूतात्स्यात्मानाममकां तत् सर्वकृतु विशिष्टदर्शनं जुहवा। निश्चयेय चमे दृश्।
१७। नसार्वभूतात्मानं जुहवासर्वाणि भूतानि सर्वमिमाधवज्जुहवांचकार। तद्ब्रह्म स्वयंभुसार्वभूतात स्थावरजंग
मस्थात्मानमहदृश्तदर्शनं जुहवा सर्वाणि भूतानि सर्वमिमाधस्यक्रातोऽजुहवांचकार। ।ताताद्वैसार्वभौमंभूतानांश्रै तत्र५
ष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्यैत्। मात्रेष्ठ्यं प्राधान्यं स्वाराज्यमानसी सिद्धिः। आधिपत्यं प्रभुता। ।एतत्सर्वं ब्रह्मणा प्राप्तम्।
।तादृश एवितद्यजमानो य स्सर्वमिमाधवन यज्ञात् सार्वभूतात्मानं जुहवा सर्वाणि भूतानि सर्वमिमाधज्जुहवांको
ति। यश्चैवं तद्ब्रह्म स्वयंभु तात्प्रवा द्वापि यजमानः सर्वभूतन्यूरा। एर्यादि नीसर्वमिदयाजी सम्यग्दर्शन संप
न्नः सार्वभूतात्मानं सर्वभूता। [illegible] तीति हृदानुकरणं। ।तलाविसार्वभू

हृतानां श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यं माधिपत्यं पर्यायति । तानानन्दर्शाननसमें पत्र्यन्नात्मया ऽ श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं
पर्यायति सर्वतः प्राप्नोति । ।ज्योतिरूपमधिकं पुरस्तात्कर्म । प्रागग्नीषोमीयात् । ।अग्निष्टुदिन्द्रस्तुदित्यादवस्तुस्त
यस्तुत्यम्मासज्जेत । सर्वएव सर्वामावाद् दशरात्रायज्ञक्रतुर्भवतीति तस्यौ अग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । इन्द्र
स्तुदुक्थ्यो द्वितीयमहर्भवति । विश्वादवस्तुत्तृतीयं । चत्वार्यसूर्यस्तुति अस्य मासज्जेत । ।ज्योतिरूपमधिकं पंचमम
हः । ज्योतिरूपमधिकं मध्यमे पंचममहर्भवतीति चात्त पत्पत्रकृतिः । ।तच्च ऋषभमासज्जेत । तस्मिन्नेव ज्योतिरूपमधि
कं पंचमाऽहनि ऋषभमासज्जेत । ।वाजपेयः षष्ठं उपरियाज्ञा वाजपेयः षष्ठमहर्भवति । ।आप्तोर्यामिः सप्त
मो । आप्तोर्यामिः सप्तममहर्भवति । इतिवचनात्पत्पत्रकृतिः । ।तत्र सर्वान्निमधानासज्जेत । याकश्चालिनः ।
तत्र तस्मिन्नाप्तोर्यामि सर्वान्निमधानासज्जेत । मध्यानां दाम्भ्सृत्यायाकवशालि स्मात् प्रजापतिरकिकस्य
नतिकवित्ताकविदव वास्तुनानाग्रकारान्नाधर्यावि सर्वास्मिन्हुतोनीतिरानपायं । ।वपावपावतंजुहोति
यद्वपावंतः पशाचरणोऽवपादोमः । ।यावाऽवपाकानां श्रवपाकानां यावाजुहोति । ।संप्रस्थामाषधिवनस्प
तीनां प्रकिरंति । उषधीवनस्पतीनां संछेदं प्रदक्षिणपशुः । ।त्रिणवस्त्रयस्त्रिंशात् अष्टमनवामे अहनी । त्रिणवमष्ट
ममहर्भवति । त्रयस्त्रिंशं नवममहर्भवति । ।विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठोऽतिरात्र उत्तमं अहः । सर्वमयस्यो
त्तममहर्विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति । सर्ववेदं विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वे
सर्वमेधः सार्वभौमं सार्वभौमं नापवानीति । फलात्वर्थवादः यां । ।विंशतिपशुर्विश्वाख्य यूपः । विंशतिं पशूनां आयस्मि ३२५
न्नालभ्यंतः । विंशति पशुः विधिधगाख्या पूर्णा भवति । ।चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशातिश्च पञ्चवः । वसंतादिषु उग्रा १३९
मन्यादीन्प्रत्यृतु चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिश्चालभेत । ।अत्र सर्वमेधः संतिष्ठते । वक्ष्यमाणदक्षिणाविकल्पा
त् । अत्र संतिष्ठत इति वचनात् । ।सहस्रमिव दीयते । सह मिसपुरुषं प्राचीदिग्ब्रह्मणे दक्षिणा अध्वर्यवे प्रती

यद्यायकृदीयकानुतनादवक्षेत्रकाद्यन्यानक्राद्द इतिमन्त्रान्तः ।१५ गार्हपत्याद्धरारत्निमनुप्रहृत्य। अरण्ये
प्रव्राजेदिति सूत्रार्थः तां गार्हपत्याद्धरारत्निं। आहवनीयउत्तरारत्निं। आहवनीयमग्नावुत्तरारत्निं प्रक्षि-
प्य। आत्मन्यग्नीन्समारोप्य। दक्षिणाग्निमपि वक्ष्यवचनात्। अरण्ये प्रव्रजेत्। न ग्रामं प्रविशेदि-
त्यर्थः। विश्वकर्मन्हविषा वर्धनेन। विश्वकर्मा नाम भौवनोऽन्तत ईशः आत्मानमिष्टवान्। तं हृषि-
रुवाच। तं विश्वकर्माणं भूमिः किल विशिष्टुन स्त्रीरूपिणी सा ह्यादुवाच। न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्व-
कर्मन्भौवन मां दिदासिथ उपमंक्ष्यतेऽहं सलिलस्य मध्ये मृषैष ते संगरः कश्यपायेति। हे विश्वकर्मन्भौ-
वन मां दिदासिथ दातुमिच्छसि। अन्येभ्यश्चातुरः कश्यपाय दातुमिच्छतः एष ते संगरः प्रतिज्ञातव-
ता मृषा। किं कारणं। यन्मां सलिलमध्यमङ्क्ष्यतीं क उद्धरिष्यति। इति। यद्वा स्थावराशक्तिनदीयातइति। ॥
तां कश्यप उद्धार। विश्वकर्माणमाहविष्यत्यन्तं ममङ्क्षुं तीमुदाक कश्यप ऋषिः उद्धृतवान्। विश्वकर्मन्भौ-
वन इत्यस्य वैवनादिदाकार्षिणीवादस्य स्यायं सो ह्युपाख्यः। ज्ञानकर्मसमुच्चयकारिणा यजमानेन परमात्म-
दर्शनसंपन्नेन सर्वोऽपि धर्मः कर्तव्यः। स एव यथा वावादितं भूमिरेनामपि सर्वं कर्तुं पारयति। सुचिरेण
त्रकं नृतिनिवर्तयो। यन्मूलः प्रत्यावर्त्य उद्धरणं समा॥ ।१६ वाजप्रसव्यब्राह्मौदुंबरं रथचक्रमारोहति। वाज-
वाजस्याहं सवितुस्सावसत्यसवस्य बृहस्पतेः उत्तमं नाकं रोहेयमिति। वाजस्यामिवा मादिकनमंत्रेणब्राह्मौ-
दुंबरं रथचक्रमारोहति। इंद्रस्य तिह्रुत्रिय यजमानो बृहस्पतेरियस्य स्थानं प्राप्तं तामावेडास्यति। ॥
मरुतामिति विरोश्य। विशय यजमान बृहस्पतेरिवास्य पदस्यानुरूपः। तस्मिन्नुपविश्य यावद्विद्वरथांक्रः संप्रवित-
त्ये २

त्रिः सामगायति। तस्मिन्नृचयाकब्रह्मासनमंत्रेण पविश्य अविद्धनाभिं दघ्न उद्भित अस्य संप्रविशन्तो ब्रह्मा त्रिः
सामगायातु। अपिवाजपत्रिः पदान्तरं वाराहानु तस्यैव साम्नो यदानिं वक्ष्यमाणकं त्रिर्जपेत्। आविर्मर्या
आवाडों वाजिनो अग्मन्नू। देवस्य सवितुः स्सावः स्वर्गं अर्वन्तो जयातेति च। एतच्च जपजायवद्धा। तन्निवमं
त्रिण प्रत्ययवराहेति। वाजस्यादमित्येवमादिकेन। अवराहमिति प्रत्ययवरोहणविकारः। आरोहणमंत्रस्य
प्रत्यवराहणे उत्तमं नाकं सादयमिति विकारः। मधुग्रहस्य प्राणग्रहं तं दायि चापयच्छति पात्रे ब्राह्मणे
तत्पृष्ठतामवानुवर्तन्ति। वाजपेयइति चं मधुग्रहस्य अद्युग्ना समर्पितस्य हिरण्मयेन पात्रेण प्राणग्रहं
हृयिवा हिरण्मयपात्रे एव च मधुग्रहः। कथं चित्तु उपयच्छति पात्रं प्रतिष्ठ क्रीयादिश्यधिः स्त्वायिनं सहिर
ण्यपात्राणि एव मधुग्रहं ब्राह्मणाय ददद् अमृतमायुरात्मन्यतो अमृतं त्वायुर्हिरण्ये तेन सयं जोगं कामयान्तं के
कृता। दिवमर्यं यजमानाराहतिस्वर्गमिर्यं यजमानारोहतीति वा। मंत्रे विकल्पः। यूपं राहं तन्मखपुरे
र्पयंति। वाजपयाधिकारः। प्रस्तत एव वाजपायायूपत्नी यजमानो। यूपमारोहतः। तत्र यजमानविरायजमा
नेजषपुरीषराह्नौति। राजसूययज्ञान्निविक्रायजमाना ब्रह्मन्निति पंचस त्वा ब्रह्मालमामंत्रयंति। प्राकरो
नः त्वापातनराजसूयेंऽत्रिर्यिजमानो ब्रह्मन्निायवं पंचस त्वा ब्रह्मालमामंत्रयाति। त्वं ब्रह्मासीत्यवस २२६ १५०
र्यत्र प्रातिष्ठाणाति। प्रतिवचनं ब्रह्मा करोतीत्यर्थः। सतोसिसत्यप्रसवइति प्रथमा। त्वं ब्रह्मासीत्यवमुक्तः स
वितासिसत्यप्रसवइतिस्वणुयात्। सब्रह्मन्नित्यवं प्रथममामंत्रयातत्तथा त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह सविता
सिसत्यप्रसवइति स्फातेः। इन्द्रोऽसिविश्वौजाइति द्वितीयं द्वितीयस्त्रामंत्राणं ब्रह्मा प्रत्याह। त्वं ब्रह्मासि रुद्रोऽसि

को

विश्वोजा इति। ।विकाणाऽसि धर्मपतिरिति तृतीया। तृतीयमामंत्रणं ब्रह्मा प्रयाद। चैव ब्रह्मासि विकाणाऽसि धर्म
पतिरिति। ।रुद्राऽसि सुशेव इति चतुर्थी। चतुर्थमामंत्रणं ब्रह्मा प्रयाद। चैव ब्रह्मासि रुद्राऽसि सुशेव इ
ति। ।चैव ब्रह्मासीत्येवं पंचमः। पंचममामंत्रणं ब्रह्मा प्रयाद। चैव ब्रह्मासीत्येवमादिकं। ।मनसा सोऽदि
त्यमायो प्रयतो ददाति। अस्मै ब्रह्मणे यजमानो मनसा हिरण्मयो प्रयतो चलंकारो ददाति। ।ततो मन
सा प्रतिगृह्णाति। दक्षिणा मंत्रैर्मनसा पठनीयार्थः। ।अश्वामयरु चिजा रत्नानाधारयंता वृद्धदयो ;
संस्पंदिनां स्नापयंति। अश्वामाय काती होता ब्रह्मा उद्गाताध्वर्युरित्येतद् ऋत्विजश्च बंधनानि धारयंतः स्व
श्वं हृदयायाः किं विशिष्टायाः संस्पंदिनाः परस्परं स्पंदिनोः स्नापयंति। ।अनेनायमास्वनामाध्वजना
ऋत्विजयनाम ब्रह्मण्युक्तिनायाः इति। अनेनायमित्येवमादिनामंत्रेण गृहीताश्च रशना ऋत्विजः स्वहृ
दयायाः संस्नापयेयुः। ।यदि विनं यजमानमग्ना द्विऽतिमरायियुर् हृच वं चतिजापत्। यदिवाक विशेषवि
नएनमस्वं यजमानमनपृष्ठोऽतिमरायियुः तानायजमानोऽदं चवं चवत्र पत्नि येताम्यजापत्। ।संस्थिते
मध्याह्नेऽदन्यादवनीयमग्नितो दिक्षु प्रासादान् निमिंचेति। ।अश्वामध इति वर्तते। आश्वामधिकमध्याह्नेऽदनिसं
स्थितयजमानपुरुषा आदवनीयमग्नितः सर्वासु दिक्षु प्रासादान् कुर्वीत। ।तानुपरिष्टात्सनिमाथैः प्राकारैः
परिवृंति। तान्प्रासादानुपरिष्टात्प्राकारशिखरैः सगवाक्षैः परिवृंति परिवेष्टयंति। ।सर्वौषधिन् ऋत्विजो राज्ञी
र्जुहुति। ऋत्विजो ब्रह्मादयः प्रासादानाकृत्य सर्वौषधिमाद्यर्थविविदितां आद्यर्थविरवमंत्रैर्जुहुतिति गवाक्षैः। दैः॥२
।प्रातरनुवाकावसायां प्रत्यवारादंति। सर्वशत्रं कृत्या प्रातरनुवाकावसायामृत्विजः प्रत्यवारादंति। ।परिकर्मिता आ
राद्दंति तज्जुहुयाद्यात्। कपरिकर्मिणस्त्वत्र कुर्वाः प्रासादानारादंति। आकृत्य चक्कु कायाप्रदयात्सुवितु। ।अथा

दौः ४

घुराक २

त्रयं सदाश्च गावक्रीयः । शुक्लः पिंगाक्षो वलिनः शितिककाव कौविकृधः खंडा वेडः खंजतिस्तमादायनदीं
यंति । अथ ब्राह्मणस्यामधावन्तयएवं अवभृथं प्रवृत्ता प्रात्रयं सदाश्च गावाश्च वक्रीयः किं विशिष्टा यत्रा
त्रयः शुक्लः पिंगाक्षः वलिनः तिलकाश्चावलीषु यस्या विकृधः कुष्ठी खंडा हीनांगः वंडः प्रजननासमर्थः ख
ञ्जतिः प्रसिद्धः एवं तमादाय नदीं यंति । । आप्ये न मुदकं चिप्रगाध्य यदास्योदकं मुखमास्यं । तदेतास्या स्मा अ
घयुर्न्दिघ्न्यस्यात दनिंद्रुहा तिम्नूणदोत्या यस्यादिति । आप्येन नवक्रीतं मुदाकं प्रगाध्य समाश्राया मयन्द्र
प्रागन्क स्रणायदस्यावक्रीतस्यावगाद स्योदकं मुखमास्यं दत्तं मुखं प्रविशादस्या स्मा न प्रघयुर्न्नि
स्ताकऽस्याला दितंद्रुहोति । नूणदत्याय स्यादे त्यालनमंत्रेण । । अथ तं निःषधंति । अथानंतरं ऋषभं नि
षधंति । निर्गमयंति । निःशब्दाद्दूरं नयंती त्यर्थः । । निषिद्धपाप्मा नापयामास्तवीतीति । तस्मिन्नवसारस्त्रा तानि
गतिपाप्मानः अपयामांम् तापातकिनो यया । माद्धधुनिः परिस्यक्तापस्त स्तानवेति इति कर्मणाऽविकल्प परि
छेदार्थः । १८ अथातएकादशरात्रा अहीनाः । अथ शब्दो धर्मविशेषाधिकारार्थः । एकादशरात्रा अहीना इति संज्ञा अनेकी
तराश्चप्रावृत्तिकांश्च । । यादकविधं तादक्राजस्तमनोति । अवयवाद्यपादाऽयं यादक्विधे प्रथिदेवतमग्निरा
त्मा मन इन्द्रियं प्रमादिकं तादकमात्मण्णप्नोति । । १९ अथ यद्द्विविधं तद्द्विरात्रण । अथ शब्दः शब्दादियमथ्यवय
वस्तुति । । द्वावा अहोरात्रौ द्यावापृथिवी द्विः इमहोतिष्ठत घर्किं च द्विविधमधिदेवतमथ्यात्मं तं सर्वमिमेनन्ना ३३२
प्नोति । अधिदेवतमग्निनी अध्यात्मं संचक्षुषी । । अथाक्रोद्दः संघातादशरात्रमधिक्रीत । यत्र यत्राय क्रोहः संघा १४१
तस्याघमानादशरात्रमधिक्रुवीत । । आदित्या नाक्षद । यत्र यत्राव क्रोहादानसंप्रसदिशरात्र अहीनाघानांयद
तपाप्तनियमः क्रियात अवाहादानिर्दिश्यमानं आदितानिर्दिश्यमानः । । अथ स्याति रात्रनावः अन्य

स्यात्क्रा ऽतिरात्र नावान्तरवति। अवुत्थमानादारा रात्रिक एकाहाहार्यो गंस्यात्। ।अत्र च हेदक्षिणा काचक
चपि प्रयदं दक्षिणादानं। ।दीक्षितादीक्षितं याजयंति। अदीक्षा स्वत्विजादीक्षितं यजमानं याजयेयुः।
कर्षो विज्ञाखिलां अहीने यदि सत्रि प्रिजि दहावापि यजमानाः स्युः। अन्येषां एक यजमानकाऽहीना अ२
इति सपदः सूत्रितः। ।मासापवर्गा अहीनाः। मासपरिसमाप्तिका अहीना भवंति। उभयरूपात्र
अहीनवचनात्। ।सुत्यप्रतिक्रा सदीक्षा विवर्द्धयेयुः। मासस्यय सुत्या नि निर्णयाद्यात ततदीक्षा वृद्धा त्या पायुः।
।नासंवत्सरस्थिरस्य दीक्षितायमद्वावृतं शंसेत्। असंवत्सरदीक्षिताय यजमानाय मद्दुक्तेन शंसेत्।
।नासंवत्सरस्थिताकारवाय। यन संवत्सरमुखधारणं न तं तास्मिन्मद्वाव्रतं न शंसेत्। ।नियमात्रिपृष्ठानिके
प्रथममहःस्यादिति द्विकंश्चाकुः। अस्याद्विरात्रस्य प्रथममहर्दनियमात्रिपृष्ठानिकं प्रथममहःस्यादिति
द्विकश्चाकुः। ।पुरस्ताद्वा एजयज्ञक्रतुर्यदग्निष्टोमः। स्वकल्पेण चायं स्तुतिः। ।यज्ञमुखस्यानवरार्द्धीत
परिद्वारायप्रथविप्रायः। ।संपातोत्तु निर्विज्ञानं। निष्कैवल्यमरुत्वतीयायां निर्विज्ञाने संपातस्तेनैव तत्।
आयाधिंज्ञावसइतिमरुत्वतीय मानहैंद्राह्नरादिनिष्केवल्यं। ।तन्मस्मेयाज्ञनवर्द्धतिवात्र्ज्ज्बिज्ञातवे
दसीयद्वितीयस्यातनत्मेप्रपत्त दुत्तायातपुनरित्यिारवे। यज्ञनवद्दत्तजातादि दसइतिजातावदसीये
एतद्वितीयस्याक्रोनवतः। ।त्रिरात्रर्चा त्रिरात्रचवयस्थमात्मा द्वितीयस्य। क्रुएतत्एवात्तविज्ञा
तावदसीयेनवतः। ।अचिरिजिद्विश्वजितो। द्विरात्रस्याहार्यो। ।चतुर्विंशमहाव्रतौ वयमालेनवा
ज्ञाह्नेनविकल्प्यो ऽत्राविद्रष्टव्यः। ।गा आयुषी वा। गौश्च आयुश्च। ।यद्द्विविधं तत्त्रिरात्रं त्वाह्नाति। अधिदेव
तमथौ तत्र मिरफक्तो। ।२० अप्ययत्रिविधंतत्रिरात्रत्वात्। प्रथयत्रिविधे त्रिप्रकारं तत्रिरात्रत्वं वस्थमात्मानप्राप्त

नइति। ।तया वाहात्मनो कास्तीति ज्यातींषि त्रिवृतां यज्ञस्य घर्किं अत्रि विधमधिदैवतमध्यात्मं तस्य
यमिति नमाम्नाति त्रिवृत्पञ्चदशयस्त्रयः स्तोमाः प्रथमस्याह्नः प्रथमस्याह्नस्त्रयस्त्रिवृत्पञ्चदशयः स्तोमा
भवंति। त्रिवृत्पंचदशसप्तदशाइति। ।पंचदशप्रच्छन्नायाद्वितीयस्यापंचदशसप्तदशैकविंशाइति। ।आज्यं
प्रउगमाज्यं। आज्यशस्त्राणि त्रियकं प्राउगाउक्थं सिना आज्यं भवति। एकविंशप्रच्छन्नयस्तृतीयस्याएकविं
विंशः त्रिणवः त्रयस्त्रिंशाइतिरतीयस्याह्नःस्तोमाभवंति। ।अग्निष्टोमः प्रथममहः। उक्थ्यत्रिरात्रस्य
प्रथममहर ग्निष्टोमसंस्थं भवति। ।उक्थ्यं द्वितीयं। उक्थ्यसंस्थं द्वितीयमहः। ।अतिरात्रं तृतीयं। अति
रात्रसंस्थं तृतीयमहर्भवति। ।रथंतरं पृष्ठं प्रथमस्याह्नः। ।वामदेव्यं द्वितीयस्याह्नो दागवशाद्
दन्यथापि भवति। ।बृहत्तृतीयस्याह्नः तृतीयस्याह्नः बृहत्पृष्ठं भवति। अर्थवादार्थं पृष्ठानां वचनं पूर्वकारि
वशाद्यवस्था। ।अयं वैलोकारथंतरं नक्षिसाहचर्यात्। ।अंतरिक्षलोकोवामदेव्यं। नक्षिसाहचर्यादेव।
।असौलोकोबृहत्। ।एतत्रामवालाकानामाप्य प्रायसिद्धत्वादात्मानि। सामृद्धि
कात्मलक्षादाडप्रानिभवेति। ।मध्यमाह्नं दोमात्रिष्टुभः प्रउगाद्वितीयस्याह्नः। मध्यमाह्नं दोमात्रिष्टुभश्चने तूह
नविग्राणप्रउगाभवति। द्वितीयस्याह्नः। ।अर्थमिति मरुत्वतीयां द्वितीयस्याह्नः प्रउगभवात्। ।यद्विती
यस्याह्नः। मरुत्वतीये तत्रायतीय उदनिकरोति। यद्द्वितीयस्याह्नः पार्ष्णिकस्य मरुत्वतीयं तत्तृतीये उदनिकरोति। ३२७
।तदिमाद्विरा कान्सं त्वाग्निनः कारोति तस्माद्धीमालोकाद्यन्याभ्यमनिन्द्रं तीतिअन्याउन्यापानागः १४२
परस्पारणापालनमत्रिनाप्रतं। ।अदनीवाविपर्यस्यित्। द्वितीयतृतीययअधिकारात्। ।कस्तमिंद्रतिसामप्र
गाथानिष्केवल्यस्य। कस्तमिंद्रयावसुमिययंसामप्रगाथानिष्केवल्यस्याभवति। ।लोकानामनंतारञ्जसंद

।द्वाम।न्नूदियारंस्तः। ।।भागुया वावनस्यानतिस्रा।त्रियानुरूपो प्रगाथो।मित्रावरुणस्याहृयद्विपदां।मो
ष्णु चा णा द्दत स्यानाद्यतो।स्रा त्रियानुरूपो प्रगाथो द्विपदां च्यवचायिकामुहृयामित्रावरुणस्यनवृन्नश
।कन्नवयइतिकद्वान्।कन्नाव्याअतसीनामिति यंकद्वान्प्रगाथः कद्वद्वचनेप्रगाथायादिद्राश्यां।
।द्वितीयादङ्कः स्रात्क।द्वितीया त्वार्षिकादङ्कः स्रात्कमचतः। ।अस्नाविमानमात्रयं स्तृणवदितिब्रा
णाहंसिनः।अस्नाविमन्मश्यमिति स्राश्रियः प्रगाथः।उभयंशृणवच्चनइत्यनुरूपः।प्रगाथयह्दणमनुव
र्तः। ।कद्वन्नास्यतिकद्वान्।ब्राह्मणाच्छंसिनएव। ।आयंतइवसूर्यं शग्ध्यु पुरा चीपतइत्यच्छावाकस्य।
आयंतइवसूर्यमिति स्राश्रियः।शग्धूषिइत्यनुरूपः। ।यदिंद्रनागपारुदगिति कद्वान्याप्रगाथग्रहण
मनुवर्ततिएव। ।कयाशुचीयतदिदासीत्यवानिविद्वानद्वितीयस्या श्चर्यापूर्वप्रात्रेव। ।अनुचरश १८
नृतिषुसाचतीयसवनो।स्तुः षष्ठाद्वाआकाणो द्वितीयादङ्कः ङ्कानि। ।२१ एषजान्विसदस्त्रा।स्रात्रि
यात्यनप्रजापतिरयजत।एषत्रिरात्रः सहस्राः स्राश्रियायनप्रजापतिरिष्टवान्।चाइतिनिपातस्समाहा
रः। ।एतामवगगर्गत्रिरात्रइत्याचक्षत।एतामेवत्रिरात्रमपरगर्गत्रिरात्रइत्येवंवदंति। ।द्वितीयास्यत्रिरा
त्रः।द्वितीयापित्रिरात्रास्यत्रिरात्रइत्येवंनाम। ।मध्यमदन्यस्यमास्वसंत।अन्यत्रिरात्रेयेवित्रावः
।अभिगावस्यास्तामीयं।यदद्धं दइत्यतदभिगावावापत। ।तृतीयस्याप्तोर्यामः पवमानः।।हूँयस्त्रि नी५
रात्रस्याप्तोर्यामःपवमानानामनुवर्ति। ।पराकस्यत्र्यहः। यक्षुर्यस्त्रिरात्रः।पराकास्य।पृष्ठ्यास्तो मित्रिष्टो
मानित्रीणि।एवं स्तोमकान्यहानित्रीणि नवंति। ।एषउपराकः।यायारूपाःवस्तोमाः। ।एतनास्माभ्यो
काम्यजिग्यौसन्याजत।स्माप्रकामेरश्राणिमितिकृतू। ।प्रतिष्ठाकामस्यद्विपराकइत्याकृ।विशिष्टायावस्यमाण
याजगतीसंपन्नः तत्रकामिकायनचस्यमाण।त्रयोदशेजगतीसंपन्नः कर्तव्यः।इतारोगायत्रीसंपाद्यो।

।।त।।द्वाज्येका जगती त्वद्वेगायत्र्यौ।। द्वे द्वौ गायत्री संपन्नः द्वितरस्य अयंद्रु१

।अयं लोको गायत्रस्तदस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठायामप्रच्युत्यौ। सम्यक्प्रशंसार्थं वचनं। ।ज्योतिर्गौ
रायुरिति त्र्युकं बिंदु त्रिरात्रः। तद्यथा माला कस्त्रिरात्रा ज्योर्गौरिति गौरायुरिच्यहार्योगन त्र्युक बिंदु त्रिरात्र
नाम। त्रीणि शतानि प्रथमेऽहन्ददाति। प्रथमेऽहनि गवां त्रीणि शतानि ददाति। ।त्रयस्त्रिंशतं पंच कलाः।
त्रयस्त्रिंशतं गवां गाः कलाश्चापेत। ।एवं द्वितीय एवं तृतीयेऽहनि दद्यातीत्यनुवर्तति। ।तत्कलासहस्रं तन्याङ्गाः
परिशिष्यते। यासहस्रतमी गौः तस्यास्सहस्रतमया गार्त्का कलाऽदत्ता परिशिष्यते। किं तस्याः इत्यत आह।
।तामन्यया गवा निष्क्रीयामाकुर्वीत। तां कलामन्यया गवा सकलया निष्क्रीयामाकुर्वीत। ततोऽमायज्ञमा
नस्य गृहाद्कुर्वीत। ।अमाकार्यं त्याकुर्यज्ञमानस्यैव संत्रूयादिति। अमाकार्यात्यवमाकुर्यादाचार्याः
अकुमानस्यैव संत्रूयादिति संत्रूतिं विद्यात् प्राकुर्वीत अमाकुर्वीत यद्यस्यायमर्थवादः॥ ।यास्ये
तीनां प्रथमापरान्त्या स्यादित्याकुः। यास्येतीनां दक्षिणाकाल गच्छतीनां प्रथमापरान्त्या सासहस्रतमी। इयेत्या
कुः। ।तत्प्रत्यक्ष्याथ्येकरूपं। प्रथमापरमलंगा बह्निनां गच्छतीनां यच्छस्यां पिचेन्द्रवति तदप्रच्यवनरूपं। ।यासं प्र ८
तिष्ठंतीनां प्रथमापविशेत् सास्यादित्याकुः। यासं तिष्ठंतीनां घनप्रचयच्छायात्रितानां याप्रथमापविशेत्
.. सासहस्रतमीकार्येति। ।तत्प्रतिष्ठाय्यरूपं। संस्थायिन्यां प्रथमापावशनं। ।याघन्तीनां सास्यादित्याकुः।
ब्र ५ अर्थयात्स्थावाविजनिच्छनशनिप्रघन्तीना। ।तत्प्रजात्येकरूपं। सेनिरुष्टप्रसवः प्रजापत्येकरूपमिति। ।यास २३९
तमासास्यादित्याकुः। सत्रमाशात्ननतमाद्यर्थां गा बहुक्षीरा नवप्रजया दिगुणः। ।सत्रमामममा करवाइति। १४३
कर्थं नाम यो हिता। शात्ननं तत्र कृद्दस्यादित्यर्थवादः। ।सर्वविदत्रिरात्रस्त्रिः क्रियाब्रह्मायस्योनयतः अत्रा
त्रियास्त्रिपुरुषं। सर्वविदत्रिरात्रनाम अहीनस्तस्मिंस्त्रिवदायमयीत्रब्रह्मा नवति। यस्याब्रातयतः पितृत्सुमा
हतस्य त्रिपुरुषं नवंति एवं पुराणा ब्रह्मा सर्वविदत्रिरात्रकार्याः। ।यत्रिविधंत त्रिशरात्र त्वाप्नोति। हृर्वक्रान्तां त्रि

घ२ अत्रियाः१

रात्रात्मा मथ मर्थवादः । २२ अथैय्यञ्चतुर्विधं तच्चतुरात्रेणा वस्प माणान प्राप्यत इत्यर्थः । चतुष्टयो विवरा
कः । मादर्शौ ऋग्यां समङ्गानयवाः । आपाचतुष्पादः । अपि च चतुष्पादाः पशवः । तद्य किं च चतुर्विधं
मधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमभिनिनाप्नोति । स्तोमज्ञः साम्नां चर्त्यां मधिदैवतं ब्रह्म चतुर्विधं । अथ
त्रिवृत्प्रथममहः पंचदशं द्वितीयं सप्तदशं तृतीयमेकविंशं चतुर्थं । एवं स्तोमकान्येव
चत्वारि । तत्वा एते चत्वारः स्तोमा नानावीर्या यज्ञक्रतवः स्तोम रूपस्य चत्वारो वीरा नानावीर्याः प्रजायामजा
यं तत्र एवं विदा सर्वस्य स्तोम विधिः स्तुत्यर्थः शेषः । एतान्चोज मदाम्न स्वरः रात्रः । जमदग्न स्वरः चोदयमु
ख्यात । आद्यो वात्रस्य चतुर्वीरः । वस्य माण अत्रिचतुर्वीरः संज्ञकश्चतूरात्रः । त्रिवृत्प्रथमस्याह्नः प्रातःसवनं
पंचदशं माध्यंदिनं सप्तदशं तृतीयसवनं । एवं प्रथमस्याह्नः स्तोमसमाहारः । पंचदशो द्वितीयस्याह्नः प्रातः
सवनं सप्तदशं माध्यंदिनमेकविंशं तृतीयसवनं । एवं प्रथमस्याह्नस्त्रिवृद्धुस्तुयात एकविंशं प्रजन्यात । सप्तदशं
तृतीयस्याह्नः प्रातःसवनमेकविंशं माध्यंदिनं त्रिणवं तृतीयसवनं । सर्वीसिन्न दपंचदशादृष्टः स्त उपने निः
त्रिणवः प्रजन्यात । एकविंशो चतुर्थस्याह्नः प्रातःसवनं त्रिणवो माध्यंदिनं त्रयस्त्रिंशो तृतीयसवनं । अत्रा
पि सप्तदश स्तुतिस्तुयात । त्रयस्त्रिंशः प्रजन्येत । तत्वा एकैकं स्तोममनु स्तुजंता येष्वेकैकं प्रजनयंतः
उत्तरं यात्रेण । तेन रूपस्य चत्वारो वीरा नानावीर्याः प्रजाया मा जायंते । पृष्ठं । वीरा हि स्तोमाः । वीरसा
म्नः । स्तोमा वीर इत्युच्यात । तस्य शास्त्रं । तस्य तत्रिरात्रस्य शास्त्रं वस्यत इत्युतिशेषः । रथंतरं पृष्ठं प्रथ

मस्यैतद्विप्रायणं शास्त्रमपि भवति। ।स्तुतीयं निष्केवल्यो। याज्या तद् इति। ।कथाऽस्तीयतदिदासीयं
वानि विज्ञानविद्धितीयस्य। वाय्याणां तु। ।तृतीया विरूपष्टाष्ठा विराजा तृतीयसवने। तृतीय विरूपष्टुं सव
तिपरोक्षणालस्मिन्सति विराजा तृतीयसवनं चतुर्थस्यौकःसृतयः। ।चतुर्थी विराजष्टाष्ठा विरूपाच्चतृतीयस
वनं। आदितावदो दशरात्रिपूरितापितानां तु। चतुर्थं विराजःस्थानयजनानि। तस्य पुनर्वचनं विकल्पायें
ता।५ विरूपाश्च्यैयसवनं। दानीयाद्दस्यैकःसृतयो नि प्राप्यः। ।प्राह तावातिरात्रः। चतुर्थमिदं नवितीयानं तर्यति॥ म
तं विन्द्यालरइत्यावचनात्। प्राक्तनमतिरात्रमिदं। प्रकरणे संख्यावदाराद्यैसंज्ञाकरणे। ।आतिविदाति
अविकानां चतुर्थः। अयमपरस्य शस्त्रस्याद्दायजिविधानः। आतिच्छविकानामज्ञानानि चतुर्थानि भवति
। तिच्छतुरिडिद्धितारणां। पार्ष्णिकानामज्ञां विच्छिडिचतुर्थः। आतिच्छविकानां पार्ष्णिकानीतराणि॥ ।वि
स्यानरामदाश्वतंवा। पार्ष्णिका नाम यज्ञास्ता। अतिरात्रस्य चतुर्थानि भवन्ति महाव्रतं वा। ।यच्चतुर्विंशं तच्छस्त्रा
त्रणां। प्राप्नोति। छार्यनादाद्यथाविहितानुष्ठानप्राराचनार्थः। ।२२। अथ यत्र तं च विधेन तत्र सरात्रणा। आप्नाती ति
वाक्यशेषः। ।पंचपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तो वै यज्ञः। ह्यर्थं किं च पंचविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमाप्नोति। सर्वान्नाप्नाति ३५० ९४४
वाक्यशेषः। ।पंचपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तो वै यज्ञ इत्यर्थः किं च पंचविधमधिदैवतं पंचेन्द्रियाण्यध्यात्मम्॥ ।त्रिवृ
दीति सवनानि अग्नी लाभीयाऽनूब्रह्यतिपाङ्क्तो यज्ञः पंचज्ञानाधिदैवतं पंचेन्द्रियाः। ।अतिरात्रचतुरमहः। तत्रार्थवादः।
त्र्यथमहः पंचदशं द्वितीयाऽमकविंशं तृतीयं सप्तदशं चतुर्थं चतुष्टोमाऽतिराग्र्यावादः। ।रूपामव
।तद्धाइरमासाममवरूपणं। तदिदमहायगिरूपं आसामवां तुर्तीनां रूपैणार्थवादः।

त्रिवृतारूपेण। कनिष्ठा। ।इयं पंचदशस्यानुपकनिष्ठिका। ।इयात्तकविंशस्य मध्यमा। ।इयं सप्तदशा
स्यानामिका। ।अयं चतुष्टोमस्यातिरात्रस्य। अंगुष्ठः। ।तथा एकविंशस्तोमानां च षोडशिकस्मादियम
सा वर्जिष्ठा। मध्यमा मनित्रिनायन नाहुः। ।अथ यश्चतुष्टोमातिरात्रे तन्ममहरत्र समाद्यमं गुष्ठः सर्वा
गुलीः प्रत्येति। चतुर्थ्यादिस्तुवस्तोमास्तोमास्त एव च स्तोमास्तान्नायमं गुष्ठः सर्वांगुलीः प्रति — त्येति।।
।तस्य शास्त्रांतास्थितेविधिस्य पंचरात्रस्य शास्त्रमुच्यते। ।आद्यन्त्यचतुर्थमाक्रिग्रविकं। एवमयेच त्रुसाद्यः
पंचममहर्निरूप्यात। ।पंचमस्याद्यसवने षष्ठास्तृष्ठस्य पंचामतृतीयसवने। पंचमाक्रिग्रविकस्य द्व
सवानर्ध्यस्यषष्ठादक्रस्तृतीयसवनंमित्यनतस्तेपंचाम। ।पंचपौक्रिग्रविकानि। पंचाक्रिग्रविकस्यावारा घ्रि७
स्ताविकत्वार्थः। ।उत्तमात्पंचाम तृतीयसवने। उत्तमाद्यात्रिग्रविकात्पंचाम तृतीयसवनं नयति। प्रत्यूहेस
वानपंचमादात्रिग्रविकात्। ।अतिरिक्तादात्रिग्रविकानां चतुर्थः पञ्चांतो मित द्विधा न सामर्थ्यात्। ।विश्वजि
दितारर्षो। पार्ष्ठिकानां चतुर्थदिन्यर्थः। ।विश्वानरस्य मनसा वर्तते वा। उत्तायारपिपद्दायाः पंचचिन। ।उत्तयो म
वीत्रिजिद्वतुपार्थविश्वजित्पंचमः। आत्रिग्रविकपदइतरश्च। ।यत्पंचविधेनत्पंचराजेनाप्नोति। ।उक्तार्था
र्थवादः। ।२४ अथयत्पंचरात्रेण। आप्नोतइतिवाक्यशेषः। ।षड्वा ऋतवः षट्स्तोमास्तथा किंच षड्विधमधिदेवम त.१
ड्विंनत्य यवादः। ।द्यौश्चपृथिवीच्यादित्यश्चौरिति षड्विधमधिदेवतं। पलं गायमाताध्यात्मं
ध्यात्मं तत्सर्वमाननाप्नोति। ।अनंतरं वात्रिडितामनसावर्तते वा
।अयहोत्रिडिद्विश्वजिति। विश्वनरस्य मनसावर्तते वा। एवमुक्तानिषलप्तानि। ।अनंतरं वात्रिडितामनसावर्ततेवा
।अयहोत्रिडि द्विश्वजिति विश्वनरस्य मनसा वर्तते वा। एवमुक्ता निषलप्तानि। ।अनंतरं वा त्रिडिता मनसावर्तते वा
।अयहोत्रिडि द्विश्वजिति विश्वनरस्य मनसा वर्तते वा। एवमुक्ता निषलप्तानि।
त्राह्लाविकस्यार्थः। ।विश्वजित्त्वष्ठः। यस्मिन्त्वाद्यत्रिडितानंतरं मनसावर्तते। ।पृष्ठोत्रिग्रानावा। सएकएवप
त्राह्लाविकस्यार्थः। ।विश्वजित्त्वष्ठः। यस्मिन्नाद्यत्रिडितानंतरं मनसावर्तते। ।पृष्ठोत्रिग्रानावा। सएकएवप
द्दिष्टध्यंपाद्य। निश्चयः। ।यत्सप्तविधं तत्सप्तरात्रेणाप्नोति। उक्तार्थोऽर्थवादः। ।२५ अथयत्सप्तविधं तत्सप्तरात्रेण
बद्रमाणनप्राप्यात। ।सप्तप्राणाः सप्तदं सितथा किंच सप्तविधमधिदेवमध्यात्मं तत्सर्वमाननाप्नोति

तं१

सप्ताकामरूकाणाऽधिदेवतं। प्लवंगा ... विधा सप्तमस्त्वथ मतो। ।अतोतिक्रिहि यजितो महाव्रते विश्वा
नरस्य। एवमुक्ताः सप्तरात्रः। ।अथ ... सरस्य प्रवक्ष्ये ...। यस्य नामाणि ... सप्तरात्र एवं संज्ञकः। ।अ
न्तानोऽग्निष्टोमश्च चतुर्विंशमतः ... ।द्विपुवान्विश्वजिन्महाव्रतं विश्वानरस्य। यथोक्तानि सप्ताहानि
सर्वाणि पंचमादादिग्निष्टविकानां। ।[illegible]
[illegible] ।विश्वानरस्य महाव्रतं वा। उत्तयोरपि प्रदायके
[illegible] ।एतानि सप्तरा
त्रीणि सप्तरात्रं वक्ष्यमाणसप्तरात्राख्यानाशः। ।एतामेव जनकसप्तरात्र इत्याचक्षते। आस्य एव संज्ञोत
रं जनकसप्तरात्र इति। ।अतिजिदाग्निष्टविकानां सप्तमः। ज्योतिष्टविका ... अतिजिदिति सप्तमः ८
अथ महाव्रजिपदः। ।विश्वजिदितरसां इतरेषां पार्ष्ठिकानां विश्वजित्सप्तमं वयमपाद्योग ६८
पदः। ।विश्वानरो महाव्रतं वा। वक्ष्यो सप्तमा विश्वानारा महाव्रतं। ।यः सप्तविधं तं सप्तरात्रमाप्नोति।
कृतयानमतत्। ।२६ अथ यदष्टविधं तदष्टरात्रेण। आप्नोतीति शेषः। ।आष्टोव सावाष्टा ... रागाय
त्रीतयक्षिर्यायाष्टविधमधिदेवतमध्यात्मं तत्सर्वमिमनाप्नोति। ।अष्टादितः तुत्राअधिदेवतं। अनुष्टुवेगा
नीत्यध्यात्मं। ।अतिजिदाग्निष्टविकानां सप्तमः। उक्तार्थमेतत्सूत्रं। ।विश्वजिदितरेषां। पार्ष्ठिकानामवसे ३४१ १४५
सप्तमः। ।विश्वानरस्य महाव्रतं वा। अष्टममहर्विकल्पितं। ।उत्ताभ्यावतिजित्सप्तमा विश्वजिदष्टमः। उ
न्तयोः पृष्ठ्याग्निष्टोमायारतिजित्सप्तमा। विश्वजिदष्टमः। ।यदष्टविधं तदष्टरात्रमाप्नोति उक्तार्थोऽर्थवादः।
२७ ।अथ यन्नवविधं तन्नवरात्रेण। अनुष्ठीयमानेन प्राप्नोतीति वाक्यशेषः। ।नतास्मादिशान्तानावीन
रदिशाऽर्द्धेयिनवमीदिङ्वाहराह इतीतपङ्क्तिं नवविधमधिदैवमध्यात्मं तत्सर्वमिमनाप्नोति। आष्टाव
वा३ ... वाविकल्पेन। ८ वाग्दोविकल्पार्थः। ४
२१

त्वन्त्रंविराड्

सवः प्रजापतिस्त्रिनवइत्यधिदैवतं । नवप्राणा इत्यध्यात्मं । ।पलहोत्रिदिक्ष्विज्ञितो विश्वानर
श्चमहाभूतं वा पवनं तरं वा त्रिविक्रितामहाभूतं विश्वजिन्नावस्थः । प्राननयादायामिनन्वं । ।ज्योतिरु
त्रिष्टोमागोरुक्थ आयुरतिरात्रस्त्रिरतन्नुपयंति णलत्सीचिर्रोगइत्याचद्धात । ज्योतिसंज्ञाकाग्नि
ष्टोमः । गोसंज्ञकउक्थः । आयुःसंज्ञिकोऽतिरात्रएतं त्रिस्थपयंति एवं नवरात्रेतं त्रालत्सीचित्रोगइत्या
चक्षात । ।यन्नवविधं तन्नवरात्रेणाप्नोति । रुत व्याख्यानाविधिरोषः । ।रत्नत्रयदृष्टविधिद्व
विधं तद्दशरात्रेणा दशा दशविराड्ध्यश्चिद्दशाविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमानेनाप्नोति । दव
लोकं पितृलोकं जीवलोकमित्याद्याधिदैवतं दाशेंद्रियालीत्मध्यात्मं । ।अध्यात्मत्रिरात्रा
वका [illegible] ष्टोमादशरात्रस्याद्यो गउ व्यात । अध्यात्मं त्रिद्द्वस्तानि नवारुजिन्वंति । नन अग्नि
ष्टोमा इत्य एवं वा नवा वैश्वानरस्य तिदशमेन स्तौति । ।दशरात्रस्संस्था विस्तृतः । प्राह तावाद्दशरात्रः
संस्थाविकारेण विस्तृतः । ।विश्वानरस्य । इत्येकानां नवानां दशमइत्येकं । ।एतेन दृउसोऽराइकस्य
इष्टात्रयाणां निपुस्स्थानां पुराधे प्राप्तकामस्य विदद्धायाः कोत्रात्यस्यचा पुराकामस्याप्तेयमु
हीनस्यादितः । त त्रायमर्षवादद्व्यात । ।एतेन दशरात्रेण किलउ लोज्ञात्रकस्य इष्टात्रयाणां राज्य
निपुस्था । ।गात्रावयववेराज्ञानां ज्ञात्रकस्य प्रापाक तमनुनास्ता निपुस्था गात्रा इत्यन्त्रादावथ
कास्य विदद्द्धायाः पुरा दिला बभूव । कोशाल्यस्याथों राशे । ।तस्य ता क्त्रतकऽः क्त्रियमत्रिधमयपितर
मध्यादृपतित बड्कामा अन्यान्याउ श्रियायुक्तसासमदृथिज्ञंवडोनाश्रामानमिति । तस्य ज्ञात्रकस्य
स्यनां श्रियमतिथ्यसयममस्यादिति न्यानः चितरमध्यूदेऽपि प्रापनवानुपलक्ष वा निश्चयः । पतित यड्का

मा॰ न्यासेन नाम्नि क्रियायत्रासास्मर्दयित्वे ज्ञानासि। यन्नान्वेष्यएवएतो विद्याप्रयच्छसि। आत्मानं स
मर्दयित्वे अस्मत्सान्निध्ये द्वारेण निवच्छसि॥ ।नेष्टो वा चमामिवं द्वत्रावाया यज्ञक्रतुरवामविज्ञाने
नृत्। ततः स्वतःफलं पुत्रस्तुवा चाहस्तु चास्यताकाता। मामेवं वा यः उपादया यज्ञक्रतुरवलोकप्र
सिद्धियायादिव्यमतत्फलं ममात्मीयं। ।वामवितच्छस्नकेब्रह्मलवं। विद्विज्ञासिषि। यदेतन्मये
च्यातयज्ञकानारप्रकाशीकरणविद्यादानेतत्नामवच्छस्नकारम्यकस्मिंश्चिद्ब्रह्मलबंधि। विज्ञानवा
नसि। एतदुक्तं भवति। नदितद्वज्ञकलाः फलं स्यात्। एतत्परिछन्नं यज्ञशास्त्रप्रकाशनं तु फलं स्ययज्ञा
नास्ति। ।तदुक्तिलनत्यवास। तच्छाष्टान राहस्या वैकिल्लेति विद्याप्रकाशयिषया स्यच्येनाकताः पित्रा म॰८
त्रिदितं यज्ञशास्त्रप्रकाशयित्वे फलं। ।याखे विनं प्रावाचतां त्यितावदितयो। श्रघरतुकृतीयचार्थः॥
।सएषपशुकामस्य यज्ञः॥ सएषदशारात्रः उरायाकामस्य ब्राह्मणस्य यज्ञः। ।प्रभुरायामाजो
तियएवंवद। आम्नाति पुरा॰ मामवं विदितानुष्ठानान्नान्यर्थः। ।चतुष्टोमास्मृत्वा त्रिककुद्दशरास्थ
त्रिककुत् इहनि चतुष्टोमस्य शाखान्तरा। ततएवं व्याख्यातरो। चतुष्टोमस्त्रिककुत् रात्रियानक्षादस्परास्त्रीन
त्रिककुत् इहनि चतुष्टोमस्य शाखान्तरा। तत एवं व्याख्यातः। ।छंदामत्रिककुत् भ
वति। ।अथमहा त्रिककुदस्य। अयमपि चतुष्टोम एव क्रमान्यच विशाराविहितः। ।छंदामत्रिककुत् भ
स्था। छंदासमत्ता निर्विशिष्टं छंदामत्रिककुदइत्यच्यते। त्रायोष्टोतच्छोदायि विहिता त्रिवाच्योगाद ३०२
रागत्रातावा। ।अग्निष्टुद्विदस्तुद्विश्यादवस्तुत्राष्या विश्वानरस्थ। अयमपराऽस्य दशारात्रस्यादयोगम्
कल्पः। पूर्वस्मिन्नपिकल्प विश्वानरएवदशामध्यराहाना। ।पवत्रौनिजिद्विश्वजितोमहाव्रतेवि
नरस्था। अयं चापरादशारात्रक॰॥ ।...मासौष्टमावाचिश्वजिद्दशमः। सर्वजिन्

... [illegible] ...द्वादशरात्र... ति । छन्दांसि प्राराध

काम्य विराजः ... तानि चतुष्क... [illegible]

यंविधिर्विशाजाऽर्थवादः । ।२४ अथ पृष्ठ्यादेकादशविधं तदेकादशरात्रम् । सर्वमेकादशाहिधेयाग्र

तवद्यमाणमेकादशरात्रम् । ।एकादशात्रिष्टुब्(त्रिष्टुभ्)जाः पशवस्तस्मात्किंचिकादशविधम

विदेवत्तमथ्यस्मात्तेन सर्वमेतन्नाम्नाति । अधिदेवतानेकादशरुद्राः । अथ यस्मादेकादशेन्द्रियाण्ये

कादशांममः । ।एकछंदसा द्वादशरात्रः इति त्रिष्टुप्छन्द इति यत्र त्र्यहात्स एकछंदाः । ।सान्द्रहि

कादशांममः । ।एकछंदा द्वादशरात्रः सवा भवति । ।विश्वामित्रस्यैका

।कावांऽध्ययसमूहक इति यात्रा त्र्यहात्स सामूहिकादशरात्रः सवा भवति । ।विश्वजिदेकादशः । बृहद्रथंतरपृष्ठस्यदश

दशमहः । ।बृहद्रथंतरपृष्ठो वा दशरात्रो भवति । ।विश्वजिदेकादशः । बृहद्रथंतरपृष्ठस्यदश

राजस्यैकादशाविष्टिकार्यः । ।तं पौण्डरीकमित्याचक्षते । तमाननाय योगमविशिष्टमेकाद

शरात्रं पौण्डरीकमित्याचक्षते याज्ञिकाः । ।अयुतं दक्षिणा । अयुतं गवां पौण्डरीके दक्षिणा भव

ति । ।अथ सहस्रमेकादशाहिका । अयुतं दशसहस्राणि द्वावेकादशाहसहस्र

नित्यके भवति । ।उक्तो द्वादशाहः । सुवर्णपक्षस्यान्ये द्वादशाहा यदीक्षंते इच्छेयमादिमा

षमेज्ञातमत्रुकः । आलामोपवर्गश्चिद्दीना इत्येवमादि दैवीकाना स्वधर्मः । तएत्तद्गुरस्तादिग्रि

प्रामाउपरिष्टाद्दतिरात्रोत्रउ ततः स्त्रिरिति एकोशरात्रे अहीनाः । याथ्याकानामनेकार्थयादायेतप

न्यासः । ।उत्तरात्रारिणीमवतछिद्रं ग्रिरात्रमव्याघमाप्नाति यएवं वेदयएवं विद्वान्यजाता ... यान्या

... सवर्मिन्

साने

त्रसो १

कां स्त्रियँ मिष्ठति उ नारा त्र रिजी शु त्यारों कृष्णो श्रियो लिविध्नाय दी त्रैं ष्ठत्वां सो सा बुध्याद कृ फो व लिख उ

सेक्तरा सा त्यारा शृकृपुं स वर्जि ना तिश्राय श्रुप नो गसं बहु मि श्चै न दा ज्ञा तिया प्रवैसे दा ॥ ...

स्मय परि समाप्तो शिष्याचार साहा वरणांदा शुद्धे मिति॥ ॥ इ मिश्रो रवाय म सहश्रं नान्या ...

युः सना म्नः ॥ । मंगलं महाश्रीः ॥ शुभं नूयात् ॥ संवत् १५ २८ वर्षे विशाख शु दि ८ शुके ॥ ...

इह नगार चौ ङ्का । गात्रउ पाध्य [redacted]

लिखत ॥ इति ॥ उ द कान त्या तो र थ्यो न ... कृष्य स्मा चित्त धार कृता य ... या त्र न ...

: य श्र ... प्रेपर्द सा ... श्रीदाभान्मा तिथि ... माघा यर ... मैचिरियिता म ... । यदा द ... त्राहा

यलीयं जायता मु त्येति पिपि लिखितार ॥ १ मंगलं महाश्री ॥ शुभं नवतु ॥ लेकपाठ्यार्थ ॥ इति ॥

पं । अविच जजीए दी । रघुनाथ ने सू ... भाष्य संवत १७ ४० माघ शुदि १५ ने ... ते सही

ही । श्रीराम सो देहुसार्दे ।